ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο ρόλος του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας στην εκπαίδευση την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιορδάνα Τουμανίδη

Α.Μ. 1123Μ021

Αθήνα, 2025

Διμελής Επιτροπή

Προκόπης Παπαστράτης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ειρήνη Λαγάνη, Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ιορδάνα Τουμανίδη, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Στη μνήμη του παππού μου, Μιχάλη

Σμίλεψε πάλι, δάσκαλε, ψυχές!
Κι ότι σ' απόμεινε ακόμη στη ζωή σου,
Μην τ' αρνηθείς! Θυσίασέ το ως τη στερνή πνοή σου!
Χτισ' το παλάτι, δάσκαλε σοφέ!
Κι αν λίγη δύναμη μεσ' το κορμί σου μένει,
Μην κουρασθείς. Είν' η ψυχή σου ατσαλωμένη.

Κωστής Παλαμάς

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη **7**

Εισαγωγή **9**

Σκοπός της έρευνας – Δομή της εργασίας 10

Οι πηγές και η κριτική τους 12

Κεφάλαιο Πρώτο: Ιστορικό πλαίσιο **17**

1. Τα βασικά γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου 17

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η εκπαίδευση στο ελληνικό αστικό κράτος **28**

2.1 Το αποτύπωμα της μεταξικής περιόδου και οι επιπτώσεις της Κατοχής στην εκπαίδευση στο μεταπολεμικό αστικό κράτος 28

2.2 Η κατάσταση στην εκπαίδευση την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου 36

2.3 Η «εξυγίανση» του εκπαιδευτικού συστήματος 48

2.4. Το ιδεολογικό περιεχόμενο της αστικής εκπαίδευσης 59

Κεφάλαιο Τρίτο: Η εκπαίδευση στην «ελεύθερη» Ελλάδα **65**

3.1 Το νομικό πλαίσιο και οι λαϊκοί θεσμοί στην «ελεύθερη» Ελλάδα 65

3.2 Η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης 71

3.3 Τα Λαϊκά Διδασκαλεία 83

3.4 Η Λαϊκή Πρόνοια για τα παιδιά: παιδικά συσσίτια και κατασκηνώσεις 93

3.5 Η εκπαίδευση στις «ελεύθερες» περιοχές με μειονοτικούς πληθυσμούς 98

3.6 Σχολές αγραμμάτων 105

3.7. Η μεταφορά των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες 108

Κεφάλαιο Τέταρτο: Το περιεχόμενο και ο χαρακτήρας της Λαϊκής εκπαίδευσης **117**

4.1 Η εμπειρία από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τη δράση της ΠΕΕΑ 117

4.2 Προγράμματα σπουδών- Σχολική ζωή 122

4.3. Ιδεολογικός προσανατολισμός Λαϊκής εκπαίδευσης – Ο χαρακτήρας της εξουσίας του ΔΣΕ 126

Συμπεράσματα **138**

Πηγές- Βιβλιογραφία **148**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ **185**

Α. Κρατικές Πράξεις – Νομοθετικό Πλαίσιο 186

Β. Έγγραφα από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ 200

Γ. Έντυπα από το Επιμορφωτικό Κέντρο – Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης» 207

Δ. Φωτογραφίες 219

Συντομογραφίες – Αρκτικόλεξα

ΑΚΕ	Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος
ΑΝ	Αναγκαστικός Νόμος
ΑΣΚΙ	Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
ΑΦΖ	Αντιφασιστικό Μέτωπο Γυναικών
ΓΑ	Γενικό Αρχηγείο
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
ΔΝΕ	Δημοκρατική Νεολαία Ελλάδας
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΒΟΠ	Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί
ΕΚΧΦ	Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης – Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νέων
ΕΠ-ΑΝ	Εταιρεία «Επιστήμη-Ανοικοδόμηση»
ΕΠΟΝ	Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΔΠ	Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου
ΜΑΥ	Μονάδες Ασφάλειας Υπαίθρου
ΝΕ	Νομαρχιακή Επιτροπή
ΝΟΦ	Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο Σλαβομακεδόνων
ΝΣ	Νομαρχιακό Συμβούλιο

ΟΔΕΚΑ, ΟΔΕΚ	Ομάδες Δημοκρατικών Ενόπλων Καταδιωκόμενων Αγωνιστών
ΟΕΣΒ	Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων
ΟΚΔΑ	Ομάδες Καταδιωκόμενων Δημοκρατικών Αγωνιστών
ΠΓ	Πολιτικό Γραφείο
ΠΔΕΓ	Πανελλαδική Δημοκρατική Ένωση Γυναικών
ΠΔΟΓ	Παγκόσμια Δημοκρατική Ομοσπονδία Γυναικών
ΠΔΚ	Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΠΟΓ	Πανελλήνια Ομοσπονδία Γυναικών
ΠΟΔΝ	Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικών Νεολαιών
ΣΕΚΕ	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης του ΟΗΕ)
UNSCOB	United Nations Special Committee on the Balkans (Ειδική Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Βαλκάνια)

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει το ρόλο του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας στον τομέα της εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Στόχος της εργασίας είναι η μελέτη της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ, καθώς και των τρόπων και μέσων υλοποίησής της και παράλληλα η διερεύνηση του χαρακτήρα της εξουσίας που επεδίωκε να εδραιώσει μέσω της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Ταυτόχρονα, διερευνάται ο βαθμός και ο τρόπος επίδρασης της στρατηγικής του ΚΚΕ στην υπό μελέτη περίοδο στη μορφή και το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ. Η μελέτη στηρίζεται κυρίως σε πρωτογενείς πηγές και εντάσσεται στο ιστορικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής. Αρχικά παρουσιάζεται η κατάσταση και το ιδεολογικό περιεχόμενο της αστικής εκπαίδευσης ως αντιθετικό πρότυπο και στην συνέχεια αναλύεται η προσπάθεια του ΔΣΕ να αντιμετωπίσει τις μορφωτικές ανάγκες και να διαμορφώσει ένα σχέδιο που αφορά στο περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της λαϊκής παιδείας, όπως τα αντιλαμβάνεται ο ΔΣΕ. Η εργασία καταλήγει σε συμπεράσματα σχετικά με τον ιδεολογικό προσανατολισμό της λαϊκής εκπαίδευσης και τον βαθμό εναρμόνισής της με τις θεωρητικές επεξεργασίες του ΚΚΕ επιχειρώντας να συμβάλει στην κατανόηση της πολιτικής διάστασης της εκπαίδευσης σε συνθήκες ένοπλης σύγκρουσης και του χαρακτήρα και της μορφής εξουσίας που επιδίωκε να εδραιώσει ο ΔΣΕ, επισημαίνοντας παράλληλα τις κατευθύνσεις που θα μπορούσε να ακολουθήσει μελλοντικά η έρευνα.

Λέξεις – κλειδιά: ΔΣΕ, ΠΔΚ, ΚΚΕ, εκπαίδευση, ιδεολογικός προσανατολισμός

The Role of the Democratic Army of Greece in Education during the Civil War Period 1946-1949

Iordana Toumanidi

Abstract

This thesis examines the role of the Democratic Army of Greece in the field of education during the civil war. Its aim is to study the educational intervention of the Democratic Army, the methods and means of its implementation, and to explore the nature of the authority it sought to establish through its educational policy. At the same time, it investigates the extent and manner in which the strategy of the Communist Party of Greece influenced the form and content of the Democratic Army's educational intervention during the period under study. The research is mainly based on primary sources and is set within the historical, economic, and social context of the era. It begins by presenting the state and ideological content of bourgeois education as a contrasting model, and then analyzes the Democratic Army's effort to address educational needs and to formulate a plan concerning the content and characteristics of popular education as it conceives it. The thesis concludes with findings on the ideological orientation of popular education and its alignment with the theoretical frameworks of the Communist Party of Greece, aiming to contribute to the understanding of the political dimension of education under conditions of armed conflict, as well as the nature and form of authority the Democratic Army sought to establish, while also it highlights pathways for further research in this field.

Keywords: DSE, PDK, KKE, education, ideological orientation

DSE (Democratic Army of Greece)

PDK (Temporary Democratic Government)

KKE (Communist Party of Greece)

Εισαγωγή

Η περίοδος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου κατέχει ξεχωριστή θέση στην ούτως ή άλλως κρίσιμη για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία και πυκνή σε γεγονότα δεκαετία του 1940. Μετά την αποχώρηση των δυνάμεων Κατοχής ο κλονισμός της αστικής εξουσίας που επέφεραν οι συνθήκες του πολέμου, σε συνδυασμό με την εμφάνιση του λαϊκού παράγοντα, που με κινητήριο μοχλό την εαμική αντίσταση αναδείχτηκε σε νέο ιστορικό πρωταγωνιστή, συντέλεσαν στη διαμόρφωση όρων που αντικειμενικά έθεταν υπό αμφισβήτηση την αστική εξουσία και δημιουργούσαν το ενδεχόμενο επικράτησης μιας άλλης μορφής εξουσίας. Το γεγονός αυτό, παράλληλα με το ότι οι κύριες πολιτικές δυνάμεις που συγκρούστηκαν στον εμφύλιο, το ΚΚΕ και το αστικό κράτος, εξακολουθούν να είναι δρώντα υποκείμενα στην εποχή μας, καθιστούν την περίοδο του ελληνικού εμφυλίου ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικά και ταυτόχρονα συγκρουσιακό πεδίο μελέτης, με πολυποίκιλες επιδράσεις τόσο στο δημόσιο λόγο, όσο και στην διαμόρφωση της πολιτικής συνείδησης.

Μέχρι σήμερα έχουν γραφτεί αρκετές μελέτες για σημαντικές πτυχές της περιόδου, που αφορούν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση της χώρας, τις πολιτικές δυνάμεις που εμπλέκονται και τις επιδιώξεις τους, τις πολεμικές επιχειρήσεις και τις μεγάλες μάχες, τα προβλήματα ανασυγκρότησης του κράτους και την επίδραση του ξένου παράγοντα. Σε ό, τι αφορά την μελέτη της ιστορίας του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ), σχετικά άγνωστη και λιγότερο μελετημένη είναι η «δημιουργική» πλευρά του, που αφορά στην οργάνωση της ζωής, της παραγωγής και της εξουσίας στις περιοχές που έλεγχε ο ΔΣΕ.

Η ανάγκη οργάνωσης μιας νέας εξουσίας, που προέβαλε από τη δημιουργία περιοχών υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ, έφερε στο προσκήνιο την ανάπτυξη λαϊκών θεσμών, μέσα από τους οποίους έβρισκε πρακτική έκφραση η οργάνωση της κοινωνικοπολιτικής ζωής και η επίλυση των οξυμμένων προβλημάτων και αναγκών που δημιουργούνταν σε συνθήκες ένοπλης πάλης, ανάμεσά τους και του πολύ σημαντικού ζητήματος της μόρφωσης των παιδιών.

Καθώς η μορφή και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης σε κάθε κοινωνικοοικονομικό σύστημα νομιμοποιεί και εναρμονίζεται με την κρατική ιδεολογία, αντανακλώντας τις κάθε φορά ιστορικά καθορισμένες σχέσεις παραγωγής στο επίπεδο της οικονομίας και λειτουργώντας ως φορέας αναπαραγωγής των κυρίαρχων αξιών, η μελέτη του τρόπου με τον οποίο ο ΔΣΕ αντιλαμβάνεται και νοηματοδοτεί την έννοια της παιδείας μπορεί να αναδείξει και από μια άλλη πλευρά τα πολιτικά χαρακτηριστικά της κρατικής υπόστασης που επιδιώκει να δημιουργήσει.

Παράλληλα, καθώς μέχρι σήμερα το ζήτημα της εκπαίδευσης για την περίοδο 1946-1949 δεν έχει μελετηθεί αυτοτελώς, ενώ έχουμε αρκετές και σημαντικές μελέτες για την εκπαίδευση την περίοδο της Κατοχής, αλλά και για την εκπαίδευση των παιδιών πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, η στροφή της έρευνας προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να συμβάλει στο να έχουμε ένα ακόμη υπόδειγμα για την Παιδεία και μια πληρέστερη εικόνα για την ιστορία της περιόδου.

Σκοπός της έρευνας – Δομή της εργασίας

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι, αφού πρώτα καταγράψει ποια είναι η παρέμβαση του ΔΣΕ στην εκπαίδευση και με ποιους τρόπους και μέσα αυτή υλοποιείται, να επιχειρήσει να διερευνήσει την αντίληψη του ΔΣΕ για την παιδεία και κατ’ επέκταση για τον χαρακτήρα της εξουσίας που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει. Ταυτόχρονα, μελετώντας μια δομή του ΔΣΕ που ουσιαστικά αποτελεί προϊόν πολιτικής απόφασης, θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε πώς και σε ποιο βαθμό η στρατηγική του ΚΚΕ στην υπό μελέτη περίοδο επέδρασε στη μορφή και στο περιεχόμενο της οργάνωσης της λαϊκής εκπαίδευσης.

Προκειμένου να προσεγγίσουμε αυτή την παρέμβαση πιο ολοκληρωμένα, και ενστερνιζόμενοι την διαλεκτική αρχή ότι κανένα γεγονός δεν μπορεί να αυτονομηθεί από το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβε χώρα, επιλέξαμε, αφού υπογραμμιστούν με έναν ευσύνοπτο τρόπο τα βασικά ιστορικά γεγονότα της περιόδου, να προηγηθεί η παρουσίαση της κατάστασης και του ιδεολογικού

περιεχομένου της αστικής εκπαίδευσης για δυο λόγους: πρώτον, για να αποτυπωθούν οι συνθήκες και το μέγεθος των προβλημάτων που επικρατούν στο χώρο της εκπαίδευσης στη διάρκεια της ένοπλης πάλης, με τα οποία οφείλει να αναμετρηθεί ο ΔΣΕ και τα όργανα της λαϊκής εξουσίας και δεύτερον, για να μπορέσει στη συνέχεια να καταδειχθεί με μεγαλύτερη ενάργεια ότι ο τρόπος που αντιλαμβάνονται την Παιδεία οι δυο πλευρές, μπορεί να αναδείξει καλύτερα και τις διαφορές των αντιμαχόμενων πλευρών στο πολιτικό πεδίο.

Ακολουθεί η παρουσίαση της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ που αναπτύσσεται σε δυο επίπεδα: Στο πρώτο επίπεδο εξετάζεται η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης και η λήψη άμεσων και πρακτικών μέτρων που αφορούν στην επίλυση των οξυμμένων μορφωτικών αναγκών (λειτουργία σχολείων, επιμόρφωση δασκάλων, αντιμετώπιση αγραμματοσύνης), που συμπληρώνεται με τα απαραίτητα μέτρα λαϊκής πρόνοιας (μαθητικά συσσίτια, κατασκηνώσεις) και την ειδική εκπαιδευτική παρέμβαση στους μειονοτικούς πληθυσμούς. Ειδική αναφορά ως μέρος της μέριμνας για την εξασφάλιση των παιδιών από τις ιδιαίτερα επικίνδυνες συνθήκες που διαμορφώνονται στις εμπόλεμες ζώνες γίνεται και για τη μεταφορά και διάσωση των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες, χωρίς αυτή η αναφορά να είναι εξαντλητική, αφενός γιατί αποτελεί από μόνη της ένα ερευνητικό πεδίο για το οποίο μάλιστα υπάρχουν ήδη αρκετές μελέτες και αφετέρου γιατί η εξαντλητική παρουσίασή της δεν θα ήταν δυνατή στα περιορισμένα χρονικά όρια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

Το δεύτερο επίπεδο αφορά στο περιεχόμενο και στον χαρακτήρα της εκπαίδευσης όπως την αντιλαμβάνεται ο ΔΣΕ, υπογραμμίζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά περιγράφονται μέσα από τις επίσημες κατευθύνσεις που δίνονται με ευθύνη του Γενικού Αρχηγείου (ΓΑ) του ΔΣΕ και της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) στους υπευθύνους Παιδείας των Αρχηγείων του ΔΣΕ. Αυτές οι κατευθύνσεις πέρα από πρακτικές οδηγίες προς το διδακτικό προσωπικό προσδοκούν να θέσουν και τις βάσεις για τον προσανατολισμό που οφείλει να έχει η παιδεία σε μια Λαϊκή Δημοκρατία. Παράλληλα, διερευνάται η

επίδραση της στρατηγικής του ΚΚΕ στη διαμόρφωση της μορφής και του περιεχομένου που αποκτά η εκπαιδευτική παρέμβαση του ΔΣΕ.

Η οργάνωση του υλικού έγινε με θεματικές ομαδοποιήσεις, που ακολουθούν, ωστόσο, χρονολογική σειρά. Το χρονολογικό πλαίσιο της εργασίας καλύπτει την περίοδο 1946-1949, με απαραίτητες αναφορές σε προγενέστερες περιόδους, αφενός γιατί σε αυτές ανάγονται πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της υπό μελέτη περιόδου και αφετέρου για την διατήρηση της συνοχής του κειμένου.

Οι πηγές και η κριτική τους

Με την επίγνωση ότι μελετάμε, όπως προαναφέρθηκε, μια δομή του ΔΣΕ που αποτελεί προϊόν πολιτικής απόφασης το κέντρο βάρους κατά την αναζήτηση πηγών επιδιώχθηκε να στηριχθεί σε αρχειακό υλικό που θα αφορά αποφάσεις του ΓΑ του ΔΣΕ και της ΠΔΚ (εγκυκλίους, οδηγίες, Αναλυτικά Προγράμματα). Η αναζήτηση στάθηκε επιτυχής χάρη στο πλούσιο υλικό που μου παραχωρήθηκε από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ. Το υλικό που αξιοποιήθηκε καλύπτει ποικίλες πτυχές της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ στις περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχό του. Οι καταστάσεις χωριών και σχολείων ανά περιοχή και τα έγγραφα για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης αποτυπώνουν την εικόνα για την ύπαρξη και λειτουργία των σχολείων με πρωτοβουλίες που παίρνουν τα λαϊκά όργανα εξουσίας, τον αριθμό των δασκάλων που στελεχώνουν τα σχολεία, αλλά και τις αδυναμίες και ελλείψεις που παρατηρούνται. Πολύ σημαντικές πληροφορίες αντλήθηκαν επίσης από τις εκθέσεις των κυβερνητικών αντιπροσώπων προς την ΠΔΚ και τις αναφορές των υπευθύνων Παιδείας των Αρχηγείων προς το ΓΑ του ΔΣΕ. Οι παραπάνω εκθέσεις και αναφορές δίνουν μια αναλυτική εικόνα για την υλοποίηση, αλλά και τις δυσκολίες που εντοπίζονται στην εφαρμογή των αποφάσεων του ΓΑ του ΔΣΕ και της ΠΔΚ. Το γεγονός ότι αυτού του είδους τα έγγραφα δεν προορίζονταν για προπαγανδιστικούς σκοπούς, αλλά για ιδία χρήση καθιστά την αξιοποίησή τους από τον ιστορικό ιδιαίτερα σημαντική. Ένας περιορισμός που τίθεται ωστόσο από το αρχειακό αυτό υλικό είναι ότι αυτό αφορά

κατά κύριο λόγο τα Αρχηγεία Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και Πελοποννήσου, ενώ λιγότερες είναι οι πληροφορίες που αντλούνται για τα υπόλοιπα Αρχηγεία.

Πολύ καλή εικόνα για το περιεχόμενο της εκπαίδευσης δίνουν τα Αναλυτικά και Ωρολόγια Προγράμματα σπουδών που διασώζονται στο Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ. Περιλαμβάνουν αναλυτικά στοιχεία για το περιεχόμενο και τη σκοποθεσία του κάθε γνωστικού αντικειμένου και μαζί με τις οδηγίες για τα καθήκοντα των δασκάλων δίνουν μια εναργέστερη εικόνα για το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά που προσδίδονται στην εκπαίδευση από το ΔΣΕ και την ΠΔΚ. Μια αδυναμία, ωστόσο, που εντοπίζεται είναι οι αποσπασματικές πληροφορίες για τον τρόπο πρόσληψης του περιεχομένου σπουδών από τους μαθητές. Ξεχωριστή αναφορά γίνεται στην οργάνωση της εκπαίδευσης στις περιοχές με μειονοτικούς πληθυσμούς. Το εν λόγω αρχειακό υλικό περιλαμβάνει ακόμα σημαντικές πληροφορίες για την επιμόρφωση των δασκάλων με φροντιστηριακά μαθήματα που οργανώνονται στα λαϊκά διδασκαλεία. Διασώζεται το περιεχόμενο των φροντιστηριακών μαθημάτων, σχέδια μηνιάτικων φροντιστηρίων και ωρολόγιων προγραμμάτων για την επιμόρφωση των δασκάλων, επιστολές των σπουδαστών των λαϊκών διδασκαλείων, εγκύκλιοι των υπευθύνων Παιδείας σχετικά με τη λειτουργία τους. Ειδικά για το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου διασώζονται τα πτυχία και τα διοριστήρια των δασκάλων από την ΠΔΚ, καθώς και καταστάσεις με τα ονόματα των σπουδαστών.

Η διπλωματική εργασία σε πολύ μεγάλο βαθμό στηρίχθηκε και στην αποδελτίωση των πολυποίκιλων εντύπων του ΔΣΕ που βρίσκονται στο Επιμορφωτικό Κέντρο – Βιβλιοθήκη-Αρχείο «Χαρίλαος Φλωράκης» (ΕΚΧΦ). Οι κεντρικές εφημερίδες του ΔΣΕ, *Δελτίο Ειδήσεων*, *Εξόρμηση* και *Προς τη Νίκη*, εκτός από το πλήθος πληροφοριών που περιλαμβάνουν για την κατάσταση της εκπαίδευσης στις περιοχές που ελέγχονταν από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές, περιέχουν και άρθρα για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης, που εξειδικεύουν πλευρές των αποφάσεων του ΓΑ του ΔΣΕ και της ΠΔΚ. Πολύ πλούσιο υλικό για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης ανά Αρχηγείο περιοχής αντλήθηκε από τις εφημερίδες των Αρχηγείων του ΔΣΕ (*Δράση, Ενότητα, Επίθεση, Καθημερινά Νέα,*

Λευτερωτής, Ραδιοφωνικά Νέα, Τα Νέα της Ημέρας, Τα Χάσια) και από τις εφημερίδες *Γράμμος* και *Δράση* των Ταξιαρχιών του ΔΣΕ. Για το νομοθετικό έργο της ΠΔΚ αξιοποιήθηκε η *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*. Η συμβολή της νεολαίας στην ανοικοδόμηση και λειτουργία των σχολείων αποτυπώνεται στα έντυπα *Νέος Μαχητής* και *Μαχητικά Νιάτα* της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας και στα έντυπα της ΕΠΟΝ, *Αναγέννηση, Εξόρμηση, Η Φωνή των Νέων, Λεύτερα Νιάτα, Νέοι Μαχητές, Ο Φίλος του ΕΠΟΝίτη* και *Φλόγα*. Από τα ΕΑΜικά έντυπα *Αλήθεια, Αναγέννηση, Η Φωνή του Λαού, Νέα Ικαρία, Νίκη* και *Πρωτοπόρος Χίου* αντλήθηκαν αναφορές για την κατάσταση και το περιεχόμενο της αστικής εκπαίδευσης, αλλά και για τις διεκδικήσεις του λαϊκού κινήματος.

Από τις εφημερίδες και τα έντυπα του ΚΚΕ που βρίσκονται στο ΕΚΧΦ αξιοποιήθηκε το αρχείο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* και τα έντυπα *Ο Ρίζος της Δευτέρας* και *Η Κοκκινιά μας*. Αξιοποιήθηκαν ακόμη οι περιοδικές εκδόσεις *Δημοκρατικός Στρατός*, στρατιωτικό και πολιτικό Όργανο του ΓΑ του ΔΣΕ και *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, θεωρητικό και πολιτικό Όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ, στην οποία περιέχονται αναλύσεις για το χαρακτήρα της εξουσίας που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ο ΔΣΕ. Σημαντικές αναφορές για την κατάσταση στην εκπαίδευση στις περιοχές υπό τον έλεγχο και των δυο αντιμαχόμενων πλευρών περιέχουν και τα δελτία ειδήσεων του *Ραδιοφωνικού Σταθμού του ΔΣΕ* και του *Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα*. Χρησιμοποιήθηκε ακόμη υλικό που αντλήθηκε από τις εφημερίδες γυναικών του ΔΣΕ, *Μαχήτρια* και *Αγωνίστρια*, καθώς επίσης μπροσούρες και προκηρύξεις. Ενδιαφέρουσες αναφορές για τη δράση των λαϊκών οργάνων εξουσίας στην περιοχή της Μακεδονίας-Θράκης αντλήθηκαν από τις εφημερίδες του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας, *Αγροτική Φωνή* και *Αγροτικός Αγώνας* και για την κατάσταση της εκπαίδευσης στις περιοχές υπό τον έλεγχο του αστικού κράτους από την εφημερίδα *Η Μάχη* της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας. Την εικόνα για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης στις περιοχές με μειονοτικούς πληθυσμούς συμπλήρωσαν τα σλαβομακεδονικά έντυπα *Hepokoren* και *Nova Makedonska* και η τουρκόφωνη εφημερίδα *Savaş*. Στο ΕΚΧΦ υπάρχουν και έντυπα που αναδεικνύουν την οπτική της αντιμαχόμενης πλευράς στο ΔΣΕ. Από αυτά

αξιοποιήθηκε η εφημερίδα των εθνικοφρόνων, *Αλήθεια της Τριπόλεως* και η εφημερίδα του κυβερνητικού στρατού *Γενική Εθνική Επιθεώρηση*.

Από το ΕΚΧΦ αξιοποιήθηκε σπάνιο υλικό και από το Αρχείο του Κινηματογραφικού Συνεργείου του ΔΣΕ. Μια από τις θεματικές ενότητες του εν λόγω Αρχείου αφορά στην αποτύπωση της καθημερινής ζωής στις περιοχές υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ και αναδεικνύει πτυχές από τη δράση των λαϊκών συμβουλίων. Στην προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε τον χώρο στον οποίο συντελέστηκε η εκπαιδευτική παρέμβαση του ΔΣΕ αξιοποιήθηκαν φωτογραφίες στις οποίες εμφανίζονται σχολικά κτίρια ενταγμένα στο ευρύτερο τοπίο επιτρέποντας μας με αυτό τον τρόπο να τοποθετήσουμε στον χώρο την κάθε δράση. Στους περιορισμούς αξιοποίησης του εν λόγω υλικού οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το σύνολο του φωτογραφικού υλικού που αξιοποιήθηκε αφορά κυρίως στην περιοχή του Αρχηγείου Δυτικής Μακεδονίας και του Αρχηγείου Χασίων και δεν έγινε δυνατό να εντοπιστεί ανάλογο φωτογραφικό υλικό και από τις υπόλοιπες περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ. Για την πολύ σημαντική βοήθεια και παραχώρηση του αρχειακού υλικού από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ και τη Βιβλιοθήκη-Αρχείο «Χαρίλαος Φλωράκης» δράττομαι της ευκαιρίας να ευχαριστήσω και τους δυο υπευθύνους των παραπάνω Αρχείων.

Αξιοποιήθηκαν ακόμη Ντοκουμέντα, όπως το *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας* της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), προκειμένου να διερευνηθεί η επίδρασή του στην εκπαιδευτική παρέμβαση του ΔΣΕ, αλλά και το κινηματογραφικό ντοκουμέντο *«Η αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας»* που γυρίστηκε το 1948 από το Κινηματογραφικό Συνεργείο του ΔΣΕ, στο οποίο καταγράφονται οι επικίνδυνες συνθήκες που διαμορφώθηκαν για την ζωή των παιδιών στην διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων - ανάμεσα τους και οι βομβαρδισμοί σχολείων από τον κυβερνητικό στρατό - και η μετέπειτα μεταφορά τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Υλικό για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης αντλήθηκε επίσης από τα Ηλεκτρονικά Αρχεία των ΑΣΚΙ. Πολύτιμο για την διερεύνηση του ιδεολογικού περιεχομένου τόσο της αστικής όσο και της λαϊκής εκπαίδευσης αποδείχτηκε και το Ηλεκτρονικό Αρχείο του Κώστα Σωτηρίου.

Από τις περιοδικές εκδόσεις αξιοποιήθηκαν άρθρα από την *Αναγέννηση*, το περιοδικό *Ανταίος*, τα *Ελεύθερα Γράμματα* και τη *Νέα Γενιά*. Ιδιαίτερα χρήσιμο για την διερεύνηση των παραμέτρων που αφορούν στην εκπαιδευτική πολιτική του αστικού κράτους στάθηκε το υλικό από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, που περιελάμβανε κυρίως τα πρακτικά συλλόγων διδασκόντων, οδηγίες, εγκυκλίους, αλλά και εμπιστευτικά έγγραφα των Διευθύνσεων Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης, καθώς και τα Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) και τα Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων, στα οποία αποτυπώνονται οι κρατικές πράξεις και το νομοθετικό πλαίσιο του αστικού κράτους κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης. Για την ανάδειξη της οπτικής του αστικού κράτους μέσα από τον Τύπο της εποχής, αξιοποιήθηκαν οι αστικές εφημερίδες *Εμπρός, Εστία, Πατρίς, Το Βήμα*. Στους περιορισμούς της έρευνας επισημαίνεται η μη εξαντλητική παράθεση του αστικού τύπου, που θα προσέδιδε με μεγαλύτερη ενάργεια την οπτική της αντιμαχόμενης πλευράς, κυρίως λόγω της πληθώρας των αστικών εντύπων και της διάσπαρτης ύλης των εκπαιδευτικών θεμάτων σε όλη την έκταση των εφημερίδων, γεγονός που καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη την αποδελτίωσή τους μέσα στα στενά χρονικά όρια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

Κεφάλαιο Πρώτο: Ιστορικό πλαίσιο

1. Τα βασικά γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου

Μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας η προσπάθεια ανασυγκρότησης του ελληνικού αστικού κράτους περιλαμβάνει ταυτόχρονα και την προσπάθεια συρρίκνωσης και πλήρους διάλυσης των δυνάμεων του ΚΚΕ και του ΕΑΜ που παρά τη μειωμένη αριθμητική τους δύναμη[1] εξακολουθούσαν να διατηρούν μεγάλη επιρροή στο λαό[2]. Ο συσχετισμός δυνάμεων είχε αλλάξει, αλλά δεν είχε ανατραπεί ολοκληρωτικά σε βάρος των λαϊκών δυνάμεων. Έτσι, στο διάστημα που μεσολάβησε από την Βάρκιζα μέχρι και τον Οκτώβρη του 1946 και την επίσημη ίδρυση του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ) εξαπολύεται ένας απηνής διωγμός των συμμετεχόντων στην εαμική αντίσταση, περίοδος που έμεινε γνωστή ως «Λευκή Τρομοκρατία». Κρατικοί και παρακρατικοί μηχανισμοί καταστολής και με την –τουλάχιστον- ανοχή των Βρετανών[3], με ένα προσεκτικά μελετημένο και κεντρικά οργανωμένο σχέδιο[4], οδήγησαν χιλιάδες κομμουνιστές και άλλους ΕΑΜίτες στις φυλακές, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους τόπους εξορίας, ενώ χιλιάδες άλλοι έπεσαν θύματα των συμμοριών και των κρατικών μηχανισμών καταστολής[5].

Η 2η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συγκλήθηκε ένα χρόνο ακριβώς μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, αποτιμώντας τη συγκεκριμένη κατάσταση, υιοθέτησε την

---

[1] Μετά τη Βάρκιζα με εμφανώς μειωμένες αριθμητικά δυνάμεις εμφανίζονταν τόσο τα μέλη του ΚΚΕ όσο και το ΕΑΜικό κίνημα. Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ 1939-1949*, τ. Β2, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2019, σελ. 102-103.

[2] Για την ιδιαίτερα μεγάλη επιρροή του ΚΚΕ στη νεολαία και στο μαζικό κίνημα, *Στο ίδιο*, σελ. 103-106.

[3] Για τη σχέση των παρακρατικών συμμοριών με το επίσημο κράτος και τους ίδιους τους Βρετανούς κατά την περίοδο της «Λευκής Τρομοκρατίας» βλ. Χάρης Ραζάκος, «Η περίοδος της "Λευκής Τρομοκρατίας" (1945-1946), Προπομπός της ένοπλης ταξικής σύγκρουσης» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 35-42.

[4] Λη Σαράφη, «Η "Λευκή Τρομοκρατία" μοχλός σύνθλιψης του αντιστασιακού φρονήματος. Ο νομός Τρικάλων το 1945» στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλλίδας (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2002, σελ. 172-173.

[5] Για τους στρατιωτικούς και παραστρατιωτικούς μηχανισμούς που ήδη είχαν μορφοποιηθεί πριν και κατά την έναρξη του εμφυλίου βλ. αναλυτικά: Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ.1, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002, σελ.215-230.

αποχή από τις επερχόμενες εκλογές[6] και για πρώτη φορά έθεσε την προοπτική έναρξης ενός νέου ένοπλου αγώνα[7], τον οποίο ωστόσο έβλεπε ως μέσο για την επιβολή ομαλών δημοκρατικών εξελίξεων και συναρτούσε την δυνατότητα κλιμάκωσής του από την ανάλογη πορεία των τελευταίων[8].

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ωμής βίας[9] πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές[10] του Μάρτη του 1946 που νομιμοποίησαν την κρατούσα κατάσταση και προετοίμασαν αποφασιστικά την επιστροφή του βασιλιά τον Σεπτέμβρη του ίδιου

---

[6] Η 2η Ολομέλεια εκτίμησε ότι οι επερχόμενες εκλογές όχι μόνο δεν προοιωνίζονταν την επιδιωκόμενη δημοκρατική εξέλιξη, αλλά αντίθετα θα νομιμοποιούσαν την αστική τρομοκρατία. *«Η μεταδεκεμβριανή 14μηνη πράξη δείχνει ότι η αγγλική πολιτική, αγγλικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές κατοχής και ντόπιοι δοσίλογοι και αντιλαϊκοί πράκτορές τους όχι μόνο δεν θέλουν μα και φοβούνται θανάσιμα την ομαλή δημοκρατική, εσωτερική εξέλιξη και τη λεύτερη, λαϊκή εκλογική ετυμηγορία[…] Κάτω από τις συνθήκες αυτές λεύτερες εκλογές αποκλείονται. Οι εκλογές που ετοιμάζονται είναι μια απόπειρα "νόμιμου" πραξικοπήματος και προσπάθεια εξαπάτησης της παγκόσμιας δημοκρατικής γνώμης όπως και οι μεταβολές που έγιναν είτε θα γίνουν»*.2η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (12-15 Φλεβάρη 1946), «Απόφαση», στο *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1945-1949*, τ. 6, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987, σελ. 175.

[7] *«Η 2η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ διακηρύσσει, ότι το έργο της Δημοκρατίας και της Εθνικής Ανεξαρτησίας είναι έργο του λαού της Ελλάδας, που για να το φέρει σε τέλος πρέπει να παλέψει σκληρά, ενωμένα, παλλαϊκά, αποφασιστικά, όπως στα 1940-1945»*. *Ό.π.*, σελ. 174-175. *«Το καθεστώς του μονόπλευρου εμφύλιου πολέμου του δοσίλογου και πλουτοκρατικού νεοφασισμού ενάντια στο λαό απ' εδώ και μπρος πρέπει να γίνει απαράδεκτο και πρέπει στους εχθρούς μας ν' απαντήσουμε με τα ίδια σκληρά μέσα, αποφασιστικά και μέχρι τη νίκη»*. *Στο ίδιο*, σελ. 178.

[8] Στην 6η παράγραφο του 3ου σημείου της Απόφασης αναφέρεται: *«Οι οπαδοί του ΕΑΜ σ' όλη τη χώρα πρέπει να πολλαπλασιάσουν τις προσπάθειες για συμφιλίωση, κατανόηση και συνεργασία με τους χθεσινούς αντίπαλους και εχθρούς, που θέλουν να εργασθούν για το καλό της πατρίδας, που δείχνουν διάθεση να σταματήσουν το αλληλοφάγωμα και να συμβάλουν και αυτοί στην παλλαϊκή ενότητα, ομόνοια και συναδέλφωση»*. *Στο ίδιο*, σελ. 178.

[9] 15 μήνες μετά από την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας ο αιματηρός απολογισμός ήταν: *«Φόνοι: 1.289. Τραυματίες: 6.671. Βασανισμοί: 31.632. Φυλακισμένοι: 8.624, ενώ καθ' όλον το έτος ξεπερνούσαν τις 30.000. Απόπειρες φόνων: 509. Συλληφθέντες: 84.931. Βιασμένες γυναίκες: 165. Λεηλασίες –καταστροφές: 18.767. Καταστροφές γραφείων: 667»*, βλ. «Εθνική Αλληλεγγύη Ελλάδος. Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο. Τμήμα Τύπου και Μορφώσεως, Αριθ. Πρωτ.863. Αθήναι, 10 Μαΐου 1946. Προς την Κ.Ε. του Πολιτικού Συνασπισμού των κομμάτων του Ε.Α.Μ» στο Παύλος Πετρίδης (επιμ.), *Στη δίνη του Εμφυλίου Πολέμου, σπάνια ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-1947)*, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα, 1998, σελ. 440. Πρβλ. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο Εμφύλιος*, εκδ. Αδελφών Τολίδη, Αθήνα, 1981, σελ. 32.

[10] Λίγες ώρες πριν ανοίξουν οι κάλπες της 31ης Μάρτη, 33 καταδιωκόμενοι αγωνιστές επιτέθηκαν στο Σταθμό Χωροφυλακής Λιτόχωρου, άντρο βασανιστηρίων και εξόντωσαν 13 χωροφύλακες. Τα γεγονότα αυτά σηματοδότησαν την επίσημη έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (1946-1949)*, εκδόσεις Ριζοσπάστης-Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998, σελ. 199.

χρόνου[11]. Η «επισημοποίηση» του καθεστώτος της «Λευκής Τρομοκρατίας» έγινε με τη θέσπιση του Γ΄ Ψηφίσματος στις 18 Ιούνη του 1946[12] (Παράρτημα Α.3). Τα μέτρα στρέφονταν κατά των κομμουνιστών, των μελών ή οπαδών του ΕΑΜ, αλλά και ενάντια σε κάθε ύποπτο να «θέσει σε κίνδυνο» τη δημόσια ασφάλεια και τάξη. Με βάση το Γ' Ψήφισμα άρχισαν να ιδρύονται Έκτακτα Στρατοδικεία και ειδικά δικαστήρια σε όλη την επικράτεια. Σε αυτά με συνοπτικές διαδικασίες επιβάλλονταν βαρύτατες ποινές και εκδίδονταν θανατικές καταδίκες[13].

Μέσα στο καλοκαίρι και στο φθινόπωρο του 1946 οι πρώτοι αντάρτικοι σχηματισμοί[14], που άρχισαν να εμφανίζονται μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, αρχίζουν να συγκροτούν μεγαλύτερα τμήματα, τα οποία στη συνέχεια συνενώθηκαν δημιουργώντας τα Αρχηγεία Περιοχών[15]. Η όξυνση του ταξικού αγώνα σε συνδυασμό με την αύξηση των αντάρτικων ομάδων δημιούργησε την ανάγκη

---

[11] Χρήστος Γιώγος, «Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 134.

[12] Το Γ' Ψήφισμα *«Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν»* (ΦΕΚ 197^{Α}/18.6.1946) θέσπιζε την ποινικοποίηση όχι μόνο μιας σειράς ενεργειών που θεωρούνταν «επικίνδυνες» για τη δημόσια ασφάλεια, αλλά ακόμα και την *«καθ' οιονδήποτε τρόπον, αμέσως ή εμμέσως, γενομένη προσπάθεια προς διάδοσιν, ανάπτυξιν και εφαρμογήν ιδεών τεινουσών εις την απόσπασιν ή αυτονόμησιν μέρους της Επικρατείας, ή η ενέργεια προσηλυτισμού εις τας ιδέας ταύτας»* (άρθρο 2). Το Γ' Ψήφισμα ανεστάλη στο σύνολό του για μια σύντομη περίοδο ενόψει της διενέργειας του δημοψηφίσματος για την επάνοδο του βασιλιά και αμέσως μετά ξανατέθηκε σε ισχύ, με κάποιες από τις διατάξεις του να παρατείνονται ως το 1952. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, εκδόσεις Ιστορική Βιβλιοθήκη-Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 185. Η τυπική του ισχύς διατηρήθηκε, ωστόσο, μέχρι το 1974. Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στην νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2011, σελ.349.

[13] Τα Έκτακτα στρατοδικεία συστάθηκαν κατά το πρότυπο αντίστοιχων του 1941 με τη συμμετοχή αξιωματικών της Χωροφυλακής ή άλλων μονάδων του Υπουργείου Δημόσιας τάξης και δικαστικού. Οι πρώτες εκτελέσεις έγιναν τον Ιούλιο του 1946 και η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε ήταν η δασκάλα Ειρήνη Γκίνη, στέλεχος του ΚΚΕ. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 157 και 165.

[14] Οι *Ομάδες Καταδιωκόμενων Δημοκρατικών Αγωνιστών* (ΟΚΔΑ) ή *Ομάδες Δημοκρατικών Ένοπλων Καταδιωκόμενων Αγωνιστών* (ΟΔΕΚΑ, ΟΔΕΚ) άρχισαν να εμφανίζονται μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας και κυρίως από το καλοκαίρι του 1945, ως ανάχωμα στην κλιμακούμενη δολοφονική τρομοκρατία. Αρχικά, θεωρούνταν αναγκαίες μόνο για την άσκηση πίεσης στην κυβέρνηση για την δρομολόγηση ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης, γι' αυτό και δεν υπήρχε κεντρική ενιαία γραμμή ως προς την ανάπτυξη και την οργάνωσή τους. Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ,* ό.π., σελ. 148.

[15] Το καλοκαίρι του 1946 οι ΟΔΕΚ οργανώθηκαν σε *Συγκροτήματα*, τα οποία το φθινόπωρο του 1946 συνενώθηκαν με τη σειρά τους ιδρύοντας τα Αρχηγεία Περιοχών: Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ρούμελης, Ηπείρου και Πελοποννήσου. Επίσης συγκροτήθηκαν πολλά υπαρχηγεία: Βερμίου, Βοΐου, Βιτσίου, Κισάβου, Τζουμέρκων, Πηλίου και άλλων. Νίκος Κυρίτσης, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Βασικοί σταθμοί του αγώνα*, Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2006, σελ. 17.

ενιαίας καθοδήγησης και συντονισμού της δράσης τους. Στις 28 Οκτώβρη 1946 συγκροτήθηκε το Γενικό Αρχηγείο Ανταρτών (ΓΑ)[16], με επικεφαλής τον Μάρκο Βαφειάδη. Με την υπ' αριθμόν 19 Διαταγή του ΓΑ οι αντάρτικες δυνάμεις μετατρέπονται σε στρατό που φέρει το όνομα Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας (ΔΣΕ)[17].

Αντιμέτωπες με τη δράση του ΔΣΕ οι αστικές δυνάμεις συμπράττουν στο σχηματισμό της λεγόμενης «επτακέφαλης»[18] κυβέρνησης, με πρωθυπουργό τον τραπεζίτη Δημήτριο Μάξιμο. Στις 12 Μαρτίου 1947 και αφού η Βρετανία έχει γνωστοποιήσει επίσημα στις ΗΠΑ ότι αδυνατεί πλέον να στηρίζει οικονομικά τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Χάρι Τρούμαν, εξαγγέλλει το ομώνυμο δόγμα, με το οποίο η αμερικανική κυβέρνηση δεσμευόταν να στηρίξει οικονομικά οποιοδήποτε κράτος «αντιστεκόταν σε απόπειρες καθυπόταξης από οπλισμένες μειοψηφίες ή από ξένες πιέσεις»[19]. Άμεση εφαρμογή του Δόγματος Τρούμαν υπήρξε το Σχέδιο Μάρσαλ[20].

Οι μεγάλες επιθετικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού ενάντια στον ΔΣΕ ξεκινούν με το σχέδιο Τέρμινους (5 Απριλίου-15 Οκτωβρίου 1947) αρχικά στη Ρούμελη και στη συνέχεια στη Θεσσαλία και την Ήπειρο[21]. Ταυτόχρονα με τη δράση του κυβερνητικού στρατού ξεκινά η δημιουργία των λεγόμενων «νεκρών ζωνών» με τη βίαιη εκτόπιση εκατοντάδων χιλιάδων χωριών, που στόχο είχε τη στέρηση από τον ΔΣΕ βασικών πηγών άντλησης υποστηρικτικών μαχητικών εφεδρειών και

---

[16] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π, σελ. 201.

[17] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 209120, ΓΑ – ΕΠ. Γρ 1^{ο}. Διαταγή για την ονομασία των Αντάρτικων Σωμάτων σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ), 27.12.1946, όπως παρατίθεται στο Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ,* ό.π., σελ.160.

[18] Από τον αριθμό των πολιτικών αρχηγών που μετείχαν σ' αυτήν: Κ. Τσαλδάρης, Σ. Βενιζέλος, Γ. Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλος, Ν. Ζέρβας, Στ. Γονατάς, Α. Αλεξανδρής. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π*. σελ. 256-257.

[19] Serge Bernstein-Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης. Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 174.

[20] Το Σχέδιο Μάρσαλ αποσκοπούσε στην ανοικοδόμηση της οικονομίας των ευρωπαϊκών κρατών έπειτα από τις ζημιές που είχε προκαλέσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Για την Ελλάδα, όμως, που ήταν η μόνη από τις χώρες που θα δέχονταν τη βοήθεια αυτή, που βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση και μάλιστα στο ίδιο το έδαφός της, το νόημα της συμμετοχής της στο Σχέδιο Μάρσαλ λάμβανε πιο περίπλοκες διαστάσεις. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 438.

[21] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π.*,* σελ. 243.

εφοδίων[22]. Στις 17 Απριλίου στις «Απόρρητες Οδηγίες» που στέλνονται από τον Νίκο Ζαχαριάδη και τον Γιάννη Ιωαννίδη προς τον Μάρκο Βαφειάδη εκτίθενται τα νέα καθήκοντα του ΔΣΕ: η μετατροπή του από αντάρτικο σε τακτικό στρατό και η δημιουργία ελεύθερης περιοχής με λαϊκή δημοκρατική συγκρότηση και λειτουργία[23].

Στις 10 Αυγούστου το ΓΑ του ΔΣΕ εκδίδει απόφαση με τις «Καταστατικές Διατάξεις για την Ελεύθερη Ελλάδα», που περιλαμβάνουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του λαού στις περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ[24]. Στις 7 Σεπτέμβρη την «επτακέφαλη» κυβέρνηση διαδέχεται η κυβέρνηση Φιλελευθέρων-Λαϊκών με πρωθυπουργό το Θ. Σοφούλη, η οποία προανήγγειλε μέτρα «κατευνασμού» απέναντι στους αντάρτες την ίδια στιγμή που προετοίμαζε την κλιμάκωση της επίθεσης ενάντια στον ΔΣΕ.[25]

Η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (11-12 Σεπτεμβρίου) επεξεργάζεται το σχέδιο «Λίμνες»[26] και αποφασίζει τη μετατόπιση του κέντρου βάρους στον ένοπλο αγώνα[27]. Στις 18 Οκτώβρη απαγορεύεται η κυκλοφορία του *Ριζοσπάστη* και της

---

[22] Η αμερικανική οικονομική βοήθεια αξιοποιήθηκε και σ' αυτή την κατεύθυνση. Ήδη ένα μεγάλο μέρος της από το καλοκαίρι του 1947 και πριν φτάσουν τα κονδύλια του Σχεδίου Μάρσαλ προορίζονταν αφενός για τη χρηματοδότηση της μετεγκατάστασης των ορεινών πληθυσμών σε αστικά κέντρα υπό την «ασφάλεια» που παρείχαν οι κυβερνητικές δυνάμεις, με στόχο να αποκοπεί ο ΔΣΕ από τη στήριξη και τη βοήθεια της κοινωνίας των ορεινών αυτών περιοχών και αφετέρου για τη χρηματοδότηση της πολιτικής των εκτοπίσεων και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, με τη Μακρόνησο να αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα «αξιοποίησης» αυτών των κονδυλίων. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 439-440.

[23] Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ.263-264.

[24] Μεταξύ άλλων διακηρύσσονταν η κατάργηση της βασιλευομένης δημοκρατίας και η έκπτωση της δυναστείας των Γλύξμπουργκ και η ανακήρυξη της Ελλάδας σε δημοκρατία. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 263648, Δελτίο Πράξεων και Αποφάσεων του ΓΑ-Καταστατικές Διατάξεις για την «Ελεύθερη Ελλάδα», 10.8.1947, όπως παρατίθεται στο Συλλογικό, *Δοκίμιο της Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ.300.

[25] Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ.333-334.

[26] Το Σχέδιο «Λίμνες» συντάχθηκε σε στρατιωτική σύσκεψη στις 10 Σεπτέμβρη 1947 και προσδιόριζε ως άμεσο στρατιωτικό στόχο του ΔΣΕ την απελευθέρωση ολόκληρης της Μακεδονίας και της Θράκης με κέντρο τη Θεσσαλονίκη. Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π., σελ. 260.

[27] *«Ο ένοπλος αγώνας του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας αποτελεί τη μοναδική επιβεβλημένη απάντηση που ο λαός και η Ελλάδα έχουν να δώσουν στους ξένους κατακτητές και τους ντόπιους υποτακτικούς των»*. 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ανακοίνωση του Προεδρείου», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα, ό.π.*, σελ. 246.

Ελεύθερης Ελλάδας[28]. Στις 23 Δεκέμβρη 1947 ανακοινώνεται η συγκρότηση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ), η εξουσία της οποίας κάλυπτε τις περιοχές που απελευθέρωνε ο ΔΣΕ[29]. Το αστικό κράτος αντιδρά με τον ΑΝ 509/47 με τον οποίο τίθενται εκτός νόμου το ΚΚΕ και το ΕΑΜ[30] (Παράρτημα Α.5).

Στα τέλη του Δεκέμβρη ο ΔΣΕ κυριαρχούσε σε ολόκληρη σχεδόν την ορεινή Ελλάδα, από τον Έβρο ως τη Λακωνία και 4000 περίπου χωριά[31]. Στις 25 Δεκέμβρη ξεκίνησε η μάχη για την κατάληψη της Κόνιτσας που διήρκησε 6 μέρες και έληξε με υποχώρηση του ΔΣΕ από τις ενισχυμένες και με την συνδρομή της αεροπορίας δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού[32]. Στην πρώτη σύσκεψη στρατιωτικών και πολιτικών στελεχών του ΔΣΕ τον Γενάρη του 1948 αποφασίστηκε ότι η τακτική του ΔΣΕ έπρεπε να είναι λαϊκή επαναστατική, καθώς και ο ευέλικτος συνδυασμός του τακτικού στρατού με την αντάρτικη τακτική[33]. Στις 24 Φλεβάρη έφτασε στην Αθήνα για να αναλάβει την εκπαίδευση του κυβερνητικού στρατού και τον συντονισμό των επιχειρήσεων ο Αμερικανός στρατηγός Βαν Φλιτ[34]. Το Μάη του 1948 σε αντίποινα για τη δολοφονία του υπουργού Δικαιοσύνης Χρήστου Λαδά εκτελέστηκαν 154 κομμουνιστές καταδικασμένοι σε θάνατο από στρατοδικεία[35]. Οι διωγμοί και οι

---

[28] «Η κυβέρνηση έκλεισε τις αριστερές εφημερίδες», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, 20.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[29] «Ιδρυτική Πράξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, φ.1, 28.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[30] Ο ΑΝ 509/47 *«Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών»* (ΦΕΚ 293^{A} /27.12.1947) ψηφίστηκε στις 27 Δεκεμβρίου 1947. Το ΚΚΕ, το ΕΑΜ, η ΕΠΟΝ και η Εθνική Αλληλεγγύη τέθηκαν εκτός νόμου. Η απαγόρευση αφορούσε και οποιοδήποτε άλλο κόμμα, σωματείο ή οργάνωση επεδίωκε *«αμέσως ή εμμέσως την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας»* (άρθρο 1). Ταυτόχρονα ο νόμος *«τιμωρούσε τις "κομμουνιστικές" ενέργειες εξαιτίας της ίδιας τους της φύσης»*. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση,* ό.π., σελ.512.

[31] Νίκος, Κυρίτσης, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας, Ίδρυση-Μονάδες-Δυνάμεις-Απώλειες-Κοινωνική σύνθεση*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012, σελ. 365.

[32] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π., σελ. 289.

[33] Η πρώτη σύσκεψη στρατιωτικών και πολιτικών στελεχών του ΔΣΕ πραγματοποιήθηκε στο Βίτσι στις 15 Γενάρη 1948. Στη σύσκεψη ασκήθηκε κριτική στον Μάρκο Βαφειάδη για την αποτυχημένη έκβαση της μάχης της Κόνιτσας. *Στο ίδιο*, σελ. 290.

[34] «Έφθασε χθες ο Στρατηγός Βαν Φλητ», *Εμπρός*, 25.2.1948. Ο Βαν Φλιτ αντικατέστησε τον στρατηγό Ου. Λίβσεϊ, που θεωρήθηκε ότι απέτυχε στα καθήκοντά του. Γ. Μαργαρίτης*, ό.π.,* σελ. 463-464.

[35] Ο υπουργός Δικαιοσύνης Χρήστος Λαδάς είχε πρωτοστατήσει στη σύνταξη του ΑΝ 509/1947 με βάση τον οποίο χιλιάδες αγωνιστές δικάζονταν από τα στρατοδικεία, καταδικάζονταν και εκτελούνταν. Σκοτώθηκε από ρίψη χειροβομβίδας την Πρωτομαγιά του 1948 από τον ΕΑΜίτη

εκτελέσεις αγωνιστών του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ γνώρισαν νέα έξαρση στη διάρκεια του 1948, ενώ ισχυρά πλήγματα δέχτηκε η ένοπλη αντίσταση στις πόλεις[36].

Μετά τις επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού στη Μουργκάνα[37] και τη Ρούμελη[38], στις 14 Ιούνη 1948 άρχισε στη Βόρεια Πίνδο η εκστρατεία του κυβερνητικού στρατού[39]. Η μάχη του Γράμμου κράτησε 70 μέρες και ήταν η μεγαλύτερη σε διάρκεια και σκληρότητα σύγκρουση σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Διακηρυγμένος στόχος των αστικών δυνάμεων ήταν η ολοκληρωτική συντριβή του ΔΣΕ[40], ενώ η βασική επιδίωξη του ΔΣΕ ήταν η δέσμευση και φθορά στον ανώτατο βαθμό των κύριων δυνάμεων του κυβερνητικού στρατού στη Βόρεια Πίνδο[41]. Παρά τον άνισο συσχετισμό δυνάμεων[42], η αντίσταση που

Ευστράτιο Μουτσογιάννη, οποίος συνελήφθη, αλλά δεν εκτελέστηκε καθώς έδειξε «μεταμέλεια» και συνεργάστηκε με τις κρατικές αρχές. Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 292.

[36] Για τους διωγμούς και τις μαζικές εκτελέσεις, καθώς και για τις συλλήψεις μελών ενόπλων ομάδων στις πόλεις σε όλη τη διάρκεια του 1948 βλ. αναλυτικά στο Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, ό.π*. σελ.316-322.

[37] Η Μουργκάνα είχε καταληφθεί από το ΔΣΕ το Νοέμβριο του 1947 και αποτελούσε γι' αυτόν ένα στέρεο προπύργιο. Οι δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού επιτέθηκαν κατά του ΔΣΕ στη Μουργκάνα από τις 25 Φλεβάρη έως τις 8 Μάρτη 1948 (επιχείρηση «Πέργαμος»), αλλά απέτυχαν να την καταλάβουν. Επιχείρησαν πάλι από τις 27 Μάρτη έως τις 7 Απρίλη (επιχείρηση «Ιέραξ») και παρά τις αρχικές μικρές προόδους, ανατράπηκαν από τις αντεπιθέσεις του ΔΣΕ, οδηγώντας για μια ακόμη φορά την επιχείρηση σε αποτυχία. Για τις επιχειρήσεις «Πέργαμος» και «Ιέραξ» βλ. αναλυτικά Γ. Μαργαρίτης, *ό.π*., σελ. 406-415.

[38] Ο κυβερνητικός στρατός πραγματοποίησε μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη Ρούμελη από τις 15 Απρίλη μέχρι τις 3 Μάη (επιχείρηση «Χαραυγή»). Σε στρατιωτικό επίπεδο η επιχείρηση απέτυχε, αφού οι κλοιοί του κυβερνητικού στρατού δεν πέτυχαν ούτε τον εγκλωβισμό ούτε την καταστροφή των δυνάμεων του ΔΣΕ. *Στο ίδιο*, σελ. 500-502.

[39] Η μάχη του Γράμμου διήρκησε από τις 14 Ιούνη έως τις 21 Αυγούστου 1948 και η επιχείρηση του κυβερνητικού στρατού είχε την κωδική ονομασία «Κορωνίς» καθώς κατά τους εμπνευστές της θα σήμαινε την κορωνίδα της νίκης επί του ΔΣΕ. Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π., σελ. 371.

[40] Ο διοικητής του Β' Σώματος Στρατού Π. Καλογερόπουλος, που είχε αναλάβει τη διεύθυνση των επιχειρήσεων, στην ημερήσια διαταγή που εξέδωσε τα μεσάνυχτα ανάμεσα στις 20 και 21 Ιουνίου δήλωσε μεταξύ άλλων: *«Ο Γράμμος θα γίνει ο τάφος του Κομμουνισμού»*. Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ.2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002, σελ.48.

[41] Η φθορά του κυβερνητικού στρατού στη Βόρεια Πίνδο θα έδινε ταυτόχρονα στις δυνάμεις του ΔΣΕ που δρούσαν στη Θεσσαλία, την Ρούμελη, την Πελοπόννησο και την Ήπειρο τη δυνατότητα να αναπτύξουν στον ανώτατο βαθμό τις δυνάμεις τους και να δημιουργήσουν πιο απειλητική κατάσταση από αυτήν που αντιμετώπιζε ο κυβερνητικός στρατός στο Γράμμο και ταυτόχρονα να διατηρήσουν το αξιόμαχο των δυνάμεων στο χώρο του Σμόλικα-Γράμμου ώστε να πετύχουν τον κατάλληλο ελιγμό προς την κατεύθυνση που θα έκρινε το Γενικό Αρχηγείο. «Απόφαση του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Η εποποιία στη Βόρεια Πίνδο. Πολιτικά και στρατιωτικά συμπεράσματα και διδάγματα», *Το ΚΚΕ,* ό.π. σελ. 276.

πρόβαλαν οι μαχητές και οι μαχήτριες του ΔΣΕ ήταν αναπάντεχη για τον κυβερνητικό στρατό. Η μάχη έληξε με την συντεταγμένη υποχώρηση του ΔΣΕ από το Γράμμο με τον ελιγμό των δυνάμεών του στο Βίτσι, το οποίο μετά την εγκατάλειψη του Γράμμου από τον ΔΣΕ αναβαθμίστηκε σε σημασία ως χώρος ελιγμού και αντιπερισπασμού[43].

Μετά τη μάχη του Γράμμου ο ΔΣΕ αναδιοργανώνεται. Ο Μάρκος Βαφειάδης απαλλάχτηκε από τα καθήκοντά του και τη διοίκησή του ΔΣΕ αναλαμβάνει ένα νέο συλλογικό όργανο, το Ανώτατο Πολεμικό Συμβούλιο[44]. Στο μέτωπο Βίτσι, Μάλι-Μάδι ο κυβερνητικός στρατός επιχείρησε να δώσει το κύριο χτύπημα στον ΔΣΕ, χωρίς όμως επιτυχία, αφού υποχρεώθηκε σε υποχώρηση με σοβαρές απώλειες[45]. Ακολούθησε ενδοαστική κρίση που αντανακλάστηκε στις σχέσεις των τριών κέντρων εξουσίας που δρούσαν στην κυβερνητική πλευρά[46] και επιλύθηκε προσωρινά με τη συγκρότηση νέας κυβέρνησης Φιλελευθέρων-Λαϊκών με πρωθυπουργό και πάλι τον Θ. Σοφούλη.

Στα τέλη του 1948 και στις αρχές του 1949 ο ΔΣΕ εξαπέλυσε μια σειρά από επιθέσεις σε πόλεις της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας[47]. Οι επιτυχίες του ΔΣΕ σε Καρδίτσα, Νάουσα και λίγο αργότερα στο Καρπενήσι[48] αποδείκνυαν ότι ο ΔΣΕ μπορούσε να καταλαμβάνει πόλεις, όχι όμως και να τις κρατήσει[49].

---

[42] Ο κυβερνητικός στρατός παρέταξε δύναμη 90.000-100.000 αντρών (6 μεραρχίες του κυβερνητικού στρατού, πυροβολικό, αεροπορία, ΜΑΥ, ΛΟΚ, χωροφυλακή, παρατακτή δύναμη περίπου 60.000), ενώ ο ΔΣΕ παρέταξε περίπου 10.000-11.000 μαχητές και μαχήτριες. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, τ.2., σελ. 91.

[43] Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 378.

[44] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π., σελ. 384.

[45] *Στο ίδιο,* σελ. 388.

[46] Κυβέρνηση, στρατιωτική ηγεσία και Παλάτι προχώρησαν σε επανακαθορισμό των σχέσεων τους και διαμοιρασμό των ευθυνών, με την πολιτική ηγεσία να χρεώνεται το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π*. τ.2, σελ 136-137

[47] Η νικηφόρα επιχείρηση του ΔΣΕ στην Καρδίτσα έγινε στις 11-13 Δεκέμβρη του 1949. Στις 13 Δεκέμβρη, αφού πήρε σημαντικές ποσότητες λαφύρων ο ΔΣΕ αποχώρησε από την Καρδίτσα. Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας,* ό.π., σελ. 384-386. Ο ΔΣΕ κατέλαβε τη Νάουσα στις 13 Γενάρη του 1949 ύστερα από επίθεση που ξεκίνησε δυο μέρες νωρίτερα και αποχώρησε στις 14 Γενάρη, αφού στρατολόγησε σχεδόν 400 νέους μαχητές και πήρε πολλά λάφυρα (οπλισμό, ρουχισμό, τρόφιμα κ.α.) *Στο ίδιο,* σελ. 404.

[48] Η σημαντικότερη πολεμική ενέργεια του ΔΣΕ στη Ρούμελη ήταν η κατάληψη του Καρπενησίου στις 21 Γενάρη με επικεφαλής της επιχείρησης τους Χαρίλαο Φλωράκη (Γιώτη) και Γιάννη Αλεξάνδρου (Διαμαντή). Ο ΔΣΕ κράτησε το Καρπενήσι ως τις 8 Φλεβάρη 1949, οπότε και ανακαταλήφθηκε από

Η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που πραγματοποιήθηκε στις 30-31 Γενάρη στο Γράμμο, επεσήμανε την καίρια σημασία της έλλειψης εφεδρειών[50] και έκανε αναφορά στην κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στο αστικό κυβερνητικό επίπεδο[51]. Η σημαντική εξέλιξη, ωστόσο, που σημειώθηκε στο κλείσιμο της συζήτησης, ήταν ότι ο Ν. Ζαχαριάδης έθεσε ζήτημα αλλαγής της έως τότε στρατηγικής του ΚΚΕ, παρακάμπτοντας το αστικοδημοκρατικό στάδιο και θέτοντας ως στρατηγικό στόχο του ΚΚΕ τη σοσιαλιστική επανάσταση[52]. Ταυτόχρονα, κάτω από την πίεση του τότε συσχετισμού δύναμης, αλλά και σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της επιρροής της Γιουγκοσλαβίας στους σλαβόφωνους πληθυσμούς, την Ολομέλεια απασχόλησαν και ζητήματα σχετικά με το σλαβόφωνο πληθυσμό που ζούσε στην ελληνική επικράτεια[53].

Στις 11-12 Φλεβάρη ο ΔΣΕ πραγματοποίησε μεγάλη επιχείρηση στη Φλώρινα, την δυσκολότερη και μεγαλύτερη επιχείρηση σε κατοικημένους χώρους

τον κυβερνητικό στρατό. Συλλογικό*, Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 399-400.

[49] Ο ΔΣΕ εξαιτίας του συσχετισμού των στρατιωτικών δυνάμεων δεν μπορούσε να κρατήσει στο πεδίο της κυριαρχίας του μεγάλες πόλεις. Αποσκοπούσε κυρίως στην ενίσχυση του με λάφυρα και κυρίως με νέους μαχητές. *Στο ίδιο*, σελ. 395.

[50] Η Απόφαση της 5ης Ολομέλειας υπογράμμιζε ότι ο ΔΣΕ δεν μπόρεσε *«να πραγματοποιήσει στο σύνολό της τη δική του στρατηγική επιδίωξη γιατί το Κόμμα μας δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει τις απαραίτητες εφεδρείες που πρόβλεπε το στρατηγικό μας σχέδιο»*. 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, «Απόφαση», *Το ΚΚΕ,* ό.π., σελ. 329-330.

[51] *«Ολόκληρο το 1948 το χαρακτηρίζει μια μόνιμη κατάσταση φαγωμάρας και αντιθέσεων μέσα στον αντίπαλο πολιτικό κόσμο. Υποβόσκει μια μόνιμη κυβερνητική κρίση, που το ανοιχτό ξέσπασμά της το συγκρατεί μόνον η αναμονή μιας σοβαρής στρατιωτικής επιτυχίας […] Σχηματίστηκε η κυβέρνηση Σοφούλη-Διομήδη με τα τέσσερα κόμματα και με τον Παπάγο σαν αρχιστράτηγο»*. *Στο ίδιο*, σελ. 327-328. Στις 20 Γενάρη 1949 ορκίστηκε νέα κυβέρνηση Σοφούλη. Την ίδια μέρα ο Αλέξανδρος Παπάγος, που ήταν ως τότε αυλάρχης, διορίστηκε αρχιστράτηγος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων με διευρυμένες αρμοδιότητες. Η ανάδειξή του στην αρχιστρατηγία θεωρήθηκε ένα είδος «εξορκισμού» των δυσκολιών και της ενδοαστικής κρίσης που προκάλεσε η νίκη του ΔΣΕ στο Βίτσι το φθινόπωρο του 1948 και οι χειμερινές του αντεπιθέσεις στη συνέχεια. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, τ.2, σελ. 151.

[52] Για τις στρατηγικές επεξεργασίες του ΚΚΕ για την περίοδο 1944-1949 και το τρόπο που επέδρασαν στην συγκρότηση, τη δράση και την έκβαση του αγώνα του ΔΣΕ βλ. αναλυτικά Κώστας Σκολαρίκος, «Η στρατηγική του ΚΚΕ και ο αγώνας του ΔΣΕ» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 106-129.

[53] Η Ολομέλεια, για να αντιμετωπίσει την προσπάθεια της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης να αποσπάσει από τον ΔΣΕ τις δυνάμεις των σλαβόφωνων, απ' όπου ο ΔΣΕ αντλούσε σημαντική υποστήριξη και μαχητές, υιοθέτησε την θέση ότι *«[…] ο μακεδονικός λαός θα βρει την πλήρη εθνική υπόστασή του έτσι όπως το θέλει ο ίδιος»*. *Το ΚΚΕ,* ό.π., σελ. 337. Οκτώ μήνες αργότερα, η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Οκτώβρης 1949) θα ακυρώσει τη θέση αυτή, επαναφέροντας την προηγούμενη περί εθνικής ισοτιμίας των μειονοτήτων.

που διεξήγαγε στη διάρκεια του ένοπλου αγώνα. Έπειτα από σφοδρότατες μάχες, ο ΔΣΕ ηττήθηκε με βαρύτατες απώλειες[54].

Στις 31 Μάρτη προς την 1η Απρίλη 1949 ο ΔΣΕ ανακατέλαβε το Γράμμο ξεκινώντας τις προετοιμασίες από το χειμώνα του 1949[55]. Η ανακατάληψη του Γράμμου ήταν η τελευταία νικηφόρα μεγάλη επιχείρηση του ΔΣΕ. Στις 20 Απρίλη η ΠΔΚ διατύπωσε προτάσεις ειρήνευσης[56], ωστόσο τόσο η ελληνική αστική κυβέρνηση όσο και οι διεθνείς σύμμαχοί της δεν είχαν καμία πρόθεση για συμβιβασμό.

Μετά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού σε Πελοπόννησο[57], Ρούμελη, Θεσσαλία[58] και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, ισχυρές δυνάμεις του στρατού στράφηκαν προς το Γράμμο και το Βίτσι, τα τελευταία οχυρά του ΔΣΕ. Στα μέσα του 1949 οι δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού είχαν πια υπεροχή δέκα προς ένα[59]. Στις 11 Ιούλη η Γιουγκοσλαβία έκλεισε τα σύνορά της με την Ελλάδα[60]. Η τελική σύγκρουση[61] άρχισε στις 2 Αυγούστου 1949 και

---

[54] Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.,* τ.2, σελ. 233-234.

[55] *Στο ίδιο*, σελ. 362-364.

[56] Η ΠΔΚ σε έκτακτη συνεδρίασή της στις 20 Απρίλη 1949 και ενώ είχε προηγηθεί η ίδρυση του ΝΑΤΟ απηύθυνε *«Έκκληση προς τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ»* με βασικούς άξονες τη διαμεσολάβηση του ΟΗΕ, την κατάπαυση του πυρός, τη χορήγηση γενικής αμνηστίας και τη διεξαγωγή νέων, αδιάβλητων εκλογών. *Το ΚΚΕ,* ό.π., σελ. 504-505. Για ανάλογες πρωτοβουλίες της ΠΔΚ για το σταμάτημα του πολέμου το 1947 και 1948 βλ. αναλυτικά, Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας*, ό.π., σελ. 413-415.

[57] Η εκκαθαριστική επιχείρηση στην Πελοπόννησο, που είχε την ονομασία «Περιστερά», ξεκίνησε στις 12 Δεκέμβρη του 1948 και διήρκησε μέχρι τις 30 Μάρτη 1949. Η επιχείρηση αποτελούσε για τον κυβερνητικό στρατό αναγκαία προϋπόθεση για να καλύψει τα νώτα του και να προχωρήσει χωρίς περισπασμούς προς το Γράμμο και το Βίτσι, γι' αυτό και στόχος του σχεδίου «Περιστερά» ήταν η πλήρης εκκαθάριση της Πελοποννήσου από τις δυνάμεις του ΔΣΕ. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 295.

[58] Οι επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού σε Ρούμελη και Θεσσαλία είχαν την ονομασία «Πύραυλος» και ειδικά για την περίπτωση της Ρούμελης και των Αγράφων την πιο εκφραστική ονομασία «Κυνηγός». Η 2η Μεραρχία του ΔΣΕ στη Ρούμελη αντιστάθηκε σχεδόν δυο μήνες, αλλά τελικά υπέκυψε. Στις 21 Ιουνίου 1949 σκοτώθηκε και ο διοικητής της, Γιάννης Αλεξάνδρου (Διαμαντής). Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 456-457. Στη συνέχεια ο κυβερνητικός στρατός στράφηκε προς τα Άγραφα ενάντια στην 1η Μεραρχία του ΔΣΕ Θεσσαλίας. Μετά από σκληρές μάχες οι κύριες δυνάμεις του ΔΣΕ με επικεφαλής τον Χαρίλαο Φλωράκη (Γιώτη) κατευθύνθηκαν στα τέλη Ιούνη στο Γράμμο. Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 461.

[59] David H. Close και Θάνος Βερεμής, «Ο στρατιωτικός αγώνας, 1945-1949» στο David Close (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα, 1997, σελ. 159.

[60] Την 1η Αυγούστου 1949 με άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη στο περιοδικό *Δημοκρατικός Στρατός*, το ΚΚΕ κατήγγειλε ανοιχτά τη στάση της γιουγκοσλαβικής ηγεσίας. Βλ. Ν. Ζαχαριάδης, «Το στιλέτο του Τίτο χτυπά πισώπλατα τη Λαϊκοδημοκρατική Ελλάδα», *Δημοκρατικός Στρατός*, *Μηνιάτικο στρατιωτικό-*

ολοκληρώθηκε στις 30 του ίδιου μήνα με την ήττα[62] και την συντεταγμένη υποχώρηση του ΔΣΕ στην Αλβανία[63]. Για τους μαχητές και τις μαχήτριες που πέρασαν τα σύνορα, αλλά και για χιλιάδες άλλους καταδιωκόμενους αγωνιστές και τις οικογένειές τους, ξεκινούσε το ταξίδι της πολιτικής προσφυγιάς[64].

Στις 9 Οκτώβρη η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συνήλθε στην Αλβανία, κήρυξε τον τερματισμό του ένοπλου αγώνα και τη μεταφορά του κέντρου βάρους της δουλειάς του ΚΚΕ *«στην οργάνωση και καθοδήγηση των οικονομικών και πολιτικών αγώνων όλων των στρωμάτων του εργαζόμενου Λαού»*[65]. Στις 15 Οκτώβρη η ΠΔΚ με «Διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό» ανέφερε ότι ο ΔΣΕ *«δεν κατέθεσε τα όπλα, αλλά τα έθεσε παρά πόδας»*[66]. Οι εκκαθαρίσεις του κυβερνητικού στρατού συνεχίστηκαν μέχρι τον Δεκέμβρη του 1949 και η παρουσία ανταρτών, διαρκώς φθίνοντας, συνεχίστηκε το 1950[67].

πολιτικό όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, τ.8, 8/1949, σελ. 525-532.

[61] Το κυβερνητικό σχέδιο για την κατάληψη του Βίτσι και του Γράμμου είχε την κωδική ονομασία «Πυρσός» και η εκτέλεσή του είχε ανατεθεί από τον αρχιστράτηγο Παπάγο στον αντιστράτηγο Κ. Βεντήρη. Περιελάμβανε τρεις φάσεις («Πυρσός Α'», «Πυρσός Β'», «Πυρσός Γ'»). Η πρώτη φάση προέβλεπε παραπλανητική επίθεση στο Γράμμο, ώστε να εξαναγκαστεί ο ΔΣΕ να μεταφέρει εκεί δυνάμεις του από το Βίτσι. Στη δεύτερη φάση θα εκδηλωνόταν η κύρια ενέργεια του κυβερνητικού στρατού στο Βίτσι και στην τρίτη φάση θα πραγματοποιούνταν η τελική επίθεση στο Γράμμο με στόχο την κατάληψη του και τον εγκλωβισμό του ΔΣΕ με το φράξιμο των ελληνοαλβανικών συνόρων και την πλήρη εξόντωσή του. Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας,* ό.π., σελ. 533-535.

[62] Απέναντι στον κυβερνητικό στρατό, που παρατάχθηκε με 5 μεραρχίες, 4 ελαφρά συντάγματα πεζικού, 5 συντάγματα πεδινού πυροβολικού, 3 μοίρες μέσων πυροβόλων, 6 μοίρες ορειβατικού πυροβολικού και ισχυρές δυνάμεις τεθωρακισμένων και αεροπορίας, ο ΔΣΕ παρέταξε περίπου 12.500 χιλιάδες μαχητές και μαχήτριες. *Στο ίδιο*, σελ. 537-538.

[63] Παρά τον σοβαρό κίνδυνο περικύκλωσης και εγκλωβισμού των μαχητών και μαχητριών του ΔΣΕ, ο τελικός αυτός σκοπός του κυβερνητικού σχεδίου δεν υλοποιήθηκε. Στις 28 Αυγούστου ξεκίνησε η σύμπτυξη του ΔΣΕ που στις 29 και 30 Αυγούστου, αφήνοντας και τα δυο τελευταία προπύργιά του σε Κάμενικ και Γκόλιο, ολοκλήρωσε επιτυχώς την υποχώρησή του προς την Αλβανία. *Στο ίδιο*, σελ. 539.

[64] Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σελ. 553-554.

[65] Η απόφαση της 6ης Ολομέλειας όριζε ακόμη ότι ταυτόχρονα με την παύση του ένοπλου αγώνα άφηνε *«μόνο μικρά παρτιζάνικα τμήματα, σαν μέσο πίεσης για όσο το δυνατόν περισσότερο εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής του τόπου, με βάση τις προτάσεις της ΣΕ, και σαν μορφή άμυνας εναντίον του δολοφονικού οργίου των κρατικών και παρακρατικών οργάνων του μοναρχοφασισμού»*. *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1949-1955*, τ. 7, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1995, σελ. 16.

[66] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 47460, Διάγγελμα της ΠΔΚ προς τον Ελληνικό Λαό, 15.10.1949, όπως παρατίθεται στο Συλλογικό, *Δοκίμιο της Ιστορίας του ΚΚΕ,* ό.π., σελ. 466.

[67] Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, τ.2, σελ. 421.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η εκπαίδευση στο ελληνικό αστικό κράτος

2.1 Το αποτύπωμα της μεταξικής περιόδου και οι επιπτώσεις της Κατοχής στην εκπαίδευση στο μεταπολεμικό αστικό κράτος

Η μεταξική δικτατορία έδωσε ιδιαίτερο βάρος στην εκπαίδευση και την υποταγή της στην εθνικιστική ιδεολογία του καθεστώτος. Την περίοδο αυτή η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση[68] που αντικαθιστά το ισχύον από το 1929 νομοθετικό πλαίσιο[69] εντείνει τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση, αποσκοπώντας στον ιδεολογικό και πολιτικό έλεγχο όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, οι οποίες είχαν «διαφθαρεί» από τον κομμουνισμό[70]. Με εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας οι προηγούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις

---

[68] Με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά το 1936 η δημοτική εκδιώχτηκε από την Δ', Ε' και ΣΤ' τάξη, η φοίτηση στο δημοτικό έγινε τετράχρονη και η φοίτηση στο γυμνάσιο οκτάχρονη. Με τον Α.Ν 770/1937 καθιερώθηκαν τα οκταετή Γυμνάσια και Πρακτικά Λύκεια, στα οποία εισάγονται -μετά από εισιτήριες εξετάσεις- μαθητές απόφοιτοι της Δ' τάξης Δημοτικού σχολείου, το οποίο εξακολουθούσε να είναι εξατάξιο για όσους δεν επρόκειτο να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη Μέση Εκπαίδευση. Θεσμοθετήθηκαν ακόμη οι Εμπορικές Σχολές, τα Αστικά σχολεία, οι κατώτεροι κύκλοι Γυμνασίων, τα Πειραματικά σχολεία, τα πρότυπα του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαιδεύσεως, οι Ιερατικές σχολές, και τα Κατώτερα επαγγελματικά σχολεία. Α.Ν 770/1937 *«Περί των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως»*, ΦΕΚ 263^{Α}/13.7.1937. Η μεταρρύθμιση του 1937 δεν ολοκληρώθηκε, καθώς η ίδια η κυβέρνηση (με υπουργό Παιδείας τον πρωθυπουργό Ι. Μεταξά) προχώρησε στην αναθεώρησή της καθιερώνοντας δύο κύκλους σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης: εξαετή κατώτερο και διετή ανώτερο (περιλάμβανε τα Λύκεια, με τμήματα κλασικό και πρακτικό, στα οποία γίνονταν δεκτοί-μετά από εισαγωγικές εξετάσεις- απόφοιτοι εξαετούς Γυμνασίου) που ονομάστηκε "Γυμνάσιο νέου τύπου" σε αντιδιαστολή με το 6τάξιο Γυμνάσιο "παλαιού τύπου'' του Ν.4373/1929. Α.Ν 1849 300^{Α} /25.7.1939 *«Περί των σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως»*.

[69] Ν.4397 *«Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως»*, ΦΕΚ 309^{Α}/24.8.1929. Οι αλλαγές του Ν.4397/29 αφορούσαν όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης με κατάργηση του ελληνικού σχολείου και διαίρεση της γενικής εκπαίδευσης σε δύο ισόχρονους κύκλους: έξι χρόνια δημοτικό σχολείο και έξι χρόνια γυμνάσιο. Καθιέρωνε ακόμη Γυμνάσια θηλέων και αρρένων στις πόλεις και μικτά στις επαρχίες.

[70] Στο διάγγελμα του προς τον ελληνικό λαό *«διά την μεταβολήν της 4^{ης} Αυγούστου 1936»* ο Ιωάννης Μεταξάς, υποστήριξε ότι επιχείρησε με την κίνησή του να αποτρέψει τον κομμουνισμό, ο οποίος *«παρασκεύαζε την κοινωνικήν επανάστασιν και τελευταίως επίστευσεν ότι βρίσκεται εις τα πρόθυρα αυτής»* καθώς και ότι *«εκ παραλλήλου, εισεχώρει από καιρού εις την εκπαίδευσιν, διαφθείρων μέγα μέρος του εκπαιδευτικού σώματος, από του Πανεπιστημίου μέχρι των διδασκάλων της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως, επιδρών ούτως ολεθριώτατα επί της νεολαίας του Έθνους, την οποίαν επιζητεί να παρασύρη εις αντιπατριωτικήν λήθην των ωραίων ελληνικών παραδόσεων, υποσκάπτων ούτω και αυτήν την ελπίδα καλυτέρου μέλλοντος της ελληνικής φυλής»*. Ιωάννης Μεταξάς, «Διάγγελμα προς τον λαόν διά την μεταβολήν της 4^{ης} Αυγούστου 1936», *Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941*, τ. Α', εκδόσεις Γκοβόστη, 1969, σελ. 9.

χαρακτηρίζονταν ως προσπάθειες όπου *«το σχολείο εχρησιμοποιείτο ουχί σπανίως ως μέσον της προπαρασκευής της κομμουνιστικής επιβολής»*[71].

Σύμφωνα με επίσημες στατιστικές του κράτους[72] το σχολικό έτος 1937-1938, 3700 χωριά δεν είχαν δικό τους σχολείο[73]. Αλλά και όπου υπήρχαν σχολεία η εικόνα ήταν αποκαρδιωτική[74]. Την ίδια σχολική χρονιά μόνο στα δημοτικά η μαθητική διαρροή ήταν συντριπτική[75]. Στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης αντικαθρεπτίζονταν η φασιστική ιδεολογία του καθεστώτος[76] και έγινε υποχρεωτική η σύνδεση του σχολείου με την ΕΟΝ[77]. Στα πλαίσια του ιδεολογικού ελέγχου όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης το 1937 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων[78].

---

[71] Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τ. Β', εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1973, σελ.184.

[72] Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική της Εκπαιδεύσεως, Δημοτική Εκπαίδευσις*, Μέρος Α', Σχολικόν Έτος 1937-1938, Αθήναι, 1940.

[73] Ρόζα Ιμβριώτη, «Για μια πραγματικά λαϊκή παιδεία», *Νέα Γενιά*, 48, 5/1945, σελ. 9.

[74] Από τα 8351 δημοτικά σχολεία τα 5100 ήταν μονοτάξια, δηλαδή έξι τάξεις με έναν δάσκαλο. Μέσα σε κάθε τάξη φοιτούσαν από 70 έως 120 μαθητές, τα κτίρια ήταν κατάλληλα μόνο ως στάβλοι, τα εποπτικά μέσα ανύπαρκτα και οι μέθοδοι διδασκαλίας απαρχαιωμένες. Στο ίδιο, σελ. 9.

[75] Από τα εγγεγραμμένα παιδιά στην Α' Δημοτικού μέχρι την Δ' Δημοτικού έφτανε το 58% και μέχρι την ΣΤ' Δημοτικού μόνο το 33%. Στη διαρροή αυτή θα πρέπει να συνυπολογιστεί και ένα 15% των παιδιών που δεν γράφονταν καθόλου στο σχολείο. Στο ίδιο, σελ. 9.

[76] Στα σχολικά εγχειρίδια, που στην πραγματικότητα αποτελούσαν ανατύπωση των παλαιότερων βιβλίων, προστέθηκαν κείμενα που εξυμνούσαν το καθεστώς της 4ης Αυγούστου και τον Μεταξά ως «πατέρα της φυλής». Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ.173. Παράλληλα, η εθνικιστική διδασκαλία και η προγονολατρία σε συνδυασμό με την αυταρχική κρατική παρέμβαση τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στη διαμόρφωση του ήθους των μαθητών συμπύκνωναν τα βασικά χαρακτηριστικά που προσέδιδε στην εκπαίδευση η μεταξική δικτατορία. Ευθυμία Παυλίδου, *Σχολείο και ΕΟΝ: μέσα ιδεολογικής χειραγώγησης του μεταξικού καθεστώτος*, Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 18.

[77] Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας αναδείχθηκε ως κύριος προπαγανδιστικός μηχανισμός της ιδεολογίας της 4ης Αυγούστου και επιχειρήθηκε να συνδεθεί άμεσα με το σχολείο. Σύμφωνα με το Μεταξά *«Προσεπαθήσαμεν τελευταίως να τον προσαρμόσωμεν (ενν. τον θεσμό) και με το σχολείον ούτως ώστε να αλληλοσυμπληρούνται»*. Η οργάνωση στην ΕΟΝ ήταν υποχρεωτική για όλα τα παιδιά ηλικίας 6 μέχρι 19 ετών. Χ. Κάτσικας-Κ. Θεριανός, *ό.π.*, σελ. 171-172. Όποιος μάλιστα είχε είκοσι απουσίες από τις συγκεντρώσεις της ΕΟΝ έχανε τη σχολική χρονιά, ενώ και για την μετέπειτα αναζήτηση εργασίας η συμμετοχή του στη φασιστική οργάνωση θεωρούνταν απαραίτητο προσόν. Αθανάσιος Τ. Καραφύλλης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2013[2], σελ.141-142.

[78] ΑΝ 952/1937, *«Περί ιδρύσεως Οργανισμού προς έκδοσιν Σχολικών κ.λ.π. Βιβλίων»*, ΦΕΚ 469[Α]/12.11.1937. Σκοπός του ΟΕΣΒ ήταν η έκδοση και διάθεση των εγκρινόμενων διδακτικών και βοηθητικών βιβλίων. Διαφωτιστική, ωστόσο, για τον απώτερο σκοπό της ίδρυσής του είναι η εισηγητική του έκθεση, που συνέταξε ο υπουργός Παιδείας Κ. Γεωργακόπουλος, στην οποία υποστήριξε ότι τα διδακτικά βιβλία έπρεπε να *«εκφράζουν τας αντιλήψεις του Κράτους περί του σκοπού της αγωγής»*, εκφράζοντας έτσι την διάθεση της κυβέρνησης Μεταξά να ελέγξει πλήρως το

Η περίοδος της Κατοχής επιδείνωσε ακόμα περισσότερο το ήδη σαθρό οικοδόμημα της εκπαίδευσης. Ο λιμός του χειμώνα 1941-42, ο υποσιτισμός του ελληνικού λαού και οι ασθένειες, σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη μέριμνας από τις κατοχικές δυνάμεις και τις δωσιλογικές κυβερνήσεις άφησαν το αποτύπωμά τους και στα παιδιά. Η υγεία 130.000 παιδιών επιδεινώθηκε σοβαρά[79] και περίπου 350.000 παιδιά έμειναν ορφανά[80].

Οι καταστροφές της υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία ήταν τεράστιες. Το 70% των σχολείων καταστράφηκε εντελώς ή εν μέρει από τους βομβαρδισμούς[81] και τα σχολεία που επιτάχθηκαν από τις κατοχικές δυνάμεις υπολογίζονται κατά προσέγγιση σε 8.345, από τα οποία παρέμειναν άθικτα μόνο τα 719[82]. Τα κτίρια που απέμειναν είχαν υποστεί πολύ μεγάλες ζημιές και το 90% των σχολικών επιπλώσεων είχε χαθεί ή καταστραφεί.[83]

Το σχολικό έτος 1940-41 κράτησε μόνο 3 μήνες και το σχολικό έτος 1941-42 μόλις 20 μέρες[84]. Το σχολικό έτος 1942-1943 είχε επτάμηνη διάρκεια (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 1943), ενώ το αμέσως επόμενο (1943-1944) ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο, έληξε όμως τον Φεβρουάριο του 1945[85]. Το κατοχικό δωσιλογικό υπουργείο Παιδείας προχωρούσε σε αλλεπάλληλους περιορισμούς των εβδομαδιαίων διδακτικών ωρών, απαγόρευση των γραπτών εργασιών και της δουλειάς στο σπίτι,

---

περιεχόμενο των βιβλίων που θα διδάσκονταν οι μαθητές, προσαρμόζοντάς το στις ιδεολογικές επιταγές του καθεστώτος. Λίνα Βεντούρα, «Η νομοθεσία περί διδακτικών βιβλίων. Μια εστία συγκρούσεων εκπαιδευτικού δημοτικισμού και αντιμεταρρυθμιστών (1907-1937)», *Μνήμων*, 14, 1992, σελ. 111-113.

[79] Χάρης Σακελλαρίου, *Η παιδεία στην Αντίσταση*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2003, σελ.38.

[80] Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1986, σελ. 281.

[81] *Στο ίδιο*, σελ.281.

[82] Χ. Κάτσικας-Κ. Θεριανός, *ό.π.*, σελ. 180.

[83] Οι δυνάμεις κατοχής κατέστρεψαν και λεηλάτησαν τα όποια εποπτικά μέσα υπήρχαν στα σχολεία. Σε σοβαρότατο πρόβλημα εξελίχθηκε και η καταστροφή 221.447 θρανίων. «Τα σχολεία άνοιξαν», *Η Μάχη*, 21.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]).

[84] Χάρης Σακελλαρίου, *ό.π.*, σελ.37-38.

[85] Σόνια Γελαδάκη, *Τα αρχεία τριών ιστορικών αθηναϊκών γυμνασίων. Α' Γυμνάσιο Αρρένων, Β' Γυμνάσιο Αρρένων, Α' Γυμνάσιο Θηλέων. Μια διάσταση Τοπικής Ιστορίας*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σελ. 25.

περιορισμό ή/και κατάργηση των προαγωγικών εξετάσεων[86] και σε αλλαγές στην φοίτηση των μαθητών[87]. Η μαθητική διαρροή πήρε ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις. Ο αριθμός των παιδιών που φοιτούσαν στο δημοτικό έπεσε από 99% το 1939 στο 65% το 1944 και μόνο 12% φοιτούσαν σε Γυμνάσιο[88]. Ο αναλφαβητισμός και η αγραμματοσύνη είχε πάρει τεράστιες διαστάσεις[89]. Σε αρκετές περιοχές της χώρας η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος διακόπηκε εντελώς[90], ενώ όσα σχολεία, κυρίως δημοτικά, παρέμεναν ανοιχτά είχαν περισσότερο ως στόχο την απασχόληση των παιδιών και την προστασία τους από τους κινδύνους που τα απειλούσαν παρά την παροχή μόρφωσης και αγωγής.[91]. Συνολικά την περίοδο 1940-1945 υπολογίζεται ότι περίπου 600.000 παιδιά δεν είχαν φοιτήσει στο δημοτικό σχολείο[92].

Σημαντικός παράγοντας που συνέβαλλε στην υπολειτουργία των σχολείων ήταν και οι ελλείψεις διδακτικού προσωπικού. Πολλοί από τους εκπαιδευτικούς που είχαν πάρει μέρος στον πόλεμο είχαν σκοτωθεί, ενώ κατά τη διάρκεια της Κατοχής πάρα πολλοί είχαν ενταχθεί στην Αντίσταση στην συντριπτική τους

---

[86] Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Το "ανακοπτόμενο άλμα". Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013, σελ.209.

[87] Στην Κατοχή σταμάτησαν να λειτουργούν οι Α' και Β' τάξεις των οκτατάξιων Γυμνασίων, τα οποία στην πράξη μετατράπηκαν σε εξατάξια, ενώ συνεχίζονταν να ονομάζονται οκτατάξια. Η ρύθμιση αυτή δεν ολοκληρώθηκε εξαιτίας του πολέμου με συνέπεια το 1943 με υπουργική απόφαση να ανασταλεί η λειτουργία των δύο πρώτων τάξεων των οκτατάξιων Γυμνασίων που έγιναν εξατάξια, στα οποία προστέθηκαν δύο τάξεις ως εβδόμη και ογδόη. Ν.1468, *«Περί τροποποιήσεως του υπ' αριθ. 1849)1939 Α.Ν. "περί των σχολείων Μέσης εκπαιδεύσεως και προσθήκης εκπαιδευτικών τινων διατάξεων"»*, ΦΕΚ 119^{A} /3.6.1944.

[88] Θ. Χατζηστεφανίδης, *ό.π*, σελ. 281.

[89] Κώστας Σωτηρίου, Εισήγηση για την Παιδεία [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου]. Η μελέτη αυτή γράφτηκε ανάμεσα στο 1945 και τον Γενάρη του 1946. Δεν υπάρχει αναφορά στο έντυπο δημοσίευσης. Στο αρχείο του Κώστα Σωτηρίου υπάρχει εκτός από το δακτυλογραφημένο και το χειρόγραφο κείμενο.

[90] Στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη που βρίσκονταν υπό βουλγαρική κατοχή δε λειτούργησε κανένα ελληνικό σχολείο –με εξαίρεση την ελεύθερη ζώνη του Έβρου- και οι εκπαιδευτικοί διώχτηκαν από τις κατοχικές δυνάμεις. «Η σημερινή κατάσταση της παιδείας στην περιοχή μας και τα μέσα για την προσωρινή της βελτίωση», *Εξόρμηση, Όργανο του Συμβουλίου Περιοχής Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης της ΕΠΟΝ*,10.8.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Στις υπόλοιπες υπό ιταλική και γερμανική κατοχή περιοχές υπήρχε υπολειτουργία όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης. Κωνσταντίνος Καλαντζής, *Η Παιδεία εν Ελλάδι 1935-1951*, [Διδακτορική Διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βιέννης, 1952], Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ.102.

[91] Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης…*, ό.π., σελ.208-209.

[92] Κ. Καλαντζής, *ό.π.*, σελ. 102.

πλειοψηφία μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ[93] και συνέβαλλαν με τη δράση τους τόσο κατά την περίοδο αυτή όσο και στην μετέπειτα μεταπολεμική περίοδο.

Μετά την Απελευθέρωση και παρά τις προσδοκίες ότι σύντομα θα ξεκινούσε η ανοικοδόμηση σε όλους τους τομείς, ανάμεσά τους και στον χώρο της εκπαίδευσης[94], η κατάσταση συνέχιζε να είναι το ίδιο άσχημη με εκείνη επί Κατοχής: Τα σχολικά έτη ήταν πάλι ελλιπή[95]. Από τη Μακεδονία και τη Θράκη μέχρι την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στην επαρχία, πάρα πολλά σχολεία ήταν κατεστραμμένα ή επιταγμένα από τις ελληνικές ή συμμαχικές στρατιωτικές δυνάμεις, η υγεία των παιδιών ήταν κλονισμένη από τις ασθένειες και τον υποσιτισμό και οι εκπαιδευτικοί –όσοι δε διώκονταν και δε φυλακίζονταν ή/και βασανίζονταν εξαιτίας της συμμετοχής τους στην Εθνική Αντίσταση- εξαθλιωμένοι, με μισθούς πείνας[96].

Ένας μεγάλος αριθμός σχολείων αντιμετώπιζε σοβαρότατο πρόβλημα μέσα στο χειμώνα, λόγω των σπασμένων τζαμιών, αφήνοντας τα παιδιά απροστάτευτα από το κρύο και τη βροχή. Στην Αθήνα το 4ο και 10ο Γυμνάσιο Αρρένων, το 5ο Γυμνάσιο Θηλέων, το Γυμνάσιο Νέας Σμύρνης και άλλα σχολεία *«έχουν τα παράθυρά τους ορθάνοιχτα στους τέσσερους ανέμους, με συνέπεια η προσοχή των μαθητών να στρέφεται όχι στη διδασκαλία, αλλά στο πώς θα φυλαχτούν καλύτερα*

---

[93] Κ. Θ. Περαίος, «Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 87-88, 3-4/1962, σελ.443.

[94] *«Σήμερα στον ιστορικό τούτο σταθμό της ανθρωπότητας, πιότερο από κάθε άλλη φορά έπρεπε να δονείται η Ελλάδα μας από το αναγεννητικό σύνθημα: όλοι και όλα σε συναγερμό για να χτίσουμε τα σχολεία μας, να τα περισυλλέξουμε για να συγκεντρώσουμε όλο τον παιδόκοσμο, που σκλαβιά, πείνα και τρομάρα τον σακάτεψαν ψυχικά και σωματικά […] Αντί γι' αυτό μια νεκρική εγκληματική σιγή βασιλεύει και μας γεννάει το αίσθημα της βαθειάς πίκρας, επειδή μόνο εμείς μέσα σε όλες τις χώρες, βρισκόμαστε μπροστά σε μια βασική αντινομία: αντί για δράση, για ανοικοδομητικό οργασμό-νέκρα και εγκατάλειψη […]»*. «Που βαδίζομε;», *Διδασκαλικό Βήμα*, Περίοδος Γ', φ.10, 1.10.1945 [ΑΣΚΙ, Βιβλιοθήκη].

[95] Το σχολικό έτος 1944-1945 άρχισε ουσιαστικά τον Φλεβάρη του 1945, μαζί περίπου με τη συμφωνία της Βάρκιζας. Τα μαθήματα της Μέσης Εκπαίδευσης σε πολλές περιοχές έληξαν στο τέλος Μαρτίου 1945, με την έναρξη των προαγωγικών και απολυτήριων εξετάσεων για το 1944. Χαράλαμπος Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1944-1946*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σελ.86.

[96] «Στο Γυμνάσιο Αρρένων», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου ΕΠΟΝ Χίου*, φ.10, 7.10.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

από το κρύο»[97]. Πολύ σοβαρό ήταν το πρόβλημα της έλλειψης θρανίων, που υποχρέωνε τους μαθητές να μένουν όρθιοι την ώρα του μαθήματος, όπως στην περίπτωση του 6ου Γυμνασίου Θηλέων[98]. Στο 5ο Γυμνάσιο Θηλέων λόγω των συχνών διακοπών ηλεκτρικού ρεύματος οι μαθήτριες αναγκάζονταν να παρακολουθούν τα απογευματινά μαθήματα με λάμπες πετρελαίου[99]. Ακόμα πιο έντονο ήταν το πρόβλημα της έλλειψης νερού. Στο Γυμνάσιο Θηλέων Χίου *«[…] αργά ή γρήγορα η κάθε μαθήτρια θ' αναγκάζεται να κουβαλεί κι από ένα σταμνί για τις ανάγκες της, κι αυτό θ' αποτελέσει τη μεγαλύτερη ντροπή για το σχολειό τους»*[100]. Την ίδια εικόνα κατεστραμμένων κτιρίων και εγκατάλειψης παρουσίαζαν και τα σχολεία της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης που δε λειτούργησαν σε όλη την περίοδο της Κατοχής και καμία κρατική μέριμνα δε υπήρξε γι' αυτά ούτε μετά την Απελευθέρωση[101], των Γιαννιτσών[102], αλλά και της Χίου[103], της Κέρκυρας[104] και της Κρήτης[105].

Την ίδια στιγμή οι επιτάξεις σχολικών κτιρίων και η μετατροπή τους σε στρατώνες για τις ελληνικές και αγγλικές αρχές θεωρούνταν αδικαιολόγητη σε συνθήκες λήξης των πολεμικών επιχειρήσεων: *«Αν η επίταξη δικαιολογιόταν με διάφορους λόγους πριν από αρκετούς μήνες, σήμερα, πρέπει, να καταλάβουν οι αρμόδιοι είναι εντελώς αδικαιολόγητη. Νομίζουν οι υπεύθυνοι γι' αυτές τις βλαβερές επιτάξεις, ότι είναι δυνατό, σαν να μη φτάνουν όλες οι άλλες δυσκολίες, να κάνουν οι μαθητές σκληρές πεζοπορίες δυο και τέσσερες φορές την ημέρα για να*

---

[97] «Μαθητική ζωή», *Ο Μαθητής, Δεκαπενθήμερο μαθητικό περιοδικό*, φ.1, 15/12/1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[98] Στο ίδιο.
[99] Στο ίδιο.
[100] «Ζητήματα της νεολαίας», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου ΕΠΟΝ Χίου*, φ.11, 3.12.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[101] «Η σημερινή κατάσταση της παιδείας στην περιοχή μας…», *Εξόρμηση*, ό.π.
[102] «Τα σχολεία μας», *Ο Φίλος του Επονίτη, Όργανο της Λέσχης της ΕΠΟΝ του Γραφείου Πόλης Γιαννιτσών,* φ.1, 27.1.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ).
[103] «Στο Γυμνάσιο Αρρένων», *Αναγέννηση*, ό.π.
[104] «Για να λειτουργήσουν κανονικά τα σχολεία», *Νέοι Μαχητές, Εβδομαδιαίο Όργανο του Συμβουλίου ΕΠΟΝ Ν. Κέρκυρας*, φ.7, 3.6.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[105] «Θέλουμε τα σχολεία κέντρα μόρφωσης και προόδου», *Η Φωνή των Νέων, Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Λασιθίου*, φ.12, 8.2.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

στριμώχνονται, ύστερα απ' αυτές, για τη διδασκαλία σε άθλιες αίθουσες, σχεδόν πάντα χωρίς τζάμια και συχνά χωρίς θρανία;»[106].

Πολύ σοβαρά ήταν και τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι γονείς των παιδιών προκειμένου να ανταποκριθούν στην ιδιαίτερα δαπανηρή αγορά των βιβλίων, της απαραίτητης γραφικής ύλης και των απαιτούμενων διδάκτρων για τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο. Πολλές φορές και τα ίδια τα παιδιά προκειμένου να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της οικονομικής ανέχειας των γονιών τους, αμέσως μετά το σχολείο ρίχνονταν στη βιοπάλη. Κάποιοι γονείς προκειμένου να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για την φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο αναγκάζονταν να μείνουν νηστικοί. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στην εφημερίδα *Αναγέννηση*: *«Ένας μαθητής μας είπε πως για ν' αγοράση τα βιβλία του πρέπει να μείνουν οι δικοί του 10 μέρες νηστικοί. Επομένως θα πεθάνουν γιατί χρειάζονται 3.500 δρχ για να πάρη 10 περίπου βιβλία»*[107].

Κυρίαρχο όμως πρόβλημα που απειλούσε σοβαρά την ίδια τη ζωή των παιδιών ήταν το ζήτημα της υγείας. Ο απολογισμός της εξέτασης περίπου 100.000 παιδιών μόνο σε Αθήνα και Πειραιά από τον Ερυθρό Σταυρό ήταν αποκαρδιωτικός: 51% φυματικά και 34,4% με ασθένειες που οφείλονταν στην ασιτία[108]. Τα μαθητικά συσσίτια, ήταν ελλιπή, με τη συνδρομή της συμμαχικής βοήθειας να είναι ανεπαρκής[109].

---

[106] «Μαθητικά», *Ο Μαθητής*, ό.π.

[107] «Στο Γυμνάσιο Αρρένων», *Αναγέννηση*, ό.π.

[108] Η εξέταση των παιδιών (1-18 ετών) από τον Ελβετικό Ερυθρό Σταυρό έγινε στην Αθήνα και στον Πειραιά το διάστημα 1.1.1944-30.6.1945. Από τα 100.152 παιδιά που εξετάστηκαν τα 51.075 βγήκαν φυματικά και τα 34.436 με ασθένειες λόγω υποσιτισμού. «Πάνω απ' όλα η υγεία μας», *Τα Νιάτα*, *Έκδοση της ΕΠΟΝ Αθήνας*, φ.4, 28.12.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]).

[109] Την άνοιξη του 1945 την περίθαλψη του ελληνικού λαού είχε αναλάβει η UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), μια οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών, που στόχευε στη στήριξη των χωρών που έβγαιναν από τα δεινά του πολέμου. Η UNRRA δε διέθετε δικό της μηχανισμό διανομής και συνεργαζόταν με τις εκάστοτε κυβερνήσεις σε αυτό τον τομέα. Βασιζόταν στον ελληνικό κρατικό μηχανισμό, για τον οποίο και η ίδια εξέφραζε πολλές φορές παράπονα σε σχέση με τη διαχείριση των αγαθών που έφερνε. Για τις επιπτώσεις αυτού του είδους στήριξης στην ήδη σαθρή ελληνική οικονομία βλ. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, τ.1, σελ.101-102.

Η διάψευση των προσδοκιών ότι οι μετακατοχικές[110] κυβερνήσεις θα συνδράμουν στην ανοικοδόμηση και θα επιλύσουν τα μείζονα προβλήματα που υπήρχαν και στην εκπαίδευση δεν άργησε να έρθει[111]. Με εγκύκλιο της η Επιθεώρηση Δημοτικής Εκπαίδευσης ξεκαθάριζε ότι *«το κράτος δεν πρόκειται να βοηθήσει στην ανοικοδόμηση ή επισκευή των κατεστραμμένων σχολείων»*[112]. Το Υπουργείο Παιδείας από την πλευρά του, σε μια κίνηση παραδοχής ότι ο αναλφαβητισμός και η αγραμματοσύνη είχαν εκτιναχθεί, αποφάσισε να χωρίσει τα Δημοτικά σχολεία σε δυο κατηγορίες: σε εκείνα που δε λειτούργησαν καθόλου στην Κατοχή και σε εκείνα που λειτούργησαν με ελλιπή τρόπο[113]. Γονείς, μαθητές και

---

[110] Οι μετακατοχικές κυβερνήσεις και οι υπουργοί Παιδείας από την Απελευθέρωση μέχρι τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946 ήταν οι εξής: Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας Γ. Παπανδρέου (18.10.1944-3.1.1945), Υπουργός Παιδείας: Π. Κανελλόπουλος (τοποθετήθηκε προσωρινά από 23.10.1944 και αντικαταστάθηκε στις 25.10.1944 από τον Π. Χατζηπάνο). Κυβέρνηση Πλαστήρα (3.1.1945-8.4.1945), Υπουργός Παιδείας Κ. Άμαντος. Κυβέρνηση Βούλγαρη (8.4.1945-17.10.1945), Υπουργός Παιδείας: Δ. Μπαλάνος και από 11.8.1945 Γ. Οικονόμου. Κυβέρνηση Δαμασκηνού (17.10.1945-1.11.1945), Υπουργός Παιδείας: Γ. Οικονόμου. Κυβέρνηση Κανελλόπουλου (1.11.1945-22.11.1945), Υπουργός Παιδείας: Ι. Θεοδωρακόπουλος. Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (22.11.1945-4.4.1946), Υπουργός Παιδείας: Γ. Αθανασιάδης-Νόβας (παραιτήθηκε στις 11.3.1946 και αντικαταστάθηκε προσωρινά από τον Γ. Μαύρο).

[111] Οι πολιτικές δυνάμεις που κυβέρνησαν από τον Γενάρη του 1945 μέχρι τον Μάρτη του 1946, οι λεγόμενες και του «τρίτου δρόμου», επαγγέλονταν μια «μέση οδό» διακυβέρνησης σε μια περίοδο αστάθειας του πολιτικού συστήματος και έντονων αντιθέσεων ανάμεσα στις αστικές δυνάμεις. Ανεξάρτητα από το μείγμα διακυβέρνησης στη διάρκεια αυτού του δεκαπεντάμηνου, αδιάλειπτα σταθερή υπήρξε η επιτελική θέση του Ευάγγελου Παπανούτσου στη Γενική Διεύθυνση του Υπουργείου Παιδείας. Η συνολική εκπαιδευτική πολιτική των δυνάμεων του «τρίτου δρόμου» περιελάμβανε κυρίως μέτρα σχετικά με την επαναλειτουργία των σχολείων και των δυο βαθμίδων, μέτρα επαναφοράς του προμεταξικού ιδεολογικού προσανατολισμού της σχολικής γνώσης και μέτρα «εκκαθάρισης» του σχολικού μηχανισμού (βλ. παρακάτω). Μια σύνοψη για την εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου 1944-1946 βλ. Χ. Νούτσος, *ό.π.*, σελ.153-169. Για την ίδια περίοδο πρβλ. Δημήτρης Πολυχρονιάδης, *Ελληνική εκπαίδευση 1949-1963, Μεταρρυθμίσεις στην εκπαιδευτική πολιτική-Κοινωνικές και Ιδεολογικές αντιδράσεις*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο, Αθήνα, 2021, σελ. 136-158.

[112] *«Αφού το κράτος όχι μόνο δεν θα πάρει τέτεια (sic) πρωτοβουλία μα ούτε θα βοηθήσει τότε ποιοι θα αναλάβουν αυτή την δουλειά; Οι χωριανοί μας στα χωριά πουναι κατεστραμμένα τα σχολειά; […] Μα οι ίδιοι είναι καταστρεμμένοι, ξεσπιτωμένοι, γδυμνοί, ξυπόλυτοι, χωρίς κανένα εισόδημα που να τους φτάνει να ζήσουν και χωρίς καμμιά κρατική προστασία. Τότε τα παιδιά πρέπει να μείνουν τυφλά και καθυστερημένα. […] Τώρα δεν είναι πόλεμος και δεν δικαιολογείται η καθυστέρηση των παιδιών στη μόρφωση[…]*. «Η ανοικοδόμηση των σχολείων», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ.23, 27.10.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]).

[113] Στην πρώτη κατηγορία υπάγονταν τα σχολεία που οι μαθητές τους, θα χαρακτηρίζονταν αναλφάβητοι, καθώς δεν παρακολούθησαν καθόλου μαθήματα σε όλη την Κατοχή και ιδιαίτερα όλα τα σχολεία της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Στην δεύτερη κατηγορία ανήκαν τα σχολεία εκείνων των περιοχών που δεν σταμάτησε η φοίτηση, αλλά και δεν έγινε κανονική. Στην περίπτωση αυτή θα γινόταν πάλι διαχωρισμός σε δυο τμήματα. Στο ένα θα κατατάσσονταν όσοι θα κρινόντουσαν αναλφάβητοι και στο άλλο όσοι θα θεωρούνταν ότι δε καθυστέρησαν στην

εκπαιδευτικοί διατύπωναν όλο και πιο εμφατικά αιτήματα ενάντια στην απουσία μέριμνας των μετακατοχικών κυβερνήσεων πάνω στα οξυμμένα προβλήματα της εκπαίδευσης[114]. Στο ιδεολογικό πεδίο, υπήρχαν περιπτώσεις διευθυντών που δεν επέτρεπαν σε μαθητές Μέσης Εκπαίδευσης που είχαν αφήσει το σχολείο, γιατί πήραν μέρος στον πόλεμο και στην Αντίσταση να προσέλθουν στις εξετάσεις για να πάρουν το απολυτήριό τους[115], αλλά και περιπτώσεις δωσίλογων που έπαιρναν τη θέση εκπαιδευτικών που είχαν εκδιωχθεί[116]. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, όπως στο Γυμνάσιο του Γυθείου, ο *«δοσίλογος ταγματασφαλήτης (sic) Γυμνασιάρχης»* είχε μετατρέψει το Γυμνάσιο σε κέντρο *«μοναρχοφασιστικής προπαγάνδας»*[117].

2.2 Η κατάσταση στην εκπαίδευση την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου

Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου οξύνθηκαν όλα τα χαρακτηριστικά που «κληρονόμησε» ο χώρος της εκπαίδευσης από την Κατοχή και την εκπαιδευτική πολιτική των προηγούμενων κυβερνήσεων. Τα περισσότερα από αυτά επανεμφανίζονται σε μεγαλύτερη ένταση και με ακόμα μεγαλύτερες επιπτώσεις και εντείνεται και επισημοποιείται ο συστηματικός διωγμός των συμμετεχόντων στην εαμική αντίσταση, ανάμεσά τους και χιλιάδων εκπαιδευτικών. Ταυτόχρονα,

---

εκπαίδευσή τους. Αυτό το δεύτερο τμήμα θα παρακολουθούσε κανονικά μαθήματα, ταυτόχρονα με τα υπόλοιπα σχολεία της χώρας. «Μαθητική ζωή», *Ο Μαθητής*, ό.π.

[114] Τα αιτήματα προς τους αρμόδιους του Υπουργείου και τους Επιθεωρητές αφορούσαν κυρίως την επισκευή των σπασμένων τζαμιών και θρανίων, τη λειτουργία δωρεάν μαθητικών συσσιτίων με την ενίσχυση της UNRRA και την κατάργηση των διδάκτρων για τους άπορους μαθητές, την αντικατάσταση των τεταρτοαυγουστιανών με σύγχρονα και φθηνά βιβλία, την εξέταση όλων των μαθητών από σχολίατρο και τη παροχή κάρτας υγείας σε όλους τους μαθητές και την επιστροφή, τον διορισμό και την ενίσχυση των εκπαιδευτικών ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στο έργο τους. Βλ. ενδεικτικά: «Στο Γυμνάσιο Αρρένων», *Αναγέννηση*, ό.π., «Η σημερινή κατάσταση της παιδείας στην περιοχή μας…, *Εξόρμηση*, ό.π, «Να καθιερωθεί αμέσως το δελτίο υγείας για τη νεολαία», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ.15, 26.7.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[115] «Η εκπαίδευση και οι αποστρατευθέντες», *Φλόγα*, *Όργανο του Συμβουλίου Σάμου της ΕΠΟΝ*, φ.6, 21.6.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[116] "Η εκπαιδευτική κατάσταση στο νομό μας», *Λεύτερα Νιάτα, Όργανο του Συμβουλίου ΕΠΟΝ Λακωνίας,* φ.17, 1.7.1945. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[117] Στο ίδιο.

εντάθηκε η ιδεολογική χειραγώγηση και προπαγάνδα μέσω του περιεχομένου της εκπαίδευσης.

Τα κατεστραμμένα από τον πόλεμο σχολικά κτίρια στην μεγάλη τους πλειοψηφία δεν επισκευάζονται, και παραμένουν χαλάσματα (Παράρτημα Δ, Εικόνα 1). Χαρακτηριστική ως προς την εικόνα που παρουσιάζουν τα σχολεία με το ξεκίνημα του σχολικού έτους 1946-1947 είναι η έκθεση ενός γενικού επιθεωρητή για την κατάσταση των σχολείων της περιοχής του: *«Το Δημοτικόν σχολείον αποτεφρωθέν κατέστη τελείως άχρηστον, του Γυμνασίου κατεστράφησαν αι θύραι, τα παράθυρα, η στέγη και μέρος του τοίχου. Παν ό,τι υπήρχε εις τα σχολεία εις θρανία και όργανα μετεβλήθη εις τέφραν. Αντί θρανίων χρησιμοποιούνται σανίδες και άλλα πρωτόγονα μέσα, αρκετοί μαθηταί διδάσκονται καθήμενοι οκλαδόν.[…] Την ίδιαν εικόνα πρέπει να έχει τις υπ' όψιν του προκειμένου περί των σχολείων εκατοντάδων άλλων χωριών και κωμοπόλεων…»*[118]. Τα κτίρια που σώζονταν και μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ήταν ακατάλληλα, πολλές φορές επικίνδυνα και ανθυγιεινά. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Γυμνάσιου Θηλέων της Χίου, όπου η χρήση του κτιρίου γίνονταν θέτοντας σε κίνδυνο την ασφάλεια και τη ζωή των μαθητριών: *«[…] ο κ. Γυμνασιάρχης […] σύστηνε στις μαθήτριες ν' ανεβαίνουν τις σκάλες που οδηγούν στις τάξεις τους πέντε-πέντε και κατά διαλείμματα. Γιατί αλλιώτικα υπάρχει κίνδυνος να γκρεμοτσακιστούν μαζί με τις σαραβαλιασμένες αυτές σκάλες […]»*. Στις αίθουσες διδασκαλίας η σύσταση των καθηγητών προς τις μαθήτριες ήταν *«να περπατούν πράγματι μαλακά πάνω στα κούφια και σαρακοφαγωμένα πατώματα του σχολείου»*, ενώ ένας καθηγητής εξέφρασε φόβους ότι *«φαίνεται πως φέτος αντί απολυτήρια θα δώσουμε διαβατήρια στις μαθήτριες»*, εννοώντας *«ασφαλώς διαβατήρια για τον "άλλο κόσμο"»*[119]. Οι ελλείψεις σε

[118] «Λόγος να γίνεται…», *Ριζοσπάστης*, 2.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[119] «Το Γυμνάσιο Θηλέων ετοιμόρροπο-η ζωή των μαθητριών κινδυνεύει», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 576, 30.10.1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

θρανία[120] εξακολουθούσαν να είναι τεράστιο πρόβλημα, το ίδιο και οι ελλείψεις σε εποπτικά μέσα.

Η έλλειψη κτιρίων οδηγούσε πολλές φορές και σε συστέγαση σχολείων μεταξύ τους[121] ή με άλλα δημόσια κτίρια, ακόμα και την αξιοποίηση άλλων – ακατάλληλων τις περισσότερες φορές - κτισμάτων. Χαρακτηριστική η περίπτωση του Α' και Β' Γυμνασίου Αρρένων Κέρκυρας που συστεγάστηκαν με το Στρατιωτικό Νοσοκομείο[122].

Οι ασφυκτικές συνθήκες διδασκαλίας αφορούσαν κατά κύριο λόγο τα παιδιά των φτωχών λαϊκών στρωμάτων, που ήταν και η συντριπτική πλειοψηφία, και όχι εκείνα που προέρχονταν από εύπορες οικογένειες. Η σύγκριση, που υπογραμμίζει την κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση και στις συνθήκες του εμφυλίου πολέμου, αναδεικνύεται μέσα από την αυτοψία του *Ρίζου της Δευτέρας* στα σχολεία της Καισαριανής και του Κολλεγίου Ψυχικού. Το οδοιπορικό της εφημερίδας ξεκινά από την Καισαριανή, όπου σε ένα μικρό μονώροφο σπιτάκι (Παράρτημα Δ, Εικόνα 2) που μετατράπηκε σε διδακτήριο, στοιβάζονταν 1020

---

[120] Στα λιγοστά θρανία που υπήρχαν τα παιδιά κάθονταν τρία και τέσσερα μαζί στο ίδιο θρανίο, στη μεγάλη πλειοψηφία τους παρακολουθούσαν όρθια το μάθημα. Δεν ήταν λίγες οι φορές που αναγκάζονταν να φέρουν καρέκλες από το σπίτι τους. Βλ. ενδεικτικά: «Το Γυμνάσιο Θηλέων ετοιμόρροπο-η ζωή των μαθητριών κινδυνεύει», *Πρωτοπόρος Χίου,* ό.π., «Τα σχολεία μας και τα άμεσα προβλήματά τους», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Κέρκυρας*, φ.367, 10.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]), «Η νεολαία στη σκλαβωμένη Ελλάδα», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας (ΔΝΕ)*, φ.1, 6.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[121] Η συστέγαση 2-3 σχολείων ή η σύμπτυξή τους ανάγκαζε τα παιδιά να στοιβάζονται το ένα πάνω στο άλλο, με σοβαρές επιπτώσεις τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στις συνθήκες υγιεινής που επικρατούσαν με αυτό τον συνωστισμό. Ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα το πρόβλημα έπαιρνε εκρηκτικές διαστάσεις. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των σχολείων της Κοκκινιάς στον Πειραιά, όπου 9.000 μαθητές συμπτύχθηκαν σε 8 διδακτήρια. Η κατάσταση σε συνδυασμό με την μη διάθεση των κονδυλίων που προβλέπονταν στον προϋπολογισμό του Δήμου, δημιούργησε μεγάλες αντιδράσεις. «Ανοίγουν τα σχολεία. 9 χιλ. μαθητές σε 8 διδ/ρια, 1400 θρανία με 27 πίνακες-Ούτε δραχμή δεν έδωσε ο Δήμος από 31.000.000», *Η Κοκκινιά μας*, *Όργανο της Αχτιδικής Επιτροπής Κοκκινιάς του ΚΚΕ*, 22.3.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[122] *«Τα Α' και Β' Γυμνάσια Αρρένων εξακολουθούν να συστεγάζονται με το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, στο κτίριο της Ιταλικής Σχολής, στην αυλή της οποίας τινάζονται τα σεντόνια του τελευταίου την ώρα που κάνουν το διάλειμμά τους οι νέοι μαθητές. Τέτοια εγκληματική αδιαφορία συστεγάσεως Νοσοκομείου και Σχολείου δεν πιστεύουμε να έχει ξαναπαρουσιαστεί. Αρκεί να σημειωθεί πως υπάρχει μια κοινή βρύση και για τα δύο»*. «Αντί για σχολικά κτίρια, τρώγλες!», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Κέρκυρας*, φ. 349, 4.10.1946[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

παιδιά[123] μέσα σε άθλιες συνθήκες. Ο ανταποκριτής του *«Ρίζου της Δευτέρας»* αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Αθροίζω νοερώς τα παιδιά, τα σκουντάω εν τω μεταξύ για να περάσω, πατάω άθελά μου πάνω σε πλάκες, σάκκες και τετράδια και προχωρώ […] αναψοκοκκινισμένα από την αφόρητη στριμούρα, πεταμένα τόνα απάνω στ' άλλο, με δύσπνοια στα στηθάκια τους, αναμαλλιασμένα από το πάλαιμα ποιο να πρωτοκάτσει και τυλιγμένα μέσα στην μπόχα 1020 εναλλασσόμενων αναπνοών[…]»*[124].

Το τοπίο και οι συνθήκες αλλάζουν στη συνέχεια άρδην με την ξενάγηση του ανταποκριτή της εφημερίδας στο Κολλέγιο Ψυχικού από έναν από τους καθηγητές του. Οι ανέσεις, η πληθώρα σε εποπτικά μέσα και βοηθητικούς χώρους και εργαστήρια είναι χαρακτηριστική. Το σχολείο περιγράφεται με πολύ γλαφυρό τρόπο κατά την διάρκεια του οδοιπορικού. Εκείνη την ώρα παίζουν στην αυλή παιδάκια με κοντά λινά παντελονάκια και άσπρα μαλακά παπούτσια του τένις. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας, αφού διασχίζει τα γήπεδα ποδοσφαίρου, βόλεϊ, κρίκετ, τένις και το τερέν για σουηδική γυμναστική, συναντά στις μαρμάρινες σκάλες τον καθηγητή του Κολεγίου Ψυχικού που έχει αναλάβει να τον ξεναγήσει. Απαριθμεί τα εργαστήρια, τις ειδικές αίθουσες για κάθε γνωστικό αντικείμενο, το Θέατρο και τη Βιβλιοθήκη. Εντυπωσιάζεται από τα θρανία που είναι μονοθέσια (*«συνδυασμός μικρού γραφείου και πολυθρονίτσας»*) και ακούει τα παράπονα του καθηγητή ότι μετά τον πόλεμο ανέβηκε το μέτρο αναλογίας μαθητή/τάξης από 25 σε 30 μαθητές. Οι μαθητές είναι συνολικά 690 και οι 132 από αυτούς είναι εσωτερικοί. Το κόστος εγγραφής είναι 4.500.000 δραχμές το χρόνο και επιπλέον 95.000 το μήνα για δίδακτρα. Φεύγοντας βλέπει την μαρμάρινη επιγραφή *«Οίκος Μπενάκη. Δωρεά Εμμ. Μπενάκη Στη Νεολαία της Ελλάδος. 1927-1929»*, για να κάνει

[123] Στο μικρό αυτό σπιτάκι με τα δυο δωμάτια και ένα μικρό χωλ έκαναν μάθημα 450 παιδιά από το 2^{ο} Δημοτικό Σχολείο, 480 από το 3^{ο} Δημοτικό Σχολείο και 90 νήπια του Νηπιαγωγείου Καισαριανής. Το κτίριο βρισκόταν στην οδό Αγίου Γεωργίου και Αναγεννήσεως γωνία. Απ. Σπήλιος, «Του ύψους και του βάθους… Σχολείον Καισαριανής και "Άθενς Κόλλετζ"», *Ο Ρίζος τη Δευτέρας, Βδομαδιάτικη Εφημερίδα του Λαού*, φ.7, 2.12.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Η θέση του ταυτοποιήθηκε σήμερα από την γράφουσα στην οδό Ερυθρού Σταυρού και Εθνάρχου Μακαρίου γωνία (οι οδοί έχουν μετονομαστεί) πίσω από το Άλσος της Καισαριανής.

[124] Στο ίδιο.

αυθόρμητα την σκέψη: *«1.020 παιδάκια σε δυο δωμάτια εκεί κάτω, στη σκοτεινή Καισαριανή…30 παιδάκια σε μια μαρμαρόχτιστη σάλλα εδώ πάνω στο ηλιόχαρο ύψωμα… "Στη νεολαία της Ελλάδος"… επιμένει η επιγραφή του κ. Μπενάκη»*. [125].

Τα επιταγμένα στην Κατοχή σχολεία από τους Γερμανούς, συνέχισαν να είναι επιταγμένα, παρά τη λήξη του πολέμου, από τις ελληνικές αρχές και τις αγγλικές[126] και στη συνέχεια αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις. Πολλές φορές μετατρέπονταν σε στρατώνες και υπήρχαν περιπτώσεις, όπως στην Καισαριανή[127], που συνυπήρχαν με σχολεία, ή μετατρέπονταν σε φυλακές ή στρατόπεδα συγκέντρωσης αιχμάλωτων αγωνιστών[128]. Το φθινόπωρο του 1947 τα επιταγμένα σχολεία ξεπερνούσαν το 20% του συνόλου των σχολικών κτιρίων της χώρας[129]. Σε αρκετές περιπτώσεις στα επιταγμένα σχολεία ο εθνικός στρατός εγκαθιστούσε τους

---

[125] Στο ίδιο.

[126] Ο κατάλογος των σχολείων που είχαν επιταχθεί από τους Άγγλους είναι μακρύς. Μόνο στην Αθήνα ο μεγάλος αριθμός των επιτάξεων είχε σαν αποτέλεσμα χιλιάδες μαθητές να μείνουν χωρίς σχολική στέγη. Το 7ο Γυμνάσιο, η Σιβιτανίδειος, η Βιοτεχνική, το Πειραματικό, αίθουσες των πανεπιστημιακών κτιρίων στο Γουδί, το Γυμνάσιο Καλλιθέας, η Χαροκόπειος Σχολή, η Γαλλική και η Γερμανική Σχολή ήταν επιταγμένα από τους Άγγλους. Ίδια εικόνα επικρατούσε και σε πολλά σχολικά κτίρια της επαρχίας. «Τα σχολειά μας έγιναν γκαράζ των Άγγλων», *Ριζοσπάστης*, 8.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[127] Σε σχολικό συγκρότημα της Καισαριανής, που προπολεμικά στέγαζε τρία δημοτικά σχολεία και που κατά τα 3/5 είχε καταστραφεί στην Κατοχή, τον Δεκέμβρη του 1946, το 1/5 είχε μετατραπεί σε στρατώνα, που συνυπήρχε με το υπόλοιπο 1/5 στο οποίο οι μαθητές *«κάνουν "μάθημα" ανάμεσα σε πεσμένους σοβάδες, τρύπες στους τοίχους, φευγάτα αγκωνάρια και… στρατιωτικά παραγγέλματα»*. Στο ίδιο.

[128] Όπως το σχολείο Ευαγγελίστριας στη Χίο, που επιτάχθηκε από τις αστυνομικές αρχές και μετατράπηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, όπου έφτασαν μεταγόμενοι 43 αγωνιστές. «Επιτάξεις», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.287, 16.8.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[129] Μέσα στην Αθήνα το 4ο Δημοτικό Σχολείο, που στην Κατοχή ήταν επιταγμένο από τους Γερμανούς, κρατούνταν τώρα από τον εθνικό στρατό και χρησιμοποιούνταν ως αποθήκη του Α' Σώματος Στρατού. Στην Καισαριανή ήταν επιταγμένα όλα σχεδόν τα σχολεία. Στο Α' και Β' Δημοτικό στεγάζονταν δυο λόχοι στρατού. Το κτίριο της «Νήαρ Ήστ» ήταν επιταγμένο από αγγλικά στρατεύματα. Το «Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Ανωμάλων Παιδιών» είχε μεταβληθεί σε φυλακές για τους απείθαρχους Άγγλους στρατιώτες. Τα υπόγεια του κτιρίου «Εκλαίρ», όπου στεγάζονταν σχολεία ήταν τώρα αποθήκες του 21ου αστυνομικού τμήματος, ενώ το σχολικό συγκρότημα του Παγκρατίου, που παλιότερα στέγαζε δυο Γυμνάσια ήταν επιταγμένο μέχρι το τέλος του προηγούμενου σχολικού έτους από τους Άγγλους και παρόλο που λύθηκε η επίταξη ύστερα από συνεχείς αγώνες γονιών και μαθητών, «οι Άγγλοι, κατά τη συνήθειά τους, το παρέδωσαν σε τέτοια κατάσταση, που μόνο για στάβλος μπορεί στο παρόν να χρησιμοποιηθεί». «Ανοίγουν τα σχολεία…», *Ριζοσπάστης*, 3.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ] .

πληθυσμούς[130] που μετακινούσε βίαια προκειμένου να στερήσει εφόδια και μαχητικές εφεδρείες από τον ΔΣΕ.

Μεγάλο πρόβλημα για τους μαθητές και τους γονείς τους συνιστούσε και η αδυναμία ανταπόκρισης στο δυσβάσταχτο κόστος αγοράς βιβλίων, γραφικής ύλης, αλλά και της εγγραφής και των απαιτούμενων για τη φοίτησή τους διδάκτρων[131]. Οι απρόσιτες για την συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών τιμές των βιβλίων, τους ανάγκαζε να αναζητούν μεταχειρισμένα βιβλία από παλιότερους μαθητές[132]. Ιδιαίτερα οξύ ήταν το πρόβλημα για τους άπορους μαθητές[133]. Στη Χίο η *Εθνική Αλληλεγγύη Ελλάδος* έκανε έκκληση ενίσχυσης της προσπάθειας συγκέντρωσης βιβλίων για απόρους[134].

Το πρόβλημα αποκτούσε ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις όταν το Υπουργείο Παιδείας, ενώ όριζε στην αρχή της χρονιάς τα βιβλία που υποχρεούνταν να αγοράσουν οι μαθητές, άλλαζε στο μέσο της χρονιάς τη λίστα, δημιουργώντας απόγνωση σε γονείς και μαθητές που με κόπους και στερήσεις είχαν ήδη αγοράσει

---

[130] Στη Λάρισα τα Γυμνάσια και τα τρία δημοτικά είχαν επιταχθεί, για να μείνουν σ' αυτά πρόσφυγες. «Ν' ανοίξουν τα σχολεία», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.62, 22.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[131]Παρά τις διακηρύξεις περί παροχής δωρεάν παιδείας οι κυβερνήσεις έβρισκαν τρόπους να επιβαρύνουν τους γονείς είτε με μηνιαία δίδακτρα, είτε με χαρτόσημα και ειδικές φορολογίες, με υποχρεωτική συνδρομή στο σχολικό ταμείο, με φορολόγηση για τα μαθητικά συσσίτια, με επιβάρυνση των γονιών για γραφική ύλη και με πανάκριβα σχολικά βιβλία, παρά την ίδρυση του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων επί Μεταξά. Η εγγραφή στο Γυμνάσιο απαιτούσε 13.000 δραχμές που έπρεπε να πληρωθούν στην αρχή του σχολικού έτους. Τα βιβλία μιας χρονιάς κόστιζαν γύρω στις 40-45000 δρχ (από 38.800 έως 47.700 για την $6^η$, $7^η$, και $8^η$ τάξη). Μαζί με τα απαραίτητα έξοδα για γραφική ύλη κάθε παιδί χρειάζονταν 90-100.000 δρχ. το χρόνο για τη φοίτησή του. «Λόγος να γίνεται», *Ριζοσπάστης*, ό.π.

[132] «Το βιβλίο του μαθητή», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.327, 22.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[133] *«Σφίγγεται η καρδιά σου να βλέπεις έξω από τις βιτρίνες των βιβλιοπωλείων τις ουρές των απόρων μαθητών να χαζεύουν με συγκινητική λαχτάρα τα βιβλία τους, που όμως δεν μπορούν να τα πλησιάσουν»*. «Το βιβλίο του μαθητή», *Πρωτοπόρος Χίου*, ό.π.

[134] *«Η ΕΑ Χίου έχοντας υπ' όψη της την αδυναμία της μεγάλης μάζας των μαθητών να αγοράσουν τα απαραίτητα για αυτούς βιβλία και λοιπά σχολικά είδη, αποφάσισε να τους συνδράμει. Προς τούτο έδωκε εντολή στα μέλη της να συγκεντρώσουν από παλαιούς μαθητές βιβλία και παλαιά τετράδια με άγραφα φύλλα, καθώς και μεταχειρισμένα μολύβια, πέννες κλπ, τα οποία αφού καθαριστούν και τακτοποιηθούν από τα συνεργεία της, θα παραδοθούν στους καθηγητές και διδασκάλους να τα μοιράσουν στους απόρους μαθητές [..] Η ΕΑ πιστεύει και εύχεται ότι η έκκλησή της αυτή θα βρει βαθιά απήχηση μέσα στο λαό και στην ψυχή κάθε ανθρωπιστή»*. Στο ίδιο.

τα βιβλία που είχαν ανακοινωθεί στην έναρξη του σχολικού έτους[135]. Και ενώ το κόστος είχε εκτιναχθεί η κυβέρνηση εξέταζε το ενδεχόμενο να καταθέσει νομοσχέδιο κατάργησης του ΟΕΣΒ[136], που θα άφηνε μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης της ιδιωτικής κερδοσκοπίας. Στο τέλος του 1947 η τιμή των βιβλίων είχε διπλασιαστεί σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, η εγγραφή στο γυμνάσιο είχε υπερδιπλασιαστεί[137] και η μαύρη αγορά είχε ενισχυθεί[138].

Μια πολύ σοβαρή παράμετρος που ενίσχυε την ήδη επιβαρυμένη κατάσταση στην εκπαίδευση ήταν και οι ελλείψεις διδακτικού προσωπικού, που οφείλονταν κατά κύριο λόγο στην «εξυγίανση» του εκπαιδευτικού κόσμου (βλ. παρακάτω), αλλά και στην καθήλωση ή και εκμηδένιση των κονδυλίων για την εκπαίδευση[139]. Οι εκπαιδευτικοί που είχαν απομείνει στη θέση τους είχαν να αντιμετωπίσουν τεράστιες δυσκολίες τόσο σε ό,τι αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία[140] όσο και ως προς την επιβίωση και τον βιοπορισμό τους[141]. Πολύ

---

[135] «Μαθητική Στήλη», *Νίκη*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Φλώρινας*, φ.11, 16.2.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Σχολικά Βιβλία», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.335, 5.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[136] «Καταργείται ο Οργανισμός Σχολικών Βιβλίων», *Ριζοσπάστης*, 21.9.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[137] *«Τριάντα χιλιάδες πρέπει να πληρώσει κάθε μαθητής για εγγραφή στο γυμνάσιο. Ποιος εργαζόμενος πατέρας, υπάλληλος και προ παντός άνεργος μπορεί να δώσει αυτό το μυθικό ποσό; Πολλά παιδιά και κορίτσια κινδυνεύουν να διακόψουν την εκπαίδευσή τους στη "δημοκρατία" του Σοφούλη».* «Η εγγραφή των μαθητών», *Αλήθεια*, Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας, φ.60, 8.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[138] *«Οι τιμές που ανακοίνωσε το υπουργείο παιδείας για τα βιβλία είναι μόνο στα χαρτιά. Πρέπει να πληρώσει κανείς τον απαραίτητο φόρο στη μαύρη αγορά των βιβλίων που οργιάζει, για να μπορέσει να τα αποκτήσει»*. Τ. Κωνσταντινίδης-Αγ. Φαράκος, «Εκπαίδευση στο Βασίλειο των Εθνικοφρόνων», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, φ.53, 13.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[139] Ενόψει της κατάθεσης του προϋπολογισμού το τελευταίο τρίμηνο του 1947, το Υπουργείο Οικονομικών δεν ενέκρινε τις πιστώσεις για το διορισμό 2000 δασκάλων, καθώς ο Γκρίσγουολντ, αρχηγός της αμερικανικής αποστολής στην Ελλάδα, απαγόρευσε κάθε καινούριο διορισμό εκπαιδευτικών. Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Η Εκπαίδευση, 13.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Η εκπαίδευση στη λεύτερη και σκλάβα Ελλάδα», *Μαχητικά Νιάτα*, *Όργανο της ΔΝΕ Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, φ.1, 28.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Ανοίγουν τα σχολεία», *Ριζοσπάστης*, ό.π.. Για τον τρόπο «αξιοποίησης» των αμερικανικών κονδυλίων για τις ανάγκες του εμφυλίου βλ. παραπάνω υποσ. 22.

[140] Εκατοντάδες δάσκαλοι δούλευαν μέσα σε υπερφορτωμένες τάξεις με 80, 90, 100 και 110 παιδιά. Κ.Δ. Σωτηρίου, Η παιδεία μας σήμερα, 10.2.1946. [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου]. Ομιλία που οργάνωσε η Εταιρεία «Επιστήμη – Ανοικοδόμηση» στο θέατρο «Βρετάνια» και εκδόθηκε από την Εταιρεία «Τα Νέα Βιβλία» (Μικρή Βιβλιοθήκη]. Στο αρχείο του Κώστα Σωτηρίου δημοσιεύεται το χειρόγραφο κείμενο.

σημαντικό ήταν και το πρόβλημα του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των εκπαιδευτικών, γεγονός που είχε επισημανθεί και από το αρμόδιο τμήμα της Ουνέσκο στην Ελλάδα[142]. Η μεγάλη πλειοψηφία των δασκάλων προέρχονταν από πολυτάξια ή μονοτάξια διδασκαλεία με χαμηλή επαγγελματική κατάρτιση[143]. Και στη Μέση εκπαίδευση η εικόνα δεν ήταν καλύτερη. Σε ό,τι αφορά την παιδαγωγική μόρφωση, αυτή προβλέπονταν μόνο για τους φιλολόγους, τους φυσικούς, τους μαθηματικούς και τους θεολόγους. Ακόμα κι αυτή, ωστόσο, η μόρφωση ήταν ανεπαρκής και υποτυπώδης[144].

Τεράστια ήταν και η μαθητική διαρροή, καθώς εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά δεν πήγαιναν στο σχολείο[145]. Το ποσοστό διαρροής μεγάλωνε από τις μικρές στις μεγάλες τάξεις και ήταν μεγαλύτερο στα κορίτσια και μικρότερο στα αγόρια[146]. Με τόση μεγάλη διαρροή, αυξάνονταν τόσο η αγραμματοσύνη όσο και ο

---

[141] Οι συνθήκες διαβίωσης των εκπαιδευτικών ήταν εξαιρετικά δύσκολες. Πολλές φορές, ιδιαίτερα όταν διορίζονταν σε τόπο διαφορετικό από εκείνον της καταγωγής τους, αντιμετώπιζαν προβλήματα στέγασης και ανεύρεσης τροφίμων. Οι μισθοί τους ήταν ιδιαίτερα χαμηλοί και αρκετές φορές έμεναν απλήρωτοι. Γ. Μπαρμπαστάθης, «Η παιδεία στην Ήπειρο», *Ηπειρώτικη Ζωή*, *Μηνιαίο περιοδικό που εκδίδεται από ομάδα Ηπειρωτών*, τ.5, 9/1946, σελ.14 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Υπήρχαν μάλιστα περιπτώσεις που η ευθύνη του κράτους που άφηνε εξαθλιωμένους με μισθούς πείνας τους εκπαιδευτικούς, μετακυλίονταν στους μαθητές και στους γονείς τους, όπως στο Γυμνάσιο Φλώρινας, όπου ο γυμνασιάρχης καθιέρωσε χαράτσι προς τους μαθητές και έδιωχνε εκείνους που δεν πλήρωναν το ποσό, το οποίο ισχυριζόταν ότι προόριζε για τους μισθούς των καθηγητών. «Κύριε, Επιθεωρητά!», *Νίκη*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Φλώρινας*, φ.5, 26.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[142] «Η "Ουνέσκο" για τη ζωή των μαθητών στην Ελλάδα», *Η Εφημερίδα των Ελληνίδων*, *Όργανο της Πανελλαδικής Ομοσπονδίας Γυναικών (ΠΟΓ) και της Πανελλήνιας Ενώσεως Γυναικών (ΠΕΓ)*, φ.9, 15.7.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[143] Εκπαιδευτικός Τομέας "ΕΠ-ΑΝ", «Η μόρφωση του διδαχτικού προσωπικού», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4, 1946, σελ.134.

[144] *«Αν εξαιρέσει κανείς λίγους καθηγητές που από τη μέση παιδεία πηγαίνουν και διδάσκουν στα σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης, όλο το άλλο προσωπικό δεν έχει καμία παιδαγωγική μόρφωση. Πολλοί εφαρμόζουν εκεί ιδιόρρυθμο παιδαγωγικό σύστημα. Βάση σ' αυτό είναι ο τρόπος που διδάχτηκαν αυτοί από το δάσκαλό τους στο δημοτικό, στο γυμνάσιο ή σε άλλο σχολείο»*. Στο ίδιο, σελ. 135.

[145] Σύμφωνα με την τελευταία στατιστική έρευνα πριν τον Εμφύλιο, που αφορούσε το σχολικό έτος 1937-1938, από τα παιδιά που γράφονταν στην Α' Δημοτικού τα 2/5 δεν έφταναν μέχρι την Δ'. Ως την Στ' Δημοτικού έφτανε μόνο το 1/3 των παιδιών. Μετά την Κατοχή και στη διάρκεια του Εμφύλιου η εικόνα χειροτέρεψε. Το 1946 η φοίτηση των παιδιών μόλις έφτανε το 60% σε σύγκριση με την προπολεμική. Κ.Δ. Σωτηρίου, Η Παιδεία μας σήμερα, ό.π.

[146] Όσο προχωρούσαν οι τάξεις, τόσο μεγαλύτερα ήταν και τα έξοδα ενός παιδιού. Πολλά παιδιά εγκατέλειπαν το σχολείο και άρχιζαν να δουλεύουν για να βοηθήσουν τους γονείς τους. Γ. Μπαρμπαστάθης, «Η παιδεία στην Ήπειρο», *Ηπειρώτικη Ζωή*, ό.π.

αναλφαβητισμός[147]. Σε χωριά της υπαίθρου που τα σχολεία παρέμειναν κλειστά σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής υπήρχαν παιδιά 12 -14 ετών που δεν είχαν πάει ποτέ στο σχολείο[148]. Σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας το 1947, λίγο πριν μπει ο χειμώνας, το 90% των σχολείων παρέμεναν κλειστά[149]. Και στα αστικά κέντρα ήταν πολύ μεγάλο το ποσοστό των αμόρφωτων παιδιών. Στην Κοκκινιά, το ποσοστό της αμορφωσιάς πλησίαζε στο 75%[150], ενώ το σχολικό έτος 1946-1947 το 100% των υποψηφίων της Κοκκινιάς για την εισαγωγή στα Πανεπιστήμια απέτυχε[151]. Πολύ μεγάλη διαρροή παρατηρούνταν και λόγω της βίαιης μετακίνησης πληθυσμών στα πλαίσια της δημιουργίας «νεκρών ζωνών»[152].

Το μείζον όμως ζήτημα ήταν αυτό του κλονισμού της υγείας των παιδιών. Χιλιάδες παιδιά ζούσαν μέσα σε άθλιες συνθήκες, υποσιτισμένα[153] και χτυπημένα από ασθένειες. Περιφέρονταν στους δρόμους κουρελιασμένα, βρώμικα και ξυπόλυτα. Η πείνα και η εξάντληση σε συνδυασμό με τα ανθυγιεινά και ακατάλληλα σχολικά κτίρια στα οποία συνωστίζονταν, τα οδηγούσε σε λιποθυμίες[154]. Τα στατιστικά στοιχεία που προέκυπταν από την εξέταση των σχολιάτρων ήταν

---

[147] Το ποσοστό των αναλφάβητων προπολεμικά ήταν περίπου 55%., ενώ το 1947 το ποσοστό αυτό πρέπει να είχε ξεπεράσει κατά πολύ το 70% . Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Η Εκπαίδευση, ό.π.

[148] Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Σχολεία, 9/1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[149] *«Ο Οχτώβρης πέρασε και τα 90% των σχολείων του νομού μας μένουν κλειστά. Ο Γκρίνσγουολντ έχει δώσει μια συνταγή: "Κρατάτε τους σκλάβους στα σκοτάδια της αμορφωσιάς". Και οι ντόπιοι μοναρχοφασίστες εφαρμόζουν κατά γράμμα τη συνταγή του αφεντικού τους»*. Προκήρυξη του Νομαρχιακού Συμβουλίου Πέλλης της ΕΠΟΝ για τη λειτουργία των σχολείων, 5.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[150] «Για να σωθούν τα παιδιά μας», *Η Κοκκινιά μας*, Όργανο της ΚΟ Κοκκινιάς του ΚΚΕ, φ. 34-61, 21.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[151] «Η γυμνασιακή "μόρφωση" στην πόλη μας, *Η Κοκκινιά μας*, Όργανο της Αχτιδικής Επιτροπής Κοκκινιάς του ΚΚΕ, φ.34-110, 22.3.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[152] *«Σε 517.135 ξεσπιτωμένους με τη βία από τους μοναρχοφασίστες χωρικούς τα 186.000 είναι παιδιά. Από αυτά μόνο 25.000 έχουν πάει σχολειό και τα άλλα 160.000 αγράμματα γυρνάν στους δρόμους και ζητιανεύουν»*. «Η φροντίδα για τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.291, 18.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[153] Το 80-95% των παιδιών υποσιτίζονταν. «Τα σχολεία άνοιξαν», *Η Μάχη*, ό.π.

[154] Στο Γυμνάσιο Θηλέων της Χίου πέντε μαθήτριες λιποθύμησαν από εξάντληση μέσα σε διάστημα δυο ωρών. Η επονίτικη εφημερίδα *Εξόρμηση* της Καβάλας δημοσίευσε τα ονόματά τους και κάλεσε γονείς, μαθητές, αλλά και τους συλλόγους και τα σωματεία της περιοχής να πιέσουν τις αρχές για παροχή ιατρικής εξέτασης, συσσιτίων και κατασκηνώσεων. «Για τη μαθητική νεολαία», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ. 28, 19.5.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

αποκαρδιωτικά[155]. Τέτοιου είδους εξετάσεις γίνονταν λίγες και μόνο σε μεγάλα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα η πραγματική εικόνα από αυτή που αποτύπωναν οι αριθμοί να είναι ακόμη χειρότερη. Ασθένειες όπως η φυματίωση, η ελονοσία, το τράχωμα[156] και η πολιομυελίτιδα[157] θέριζαν τα παιδιά. Η θνησιμότητα στην βρεφική και παιδική ηλικία ήταν τεράστια[158]. Σε πολλές περιοχές τόσο στις πόλεις όσο και στην επαρχία οι θάνατοι ήταν καθημερινοί[159].

Το αστικό κράτος είχε αφήσει τα παιδιά ανυπεράσπιστα, χωρίς μέριμνα για υγειονομική περίθαλψη[160], και τα μαθητικά συσσίτια, όπου υπήρχαν, ήταν ελλιπή. Οι ποσότητες που μοιράζονταν στα παιδιά ήταν ανεπαρκείς[161] και αρκετές φορές με

---

[155] Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία των σχολιάτρων μόνο το 10% των παιδιών ήταν πλήρως υγιή. «Καταπολέμηση του αναλφαβητισμού». Μπροσούρα της Εταιρείας «Επιστήμη-Ανοικοδόμηση» (με χειρόγραφη σημείωση της Ρ. Ιμβριώτη), 1948, σελ.15 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης, Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ]. Σε 1332 παιδιά που εξετάστηκαν στα δημοτικά σχολεία της Λάρισας τα 1124 βρέθηκαν άρρωστα, με αυξημένη και τη συννοσηρότητα. 951 είχαν καχεξία, 297 αδενίτιδα, 149 έντονη αναιμία, 70 ελονοσία, 229 ραχιτισμό. Στις επαρχιακές περιοχές της Λάρισας που δεν περιλήφθηκαν στο δείγμα, η νοσηρότητα ήταν ακόμη μεγαλύτερη. «Η νεολαία κινδυνεύει», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.51, 11.8.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Το 75% των παιδιών πανελλαδικά και το 85-90% των παιδιών της Κοκκινιάς ήταν φυματικά ή προφυματικά ή είχαν εξίσου σοβαρές και επικίνδυνες ασθένειες. «Για να σωθούν τα παιδιά μας», *Η Κοκκινιά μας*, ό.π. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Από τα 160.000 παιδιά που εξετάστηκαν στην Θεσσαλονίκη , μόλις τα 1450 βρέθηκαν γερά. Κ.Δ. Σωτηρίου, Η Παιδεία μας σήμερα, ό.π.

[156]«Πολεμικός συναγερμός της Δημοκρατικής Νεολαίας σ' όλη τη χώρα», *Τα Χάσια*, *Δελτίο Ειδήσεων Αρχηγείου Χασίων του ΔΣΕ*, 16.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[157] «Για τα σχολεία ούτε δεκάρα, για τους ντιντήδες δισεκατομμύρια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 13.11.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[158] Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Ερυθρού Σταυρού και της UNRRA στην Ελλάδα το 1946 πέθαιναν 150 στα 1000 βρέφη (έως 1 έτους), 123 στα 1000 παιδιά 1-4 ετών, 101 στα 1000 παιδιά 4-9 ετών και 75% των παιδιών 9-14 ετών έπασχαν από ραχιτισμό. «Η υγεία του παιδιού», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ. 28, 19.5.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[159] 20 θάνατοι παιδιών αναφέρθηκαν μόνο μέσα στο Μάη του 1948 στα Σιάτιστα, την Κοζάνη, τα Γρεβενά και άλλες πόλεις του νομού Κοζάνης. Στο στρατόπεδο της Δεσκάτης πέθαναν από τύφο 50 παιδιά. «Πεθαίνουν τα παιδάκια στο κράτος της Αθήνας», *Ραδιοφωνικά Νέα*, *Καθημερινή έκδοση της εφ. Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης του ΔΣΕ*, φ.109, 12.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[160] Σύμφωνα με τον Ραδιοφωνικό Σταθμό του ΔΣΕ δημοσίευμα των New York Times που αναδημοσιεύτηκε σε ελληνικές εφημερίδες ανέφερε ότι 450.000 παιδιά στην Ελλάδα είχαν ανάγκη από άμεση ιατρική περίθαλψη. Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η νεολαία στη σκλαβωμένη και την ελεύθερη Ελλάδα, Αρ. Δ. 412, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[161] Στο Γυμνάσιο Χίου *«σε κάθε γεύμα δίνουν ή 15 δράμια πνιγούρι ή 20 δράμια ζυμαρικά ή 30 δράμια όσπρια. Είναι δυνατόν μ' αυτή τη γελοία ποσότητα τροφής, που είναι ολότελα πτωχή σε θερμίδες να κρατηθούν στα πόδια τους τα παιδιά των φτωχών συμπολιτών μας, που δεν βρίσκουν τίποτα άλλο να φάνε στο άδειο ντουλάπι του σπιτιού τους; Και πώς θα παρακολουθήσουν μαθήματα με τρεμάμενα από την πείνα πόδια;»*. «Τα μαθητικά συσσίτια», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του*

όρους και προϋποθέσεις που άφηναν πολλά παιδιά ακάλυπτα. Το 1946 το υπουργείο αποφάσισε τη δωρεάν χορήγηση συσσιτίου μόνο στο 20% των μαθητών, αφήνοντας χωρίς τροφή ακόμα και μαθητές που είχαν χαρακτηριστεί άποροι[162] και τη χορήγηση τροφίμων μόνο για τις μέρες λειτουργίας του σχολείου[163]. Αποφάσισε επίσης τη χορήγηση συσσιτίου μόνο σε παιδιά μέχρι 15 ετών[164]. Τα παραπάνω προβλήματα στη διανομή των μαθητικών συσσιτίων συχνά κινητοποιούσαν γονείς[165] και μαθητές[166] που με τους αγώνες τους πετύχαιναν σημαντικές βελτιώσεις στον τομέα αυτό.

Ο κλονισμός της υγείας των μαθητών και η έλλειψη επαρκούς σίτισης καθιστούσαν όλο και πιο επιτακτική την ανάγκη λειτουργίας των παιδικών κατασκηνώσεων, προκειμένου τα ταλαιπωρημένα και ασθενικά παιδιά να περάσουν λίγες μέρες αναπνέοντας καθαρό αέρα στη θάλασσα ή το βουνό. Και σ' αυτό τον τομέα όμως υπήρχαν σοβαρά προβλήματα, καθώς ο τρόπος λειτουργίας και οργάνωσης των κατασκηνώσεων ήταν πολύ πίσω από τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών. Το Λαϊκό Κόμμα βλέποντας την αξία που είχαν οι κατασκηνώσεις για τα εξαθλιωμένα παιδιά και τους γονείς τους δε δίστασε να τις εκμεταλλευτεί

Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου, φ.209, 5.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Στην Ικαρία μοιράστηκαν λιγότερα είδη τροφίμων από αυτά που περιλαμβάνονταν στο πρόγραμμα του υπουργείου και μάλιστα σε ποσότητες αντίστοιχες της μαθητικής δύναμης του προηγούμενου σχολικού έτους. «Τα μαθητικά συσσίτια Αγίου Κηρύκου», *«Νέα Ικαρία»*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Ικαρίας και Φούρνων*, φ. 13, 18.1.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[162] Οι άποροι μαθητές που δεν συμπεριλαμβάνονταν στο 20% της δωρεάν σίτισης, όφειλαν να πληρώνουν 2.600 δρχ μηνιαία για τη σίτισή τους. «Τα μαθητικά συσσίτια», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ ν. Κέρκυρας*, φ. 372, 15.12.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[163] Στο ίδιο.

[164] «Η μαθητική νεολαία και τα ζητήματά της», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ ν. Μαγνησίας*, φ. 609, 10.4.1946. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[165] Στη Χίο οι γονείς που συγκρότησαν επιτροπές και διαμαρτυρήθηκαν στις τοπικές αρχές καταγγέλλοντας την κατάσταση που επικρατούσε στη διανομή των συσσιτίων, ζήτησαν και πέτυχαν την συμμετοχή των κηδεμόνων στην παρασκευή και διανομή των συσσιτίων. «Η ζωή στα χωριά», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 214, 14.4.1946. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[166] Στο Γυμνάσιο Θηλέων Καβάλας οι μαθήτριες πέτυχαν με τις κινητοποιήσεις τους ιατρική εξέταση στις τέσσερις ανώτερες τάξεις και συσσίτιο για 105 άπορες μαθήτριες. «Παράδειγμα», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.28, 19.5.1946. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

προεκλογικά[167]. Το 1946, ωστόσο, και αφού είχε σχηματιστεί η κυβέρνηση των Λαϊκών, ενόψει της έναρξης της κατασκηνωτικής περιόδου καμία προετοιμασία δεν είχε γίνει από τα αρμόδια υπουργεία και τους τοπικούς φορείς[168]. Στις 24.4.1947 το Υπουργείο Πρόνοιας έκανε ανακοινώσεις[169] για τη νέα κατασκηνωτική περίοδο, δημιουργώντας προσδοκίες για εύρυθμη λειτουργία των κατασκηνώσεων, για τις οποίες δεν είχε εξασφαλίσει όμως τις απαραίτητες προϋποθέσεις[170]. Στην πραγματικότητα, προσπάθησε να περιορίσει στο ελάχιστο τον αριθμό των παιδιών μετακυλίοντας την ευθύνη για τη συμμετοχή τους στους γονείς[171]. Παράλληλα, απαγόρευσε την οργάνωση κατασκηνώσεων από τα σωματεία και τους πολιτιστικούς φορείς, στους όποιους είχε στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό η λειτουργία των κατασκηνώσεων την προηγούμενη χρονιά[172], επιδιώκοντας να ελέγξει απόλυτα

---

[167] Ένα από τα συνθήματα που αξιοποίησε προεκλογικά το Λαϊκό Κόμμα ήταν και το εξής: *«Αν θέλετε να πηγαίνουν τα παιδιά σας κάθε καλοκαίρι σε κατασκηνώσεις, ψηφίστε το Λαϊκό Κόμμα και αυτό θα φροντίσει»*. «Οι παιδικές κατασκηνώσεις», *Η Μάχη*, *Εβδομαδιαία έκδοση του ΣΚ-ΕΛΔ*, φ.428, 4.7.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[168] Τα δυο αρμόδια υπουργεία για τη λειτουργία και οργάνωση των παιδικών κατασκηνώσεων ήταν το Υπουργείο Παιδείας και το Υπουργείο Πρόνοιας. Συνεπικουρικό ρόλο είχαν η UNRRA, οι νομαρχίες και οι δήμοι. Λίγο καιρό πριν ξεκινήσει η κατασκηνωτική περίοδος δεν υπήρξε καμία φροντίδα για την ιατρική εξέταση των παιδιών και τον καθορισμό σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε παιδιού, αν θα πήγαινε στο βουνό ή τη θάλασσα, ούτε για την τοποθεσία που θα λειτουργούσαν και τον τρόπο λειτουργίας και στελέχωσής τους. «Κατασκηνώσεις», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.27, 20.4.1946 και «Οι κατασκηνώσεις», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.28, 19.5.1946[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[169] Σύμφωνα με τις ανακοινώσεις του υπουργείου η κατασκηνωτική περίοδος θα άρχιζε την 1η Ιούλη για 150.000 παιδιά. Θα διαρκούσε ένα μήνα και θα συμμετείχαν παιδιά 8-16 ετών. Ανακοίνωσε ακόμη ότι ζήτησε έγκριση πίστωσης περίπου 16 δισεκατομμυρίων δραχμών, που αναλογούσε σε 100.000 δραχμές σε κάθε παιδί. Ανακοινώσεις για το ίδιο θέμα έκανε και το υπουργείο Παιδείας, το οποίο ζήτησε πίστωση 1,5-2 δισεκατομμύρια δραχμές. Χρ. Πασαλάρης, «Κατασκηνώσεις!», *Ριζοσπάστης*, 25.4.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[170] Δυο μήνες πριν την έναρξη της κατασκηνωτικής περιόδου τα δυο υπουργεία δεν είχαν κάνει καμία προετοιμασία για την έναρξή τους, δεν είχαν εξασφαλίσει τις απαραίτητες πιστώσεις και σύμφωνα με παραδοχή τους δεν ήταν γνωστό αν και πότε αυτές θα εγκριθούν. Δεν είχαν εξασφαλίσει τις απαραίτητες σκηνές για 150.000 παιδιά, δεν είχαν εκπαιδεύσει έμπειρα κατασκηνωτικά στελέχη, ούτε είχαν συγκροτήσει τα απαραίτητα ιατρικά συνεργεία. Στο ίδιο. Τελικά, από 150.000 παιδιά η προοπτική του υπουργείου Πρόνοιας έπεσε στις 80.000 και στην πραγματικότητα πήγαν κατασκήνωση 45.000 παιδιά. «Οι παιδικές κατασκηνώσεις», *Η Μάχη*, ό.π.

[171] Με εγκύκλιο του υπουργείου Πρόνοιας η συμμετοχή των παιδιών στις κατασκηνώσεις ήταν στην ευθύνη των γονιών και των κηδεμόνων. Το ίδιο το υπουργείο θα εξασφάλιζε τη συμμετοχή μόνο ενός ελάχιστου αριθμού παιδιών, εκείνων που είχαν δελτίο απορίας. «Κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 6.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[172] Το υπουργείο θέλοντας να φτιάξει κατασκηνώσεις μόνο με σωματεία που εξαρτώνται άμεσα από το ίδιο, απαγόρευσε τη λειτουργία των πιο δραστήριων σωματείων, εκείνων που την προηγούμενη χρονιά ανέλαβαν το βάρος του έργου και συντέλεσαν στην επιτυχία του διαθέτοντας σκηνές, χρήματα και έμπειρα στελέχη. 9 στα 10 παιδιά την προηγούμενη χρονιά είχαν πάει κατασκήνωση με

τη λειτουργία τους με ταυτόχρονη αντικατάσταση των έμπειρων κατασκηνωτικών στελεχών, με άλλα που στήριζαν την κυβέρνηση[173]. Παράλληλα, περιέβαλε τις κατασκηνώσεις με εθνικιστικό περιεχόμενο[174] και προχώρησε σε «εξυγίανση»[175] των παιδιών που θα έπαιρναν μέρος σ' αυτές. Για το 1948 η προοπτική ήταν να σταλούν στην κατασκήνωση μόνο 40.000 παιδιά, στόχος μειωμένος στο μισό από την προηγούμενη χρονιά, που δεν θα ήταν αρκετός να καλύψει ούτε τις ανάγκες των βαριά νοσούντων παιδιών[176].

2.3 Η «εξυγίανση» του εκπαιδευτικού συστήματος

Η κρατική καταστολή αξιοποιήθηκε ως βασικός πυλώνας στην προσπάθεια ανασυγκρότησης του αστικού κράτους μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας. Μια από τις παραμέτρους εξασφάλισης της σταθερότητας της μεταπολεμικής αστικής εξουσίας, από τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου και ιδιαίτερα μετά την έναρξή του, ήταν και η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους κομμουνιστές και όσους συμμετείχαν στην εαμική αντίσταση. Μεγάλο τμήμα των εκκαθαρίσεων περιέλαβε και τον χώρο της εκπαίδευσης, τον ιδεολογικό έλεγχο του οποίου από πολύ νωρίς[177] προσπάθησε να επιτύχει το αστικό κράτος.

την συνδρομή 144 διαφορετικών σωματείων. Χρ. Πασαλάρης, «Κατασκηνώσεις!», *Ριζοσπάστης*, ό.π. και «Κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 6.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[173] Το υπουργείο απέκλεισε από τις κατασκηνώσεις σχεδόν όλα τα παλιά κατασκηνωτικά στελέχη, που δεν ήταν οπαδοί της κυβέρνησης. Ταυτόχρονα, έδωσε την άδεια να ιδρύσουν κατασκηνώσεις ο Σύλλογος Εθνοφυλάκων, Χωροφύλακες, τα «Θύματα Δεκεμβριανού Κινήματος», ο «Εθνικός Σύλλογος Φοιτητών». Απέκλεισε τις κατασκηνώσεις του Εργατικού Κέντρου και της Εθνικής Αλληλεγγύης. «Οι κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 19.9.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[174] Τα παιδιά στις κατασκηνώσεις του Υπουργείου Παιδείας υποχρεώνονταν να εξυμνούν το στέμμα, υπό το άγρυπνο μάτι της Ασφάλειας. Σε κατασκήνωση της Χίου ένας μαθητής 14 ετών συνελήφθη, γιατί δε φώναξε «Ζήτω ο Βασιλεύς». Στο ίδιο.

[175] *«[…] η Ασφάλεια και οι διάφορες υπηρεσίες του υπουργείου Προνοίας εργάζονται πυρετωδώς για το «κοσκίνισμα» των 50.000 παιδιών που αποφάσισαν να στείλουν στις εξοχές. Σύνθημά τους είναι να πάνε μόνο "εθνικόφρονα" παιδιά. Μακριά από τις κατασκηνώσεις τα "εαμοβουλγαρόπαιδα"»*. «Κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 13.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[176] «Οι παιδικές κατασκηνώσεις», *Η Μάχη*, ό.π.

[177] Ιδιαίτερη μνεία στους εκπαιδευτικούς έκανε το Ιδιώνυμο του Βενιζέλου: *«Εκπαιδευτικοὶ λειτουργοί, καίτοι μη υποπεσόντες εις αξιοποίνων πράξιν του παρόντος νόμου, προπαγανδίζοντες εν τούτοις κομμουνιστικάς αρχάς, ή προσβάλλοντες την ιδέαν της πατρίδος ἢ τα εθνικά σύμβολα, απολύονται οριστικώς της υπηρεσίας μετ' απόφασιν του οικείου Συμβουλίου»* (άρθρο 6). Ν.4229/1929 «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» (ΦΕΚ 245^{Α}/25.7.1929). Δυο χρόνια αργότερα ο τότε υπουργός Παιδείας Γ.

Ακουμπώντας πάνω στη λαϊκή απαίτηση της τιμωρίας των συνεργασθέντων με τις δυνάμεις Κατοχής και αξιοποιώντας το νομικό οπλοστάσιο που προϋπήρχε, το αστικό κράτος προχώρησε με ταχύτατους ρυθμούς σε ένα ανελέητο κυνηγητό των εκπαιδευτικών τόσο της στοιχειώδους όσο και της μέσης εκπαίδευσης.

Η ιδεολογική πλατφόρμα που πλαισίωσε το όργιο τρομοκρατίας και διώξεων απέναντι σε εκείνους που αποτελούσαν «απειλή» για το μεταπολεμικό αστικό κράτος ήταν η έννοια της «εθνικοφροσύνης»[178], γύρω από την οποία συσπειρώθηκαν όλες οι αστικές δυνάμεις της εποχής[179], «οικοδομώντας» το δίπολο «εθνικοφρόνων - μη εθνικοφρόνων», «Ελλήνων - μη Ελλήνων», που αποκρυσταλλώθηκε τελικά στο δίπολο «Ελληνισμός-Κομμουνισμός».

Το νομικό βάθρο της εκκαθάρισης προσέφερε η ίδια η Συμφωνία της Βάρκιζας[180] και οι Συντακτικές Πράξεις που την συνόδευσαν[181], οι οποίες άρχιζαν

Παπανδρέου είναι ακόμα πιο σαφής: *«Ημείς προκειμένου περί διδασκάλων χωρούμεν πέραν του "Ιδιωνύμου". Διότι το Ιδιώνυμον, προς τιμωρίαν, ζητεί προπαγάνδαν των κομμουνιστικών ιδεών, ενώ το Υπουργείον, δια την απόλυσιν των διδασκάλων, αρκείται εις την ύπαρξιν και οπωσδήποτε διαπίστωσιν του κομμουνιστικού φρονήματος»*. «Ο κομμουνισμός και το σχολείον», *Πατρίς*, φ.1222, 31.7.1931.

[178] Η έννοια της «εθνικοφροσύνης» είχε συγκεράσει στοιχεία από το Ιδιώνυμο του Βενιζέλου το 1929, τα ιδεολογήματα της φασιστικής δικτατορίας του Μεταξά και τα ιδεολογήματα των «εθνικιστικών» οργανώσεων της Κατοχής. Άγγελος Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967),* 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], τ.1, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1993, σελ. 645.

[179] Γύρω από την έννοια της «εθνικοφροσύνης» και προκειμένου να συντρίψουν τον «κοινό εχθρό», συσπειρώθηκαν σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε μεταξικοί, πρώην ταγματασφαλίτες, γερμανόφιλοι και αγγλόφιλοι, βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί, φιλελεύθεροι και λαϊκοί, βασιλόφρονες και αντιβασιλικοί. 'Αγγ. Ελεφάντης, ό.π. σελ. 646.

[180] Κριτήριο εκκαθάρισης σύμφωνα με το άρθρο 7 της Συμφωνίας της Βάρκιζας (*«Εκκαθάρισις Υπαλλήλων»*) δεν ήταν μόνο *«η συνεργασία μετά του εχθρού και η χρησιμοποίησις του υπαλλήλου ως οργάνου της δικτατορίας»*, αλλά αναφερόταν και σε όσους *«συμμετέσχον ή συνείργησαν εις την εκδήλωσιν των γεγονότων από της 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος»*. «Η Συμφωνία της Βάρκιζας», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1940-1945*, τ. 5, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, σελ.414-415. Της Συμφωνίας της Βάρκιζας προηγήθηκε η Συντακτική Πράξη 6, «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού», ΦΕΚ 12^{A}/20.1.1945, στην αιτιολογική έκθεση της οποίας διακρίνεται μια πρώτη ένδειξη της επικείμενης μεταστροφής στο θέμα των εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού, καθώς οι αντιστασιακές οργανώσεις δεν αναφέρονται με το όνομά τους, αλλά αόριστα ως συμμαχικές οργανώσεις. Προκόπης Παπαστράτης, «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου» στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.49.

σταδιακά να υποδηλώνουν την επικείμενη μεταστροφή του αστικού κράτους στο ζήτημα της εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής, την ίδια στιγμή που είχαν ήδη αρχίσει διώξεις που στρέφονταν σαφώς ενάντια στο ΚΚΕ και το ΕΑΜ, στηριζόμενες και σ' αυτές τις συντακτικές πράξεις[182].

Οι διώξεις και εκκαθαρίσεις των κομμουνιστών και ΕΑΜιτών εκπαιδευτικών θεσμικά στηρίχθηκαν καταρχάς στη Συντακτική Πράξη 25 (κυβέρνηση Πλαστήρα) και στην συμπληρωματική της Πράξη 36 (κυβέρνηση Βούλγαρη) την άνοιξη του 1945. Η πρώτη[183] απέβλεπε στην εκκαθάριση των δημοσίων υπαλλήλων που συμμετείχαν στα Δεκεμβριανά, ενώ η δεύτερη[184] αναφερόταν συγκεκριμένα στη *«διαθεσιμότητα του διδακτικού προσωπικού των σχολείων της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως»* και προέβλεπε τη συγκρότηση ειδικών επιτροπών ή «εκκαθαριστικών συμβουλίων» τα οποία θα έκριναν ποιοι εκπαιδευτικοί συμμετείχαν στα Δεκεμβριανά[185]. Ακολούθησε η Πράξη 59[186] με βάση την οποία καταργούνταν όλες οι οργανικές θέσεις που συστάθηκαν κατά τη διάρκεια της

---

[181] Η Συντακτική Πράξη 23 «Περί κυρώσεως της Συμφωνίας της Βάρκιζας» (ΦΕΚ 68^{Α}/23.3.1945) αφορούσε στην εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες των δυνάμεων Κατοχής και είχε αναδρομική ισχύ από την ημέρα υπογραφής της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Η Συντακτική Πράξη 26 «Περί απολύσεως δημοσίων υπαλλήλων συνεργασθέντων μετά του εχθρού κατά την περίοδον της Κατοχής» (ΦΕΚ 69^{Α}/24.3.1945) αφορούσε ειδικά τους δημοσίους υπαλλήλους που συνεργάστηκαν με τον εχθρό στη διάρκεια της Κατοχής και η Συντακτική Πράξη 31 «Περί εκκαθαρίσεως των δημοσίων υπηρεσιών» (ΦΕΚ 81^{Α}/2.4.1945) διεύρυνε τους στόχους εκκαθάρισης συμπεριλαμβάνοντας και όσους προσλήφθηκαν στο δημόσιο από τον Αύγουστο του 1936 μέχρι τη λήξη της γερμανικής κατοχής, διευρύνοντας μάλιστα το κριτήριο εκκαθάρισης που αφορούσε στην αναξιοπρεπή ή αντεθνική διαγωγή μέχρι την εφαρμογή της, ώστε να συμπεριλάβει και όσους συμμετείχαν στα Δεκεμβριανά δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στο αστικό κράτος να τιμωρεί για αναξιοπρεπή ή αντεθνική διαγωγή τους κομμουνιστές και ΕΑΜίτες δημόσιους υπαλλήλους. Π. Παπαστράτης, ό.π., σελ. 57-58.

[182] Στο ίδιο, σελ. 50.

[183] Συντακτική Πράξη 25 «Περί εκκαθαρίσεως των κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944» (ΦΕΚ 67^{Α}/22.3.1945). Ολόκληρη η Συντακτική Πράξη 25 στο Παράρτημα Α.1.

[184] Συντακτική Πράξη 36 «Περί συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 25 Συντακτικής Πράξεως περί εκκαθαρίσεως των κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 (ΦΕΚ 93^{Α}/14.4.1945). Ολόκληρη η Συντακτική Πράξη 36 στο Παράρτημα Α.2.

[185] Τρεις μήνες μετά την Πράξη 36 το Υπουργείο Παιδείας απέστειλε εγκύκλιο προς τους νομάρχες με την οποία εξειδίκευε τις αρμοδιότητες και τα πλαίσια λειτουργίας των επιτροπών. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας…*, ό.π. σελ.116.

[186] Συντακτική Πράξη 59 "Περί καθορισμού της οργανικής συνθέσεως των δημοσίων ή δημοσίου χαρακτήρος υπηρεσιών» (ΦΕΚ 164^{Α}/27.6.1945).

Κατοχής, απολύονταν όσοι διορίστηκαν την περίοδο αυτή και επαναφέρονταν όλοι οι υπάλληλοι στις οργανικές θέσεις και τους βαθμούς που είχαν πριν την Κατοχή. Την εφαρμογή της συνόδευσαν ισχυρές αντιδράσεις, αλλά η κυβέρνηση δεν ενέδωσε και οι πρώτες απολύσεις κοινοποιήθηκαν στα μέσα Ιουλίου 1945[187]. Οι απολύσεις αυτές ήρθαν να επιδεινώσουν την ήδη βεβαρημένη κατάσταση στα σχολεία, δημιουργώντας ακόμη μεγαλύτερες ελλείψεις διδακτικού προσωπικού, με αποτέλεσμα το κλείσιμο σχολείων σε πολλές περιοχές της επαρχίας[188]. Μόνο η κυβέρνηση Βούλγαρη απέλυσε 300 καθηγητές, που διορίστηκαν στην Κατοχή[189]. Πολλοί εκπαιδευτικοί, ωστόσο, που κρίθηκε ότι θα επανέλθουν στις θέσεις και τους βαθμούς που είχαν πριν την Κατοχή, παραιτήθηκαν[190] λόγω της υποβάθμισης τους και άρα της μείωσης των ήδη χαμηλών μισθών τους.

Οι κρίσεις των δασκάλων από τα «εκκαθαριστικά συμβούλια» προχωρούσαν με πιο αργούς ρυθμούς από ό,τι στην Μέση Εκπαίδευση και αυτό ίσως οφειλόταν στον διαφορετικό τρόπο συγκρότησης αυτών των επιτροπών[191]. Παράλληλα, η αργοπορημένη απόλυση ελάχιστων καθηγητών της μέσης εκπαίδευσης ως *«συνεργασθέντων μετά του εχθρού»* προδιέγραφε την επικείμενη μονομερή πρακτική των εκκαθαρίσεων[192].

Η εκκαθάριση του σχολικού μηχανισμού δε γινόταν μόνο με τα «εκκαθαριστικά συμβούλια», αλλά και με δυσμενείς μεταθέσεις ή αποσπάσεις δασκάλων που προπολεμικά είχαν συνδικαλιστική δράση και στη συνέχεια συμμετείχαν ενεργά στην Εθνική Αντίσταση. Οι υπηρεσιακές αυτές αλλαγές, με

---

[187] Π. Παπαστράτης, ό.π., σελ. 60-63.

[188] Μόνο στα Χανιά η απόλυση 40 δασκάλων μονοτάξιων σχολείων σήμαινε ταυτόχρονα το κλείσιμο 40 σχολείων. «Εκπαιδευτικά», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ. 14, 12.7.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[189] «Η σημερινή κατάσταση της παιδείας στην περιοχή μας…, *Εξόρμηση*, ό.π.

[190] Χαράλαμπος Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης" (1945-1952)» στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Ανασυγκρότηση-Εμφύλιος-Παλινόρθωση 1945-1952,* τ.Δ2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, σελ.115.

[191] Οι επιτροπές των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης συστήνονταν με υπουργική πράξη, ενώ οι επιτροπές για τις κρίσεις των δασκάλων με απόφαση του κάθε νομάρχη. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας…,* ό.π. σελ.119.

[192] Με βάση τη πράξη 26 ο αριθμός των «συνεργασθέντων» δεν ξεπέρασε τους 15. Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης"…, ό.π., σελ.114.

υπουργική εντολή επισπεύδονταν, ειδικά σε περιπτώσεις διενέξεων με τους εθνικόφρονες[193]. Οι κατηγορίες των τελευταίων απέναντι στους προοδευτικούς δασκάλους πύκνωναν όλο και περισσότερο και οδηγούσαν πολύ εύκολα στην απομάκρυνση αυτών των εκπαιδευτικών. Μια τέτοια περίπτωση ήταν και αυτή στο Γυμνάσιο Σπάρτης, όπου ένας καθηγητής τέθηκε σε διαθεσιμότητα γιατί *«τόλμησε να κάνει το έγκλημα κάνοντας ιστορική συγκριτική αντιπαράθεση του εικοσιένα με το σημερινό κίνημα εθνικής Αντίστασης»*[194]. Παράλληλα, η άσκηση ανοιχτής φυσικής βίας κυρίως σε εκπαιδευτικούς επαρχιακών δημοτικών σχολείων με απειλές, συλλήψεις χωρίς εντάλματα, προσαγωγές στη Χωροφυλακή, ανάγκαζαν πολλούς ΕΑΜίτες εκπαιδευτικούς να εγκαταλείψουν τη θέση τους και να καταφύγουν σε μεγάλα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα να απολυθούν οριστικά το επόμενο διάστημα *«δι' εγκατάλειψιν θέσεως πλέον των δέκα ημερών»* με βάση το προηγούμενο μεταξικό κατασταλτικό νομικό οπλοστάσιο[195]. Παρόλα αυτά, για ένα μικρό χρονικό διάστημα διατηρούνταν ακόμη η προσδοκία ότι η κυβέρνηση θα τιμωρήσει τους δοσίλογους εκπαιδευτικούς[196], προσδοκία που διαψεύστηκε εμφατικά όμως με την έναρξη του εμφυλίου πολέμου.

Μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946[197] γενικεύονται οι διωγμοί, οι συλλήψεις και οι εκτοπίσεις δασκάλων. Τον Ιούνιο του 1946 το περιβόητο Γ'

---

[193] Χ. Νούτσος, Ο δρόμος της καμήλας…, ό.π, σελ. 123.

[194] «Η εκπαιδευτική κατάσταση στο νομό μας», *Λεύτερα Νιάτα*, *Όργανο του Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Λακωνίας*, φ.17, 1.7.1945[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[195] Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης"…, ό.π., σελ. 115-116.

[196] *«[…] Η εκπαίδευση είχε τόσες ανάγκες. Εξ άλλου μπορεί μέχρι το Σεπτέμβρη να γίνει αυστηρός έλεγχος και να διωχτούν όλοι οι δοσίλογοι που ειδικά στο Νομό μας (ενν. Χανίων) είναι ελάχιστοι»*. «Εκπαιδευτικά», *Εξόρμηση*, ό.π.

[197] Οι κυβερνήσεις και οι υπουργοί Παιδείας μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου και μέχρι το τέλος του εμφυλίου ήταν οι εξής: Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Π. Πουλίτσα (4.4.1946-18.4.1946). Υπουργός Παιδείας: Κων/νος Τσαλδάρης (προσωρινά), Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη (18.4.1946-2.10.1946, 2.10.1946-24.1.1947). Υπουργός Παιδείας: Αντ. Παπαδήμος, Κυβέρνηση Δ. Μαξίμου (24.1.1947-29.8.1947). Υπουργός Παιδείας: Γ. Παπανδρέου (προσωρινά, 24-27.1947), Αντ. Παπαδήμος, Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη (29.8.1947-7.9.1947). Υπουργός Παιδείας: Αντ. Παπαδήμος, Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (7.9.1947-18.11.1948) Υπουργός Παιδείας: Αντ. Παπαδήμος, Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (18.11.1948-20.1.1949). Υπουργός Παιδείας: Δ. Βουρδουμπάς, Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (20.1.1949-14.4.1949) Υπουργός Παιδείας: Κ. Τσάτσος, Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (14.4.1949-24.6.1949). Υπουργός Παιδείας: Κ. Τσάτσος, Κυβέρνηση Αλ. Διομήδη (30.6.1949-6.1.1950). Υπουργός Παιδείας: Κ. Τσάτσος.

Ψήφισμα[198] θα επισημοποιήσει το καθεστώς της «Λευκής Τρομοκρατίας» και θα θωρακίσει και νομικά την άγρια καταστολή του αστικού κράτους απέναντι στους κομμουνιστές και γενικά τον προοδευτικό-δημοκρατικό κόσμο. Η πρώτη επίσημη εκτέλεση με βάση αυτό το Ψήφισμα έγινε στις 26 Ιουλίου 1946 και ανάμεσα στους εκτελεσθέντες ήταν και η νηπιαγωγός Ειρήνη Γκίνη[199], η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε από τον ελληνικό στρατό. Λίγο μετά με βάση το Γ' Ψήφισμα εκτελέστηκαν και οι δάσκαλοι Χριστοφορίδης, Αναστασιάδης και Βεϊκος[200]. Πολλές εκατοντάδες άλλοι δάσκαλοι κακοποιήθηκαν φυλακίστηκαν ή σκοτώθηκαν. Δασκάλες κουρεύτηκαν και διαπομπεύτηκαν[201]. Στην επαρχία, ειδικά σε απομονωμένες περιοχές, και μόνο στο άκουσμα ότι κάποιος ήταν δάσκαλος, γινόταν άμεσα στόχος των σωμάτων καταστολής[202].

Μια από τις μεθοδεύσεις που αποσκοπούσε στην «έμμεση» εξόντωση των εκπαιδευτικών, ήταν και οι ανακλήσεις πολλών από τις αποσπάσεις που ζητούσαν οι τελευταίοι προς τα αστικά κέντρα επειδή ένιωθαν ότι κινδυνεύουν. Απώτερος στόχος της ανάκλησης ήταν οι εκπαιδευτικοί να βρεθούν μπροστά στο δίλημμα να επιστρέψουν στην θέση τους και να τους σκοτώσουν τα σώματα καταστολής στην επαρχία ή να μην πάνε με αποτέλεσμα να απολυθούν για «εγκατάλειψη θέσης». Αποκαλυπτικό ως προς αυτή τη μεθόδευση είναι το έγγραφο[203] που στέλνει ένας επιθεωρητής προς το υπουργείο Παιδείας: *«Προς το υπουργείο Παιδείας.*

---

[198] Βλ. παραπάνω υποσ.12.

[199] Η Ειρήνη Γκίνη (Μίρκα Γκίνοβα) ήταν σλαβομακεδόνισσα νηπιαγωγός, στέλεχος του ΚΚΕ με έντονη δράση την περίοδο της Κατοχής μέσα από τις γραμμές του ΕΛΑΣ και της ΕΠΟΝ. Μετά την λήξη της Κατοχής παρά την έντονη επιθυμία της να επιστρέψει στην εκπαίδευση, ο ανηλεής διωγμός που εξαπέλυσε το μεταβαρκιζιανό αστικό κράτος την ανάγκασε να ανέβει πάλι στο βουνό. Μετά από μάχη, στις 7 Ιούλη 1946 συνελήφθη μαζί με άλλους εννέα συντρόφους της μετά από περικύκλωσή από πολυπληθείς ομάδες ΜΑΫδων και χωροφυλάκων. Μετά από βασανιστήρια και ανακρίσεις ημερών καταδικάστηκε με άλλους 6 συντρόφους της σε θάνατο από το Έκτακτο Στρατοδικείο Γιαννιτσών και εκτελέστηκε μαζί με τους υπόλοιπους τα χαράματα της 26ης Ιούλη του 1946. Βλ «Άλλοι επτά πατριώτες εκτελέστηκαν στα Γιανιτσά», *Ριζοσπάστης*, 27.7.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «*Μορφές ηρώων της νεολαίας της Ελλάδας*, εκδόσεις Νέα Ελλάδα, Αθήνα, 1953, σελ 103-110 [ΑΣΚΙ, Βιβλιοθήκη].

[200] «Η εξόντωση των δασκάλων προμελετημένο έγκλημα του φασιστικού κράτους», *Ριζοσπάστης*, 25.9.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[201] Στο ίδιο.

[202] Ένας επιθεωρητής γράφει στην έκθεσή του: *«Επί τω ακούσματι ότι είνε διδάσκαλος ομάς χωροφυλάκων επέπεσε κατ' αυτού και άρχισε να τον κτυπά»*. Στο ίδιο.

[203] Στο ίδιο.

Αριθ.531/4.5.46. […] Ο δημοδιδάσκαλος Κ. Βάρσος είνε μονόχειρ, της δεξιάς χειρός αποκοπείσης υπό εθνικιστών δια να τον τιμωρήσουν διά τας αντεθνικάς ενεργείας του […] εζήτησε δε την απόσπασίν του ενταύθα διά να αποφύγη την τιμωρίαν του θανάτου ανθ' ων έπραξε […] Πλην υποβάλλω ευλαβώς την γνώμην όπως προ πάσης λήψεως αποφάσεως ανακληθή ούτος εις την οργανικήν του θέσιν οπότε φυσικόν είνε ότι ούτος εκ φόβου δεν θα μεταβή εκεί και θ' απολυθή δι' εγκατάλειψιν θέσεως αποφευγομένου του ασκόπου θορύβου ότι καταδιώκονται οι άνθρωποι αυτοί οι αυτοαποκαλούμενοι δημοκρατικοί […] Ευπειθέστατος ο επιθεωρητής».

Οι εκκαθαρίσεις των εκπαιδευτικών μπήκαν σε νέα φάση με το Θ' Ψήφισμα[204] της Αναθεωρητικής Βουλής της 31ης Μαρτίου 1946 (Παράρτημα Α.4.). Τα κριτήρια της εκκαθάρισης ήταν καθαρά πολιτικά[205] και το ίδιο το ψήφισμα περιόριζε τις δυνατότητες δίωξης των συνεργασθέντων με τις δυνάμεις Κατοχής[206] και έθετε τις βάσεις για την ιδιαίτερα σκληρή μεταχείριση που επεφύλασσε στους πολιτικούς αντιπάλους του το μετεμφυλιακό κράτος[207]. Οι απολύσεις των εκπαιδευτικών έγιναν ακόμη πιο μαζικές[208] και πολλοί μπήκαν σε «ειδική διαθεσιμότητα»[209]. Σταδιακά, ένα επιπλέον επιβαρυντικό στοιχείο με το οποίο εμπλουτίστηκαν τα κριτήρια «εξυγίανσης» ήταν και η αποχή των εκπαιδευτικών από τις εκλογές της 31ης Μάρτη 1946. Η διαπίστωση γινόταν με έλεγχο που έκαναν

---

[204] Θ' Ψήφισμα «Περί εξυγιάνσεως των δημοσίων υπηρεσιών κλπ» (ΦΕΚ 251^{Α}/28.8.1946).

[205] Με βάση το Θ' Ψήφισμα απολύονται εφ' όρου ζωής από κάθε θέση στο δημόσιο όσοι είχαν *«οιαδήποτε συμμετοχή ή συνέργεια εις την εκδήλωσιν της από 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι 12 Φεβρουαρίου 1945 στάσεως και οιαδήποτε, έκτοτε και εφεξής, μέχρι λήξεως της ισχύος του παρόντος, δράσις (ή συμμετοχή εις τοιαύτην) κατά της εν τω Κράτει εννόμου τάξεως, ή υπέρ των συμμετασχόντων εις την άνω στάσιν ή υπέρ των αντικρατικών και αντεθνικών επιδιώξεων αυτών»* (Άρθρο 2).

[206] Το άρθρο 2 αναφέρεται σε *«εκούσια και συνειδητή συνεργασία μετά των κατακτητών ή επιδρομέων της χώρας»*. Επομένως, αν κάποιος ισχυρίζονταν ότι συνεργάστηκε με τους κατακτητές χωρίς τη θέλησή του, αλλά από φόβο για τη ζωή του, εξέλιπε η έννοια της εκουσιότητας και η ποινή δεν εκτελούνταν.

[207] Π. Παπαστράτης, ό.π. σελ. 65.

[208] Μερικά από τα ΦΕΚ των πρώτων ομαδικών απολύσεων με βάση το Θ' Ψήφισμα είναι τα εξής: ΦΕΚ 25/21.9.1946, ΦΕΚ 272/11.10.1946, ΦΕΚ 303/21.10.1946, ΦΕΚ 324/17.12.1946, ΦΕΚ 345/31.12.1946. Πρβλ και Φ.Κ. Βώρος, «Από την ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Ένα κεφάλαιο μεγαλείου και οδύνης, Διώξεις εκπαιδευτικών για πολιτικούς λόγους 1931-1974», *Εκπαιδευτικά*, τ.14, Αθήνα, 1989, [ανάτυπο], σελ. 6.

[209] ΦΕΚ 278/18.10.1946, ΦΕΚ 289/4.11.1946. Βλ και «Τα σχολεία άνοιξαν», *Η Μάχη*, ό.π., «Εκπαιδευτικοί σε διαθεσιμότητα», *Ριζοσπάστης*, 2.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Στο υπουργείο Παιδείας», *Ριζοσπάστης*, 5.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

οι επιθεωρητές στα εκλογικά βιβλιάρια των καθηγητών κατά την επιθεώρησή τους στα σχολεία[210].

Η εκκαθάριση συνεχίστηκε ακόμη πιο εντατικά το 1947. Στις εφημερίδες δημοσιεύονταν καθημερινά λίστες με ονόματα απολυθέντων[211]. Με αμείωτο ρυθμό συνεχίζονταν και οι διώξεις, συλλήψεις, φυλακίσεις, εκτοπίσεις. Αρκετοί εκπαιδευτικοί έπαιρναν την απόφαση να ανέβουν στο βουνό στο πλευρό του ΔΣΕ[212]. Το Υπουργείο Παιδείας έφτασε στο σημείο να καλέσει σε απολογία δασκάλους από την Κρήτη με την κατηγορία ότι συμμετείχαν ενεργά στα Δεκεμβριανά[213]. Οι επιθεωρητές μοίραζαν ερωτηματολόγια με τα οποία καλούσαν τους εκπαιδευτικούς να απαντήσουν αν μετείχαν στα Δεκεμβριανά, αν με κάποιο

---

[210] «Για την εκκαθάριση», *Ριζοσπάστης*, 9.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[211] Μερικά από τα ΦΕΚ των μαζικών απολύσεων εκπαιδευτικών το 1947: ΦΕΚ 67/21.3.1947, ΦΕΚ 132/14.6.1947, ΦΕΚ 156/8.7.1947, 159/18.7.1947, ΦΕΚ 160/21.7.1947, ΦΕΚ 161/23.7.1947, ΦΕΚ 165/29.7.1945, ΦΕΚ 166/30.7.1947, ΦΕΚ 167/30.7.1947, ΦΕΚ 221/23.9.1947, ΦΕΚ 222/24.9.1947, ΦΕΚ 223/25.9.1947, ΦΕΚ 224/26.9.1947, ΦΕΚ 232/30.9.1947, ΦΕΚ 259, 4.11.1947. Βλ και Φ.Κ Βώρος, ό.π., σελ. 16 και ενδεικτικά «Τα Ελληνόπουλα», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής του ΕΑΜ Λάρισας*, φ.56, 12.9.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Ανοίγουν τα σχολεία», *Η Μάχη*, φ. 385, 29.9.1947[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Η εξάρθρωση της Παιδείας», *Ριζοσπάστης*, 11.2.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Το σχολικό έτος», *Ριζοσπάστης*, 2.5.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Νέες απολύσεις δημοδιδασκάλων», *Ριζοσπάστης*, 24.7.1947[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[212] Ο δάσκαλος Θεόδωρος Τσιτσιπάς εξηγώντας τους λόγους για τους οποίους αναγκάστηκε να βγει δεύτερη φορά στο βουνό, περιγράφει σε ανοιχτή επιστολή του στην εφημερίδα που εξέδιδε το Αρχηγείο Βίτσι του ΔΣΕ, τις διώξεις και τις απειλές που δέχτηκε*: «Μετά τη Βάρκιζα […] Όμως δεν μ' άφισαν ήσυχο, κι από χωριό σε χωριό με γύριζαν δικαιολογώντας τις αποσπάσεις μου ότι δήθεν κάνω Εαμική προπαγάνδα. Γύρισα 4 χωριά μέσα σ' ένα χρόνο. Σ' απολογία κλήθηκα πολλές φορές με ανυπόστατες κατηγορίες ότι επιτρέπω τα παιδιά του σχολείου μου να τραγουδούν Σλαβομακεδόνικα και παρτιζάνικα τραγούδια […] ενώ δεν γνωρίζω ούτε 10 λέξεις σλαβομακεδόνικες […] Το εποπτικό συμβούλιο Φλώρινας πρότεινε την οριστική απόλυση από τη θέση μου γιατί την εγκατέλειψα από το 1942-1945 και γιατί μπήκα στις γραμμές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ […] Στις αρχές Σεπτέμβρη του 46 οι μπράβοι και συνεργάτες των κατακτητών με τη συνεργασία της ειδικής ασφάλειας μ΄ έκλεισαν στα κρατητήρια της Φλώρινας γιατί ψήφισα δημοκρατία[…] Μετά την απόλυσή μου από τη φυλακή τοποθετήθηκα στο δημοτικό σχολείο Αγ. Παντελεήμονα Αμυνταίου. Το τι είδα στο σχολείο αυτό δεν περιγράφεται, επειδή ξεσκέπασα τα όργια των εθνικοφρόνων άρχισαν πάλι οι συκοφαντίες και οι καταγγελίες […] Η αστυνομία […] σε κάθε βήμα ήταν κοντά μου στη βόλτα ή στο καφενείο, στο χωριό ή στην πόλη βρισκόμουν. Ακόμη και τη νύχτα το περίπολο περνούσε από το σπίτι μου. […] Περνούν από το μυαλό μου οι απαίσιες βραδυές της ασφάλειας, οι ανακρίσεις , οι απειλές, το ξύλο.[…] Όχι δεν πρόκειται να πέσω στα χέρια τους δεύτερη φορά, θα υπερασπίσω τη ζωή μου και η μόνη σωτηρία που υπάρχει είναι να βγω στο βουνό. Εκεί θα είμαι λεύτερος και θα μπορώ να υπερασπίσω τον εαυτό μου. Και αν τύχει και σκοτωθώ θα είναι τιμή μου γιατί έπεσα για τη Λευτεριά, Ανεξαρτησία και Δημοκρατία. Και μια μέρα φεύγω για το βουνό μαζί με τ' άλλα παιδιά»*. Θ. Τσιτσιπάς, «Ανοιχτή επιστολή», *Ενότητα*, *Όργανο του Αρχηγείου Βίτσι του ΔΣΕ*, φ.3, 23.4.1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[213] «Οι εκπαιδ/κοι σε απολογία», *Νέα Θέση*, *Όργανο της Παγκρήτιας Ένωσης Γυναικών-Ηράκλειο Κρήτης*, φ.48, 4.5.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

τρόπο βοηθούν εκείνους που πήραν μέρος και αν στην παρούσα στιγμή εργάζονταν «αντεθνικώς»[214]. Και η κυβέρνηση Σοφούλη παρά τις εξαγγελίες περί «κατευνασμού» συνέχιζε τις αθρόες απολύσεις[215]. Ο Α.Ν. 509/47[216] και ο Α.Ν. 516/48[217] (Παράρτημα Α.6) έρχονται να ολοκληρώσουν το νομικό οπλοστάσιο για την «εξυγίανση» του εκπαιδευτικού συστήματος. Με το Α.Ν. 516/48 συστήνονται συμβούλια «νομιμοφροσύνης»[218] τα οποία αποφαίνονται για τα κοινωνικά φρονήματα των εκπαιδευτικών.

Στα πλαίσια της εκκαθάρισης το αστικό κράτος επιστράτευσε και αξιοποίησε και τους ιδεολογικούς του υπερασπιστές. Σημαντική ως προς αυτό ήταν η συμβολή ενός, ώριμου πια την περίοδο του εμφυλίου, υπερασπιστή της αστικής τάξης, του Αλέξανδρου Δελμούζου, ο οποίος το 1947 επαναφέρει το κεφαλαιώδες ζήτημα που είχε τεθεί κατά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1927 (στην οποία είχε πρωταγωνιστήσει), που συμπυκνώνονταν στο σύνθημα «έξω η πολιτική από τα σχολεία». Στο έργο του «Παιδεία και Κόμμα», επαναφέρει τη θέση αυτή με τη δριμύτητα όμως που επιβάλλουν οι καιροί και η συνθήκες της ένοπλης σύγκρουσης.

Επιχειρώντας να δικαιολογήσει την αντίληψη περί υπερκομματικής και υπερταξικής παιδείας, αναφερόμενος στα αναγνωστικά της ΠΕΕΑ[219] γράφει: *«Είναι αναγνωστικά πλημμυρισμένα στο αίμα, αίμα ελληνικό που χύνεται από χέρια ελληνικά»*[220], και αφού τελειώνει με την περιγραφή των βιβλίων στην Ελεύθερη

---

[214] «Ο διωγμός των δασκάλων», *Ριζοσπάστης,* 12.1.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[215] *«Η επιδρομή εναντίον των εκπαιδευτικών συνεχίζεται και επί πρωθυπουργίας του αρχηγού των Φιλελευθέρων, που το κόμμα του είχε απειλήσει σοβαρές κυρώσεις εναντίον των υπευθύνων για τις απολύσεις των υπαλλήλων […] Ίσως το κόμμα των Φιλελευθέρων να είναι εν τάξει απέναντι στη συνείδησή του γιατί είχε υποσχεθεί κυρώσεις όταν "θα ανήρχετο εις την εξουσίαν" και όχι όταν θα το ανέβαζαν οι Αμερικανοί!*), «Ανοίγουν τα σχολεία», *Ριζοσπάστης*, ό.π.

[216] Βλ. παραπάνω, υποσ. 30.

[217] Α.Ν. 516/1948 «Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων κλπ. υπαλλήλων και υπηρετών» (ΦΕΚ $6^{Α}$/8.1.1948).

[218] Για την διαπίστωση της «έλλειψης νομιμοφροσύνης» αρκούσε οι δημόσιοι υπάλληλοι να εμφορούνται από «αντεθνικές» αντιλήψεις ή να πιστεύουν στην πολιτική των «συμμοριτών». Αναλυτικά για τον τρόπο λειτουργίας των συμβουλίων «νομιμοφροσύνης» βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση,* ό.π., σελ.484-487.

[219] Πρόκειται για τα αναγνωστικά «Τ' αετόπουλα» και «Ελεύθερη Ελλάδα», στα οποία θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

[220] Αλέξανδρος Δελμούζος, *Παιδεία και Κόμμα*, εκδόσεις Αλικιώτης και Υιοί, Αθήνα, 1947, σελ. 22.

Ελλάδα, καταλήγει στην προτροπή προς τους δασκάλους: *«ο δασκαλικός, γενικά, κόσμος, πρέπει να 'χει υπ' όψη του: πως όταν ο δάσκαλος αντικρίζει την αποστολή του, τη μόρφωση της νέας γενιάς, δηλαδή το έθνος και το μέλλον του, τότε εμπρός της εξαφανίζονται γι' αυτόν καθεστώτα και άρχουσες τάξεις ως πρόσκαιρες μορφές, και βλέπει μόνο την απρόσωπη έννοια της Πολιτείας και το χρέος της δικής του αποστολής»*[221]. Σύμφωνα με τον Δελμούζο η «εξυγίανση» είναι δικαιολογημένη για όσους προσπαθούν να προσδώσουν πολιτικά χαρακτηριστικά στον χώρο της εκπαίδευσης, γι' αυτό *«να ξαναγυρίσουν στο σχολειό και στο έργο τους, και να το απολυμάνουν από κάθε κομματικό σύνθημα. Οι λίγοι που δεν το μπορούν, ας αφήσουν ήσυχη την παιδεία, και να είναι βέβαιοι πως θα προκόψη και χωρίς αυτούς»*[222]. Στις παραπάνω απόψεις αντιπαρατέθηκε άμεσα ο Κώστας Σωτηρίου[223].

Ο συνολικός αριθμός των εκπαιδευτικών που διώχθηκαν είναι δύσκολο να αποτυπωθεί με ακρίβεια. Στο πλήθος των διωχθέντων εκπαιδευτικών πρέπει να συνυπολογίσουμε εκείνους που απολύθηκαν από την υπηρεσία, που τέθηκαν σε διαθεσιμότητα, αλλά και εκείνους που δεν παρουσιάστηκαν στα σχολεία τους, αλλά κατέφυγαν στο βουνό, ακόμα και εκείνους που δεν διορίστηκαν καθόλου, γιατί θεωρήθηκαν «επικίνδυνοι» ή δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους ή ακόμη και εμποδίστηκαν από την αρχή να σπουδάσουν. Μια άλλη δυσκολία αφορά το γεγονός ότι αρχικά τουλάχιστον υπήρχαν και κεντρικές και περιφερειακές πηγές εξουσίας. Τέλος, δεν γινόταν πάντα φανερός ο τρόπος των διώξεων. Ολόκληρο το σώμα των εκπαιδευτικών δεν έφτανε τις 24.000-25.000 (περίπου 16.000 δάσκαλοι

---

[221] *Στο ίδιο*, σελ. 27.
[222] *Στο ίδιο*, σελ. 98.
[223] *«Είναι, αλήθεια, λυπηρό να βλέπουμε έναν παιδαγωγό, που τόσο ψηλά είχε ανεβάσει στη συνείδησή του ο εκπαιδευτικός κλάδος, από ουτοπιστής σοσιαλιστής που ήταν, όταν ξεκίνησε, να καταντήσει στυλοβάτης της αντίδρασης. Είναι ακόμη πιο λυπηρό να τον βλέπουμε, να μην είναι σε θέση να ερμηνέψει και να κατανοήσει πρόσφατα ιστορικά γεγονότα και να δικαιώνει τους αλλεπάλληλους διωγμούς των εκπαιδευτικών τα τελευταία τριάντα χρόνια και τη σημερινή πρωτάκουστη "εξυγίανσή" τους. Είναι ακόμη πιο λυπηρό, να τον βλέπουμε να πιστεύει και έπειτα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, πως υπάρχουν αιώνιες και ακατάλυτες αξίες, και ενώ κηρύχνει πως θέλει την παιδεία υπερταξική, υπερκομματική, να καλεί όλα τα σημερινά νόμιμα κόμματα να κάνουν όργανό τους την Παιδεία, για να αναστηλώσουν την κυριαρχία τους και να σταματήσουν την πρόοδο της κοινωνίας»*. Κ. Σωτηρίου, «Θέματα Παιδείας», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 1947, σελ. 284.

και 7.000 καθηγητές)[224]. Οι πρώτες απολύσεις άρχισαν το 1945, πύκνωσαν το 1946, εντάθηκαν το 1947 και συνεχίστηκαν μέχρι το τέλος του Εμφυλίου με μικρότερο ρυθμό το 1948 και 1949, αφού το εκπαιδευτικό σύστημα είχε ήδη «εξυγιανθεί» τα προηγούμενα χρόνια. Με βάση τα ονόματα που δημοσιεύονται στα ΦΕΚ, αλλά και κάποιες έμμεσες μαρτυρίες[225], ο αριθμός αυτός πρέπει να προσεγγίζει τουλάχιστον τις 3.500 - 4000.

Ακόμα κι αν ο ακριβής αριθμός δεν μπορεί να υπολογισθεί με ασφάλεια, τα αριθμητικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας είναι αρκετά για να περιγράψουν την έκταση των εκκαθαρίσεων. Πέρα από τα ποσοτικά δεδομένα, σημασία έχει η κατανόηση του βαθύτερου στόχου που εξυπηρετούσε αυτό το πρωτοφανές κύμα διώξεων των εκπαιδευτικών, το οποίο πρέπει να ενταχθεί στη συνολική προσπάθεια του μεταπολεμικού αστικού κράτους να ανασυγκροτηθεί και να θέσει στο περιθώριο τις δυνάμεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ που παρά τις απώλειες διατηρούσαν πολύ μεγάλη επιρροή στο λαό. Προκειμένου, λοιπόν, να ξεπεραστεί η δυσχερής αυτή κατάσταση, οι αστικές δυνάμεις επιχειρούν να διαμορφώσουν μια σειρά από όρους, οι οποίοι -επηρεάζοντας όλες τις πτυχές της ελληνικής κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας- θα καθορίσουν το πλαίσιο όπου θα στηριχτεί η μεταπολεμική τους επικράτηση. Έτσι, συγκροτούν ένα ασφυκτικό πλαίσιο εναντίον των «εχθρών του Κράτους» που συνίσταται τόσο στη φυσική εξόντωσή τους όσο και στην αναβάθμιση των θεσμών και, κατά συνέπεια, την ισχυροποίηση του Κράτους απέναντί τους.

---

[224] Φ.Κ Βώρος, ό.π. σελ.20.

[225] Ο Ευ. Παπανούτσος σε άρθρο του στο Βήμα στις 7.11.1947 επικαλείται δηλώσεις του υπουργού Παιδείας ότι το σχολικό έτος 1947-1948 τα σχολεία θα λειτουργήσουν ελλιπώς, γιατί μέχρι τότε απολύθηκαν 2000 δάσκαλοι. Ευ Παπανούτσος, «Ο δάσκαλος, αυτός ο άγνωστος», *Το Βήμα*, 7.11.1947. Στο Ραδιοφωνικό Σταθμό του ΔΣΕ τον Σεπτέμβρη του 1947 μεταδόθηκε δήλωση του υπουργού Παιδείας ότι για να συμπληρωθούν τα κενά της «εξυγίανσης» πρέπει να διοριστούν τουλάχιστον 3.000 εκπαιδευτικοί, προσθέτοντας ότι οι αμερικάνοι δεν εγκρίνουν το απαιτούμενο ποσό. Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Σχολεία, ό.π. Η Ρόζα Ιμβριώτη ανεβάζει τον αριθμό των απολυθέντων σε 3500. Ρόζα Ιμβριώτη, «Η Παιδεία μας» [εισήγηση στην Α' Πανελλαδική συνδιάσκεψη της ΕΔΑ], *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (συζητήσεις-κρίσεις-απόψεις 1956-1965)*, εκδόσεις Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα, 1966, σελ.84. Σε νεότερη μελέτη, ο Νούτσος αναφέρει ως αριθμό των εκκαθαρισθέντων εκπαιδευτικών την περίοδο 1946-1950, 3174 εκπαιδευτικούς στη Δημοτική και Μέση εκπαίδευση. Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης"…», ό.π., σελ. 117.

2.4. Το ιδεολογικό περιεχόμενο της αστικής εκπαίδευσης

Το 1946 το Υπουργείο Παιδείας εξήγγειλε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με την οποία επανέφερε το εκπαιδευτικό σύστημα της μεταξικής περιόδου[226]. Η ιδεολογική συγγένεια με την τεταρτοαυγουστιανή δικτατορία υπογραμμίστηκε και με την διατήρηση των σχολικών εγχειριδίων, φροντίζοντας μόνο για την απαλοιφή των αναφορών και ύμνων στον Μεταξά, επιτείνοντας παράλληλα τον φρονηματιστικό χαρακτήρα του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων[227]. Το καλοκαίρι του 1947 ο Υπουργός Παιδείας, Αντώνης Παπαδήμος, προχώρησε στην προκήρυξη συγγραφής νέων αναγνωστικών για το Δημοτικό[228], διατηρώντας, ωστόσο, αναλλοίωτη την ιδεολογική κατεύθυνση του περιεχομένου τους, που κινούνταν στην διαχρονική ενοποιητική παρουσία του έθνους.

Οι μέθοδοι διδασκαλίας ήταν απαρχαιωμένες[229] και αντιπαιδαγωγικές. Οι τιμωρίες και οι ξυλοδαρμοί με βέργα ήταν από τις πιο προσφιλείς. Στο Γυμνάσιο Φλώρινας[230] ο γυμνασιάρχης έδειρε μια ολόκληρη τάξη, γιατί δεν είχε τετράδια και στην Εμπορική Σχολή Χίου οι μαθητές «έφαγαν παρά μια τεσσαράκοντα» και τέσσερις μέρες αποβολή από το διευθυντή, επειδή ήταν άτακτοι στο διάλειμμα.[231] Τα προγράμματα σπουδών, που βασίζονταν στα αναλυτικά προγράμματα του 1913, χαρακτηρίζονταν από αρχαιολατρία, προγονοπληξία, αποξένωση της γνώσης από τη σύγχρονη ζωή και στείρο εγκυκλοπαιδισμό[232]. Η διδασκαλία της δημοτικής συρρικνώθηκε ακόμη περισσότερο και παρά τη ρητή διατύπωση ότι στις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού θα συνυπήρχαν εξίσου κείμενα δημοτικής και

---

[226] Το δημοτικό σχολείο θα παρέμενε ονομαστικά εξάχρονο, αλλά για όσους μαθητές συνέχιζαν στο γυμνάσιο, θα ήταν τετράχρονο. Η μέση εκπαίδευση χωρίζονταν σε δυο κύκλους. Ο κατώτερος με πέντε τάξεις και ο ανώτερος με τρεις, διαφοροποιημένος σε κλασικό και πρακτικό (Στο μεταξικό σύστημα ο κατώτερος είχε έξι τάξεις και ο ανώτερος δυο). «Εκπαιδευτικά», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.54, 1.11.1946, σελ.322.

[227] Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης"…», ό.π., σελ. 117.

[228] ΦΕΚ παράρτημα, αρ.32, 27.7.1947.

[229] *«Κύριο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα η παθητική ακροαματική διδασκαλία με την αποβλακωτική αποστήθιση».* Κώστας Σωτηρίου, Η παιδεία μας σήμερα, ό.π.

[230] «Μαθητική Στήλη», *Νίκη*, ό.π.

[231] «Μοντέρνα Παιδαγωγική. Τι γίνεται στην Εμπορική Σχολή», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.588, , 18.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[232] Κώστας Σωτηρίου, Εισήγηση για την Παιδεία, ό.π. (υποσ. 89).

καθαρεύουσας, τελικά επικράτησε μια πιο απλοποιημένη καθαρεύουσα[233]. Το περιεχόμενο των κειμένων αφορούσε κυρίως τη θρησκευτική, εθνική, οικογενειακή-κοινωνική ζωή αναπαράγοντας ουσιαστικά ιδεολογικές εκδοχές της μεταξικής περιόδου.

Το «εκπαιδευτικό ιδεώδες» που εκπροσωπούνταν από τη χριστιανική διδασκαλία και την ελληνική φιλοσοφία θεωρήθηκε ότι θα έπρεπε να κατοχυρωθεί και συνταγματικά, ώστε να αποκλεισθεί κάθε πιθανότητα να διασαλευθούν τα όρια ανάμεσα στην «ορθή» εκπαιδευτική γραμμή και τις «αριστερές ιδέες». Την θέση αυτή υπογράμμισε στη Βουλή στις 5 Σεπτεμβρίου 1947 ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, μέλος της κοινοβουλευτικής επιτροπής που συστάθηκε για την εκπόνηση σχεδίου νέου συντάγματος[234] και μετέπειτα υπουργός Παιδείας στην τελευταία φάση του εμφυλίου: *«σήμερον συγκρούεται πράγματι η παράδοσις του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού[…] με έναν ιδεολογικό κόσμον, ο οποίος δεν είναι προϊόν του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού […]. Οφείλομεν να διαδηλώσωμεν την ρητήν αντίθεσή μας προς την θεωρίαν του λεγόμενου ιστορικού υλισμού»*[235]. Η θεωρία του ιστορικού υλισμού δεν μπορούσε να αποκλειστεί κατά τον Τσάτσο από την ανώτατη εκπαίδευση, καθώς *«η θεωρία αυτή είναι μια θεωρία, η οποία έχει το προσωπείον της επιστημοσύνης»*[236]. Σε ένα άλλο σημείο της συζήτησης στην κοινοβουλευτική επιτροπή υπογραμμίζεται και ο λόγος που προτεραιότητα του αστικού κράτους ήταν η θεσμική θωράκιση της λειτουργίας του απέναντι στα λαϊκά στρώματα: *«η στοιχειώδης εκπαίδευσις αποτελεί το βασικόν θέμα του*

---

[233] Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της "εθνικοφροσύνης"…», ό.π., σελ. 120-121.

[234] Η επιτροπή κατέθεσε σχέδιο συντάγματος το 1948, το οποίο, ωστόσο δεν ψηφίστηκε από τη Δ' Αναθεωρητική Βουλή. Μετά και τη συγκρότηση δεύτερης κοινοβουλευτικής επιτροπής το 1949 η ψήφιση του συντάγματος έγινε το 1952. Στο άρθρο 16 ορίζεται ότι *«εις πάντα τα σχολεία μέσης και στοιχειώδους εκπαιδεύσεως η διδασκαλία αποσκοπεί την ηθικήν και πνευματικήν αγωγήν και ανάπτυξιν της εθνικής συνειδήσεως των νέων επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*. Ψήφισμα «Περί ψηφίσεως του υπό της Επιτροπής του ΞΗ'/1949 Ψηφίσματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής συνταχθέντος νέου συντάγματος» (ΦΕΚ 1^{Α}/1.1.1952).

[235] Δ' Αναθεωρητική Βουλή, Επιτροπή επί της αναθεωρήσεως του Συντάγματος, *Εστενογραφημένα πρακτικά της Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος*, τ. Γ', Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις, 1948, σελ. 1108.

[236] *Στο ίδιο*.

προβλήματος, διότι η στοιχειώδης εκπαίδευσις αναφέρεται εις τας λαϊκάς τάξεις, αι οποίαι αποτελούν το μέγιστον και το ουσιώδες μέρος του έθνους»[237].

Η ιδεολογία της «εθνικοφροσύνης» επιστρατεύτηκε με τον πλέον εμφατικό τρόπο στην διαμόρφωση του χαρακτήρα της αστικής εκπαίδευσης την περίοδο του εμφυλίου. Οι «εθνικόφρονες» εκπαιδευτικοί μπορούσαν ανενόχλητοι να διαπαιδαγωγούν τους μαθητές σύμφωνα με τα ιδανικά της «εθνικοφροσύνης»[238], την ίδια ώρα που οι κομμουνιστές και ΕΑΜίτες εκπαιδευτικοί «εξυγιαίνονταν». Στο 6^{ο} Γυμνάσιο Θηλέων Αθηνών οι μαθητές κλήθηκαν να γράψουν έκθεση με θέμα: *«Η επάνοδος του Βασιλέως τον Σεπτέμβριο»*[239], ενώ το 1948 στο Γυμνάσιο Βέροιας ο σύλλογος διδασκόντων αποφάσισε σύμφωνα με την υπ' αριθ.34/8.1.1948 διαταγή[240] του Γενικού Επιθεωρητή να γίνει ομιλία από τον γυμνασιάρχη για την σημασία της νίκης του εθνικού στρατού στη μάχη της Κόνιτσας και με νεότερη διαταγή, που στάλθηκε σε όλα τα σχολεία της Δυτικής Μακεδονίας, την εκ περιτροπής ομιλία πατριωτικού περιεχομένου σε εβδομαδιαία βάση από όλους τους καθηγητές του σχολείου[241]. Παράλληλα, οι μαθητές υποχρεώθηκαν να γράψουν έκθεση με θέμα: *«Η σημασία της μάχης της Κονίτσης από διεθνούς και ελληνικής απόψεως»*[242]. Ταυτόχρονα, μπροστά στον κίνδυνο του

---

[237] *Στο ίδιο*, σελ. 1103. Η διατύπωση ανήκει στον Χρήστο Θηβαίο, βουλευτή Ευβοίας του Λαϊκού Κόμματος στις εκλογές του 1946. Στη συνέχεια ανεξαρτητοποιήθηκε, αργότερα εντάχθηκε στην ΕΡΕ και χρημάτισε Υπουργός Οικονομικών στην Κυβέρνηση Καραμανλή την περίοδο 1956-1958.

[238] Ενδεικτικά παραδείγματα εκπαιδευτικών που υμνούσαν το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και τον Βασιλιά, αλλά και την εκάστοτε κυβέρνηση βλ. «Καθηγητής εμπρησμού», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.2, 3.2.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Μέσα σε ποιες συνθήκες ανοίγουν τα σχολεία», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 309, 20.9.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[239] «Η εκπαίδευση στα Γυμνάσια», *Ριζοσπάστης*, 15.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[240] Πράξις 16^{η} Συλλόγου Διδασκόντων, 12.1.1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1^{ου} Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

[241] Η πατριωτική διδασκαλία θα καταγράφονταν σε ειδικό βιβλίο ύλης, το οποίο στο τέλος κάθε μήνα θα υποβάλλονταν στον Γενικό Επιθεωρητή μαζί με το αντίγραφο του ημερολογίου και της μηνιαίας έκθεσης. Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 22/14.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ! Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1^{ου} Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

[242] *«[…] Κατόπιν αναγνώσεως των ως άνω διαταγών […] καθορίσθη όπως όλοι οι διδάσκοντες εις εκάστην τάξιν εκ περιτροπής αναπτύξουν θέμα τι σχέσιν έχον με τον διεξαγόμενον εθνικόν αγώνα και προκληθή συζήτησις μετά των μαθητών επί τούτου».* Πράξις 17^{η} Συλλόγου Διδασκόντων, 19.1.1948. Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

«σλαβοκομμουνισμού» συστάθηκε *Κεντρική Επιτροπή Εθνικού Συναγερμού*[243], στην οποία συμμετείχε η Μέση και Δημοτική εκπαίδευση, η προκήρυξη της οποίας στάλθηκε σε όλα τα σχολεία της περιφέρειας, για να διαβαστεί στις τάξεις και να αναπτυχθεί το περιεχόμενό της[244]. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επισήμανση να επηρεαστούν οι μαθητές και μέσω αυτών οι γονείς που δεν έβλεπαν θερμά τέτοιου είδους πατριωτικές εκδηλώσεις[245], αλλά και η προτροπή σε όλους τους καθηγητές να *«ενισχύσωσι το έργον της Επιτροπής γράφοντες διαφωτιστικάς μικράς εργασίας, συνθήματα πατριωτικά, συνθήματα αντικομμουνιστικά και ό,τι νομίζει έκαστος εξυπηρετικόν του διεξαγομένου αγώνος»*[246].

Παράλληλα, η σχολική ζωή συνοδεύονταν από σκληρά μέτρα ελέγχου και καταστολής, που απαγόρευαν την οποιαδήποτε εκδήλωση ριζοσπαστισμού στους μαθητές και την συμμετοχή τους σε πολιτικές οργανώσεις με «αντεθνικές» επιδιώξεις. Για όσους μαθητές διαπιστώνονταν η συμμετοχή τους σε μια τέτοια πολιτική οργάνωση ο σύλλογος διδασκόντων εισηγούνταν μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου[247]. Με εμπιστευτικό έγγραφο (αρ. εμπ. πρωτ. 878/20.3.1948) που απέστειλε προς όλα τα γυμνάσια της χώρας ο υπουργός Παιδείας Αντ. Παπαδήμος ζητούσε από τους γυμνασιάρχες να υλοποιήσουν συγκεκριμένη δέσμη κατασταλτικών και φρονηματιστικών μέτρων[248] σε περιπτώσεις που

---

[243] Η *Κεντρική Επιτροπή Εθνικού Συναγερμού Δυτικής Μακεδονίας* συστάθηκε προς τόνωση του εθνικού φρονήματος και επεδίωκε μέσω «πατριωτικών διαλέξεων» και διανομής φυλλαδίων να «διαφωτίζει» τους κατοίκους των περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας *«επί των σκοπών των Βορείων γειτόνων»*. Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 6/17.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ! Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

[244] Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 2/13.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ! Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

[245] *«[…] πρέπει να χρησιμοποιήσωμεν αυτούς τους μαθητάς ίνα δι' αυτών επιδράσωμεν επί των γονέων, τους οποίους πολλάκις διακρίνει ψυχρότης αδικαιολόγητος εις πατριωτικάς εκδηλώσεις»*. Στο ίδιο.

[246] Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 6/17.1.1948, ό.π.

[247] Πράξις 27η Συλλόγου Διδασκόντων, 7.3.1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

[248] *«1) Δια καταλλήλου και συχνής ομιλίας επ' ευκαιρία ιδία της διδασκαλίας των φρονιματιστικών μαθημάτων να εξαίρωνται αι υψηλαί ιδέαι της Πατρίδος, της Θρησκείας και της Ελευθερίας με τας οποίας εγαλουχήθησαν αι Ελληνικαί γενεαί και μεγάλοι αγώνες διεξήχθησαν δια την επικράτησιν*

παρατηρούνταν κρούσματα *«κομμουνιστικής κινήσεως»*. Τα παραδείγματα τιμωρίας μαθητών ήταν πολλά. Στην Δημόσια Εμπορική Σχολή Πειραιώς ο διευθυντής την ημέρα του αγιασμού, πριν την έναρξη των μαθημάτων, διαπιστώνει ενώπιον των συγκεντρωμένων μαθητών: *«Οι αναρχικοί απειλούν την εθνικήν μας υπόστασιν! […] Απέβαλα ήδη ένδεκα μαθητάς επί εαμισμώ!»*[249] και σ' ένα άλλο σχολείο του Πειραιά μαθητής αποβλήθηκε *«δια παντός εκ της σχολής ως επικίνδυνος δια κομμουνιστικήν προπαγάνδαν, καθ' ο προικισμένος με το τάλαντον του λέγειν»*[250]. Στα Καρδάμυλα της Χίου μάλιστα ο Γυμνασιάρχης ζήτησε από τους μαθητές να υπογράψουν δηλώσεις ότι δεν είναι προδότες και ότι δεν ανήκουν σε καμία αντεθνική οργάνωση, ΕΠΟΝ, ΚΚΕ και ΝΟΦ[251].

Την παραπάνω ιδεολογική κατεύθυνση του σχολείου εξυπηρετούσε και η διατήρηση μιας σειράς παραδοσιακών μορφών της σχολικής ζωής, όπως η πρωινή προσευχή, ο υποχρεωτικός εκκλησιασμός των μαθητών, το περιεχόμενο και ο τρόπος εορτασμού των εθνικών επετείων στις σχολικές γιορτές[252] και οι παρελάσεις. Στην ίδια κατεύθυνση συνέκλιναν και άλλοι κρατικοί μηχανισμοί, όπως

αυτών εις σύμπαντα τον κόσμον. 2) εκ παραλλήλου να καταδεικνύωνται οι κίνδυνοι της συντριβής των υψηλών τούτων ιδεών υπό ταπεινών προδοτών και μισθάρνων οργάνων των εχθρών της Ελληνικής φυλής και τα αποτελέσματα τα οποία θα επέλθωσιν εκ της επικρατήσεως των αναρχικών ιδεών των εαμοσλαυοκομμουνιστών. 3) Να οργανωθή συστηματική παρακολούθησις των μαθητών και να γίνεται αυστηρός έλεγχος των πράξεων αυτών εν τε τω σχολείω και εκτός αυτού. 4) Προς πρόληψιν εισχωρήσεως κομμουνιστικών στοιχείων και ενεργείας προπαγάνδας να απαγορεύεται εις πρόσωπα ξένα προς το σχολείον να εισέρχωνται εις αυτό και ν' αναστρέφωνται μετά μαθητών. Και 5) Εις περίπτωσιν καθ' ην ήθελεν αποδειχθή η ενοχή μαθητών εις αντεθνικάς κινήσεις ας καθ' οιονδήποτε τρόπον ήθελεν εκδηλώσει θα συγκαλήται αμέσως ο σύλλογος των καθηγητών προς επιβολήν των αυστηροτάτων κυρώσεων». Βασίλειον της Ελλάδος. Υπουργείον Παιδείας. Αρ. Εμπ. Πρωτ. 878/ 20.3.1948, Προς τους κ.κ. Γυμνασιάρχας των εν κράτει Γυμνασίων, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

[249] Κωνσταντινίδης Τ. – Φαράκος Αγ., «Εκπαίδευση στο Βασίλειο των Εθνικοφρόνων», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, ό.π.

[250] Στο ίδιο.

[251] «Ο κ. Τσουπάκης και το Γυμνάσιο Καρδαμύλων», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 336, 7.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[252] *«Πώς θέλουν την Παιδεία μας οι "λαοπρόβλητοι" το βλέπει κανείς κι από κάθε επίσημη εκδήλωσή τους. Μια ευκαιρία για να φανεί καθαρά το φασιστικό πνεύμα που θέλουν να επιβάλουν στην Παιδεία, δόθηκε και με τον εορτασμό της επετείου της 28 του Οκτώβρη. Η αντιφασιστική αυτή ημέρα γιορτάστηκε στα σχολεία με φασιστικές εκδηλώσεις. Ομιλητές "καθοδηγημένοι" εξύμνησαν το μεγάλο "όχι" του Μεταξά που σαν "σιδερένιος κυβερνήτης" όλα τα είχε προβλέψει κτλ.»*. «Επισκόπηση για τα εκπαιδευτικά και σπουδαστικά ζητήματα», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4, 15.12.1946, σελ.148.

τα κατηχητικά σχολεία[253], η μη συμμετοχή στα οποία συνεπάγονταν και ποινές για τους μαθητές[254], οι κατασκηνώσεις, οι χριστιανικές αδελφότητες και χριστιανικά σωματεία[255], καθώς και σωματεία προσκόπων[256]. Οι μαθητές πιέζονταν πολλές φορές να γίνουν συνδρομητές σε φασιστικά περιοδικά, όπως η «Γενική Εθνικιστική Επιθεώρηση»[257] ή να αγοράσουν βιβλία για τη δράση της «Ελληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής»[258]. Όλη τη δραστηριότητα του σχολείου και «τυχόν έκτροπα κομμουνιστικής ή άλλης τινός αντεθνικής κινήσεως»[259] που αποσκοπούσε στην υπονόμευση των σκοπών του έθνους οι «ευπειθέστατοι» γυμνασιάρχες είχαν υποχρέωση να τα αναφέρουν σε τακτική μηνιαία βάση. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα διαπιστευτήρια τους για την συμβολή του σχολείου τους στον «κατά των συμμοριτών αγώνα» όφειλαν τα σχολεία να τα υποβάλλουν και στο μετεμφυλιακό κράτος, όπως μας πληροφορεί η εξαιρετικά επείγουσα υπ. Αριθ. 3122/19-12-1950 διαταγή της Γενικής Επιθεώρησης Δυτικής Μακεδονίας[260].

---

[253] Σε αρκετές περιπτώσεις η συμμετοχή των μαθητών στα κατηχητικά γινόταν με εκβιαστικό τρόπο. «Να περιφρουρήσουμε τη μόρφωσή μας», Προκήρυξη του ΝΣ Πέλλης της ΕΠΟΝ για την φασιστικοποίηση του σχολείου, 5.5.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[254] Στην Εμπορική Σχολή Χίου ο διευθυντής απέβαλε τους μαθητές πέντε μέρες από τα μαθήματά τους, επειδή δεν παρακολούθησαν την χορωδία του παπα-Σπυρίδωνα στο σχολείο τους. «Μοντέρνα Παιδαγωγική. Τι γίνεται στην Εμπορική Σχολή», *Πρωτοπόρος Χίου*, ό.π.

[255] Το 1946 δημοσιεύτηκε η Διακήρυξη της *Χριστιανικής Ένωσης Επιστημόνων*, ενός σωματείου που συσπείρωνε αντικομμουνιστές διανοούμενους και επιζητούσε να χτυπήσει την προοδευτική επιστημονική σκέψη και να καλλιεργήσει μια μεταφυσική μοιρολατρική αντίληψη για τον άνθρωπο και τις δυνατότητές του. Ηλίας Σαράντος, «Οι επιστήμονες και τα προβλήματα της ζωής χωρίς μεταφυσική», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4. 1946, σελ.169 και 171.

[256] Στη Νεάπολη Λασιθίου, ενώ οι μαθητές που ανήκουν στην ΕΠΟΝ τιμωρούνται, το γραφείο των καθηγητών του Γυμνασίου μετατράπηκε σε γραφείο σύνταξης της προσκοπικής «Εθνικής Ηχούς». Οι πρόσκοποι μαθητές ασχημονούσαν και έβριζαν, παρόλ' αυτά έμεναν ατιμώρητοι. «Θέλουμε τα σχολεία κέντρα μόρφωσης και προόδου», *Η Φωνή των Νέων*, ό.π.

[257] Η «Γενική Εθνικιστική Επιθεώρηση» ήταν έντυπο που εξέδιδε ο εθνικός Στρατός. Σ' ένα από τα τεύχη του εγκωμιάζει τον Γυμνασιάρχη Νάξου που μετέτρεψε το Γυμνάσιο Νάξου σε «εθνικόν φυτώριον». Χ. Μπούκας, «Το Γυμνάσιον της Νάξου μεγάλο εθνικόν φυτώριον», *Γενική Εθνικιστική Επιθεώρηση*, *Δεκαπενθήμερο Όργανο του Στρατού*, φ.27, 10.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[258] «Οι μαθητές πιέζονται να εγγραφούν συνδρομητές σε φασιστικά περιοδικά», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.591, 21.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[259] Έκθεσις περί της κινήσεως διδασκόντων και διδασκομένων εν τω Γυμνασίω κατά μήνα Μάιον 1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

[260] Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μ. Εκ/σεως Η' Περιφέρειας, Εξαιρετικώς επείγουσα. Αρ. Πρωτ. 3122/19.12.1950. Προς τους κ.κ. Δ/τάς των σχολείων Μ. Εκπ/σεως Η' Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.20.

Κεφάλαιο Τρίτο: Η εκπαίδευση στην «ελεύθερη» Ελλάδα

3.1 Το νομικό πλαίσιο και οι λαϊκοί θεσμοί στην «ελεύθερη» Ελλάδα

Η δημιουργία «ελεύθερων» περιοχών από τον ΔΣΕ το πρώτο τρίμηνο του 1947 σε μια σειρά από περιοχές στη Δυτική, Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία, στη Θράκη, στην Ήπειρο, στη Ρούμελη και στην Πελοπόννησο, ανέδειξε την ανάγκη οργάνωσης μιας νέας εξουσίας, που επέβαλε *«πριν απ' όλα να διακηρυχθούν τα βασικά δικαιώματα, ελευθερίες και καθήκοντα του αγωνιζόμενου λαού»*[261]. Η απόφαση εκδόθηκε στις 10 Αυγούστου 1947 από το ΓΑ του ΔΣΕ, που είχε την ευθύνη της κεντρικής εξουσίας μέχρι να δημιουργηθεί η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση[262], με τίτλο «Καταστατικές Διατάξεις για την Ελεύθερη Ελλάδα»[263]

---

[261] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 263648, ό.π.

[262] Την πρώτη αναφορά για την ανάγκη συγκρότησης κυβέρνησης στις περιοχές που έλεγχε ο ΔΣΕ έκανε στις 27 Ιουνίου 1947 από το βήμα του Συνεδρίου του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ, Μιλτιάδης Πορφυρογέννης, γνωστή και ως «Διακήρυξη του Στρασβούργου»: *«Η αποφασιστική επίδοση και ανάπτυξη του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας μπροστά στο γεγονός της αμερικανοαγγλικής και μοναρχοφασιστικής αδιαλλαξίας αναγκαστικά τείνει ν' αποκρυσταλλωθεί, και αποκρυσταλλώνεται κιόλας, προς τη δημιουργία μιας Λεύτερης Δημοκρατικής Ελλάδας, με δική της κυβέρνηση και δική της κρατική υπόσταση»*. «Βαρυσήμαντος λόγος της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ στο Συνέδριο του Στρασβούργου», *Ριζοσπάστης*, 28.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[263] *«Άρθρο 1: Η Ελλάδα είναι χώρα ελεύθερη, ανεξάρτητη και Δημοκρατική.*
Άρθρο 2: Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι η Δημοκρατία. Ο Παύλος και η δυναστεία των Γλύξμπουργκ θεωρείται έκπτωτος, γιατί το δημοψήφισμα που τους παλινόρθωσε ήταν νόθο και άκυρο. Ο Λαός θ' αποφανθεί ελεύθερα για το οριστικό πολίτευμα της Ελλάδας.
Άρθρο 3: Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό, υπάρχουν για το λαό και ασκούνται από το λαό.
Άρθρο 4: Όλοι οι Έλληνες, άνδρες και γυναίκες, είναι ίσοι και έχουν ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα. Οι εθνικές μειονότητες έχουν ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα και έχουν πλήρη δικαιώματα να διατηρήσουν και να αναπτύξουν τον εθνικό τους πολιτισμό, γλώσσα, θρησκεία, εκπαίδευση κλπ.
Άρθρο 5: Στην ελεύθερη δημοκρατική Ελλάδα, θεωρείται σαν έγκλημα κατά του Λαού και τιμωρείται σαν τέτοιο κάθε ενέργεια που αποβλέπει στο να διωχθούν πρόσωπα ή ομάδες για τη φυλή τους, τη θρησκεία τους, την εθνικότητα τους ή για τις δημοκρατικές τους πεποιθήσεις. Διώκεται σαν εγκληματική κάθε φασιστική θεωρία, οργάνωση και δράση.
Άρθρο 6: Οι λαϊκές ελευθερίες είναι ιερές και απαραβίαστες.
Άρθρο 7: Τα άτομα και ο λαός υπερασπίζονται τα δημοκρατικά τους δικαιώματα ενάντια σε οποιαδήποτε παράνομη ή αντιλαϊκή επιβουλή.
Άρθρο 8: Η εργασία είναι βασική κοινωνική λειτουργία και δημιουργεί δικαίωμα για την απόλαυση όλων των αγαθών της ζωής.
Άρθρο 9: Πρωταρχικός σκοπός και γνώμονας για την άσκηση όλων των εξουσιών είναι ο αγώνας για την υπεράσπιση της ελευθερίας και ανεξαρτησίας της χώρας, για την απελευθέρωση όλης της πατρίδας από τους ξένους και τους ντόπιους πράχτορες τους, και η κατοχύρωση της ακεραιότητας της χώρας. Καθήκον του κάθε πολίτη είναι να συμμετέχει στον αγώνα αυτόν, να υπερασπίζεται τις λαϊκές ελευθερίες, την ανεξαρτησία και την ακεραιότητας της πατρίδας.

(Παράρτημα Γ.1). Την ίδια μέρα το ΓΑ εξέδωσε πέντε νομοθετικές Πράξεις[264] που από κοινού με τις Καταστατικές Διατάξεις θεσμοθετούσαν τις βασικές αρχές οργάνωσης και λειτουργίας της εξουσίας στις περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ.

Με την Πράξη 1 «Για την οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας» θεσμοθετούνταν οι βασικές αρχές οργάνωσης της λαϊκής εξουσίας στις απελευθερωμένες από τον ΔΣΕ περιοχές. Βασικός φορέας και όργανα της ήταν τα Λαϊκά Συμβούλια *«σε κάθε χωριό και σε κάθε πόλη»* (Άρθρο 2), τα οποία εκλέγονταν από το λαό της περιφέρειάς τους (Άρθρο 3) με καθολική, μυστική ψηφοφορία[265] και κυρίαρχο όργανό τους στο χωριό ήταν η *«Γενική Συνέλευση των πολιτών»*[266], ενώ στις πόλεις η γενική συνέλευση των αντιπροσώπων με αναλογία ένας σε 10-15, αν η πόλη ήταν μεγάλη (Άρθρο 4). Τα Λαϊκά Συμβούλια εκλέγονταν για δυο χρόνια και τα μέλη τους

Άρθρο 10ον: Ο Δημοκρατικός Στρατός είναι το ένοπλο τμήμα του Λαού, που μάχεται για την ελευθερία, την Ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Ελλάδας και για τις δημοκρατικές ελευθερίες του ελληνικού λαού.
Άρθρο 11: Η λαϊκή εξουσία δέχεται και ενθαρρύνει κάθε συνεργασία και βοήθεια από το ξένο κεφάλαιο ή από διεθνείς οργανισμούς που θα συντελεί στην προώθηση της ελληνικής οικονομίας και θα στηρίζεται στην αρχή της ισοτιμίας. Δεν αναγνωρίζει, όμως, και καταργεί κάθε προνόμιο, ή δικαίωμα που έχει παραχωρηθεί σε ξένους, άτομα, εταιρίες ή κράτη ασυμβίβαστο με την έννοια της εθνικής ανεξαρτησίας και της λαϊκής κυριαρχίας. Συμβάσεις κρατικές και προνόμια που παραχωρήθηκαν σε ξένους και που είναι ασυμβίβαστα με το λαϊκό και εθνικό συμφέρον δεν αναγνωρίζονται από τη λαϊκή εξουσία.
Άρθρο 12: Ως που να σχηματιστεί η προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση της Ελλάδας, η κεντρική εξουσία ασκείται από το Γενικό Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού. Το Γενικό Αρχηγείο με πράξεις του παίρνει όλα τα αναγκαία νομοθετικά, κυβερνητικά και εκτελεστικά μέτρα. Όλες οι πράξεις του Γενικού Αρχηγείου θα υποβληθούν στην έγκριση της λαϊκής Εθνοσυνέλευσης μόλις αυτή συγκληθεί.
10 Αυγούστου 1947
Για Το Γεν. Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού της Ελλάδας.
Στρατηγός ΜΑΡΚΟΣ»
Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 263648, ό.π

[264] Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, Ιούλης-Αύγουστος 1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[265] *«Τα όργανα του Δήμου ή της Κοινότητας εκλέγονται με καθολική μυστική ψηφοφορία από όλους τους κατοίκους άντρες και γυναίκες που είναι πάνω από 18 χρόνων ή και κάτω των 18 χρόνων εφόσον πήραν οργανωμένο μέρος στον ένοπλο εθνικο-λαϊκό αγώνα, για τη Λαϊκή Δημοκρατία και την εθνική Ανεξαρτησία. Δεν έχουν δικαίωμα μόνο όσοι έχουν καταδικαστεί για αντεθνική πράξη. Καθένας που εκλέγει μπορεί και να εκλέγεται»* (Άρθρο 10). Στο ίδιο.

[266] *«Η Γενική Συνέλευση των πολιτών είναι το κυρίαρχο σώμα κάθε Δήμου ή Κοινότητας. Συνέρχεται κάθε τρίμηνο ή όταν την καλέσει το συμβούλιο ή το ζητήσει το ¼ από τους εκλογείς. Η Γενική Συνέλευση ακούει απολογισμό του συμβουλίου και παίρνει αποφάσεις για κάθε ζήτημα, ανακαλεί τους συμβούλους εκλέγει νέους, τροποποιεί αποφάσεις του Συμβουλίου. Οι αποφάσεις της είναι υποχρεωτικές για το συμβούλιο»* (Άρθρο 8). Στο ίδιο.

ήταν ανακλητά από τη Γενική Συνέλευση[267]. Οι συνεδριάσεις τους ήταν δημόσιες (Άρθρο 7). Οι αρμοδιότητές τους ρύθμιζαν *«όλες τις υποθέσεις ομαδικής ανάγκης και συμφέροντος»*[268] και τα έσοδα προέρχονταν από τα εισοδήματα της κοινοτικής περιουσίας, τους φόρους, τους εράνους, τις κληρονομιές και τα δάνεια (Άρθρο 11). Υπό τη καθοδήγηση των Λαϊκών Συμβουλίων[269] λειτουργούσαν μια σειρά βοηθητικές επιτροπές (Υγείας, Εκπαίδευσης, Λαϊκής Ασφάλειας, Δασών κ.α. (Άρθρο 9).

Η Πράξη 2 «Για τη Λαϊκή Δικαιοσύνη» όριζε τον τρόπο εκλογής, συγκρότησης και λειτουργίας των λαϊκών δικαστηρίων και καθόριζε τις αρμοδιότητές τους και τα είδη των ποινών που μπορούσαν να επιβάλουν[270]. Η Πράξη 3 ρύθμιζε τον τρόπο οργάνωσης της αγροτικής οικονομίας, την εξασφάλιση της διατροφής και συντήρησης του αγροτικού πληθυσμού και τη δίκαιη κατανομή της γης[271], ενώ με την Πράξη 4 καθοριζόταν το πλαίσιο προστασίας των δασών[272].

Η Πράξη 5 του ΓΑ του ΔΣΕ έθετε τις βάσεις *«για μια λαϊκή εκπαίδευση προσιτή σ' όλα τα παιδιά του λαού»* και προέβλεπε ότι η στοιχειώδης εκπαίδευση θα ήταν εξάχρονη, υποχρεωτική και δωρεάν (Άρθρο 1). Κάθε Λαϊκό Συμβούλιο

---

[267] Το Συμβούλιο αποτελούνταν από 7 τακτικά και 5 αναπληρωματικά μέλη. Πόλεις ή χωριά με περισσότερους από 2.500 κατοίκους εξέλεγαν 9 τακτικά και 7 αναπληρωματικά μέλη (Άρθρο 5). Στο ίδιο.

[268] *«Το Λαϊκό Συμβούλιο […] έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Διοικεί και διαχειρίζεται τη δημοτική ή κοινοτική περιουσία, β) Φροντίζει για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη συμμετοχή και συμβολή του λαού σαν σύνολο και του καθένα ξεχωριστά στον εθνικό και δημοκρατικό αγώνα, γ) Φροντίζει ν' αναπτυχθεί η οικονομία της πόλης ή του χωριού, για να καλυτερέψει και να εξασφαλιστεί η υγεία των κατοίκων και ιδιαίτερα των παιδιών και των νέων καθώς και η μόρφωση και η ηθική ανάπτυξη του λαού, δ) οργανώνει υπηρεσίες κοινής ωφέλειας και γενικά παίρνει όλα τα μέτρα για την υλική και πνευματική πρόοδο του λαού»* (Άρθρο 6). Στο ίδιο.

[269] Η Πράξη 1 συμπληρώθηκε με το Νόμο 12 στις 29 Μάρτη 1948, που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της ΠΔΚ και όριζε ως όργανα λαϊκής εξουσίας δευτέρου βαθμού τα Επαρχιακά Συμβούλια, για τα οποία ίσχυε το ίδιο πρότυπο ανάδειξης και άσκησης εξουσίας με τα Λαϊκά Συμβούλια. «Νόμος αρ.12, Συμπλήρωση της πράξης αρ.1 του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού για την οργάνωση της λαϊκής εξουσίας», *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, φ.8, 29.3.1948. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[270] Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, ό.π.

[271] Στο ίδιο.

[272] Στο ίδιο.

αναλάμβανε την υποχρέωση οργάνωσης ενός σχολείου στο χωριό[273] και για την κάλυψη διδακτικών κενών τον διορισμό ως δασκάλων εκείνων που είχαν την απαραίτητη μόρφωση να διδάξουν[274]. Επίσημη γλώσσα ήταν η δημοτική σε όλες τις τάξεις (Άρθρο 4), ενώ ιδιαίτερη πρόβλεψη υπήρχε για τις εθνικές μειονότητες τόσο σε ό,τι αφορούσε την ίδρυση ειδικών σχολείων όσο και σε σχέση με τη γλώσσα διδασκαλίας, που θα ήταν η μητρική τους (Άρθρο 5). Τέλος τα Λαϊκά Συμβούλια θα ήταν υπεύθυνα για την παροχή βιβλίων και γραφικής ύλης στους μαθητές[275].

Η απόφαση για την οργάνωση της λαϊκής εξουσίας προκάλεσε ανησυχία στα κυβερνητικά και συμμαχικά επιτελεία τα οποία τόνιζαν ότι *«είναι ανάγκη να ληφθούν νέα αποφασιστικά μέτρα δια να αντιμετωπισθή η προκλητική στάσις των συμμοριτών»*[276]. Σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας *Εστία* ανέφερε: *«Έναντι της τοιαύτης εξελίξεως, οι κομμουνισταί και οι συνοδοιπόροι των, οι οποίοι εξακολουθούν να ζουν εντός του ελληνικού κράτους, οφείλουν ενταύθα να εκκαθαρίσουν την θέσιν των. Δεν επιτρέπεται, δηλαδή, πλέον ούτε να φρονή κανείς φίλα προς τους εχθρούς του έθνους και του κράτους ή να εκδηλώνη οπωσδήποτε την προς αυτούς συμπάθειαν. Με τον τρόπον αυτόν τίθενται οι ίδιοι σαφώς εκτός νόμου και εκθέτουν εαυτούς εις όλας τας υπό των κειμένων νόμων προσβλεπομένας κυρώσεις»*[277].

Ένα μήνα μετά την έκδοση των Καταστατικών Διατάξεων του ΓΑ του ΔΣΕ η 3η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ που σηματοδότησε την μετατόπιση του κέντρου βάρους στην ένοπλη πάλη αποφάσισε ότι *«στην Ελλάδα ωρίμασαν οι συνθήκες για*

---

[273] *«Κάθε λαϊκό συμβούλιο έχει την υποχρέωση να οργανώσει στο χωριό ένα σχολείο. Από τις δυνατότητες που υπάρχουν και από τις ανάγκες εξαρτάται αν το σχολείο θαναι εξατάξιο ή θαχει λιγώτερες τάξεις με τμήματα για τα έξη χρόνια»* (Άρθρο 2). Στο ίδιο.

[274] *«Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν διπλωματούχοι δάσκαλοι, το λαϊκό συμβούλιο διορίζει δασκάλους εκείνους που έχουν την αναγκαία μόρφωση για να διδάξουν. Οι αποδοχές του δασκάλου ορίζονται από το λαϊκό συμβούλιο και πληρώνεται από το ταμείο του»* (Άρθρο 3). Στο ίδιο.

[275] *«Τα λαϊκά συμβούλια φροντίζουν για τα βιβλία, γραφική ύλη κλπ ιδιαίτερα των απόρων παιδιών. Σε περίπτωση που δεν μπορούν να βρεθούν βιβλία η διδασκαλία γίνεται προφορική»* (Άρθρο 6). Στο ίδιο.

[276] «Η οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας στις περιοχές του Δημοκρατικού Στρατού. Σχόλια των κυβερνητικών», *Ριζοσπάστης*, 17.8.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[277] «Οι εαμοκομμουνισταί και το Σύνταγμα του Μάρκου. Να εκκαθαρίσουν την θέσιν των», *Εστία*, 16.7.1947.

τη δημιουργία ελεύθερης δημοκρατικής περιοχής με δική της κυβέρνηση»[278]. Στις 2 Δεκέμβρη 1947 συνεδρίασε το 2ο Κλιμάκιο του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, το οποίο *«παίρνοντας υπόψη του τις εσωτερικές και διεθνείς συνθήκες, αποφασίζει ως το τέλος του χρόνου να γίνει Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση στις περιοχές της Λεύτερης Ελλάδας»*[279].

Η αναγγελία της ίδρυσης της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, που συγκροτήθηκε στις 23 Δεκέμβρη 1947, έγινε μια μέρα αργότερα από τον ραδιοφωνικό σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα». Στην ιδρυτική της πράξη που δημοσιεύτηκε στο πρώτο φύλλο της *Εφημερίδας της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης*, γίνεται άμεση αναφορά στις Καταστατικές Διατάξεις του ΓΑ του ΔΣΕ[280], ανακοινώνεται το κυβερνητικό σχήμα[281] και οι σκοποί της ίδρυσής της[282] και απευθύνεται Διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό. Σ' αυτό μεταξύ άλλων αναφέρεται: *«Ο σημερινός ένοπλος αγώνας του επιβλήθηκε (ενν. του ελληνικού λαού) όταν κάθε*

---

[278] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 637.

[279] «Απόφαση του 2ου Κλιμακίου του ΠΓ της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1945-1949*, τ. 6, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987, σελ. 251.

[280] *«Οι καταστατικές διατάξεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού στρατού της Ελλάδας της 10ης Αυγούστου 1947 εξακολουθούν να αποτελούν τη βάση για τα δικαιώματα, ελευθερίες και καθήκοντα του αγωνιζόμενου λαού»*. «Ιδρυτική Πράξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης, φ.1, 28.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[281] *«Πρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός των Στρατιωτικών, Στρατηγός Μάρκος*
Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός των Εσωτερικών, Γιάννης Ιωαννίδης
Υπουργός των Εξωτερικών, Πέτρος Ρούσος
Υπουργός της Δικαιοσύνης, Μιλτιάδης Πορφυρογέννης
Υπουργός Υγιεινής και Πρόνοιας και προσωρινά της Παιδείας, Πέτρος Κόκκαλης
Υπουργός Οικονομικών, Βασίλης Μπαρτζιώτας
Υπουργός της Γεωργίας, Δημήτρης Βλαντάς
Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας και προσωρινά του Επισιτισμού, Λεωνίδας Στρίγγος». Στο ίδιο.

[282] *«Κύριος και πρωταρχικός σκοπός της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης είναι: 1) Να συνεχίσει και να εντείνει με όλα τα μέσα και με όλες τις δυνάμεις του λαού τον αγώνα για την απελευθέρωση της Ελλάδας από το ζυγό των ξένων ιμπεριαλιστών και των οργάνων τους, για την αποκατάσταση της εθνικής ανεξαρτησίας, για την επικράτηση και τη νίκη της Δημοκρατίας στην Ελλάδα και για την κατοχύρωση των δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ελληνικού λαού, 2) Να κυβερνήσει τη χώρα πάνω σε λαϊκές και δημοκρατικές βάσεις, παίρνοντας όλα τα μέτρα για την ανάπτυξη των λαϊκοδημοκρατικών θεσμών και μεταρρυθμίσεων όπως των λαϊκών συμβουλίων, της λαϊκής δικαιοσύνης, της αγροτικής μεταρρύθμισης, της λαϊκής παιδείας κ.λπ. και για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών του λαού στις ελεύθερες και στις απελευθερωμένες περιοχές, 3) Να επιδιώξει την πραγματοποίηση και επέκταση της συμφιλίωσης και ενότητας του λαού πάνω στη βάση της εξασφάλισης της εθνικής ανεξαρτησίας και του σεβασμού των δημοκρατικών του δικαιωμάτων και ελευθεριών και 4) Να εκπροσωπεί τη δημοκρατική Ελλάδα στο εξωτερικό και να αποκαταστήσει φιλικές σχέσεις με όλους τους δημοκρατικούς λαούς και τις κυβερνήσεις τους»*. Στο ίδιο.

άλλο μέσο υπεράσπισης της εθνικής του ανεξαρτησίας και της λευτεριάς του και αποφυγής της αιματοχυσίας αποδείχτηκε ανίκανο να σταματήσει το απέραντο τρομοκρατικό όργιο του μοναρχοφασισμού και τον τέλειο εξανδραποδισμό του ελληνικού λαού από τους ξένους ιμπεριαλιστές. Ο ένοπλος αυτός αγώνας έφτασε τώρα σε ανώτερο στάδιο. Ο Δημοκρατικός Στρατός της Ελλάδας όχι μόνο απέκρουσε τις απανωτές επιθέσεις του μοναρχοφασισμού, μα ακόμα πήρε και την πρωτοβουλία, επεξέτεινε τις ελεύθερες περιοχές και έβαλε τις πρώτες βάσεις για τη λαϊκοδημοκρατική οργάνωση της ελεύθερης Ελλάδας»[283].

Στις 3 Απρίλη 1949 η ΠΔΚ ανασχηματίστηκε[284]. Η διευρυμένη της σύνθεση περιελάμβανε εκτός από το ΚΚΕ τη συμμετοχή του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας (ΑΚΕ), του Λαϊκού Απελευθερωτικού Μετώπου των Μακεδόνων (ΝΟΦ), που συμμετείχε στο ΔΣΕ, της καθαιρεμένης νόμιμης διοίκησης της ΓΣΕΕ και της επίσης καθαιρεμένης Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών[285].

Από το σχηματισμό της και έως το τέλος του εμφυλίου πολέμου η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση εξέδωσε 24 νόμους, οι οποίοι στις συνθήκες

---

[283] «Διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό», *Εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης*, ό.π.

[284] Πρόεδρος της Κυβέρνησης, Μήτσος Παρτσαλίδης
Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, Γιάννης Ιωαννίδης
Υπουργός των Εξωτερικών, Πέτρος Ρούσος
Υπουργός των Στρατιωτικών, υποστράτηγος Μήτσος Βλαντάς
Υπουργός των Εσωτερικών , υποστράτηγος Βασίλης Μπαρτζιώτας
Υπουργός των Οικονομικών, Λεωνίδας Στρίγκος
Υπουργός του Πολεμικού Εφοδιασμού, αντιστράτηγος Κώστας Καραγιώργης
Υπουργός της Γεωργίας, Μήτσος Παπαδημήτρης
Υφυπουργός Συνεταιρισμών, Στέφανος Σαββίδης
Υπουργός της Δικαιοσύνης, Μιλτιάδης Πορφυρογέννης
Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας, Παρμενίων Αβδελίδης
Υπουργός Παιδείας και προσωρινά Υγιεινής, καθηγητής Πέτρος Κόκκαλης
Υπουργός της Προνοίας, Γιώργης Τσαπακίδης
Υπουργός του Επισιτισμού, Πασκάλ Μητρόφσκυ
Υπουργός της Συγκοινωνίας, Γιάννης Βουρνάς
Υπουργός της Εργασίας, Αποστόλης Γκρόζος. *Εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης,* φ. 49^{α}, 3.4.1949

[285] Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 309.

της ένοπλης σύγκρουσης ήταν προσανατολισμένοι στην ενίσχυση του αγώνα του ΔΣΕ[286].

3.2 Η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης

Η δραματική κατάσταση που επικρατούσε στο χώρο της εκπαίδευσης, με τα εκατοντάδες κατεστραμμένα ή επιταγμένα σχολικά κτίρια, τις τεράστιες ελλείψεις διδακτικού προσωπικού ως αποτέλεσμα του συστηματικού διωγμού χιλιάδων εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην εαμική αντίσταση, τα τεράστια ποσοστά αγραμματοσύνης και αναλφαβητισμού που βίωνε μια γενιά παιδιών, που στερήθηκε τη στοιχειώδη εκπαιδευτική εξέλιξη, αφού στα χρόνια της Κατοχής τα σχολικά έτη είχαν δραματικά συρρικνωθεί, η σοβαρή επιδείνωση της υγείας των παιδιών λόγω του υποσιτισμού και των ασθενειών, συνιστούσαν μια ζοφερή κατάσταση που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τα τμήματα του ΔΣΕ από τις αρχές του σχηματισμού τους, από τα μέσα του 1946 και στη διάρκεια του 1947, πριν ακόμα από την ανακήρυξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ) (Παράρτημα Γ.2.)

Στο πρώτο εξάμηνο του 1947, στις περιοχές που ελευθέρωνε ο ΔΣΕ γίνονταν προσπάθειες να λειτουργήσουν τα σχολεία με πρωτοβουλία και σχεδιασμό του κάθε Αρχηγείου. Με τις *Καταστατικές Διατάξεις* και την Πράξη 5 που εξέδωσε το ΓΑ του ΔΣΕ έμπαιναν οι βάσεις για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης στον αντίποδα της εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκούσε η κυβέρνηση της Αθήνας, η οποία αναβίωνε το μεταξικό πρότυπο του εκπαιδευτικού συστήματος, με τη συρρίκνωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης στα τέσσερα χρόνια, την θέσπιση δυσβάσταχτων διδάκτρων στην μέση εκπαίδευση, την επαναφορά της καθαρεύουσας και τον εκφασισμό του περιεχομένου της μόρφωσης.

Ταυτόχρονα, η Πράξη 5 εξέφραζε τη θέληση του ΔΣΕ να βοηθήσει με όλα τα μέσα και να πάρει όλα τα μέτρα που διέθετε για να λυθεί, έστω στοιχειωδώς, το

[286] Όλοι οι νόμοι της ΠΔΚ είναι δημοσιευμένοι στην *Εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης* στα φύλλα 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16, 19, 35, 36, 38, 52 και 65.

μεγάλο πρόβλημα της αγραμματοσύνης καθιστώντας την επίλυσή του ζήτημα συλλογικής ευθύνης του λαϊκού παράγοντα. Έτσι το κάθε ελεύθερο χωριό, το κάθε Λαϊκό Συμβούλιο αναλάμβανε την υποχρέωση να οργανώσει το σχολείο του και με τη συνδρομή και του ΔΣΕ, όπου οι δυνατότητες των Λαϊκών συμβουλίων ήταν μικρές, να μεριμνήσει για τη στελέχωση των σχολείων με δασκάλους και με τα απαραίτητα βιβλία και τη γραφική ύλη (Παράρτημα Γ.3).

Η κατάσταση ήταν τόσο δραματική που χωρίς καθυστέρηση και ενόψει του νέου σχολικού έτους στις 28 Σεπτέμβρη 1947 η Πράξη 5 ενισχύθηκε με την απόφαση αρ.8 του ΓΑ του ΔΣΕ *«Για την συντομότερη έναρξη του νέου σχολικού έτους»*. Σύμφωνα με αυτή[287] και σε συνέχεια της Πράξης 5, τα Λαϊκά Συμβούλια όφειλαν *«να αναλάβουν την άμεση επισκευή των κατεστραμμένων σχολικών κτιρίων με εθελοντική εργασία των κατοίκων»* (Άρθρο 1)[288]. Για τη διδακτική ύλη η απόφαση προέβλεπε να χρησιμοποιηθούν ως βάση τα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία και να αξιοποιηθούν εφημερίδες και περιοδικά των νεολαιίστικων λαϊκών δημοκρατικών οργανώσεων (Άρθρο 2). Τέλος, τα Λαϊκά Συμβούλια και με τη βοήθεια του ΔΣΕ, ανάλογα με τις δυνατότητες που υπήρχαν, έπρεπε άμεσα να φροντίσουν για την οργάνωση των παιδικών συσσιτίων και την εξασφάλιση της απαραίτητης γραφικής ύλης και βιβλίων (Άρθρο 3) (Παράρτημα Γ.4).

Μέσα στο πρώτο τρίμηνο που τέθηκαν σε εφαρμογή οι Πράξεις και Αποφάσεις του ΓΑ του ΔΣΕ άρχισαν αμέσως να εκλέγονται τα Λαϊκά και Επαρχιακά Συμβούλια και με την ενεργοποίηση και της νεολαίας και των οργανώσεων της ΕΠΟΝ[289] να παίρνονται πρωτοβουλίες για το άνοιγμα των σχολείων και τον

---

[287] Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Απόφαση αρ.8 του ΓΑ του ΔΣΕ που αφορά τη συντομότερη έναρξη του σχολικού έτους, 28.9.1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[288] Για την εξεύρεση των απαραίτητων για την επισκευή υλικών προβλεπόταν: *«Η ξυλεία και τα άλλα υλικά που θα χρειαστούν για την επισκευή των σχολικών κτιρίων θα εξασφαλιστούν από τα αποθέματα που εγκατέλειψαν οι φυγάδες έμποροι και μεγαλοϊδιοκτήτες πριονιών και με ξύλευση από τα κοινοτικά και δημόσια δάση»*. Στο ίδιο.

[289] *«Σε αντίθεση με τις κατεχόμενες περιοχές στα απελευθερωμένα από το Δημοκρατικό Στρατό της Ελλάδας χωριά το σύνθημα είναι "Κανένα χωριό δίχως σχολειό". Η νεολαία στα λεύθερα χωριά με επικεφαλής τη μεγάλη δημοκρατική της οργάνωση, την ΕΠΟΝ ρίχνεται με ενθουσιασμό στο φτιάξιμο και στο άνοιγμα των σχολείων»*. Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Νέοι και Σχολείο, 18.10.1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

διορισμό των δασκάλων. Εκεί που η εύρεση δασκάλων δεν ήταν δυνατή τον ρόλο αυτό αναλάμβαναν ΕΠΟΝίτες που είχαν την απαραίτητη μόρφωση. Τέτοιες ενδεικτικές περιπτώσεις υπήρχαν στα χωριά Γούρα και Νιοχώρι[290] στην περιοχή του Αρχηγείου Όθρυος του ΔΣΕ, τα οποία λειτουργούσαν με δασκάλους ΕΠΟΝίτες που είχαν ολοκληρώσει κάποιες τάξεις του Γυμνασίου, αλλά και στο Μεσοχώρι Καστοριάς, όπου οι νεολαίοι έχτισαν νέο σχολείο στη θέση του παλιού, που το έκαψαν οι ΜΑΫδες και το ρόλο του δασκάλου ανέλαβε ΕΠΟΝίτης, που πληρώνονταν με εράνους[291]. Με εισφορές από το χωριό πληρώνονταν και οι δυο δάσκαλοι που βρέθηκαν με πρωτοβουλία της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας (ΔΝΕ), για να διδάξουν στο Βαλτοχώρι της περιοχής Χασίων[292].

Ο ενθουσιασμός της νεολαίας που πρωτοστατούσε στο πλευρό των Λαϊκών Συμβουλίων και του ΔΣΕ στη μεγάλη προσπάθεια οργάνωσης της λαϊκής εκπαίδευσης ήταν πολύ μεγάλος. Στην εφημερίδα της ΔΝΕ, *Νέος Μαχητής*, περιγράφεται η πρώτη εξόρμηση της ΔΝΕ, για την προετοιμασία του ανοίγματος του σχολείου ενός χωριού στη Θεσσαλία. Η απόφαση για την εξόρμηση πάρθηκε ομόφωνα και η νεολαία του χωριού ασβέστωσε και επισκεύασε το κτίριο με ομαδική και εντατική δουλειά μέσα σε μια μέρα. Στο τέλος έδωσε την υπόσχεση ότι θα επιστρέψουν την επόμενη εβδομάδα, ώστε να βοηθήσουν στην οργάνωση του παιδικού συσσιτίου δίπλα στο σχολείο[293] (Παράρτημα Δ, Εικόνα 3).

---

[290] «Ο Λαός δημιουργεί», *Λευτερωτής*, *Όργανο του Αρχηγείου Όθρυος του ΔΣΕ*, φ.2, 28.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[291] «Η νεολαία στον αγώνα για ανοικοδόμηση», *Ριζοσπάστης*, φ.2, 21.11.1947. Παράνομη έκδοση [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[292] «Πολεμικός συναγερμός της Δημοκρατικής Νεολαίας σ' όλη τη χώρα», *Τα Χάσια*, Δελτίο Ειδήσεων Αρχηγείου Χασίων του ΔΣΕ, 16.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[293] *«[…] Πριν απ' τη δουλειά μίλησε η Άννα, η υπεύθυνη για το παιδικό κίνημα που είχε πάει 3-4 τάξεις στο Γυμνάσιο και που της αναθέσαμε να κάνει τη δασκάλα στα παιδιά μια και δεν είχαμε άλλο δάσκαλο. –Συναγωνιστές, είπε, […] ο Δημοκρατικός μας Στρατός κάνει κάθε προσπάθεια για ν' ανοίξουν όλα τα σχολειά. Εμείς πρέπει μ' όλη μας τη δύναμη να βοηθήσουμε σ' αυτό. Σήμερα κάνουμε την πρώτη μας εξόρμηση για να διορθώσουμε το σχολειό. Εμπρός λοιπόν, στη δουλειά.*
Ο πρόεδρος του ΛΣ φρόντισε και μας έδωσε ασβέστη, σανίδες, καρφιά, και σε λίγο έβλεπες τη νεολαία συνεργεία-συνεργεία μελίσσι σωστό να δουλεύει.[…] Τ' αετόπουλα του χωριού που είχαν μαζευτεί κι αυτά απ' τα τραγούδια καταγίνονταν να καθαρίσουν τον αυλόγυρο και το γύρω γύρω χώρο […] Το δυσκολώτερο απ' όλα ήταν να βρεθούν τα θρανία. Με τις σανίδες που μας έδωσε ο πρόεδρος κι απ' τα υπολείμματα των παλιών θρανίων πουχαν αφήσει οι κατοχές που πέρασαν, κάναμε πάγκους και τραπεζάκια μακρόστενα που μπορεί να μην είναι τέλεια σαν θρανία πάντως

Δεκάδες άλλα σχολεία επιδιορθώθηκαν με πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων και άρχισαν να λειτουργούν. Στις εκθέσεις των προέδρων των αντιπροσώπων των Λαϊκών Συμβουλίων του νομού Καστοριάς, που συγκεντρώθηκαν στις 4 Νοέμβρη 1947, για να εκλέξουν το πρώτο Επαρχιακό Συμβούλιο στην Ελεύθερη Ελλάδα, αναφέρθηκαν οι πρωτοβουλίες που πάρθηκαν από τα Λαϊκά Συμβούλια για το άνοιγμα δεκάδων σχολείων, όπως στο Δενδροχώρι Καστοριάς και στην Κρυσταλλοπηγή Φλώρινας[294]. Στην Ευρυτανία, στα χωριά Κουφάλα, Βίνιανη, Μαραθιά, Παπαρούσι, Καλεσμένο, Στένωμα, Παπαδιά, Μεσοχώρι, Βράχα, Φουρνά, Αγία Τριάδα, Μεγάλο Χωριό, Κρίκελο και Ψιανά, αφού επισκευάστηκαν τα σχολεία, βρέθηκαν δάσκαλοι και γραφική ύλη και άρχισαν να λειτουργούν κανονικά[295]. Στα ελεύθερα χωριά της Πρέσπας άνοιξαν και λειτουργούσαν 9 σχολεία, ενώ στα ελεύθερα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας λειτουργούσαν πάνω από 22 σχολεία[296].

Ιδιαίτερα αυξημένες ανάγκες για τη λειτουργία της εκπαίδευσης υπήρχαν στην Αλεξανδρούπολη και τη γύρω περιοχή της. Από τα 23 χωριά που βρίσκονταν στην ευρύτερη περιοχή της Αλεξανδρούπολης, είχαν διασωθεί 18 σχολικά κτίρια και από αυτά λειτουργούσαν 4, με δασκάλους να υπάρχουν μόνο στα 2 από αυτά[297].

Πολύ νωρίς άρχισαν και συσκέψεις δασκάλων προκειμένου να εντοπιστούν και να συζητηθούν έγκαιρα τα προβλήματα και οι ιδιαιτερότητες που υπήρχαν σε κάθε περιοχή. Στις 13 Σεπτέμβρη 1947, ένα μόλις μήνα μετά την ανακοίνωση της Πράξης 5, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη δασκάλων για τα εκπαιδευτικά ζητήματα

βολεύουν την κατάσταση.[…] Το απόγευμα στις 4 που τέλειωσε η πρώτη αυτή εξόρμηση […] η Άννα μίλησε και πάλι: Συναγωνιστές. Αυτό που κάναμε σήμερα ήταν μια καλή αρχή, μα δε θα σταματήσουμε. Πρέπει […] να βοηθήσουμε να γίνει δίπλα στο σχολειό το παιδικό συσσίτιο. Την επόμενη Κυριακή να κάνουμε την πρώτη εξόρμηση με τα ζώα και να φέρουμε ξύλα απ' το δάσος για τη σόμπα. Ύστερα πρέπει να κρατάμε το σχολείο συνέχεια καθαρό […] Να βάλουμε από τώρα τις βάσεις για το σχολικό κήπο […]» «Έτσι δουλέψαμε για το σχολείο», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της ΔΝΕ*, φ.1, 6.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[294] «Λαϊκή εξουσία. Ο Λαός ανοικοδομεί», *Γράμμος*, *Όργανο της 14ης Ταξιαρχίας Πεζικού του ΔΣΕ*, φ.14, 30.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[295] Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η εκπαίδευση στην Ελεύθερη Ελλάδα, 11/1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[296] Στο ίδιο.

[297] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 208838, «ΕΠΟΝ Τομεακό Συμβούλιο Αλεξανδρούπολης-Κατ/ση χωριών, σχολείων ΕΠΟΝιτών στο βουνό», 17.11.1947.

στη Θεσσαλία με τη συμμετοχή και επιθεωρητή σχολείων που είχε διοριστεί παλιότερα από την ΠΕΕΑ[298]. Στις 16 Νοέμβρη 1947 πραγματοποιήθηκε σύσκεψη δασκάλων της περιφέρειας Κόνιτσας. Εκεί, αφού έγινε εισήγηση από τον υπεύθυνο Παιδείας του Αρχηγείου Δ. Μακεδονίας ακολούθησε συζήτηση για τις ανάγκες των σχολείων της περιοχής, καθορίστηκε αναλυτικό πρόγραμμα και έγιναν γενικές υποδείξεις σχετικά με τον τρόπο διδασκαλίας. Η σύσκεψη έστειλε ψήφισμα στο ΓΑ του ΔΣΕ, όπου ανάμεσα σ' άλλα, απεύθυνε έκκληση στους δασκάλους των περιοχών που δεν ήταν στον έλεγχο του ΔΣΕ να ανέβουν στο βουνό και να συντελέσουν στην μεγάλη προσπάθεια που γινόταν για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης[299].

Χαρακτηριστικό της προτεραιότητας που είχε δοθεί στην επίλυση των προβλημάτων της εκπαίδευσης, αλλά και των ιδιαίτερα σύνθετων συνθηκών που επικρατούσαν στα πλαίσια του ένοπλου αγώνα είναι ότι το Επαρχιακό Συμβούλιο Φλώρινας από τη δεύτερη κιόλας μέρα εκλογής του αποφάσισε να φροντίσει ώστε να ανοίξουν όσα σχολεία δεν λειτουργούσαν, αλλά και να θέσει ως καθήκον στα Λαϊκά Συμβούλια και στους δασκάλους να ανοίξουν ορύγματα κοντά στα σχολεία για την προφύλαξη των παιδιών από ενδεχόμενες αεροπορικές επιδρομές[300].

Το ΓΑ του ΔΣΕ δείχνοντας αυξημένη επαγρύπνηση και λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες και τις ανάγκες στήριξης των Λαϊκών Συμβουλίων προκειμένου να ανταποκριθούν στην αποστολή τους επανήλθε με την υπ' αριθμ. 715 Διαταγή προς το Αρχηγείο Δυτικής Μακεδονίας[301], η οποία μεταδόθηκε ραδιοφωνικά και στα υπόλοιπα Αρχηγεία, με την οποία ζητούσε από τις μονάδες του ΔΣΕ να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια στήριξης των Λαϊκών Συμβουλίων στην ανοικοδόμηση των σχολείων και να αξιοποιήσουν ως δασκάλους μαχητές που δεν ήταν απαραίτητοι στις άμεσες στρατιωτικές ανάγκες του ΔΣΕ. Παράλληλα, ζητούσε μέσα

---

[298] «Οι εκλογές στη Θεσσαλία», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, φ.9, 8.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[299] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, «Εκπαιδευτική σύσκεψη στην Κόνιτσα», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.13, 1.12.1947.

[300] «Η δράση της Λαϊκής εξουσίας», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.14, 16.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[301] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 149042, «Διαταγή Α.Π 715 του 1ου Επ. Γρ. του ΓΑ για την λύση των προβλημάτων της Λαϊκής Παιδείας», 29.11.1947.

σε διάστημα 15 ημερών να ενημερωθεί για τον αριθμό των μαχητών που διατέθηκαν γι' αυτό το σκοπό[302].

Στην κατεύθυνση της υλοποίησης των απαραίτητων βημάτων για την οργάνωση της λαϊκής παιδείας, η εφημερίδα *Εξόρμηση*, Όργανο του ΓΑ του ΔΣΕ, δημοσίευσε μια σειρά από πρακτικά μέτρα και προτεραιότητες που έπρεπε να θέσει το κάθε Λαϊκό Συμβούλιο για την καλύτερη οργάνωση και επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί. Το πρώτο βήμα ήταν φυσικά το άμεσο άνοιγμα όλων των σχολείων και η εξεύρεση του κατάλληλου διδακτικού προσωπικού[303]. Πολύ σημαντική ήταν βέβαια και η εξοικονόμηση των πόρων για το σχολείο και τη συντήρηση των δασκάλων[304]. Στη συνέχεια το κέντρο βάρους έπρεπε να μεταφερθεί στον καθορισμό του προγράμματος που θα αποσκοπούσε τόσο στην εξάλειψη της αγραμματοσύνης όσο και στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών με δημοκρατικά ιδανικά. Για την κατατόπιση μάλιστα των δασκάλων τόσο στο περιεχόμενο όσο και τους τρόπους διδασκαλίας προτείνονταν η διοργάνωση δεκαπενθήμερων φροντιστηρίων των δασκάλων στα Αρχηγεία κάθε περιοχής[305].

Η ίδρυση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης έδωσε μεγαλύτερη ώθηση και επιτελικότητα στη εφαρμογή των Πράξεων και Αποφάσεων του ΓΑ. Στη θέση του Υπουργού Παιδείας, τοποθετήθηκε ο Πέτρος Κόκκαλης, ο οποίος είχε συμμετάσχει και στην ΠΕΕΑ, την πρώτη κυβέρνηση του βουνού. Η δράση των Λαϊκών Συμβουλίων για το άνοιγμα και τη λειτουργία των σχολείων συνεχίστηκε με πιο εντατικούς ρυθμούς. Σε μια σειρά από χωριά του νομού Πέλλης οι κάτοικοι

---

[302] *«[…] α) Να βοηθήσουν τα λαϊκά συμβούλια στην επισκευή και ανοικοδόμηση των σχολείων, στην κατασκευή θρανίων, στην ενίσχυσή τους με γραφική ύλη, στην ενίσχυση των παιδικών συσσιτίων με τρόφιμα κλπ β) Στα τμήματα που υπάρχουν κατάλληλοι συναγωνιστές, που δεν είναι απαραίτητοι για τις άμεσες ανάγκες του Δ. Στρατού, να διατεθούν στα Λαϊκά Συμβούλια, για να χρησιμοποιηθούν σα δάσκαλοι (συναγωνιστές με ανάλογες γραμματικές γνώσεις που η απουσία τους δε θα επηρεάσει το έργο του Δ. Στρατού, φιλάσθενοι που στον τομέα αυτό θα προσφέρουν περισσότερα, τραυματίες). Εκδόσατε σχετικές διαταγές προς τα τμήματά σας. Μέχρι 15 του Δεκέμβρη να μας αναφέρετε πόσους συναγωνιστές διαθέσατε για την ενίσχυση της Λαϊκής Παιδείας […]»* Στο ίδιο.

[303] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, «Για τη Λαϊκή μας Παιδεία», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.13, 1.12.1947.

[304] «Τα Λαϊκά Συμβούλια πρέπει ν' αναλάβουν τη μισθοδοσία των δασκάλων και σε έκτακτες περιπτώσεις αδυναμίας μπορούν ν' αναλάβουν τα έξοδα αυτά τα τμήματα του ΔΣ που βρίσκονται εκεί». Στο ίδιο.

[305] Στο ίδιο.

επισκεύασαν τα σχολεία και διόρισαν δασκάλους[306]. (Παράρτημα Γ.5) Συγκροτήθηκαν σχολικές επιτροπές που μάζεψαν χρήματα για τις ανάγκες των σχολείων[307]. Μέχρι το τέλος του 1947 είχε ανοίξει πάνω από το 70% των σχολείων στις ελεύθερες περιοχές[308] και τα Λαϊκά Συμβούλια με τη φροντίδα της ΠΔΚ είχαν μοιράσει στα σχολεία των περιοχών Μακεδονίας-Θράκης 4000 αλφαβητάρια, 10.500 τετράδια, 2.500 μολύβια, 3.000 σβηστήρες και 6.050 οκάδες ασβέστη[309] (Παράρτημα Γ.6).

Στις 7 Φλεβάρη 1947 πραγματοποιήθηκε Γενική Συνέλευση των Λαϊκών Συμβουλίων των περιοχών Καστοριάς και Φλώρινας, στην οποία πήραν μέρος 250 αντιπρόσωποι, ανάμεσά τους 70 γυναίκες. Τις εργασίες της Γενικής Συνέλευσης παρακολούθησε κλιμάκιο της ΠΔΚ που αποτελούνταν από τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και Υπουργό Εσωτερικών, Γιάννη Ιωαννίδη, τον υπουργό Δικαιοσύνης Μιλτιάδη Πορφυρογέννη και τον Υπουργό Παιδείας και Υγιεινής και Πρόνοιας Πέτρο Κόκκαλη[310]. Το θέμα της Γενικής Συνέλευσης ήταν η δράση των Λαϊκών Συμβουλίων στις περιοχές Φλώρινας και Καστοριάς. Ιδιαίτερη θέση στη συζήτηση είχε το ζήτημα της Λαϊκής Παιδείας και οι αντιπρόσωποι μετέφεραν στις εκθέσεις τους την δουλειά που είχε γίνει μέχρι τότε. Ο αντιπρόσωπος του Επαρχιακού Συμβουλίου Καστοριάς ανέφερε ότι είχαν επιδιορθωθεί 21 σχολεία και συνολικά άνοιξαν και λειτουργούσαν 45 σχολεία με 2270 μαθητές και 88 δασκάλους.

---

[306] Στα χωριά Φούστανη και Νώτια επιδιόρθωσαν τα σχολεία και διόρισαν από δυο δασκάλους στο καθένα. Στο χωριό Θηριόπετρα μετέτρεψαν σε σχολείο ένα οίκημα και διόρισαν δυο δασκάλους. Στα χωριά Αετοχώρι και Άγιο Αθανάσιο επισκεύασαν τα σχολεία και διόρισαν από ένα δάσκαλο. Ραδιοφωνικός Σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα», «Λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα» Αρ. Δ. 360, 17.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Λαϊκή Εξουσία», *Αγροτική Φωνή*, Όργανο της ΝΕ νομού Πέλλης του ΑΚΕ, φ.1, 1.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Το Λαϊκό Συμβούλιο Λουτρακίου διέθεσε 40 μεροκάματα για την επιδιόρθωση του σχολείου και το Λαϊκό Συμβούλιο Αετοχωρίου διέθεσε 3 μεροκάματα. «Λαϊκή εξουσία», *Λευτερωτής*, *Όργανο Αρχηγείου Πάικου-Καϊμακτσαλάν του ΔΣΕ*, 11.1.1948, και 1.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[307] Στη Νώτια συγκέντρωσαν 150.000 δραχμές, στη Φούστανη 250.000 και στη Θηριόπετρα 175.000. Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Ειδήσεις από την Ελεύθερη Ελλάδα-Σύσκεψη Λαϊκών Συμβουλίων Καρατζόβας, Αρ. Δ. 477, 27.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[308] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, ό.π.

[309] «Η δράση της Λαϊκής εξουσίας μέχρι τέλους του 1947 στην περιοχή Μακεδονίας-Θράκης», *Αγροτικός Αγώνας*, *Όργανο της Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας- Θράκης του ΑΚΕ*, ΑΔ 3, 19.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[310] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Γενική Συνέλευση των λαϊκών συμβουλίων περιοχών Φλώρινας και Καστοριάς, Αρ. Δ. 426, 16.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Λειτουργούσε επίσης και ένας παιδικός σταθμός. Ο αντιπρόσωπος του Επαρχιακού Συμβουλίου Φλώρινας μετέφερε ότι άνοιξαν όλα τα σχολεία, 23 στο σύνολό τους και μοιράστηκαν τετράδια και μολύβια σε όλα τα παιδιά[311] (Παράρτημα Δ, Εικόνες 4, 5, 6, 7, 8).

Λίγες μέρες νωρίτερα συνεδρίασε το υπουργικό συμβούλιο της ΠΔΚ για να εκτιμήσει τη στρατιωτικοπολιτική κατάσταση της χώρας και το έργο της λαϊκής εξουσίας[312]. Σε ό,τι αφορά το ζήτημα της εκπαίδευσης ο Γιάννης Ιωαννίδης ανέφερε ότι στην Ελεύθερη Ελλάδα λειτουργούσαν πάνω από 200 σχολεία και διδασκαλεία και ότι μερικά σχολεία εφοδιάστηκαν με βιβλία και γραφική ύλη για να συμπληρωθεί η λειτουργία των σχολείων.

Το ζήτημα της έλλειψης διδακτικού προσωπικού απαιτούσε συνεχή επαγρύπνηση και σχολαστικό έλεγχο για την σωστή αποτύπωση των κενών. Έτσι, με φροντίδα του Υπεύθυνου Παιδείας κάθε Αρχηγείου συμπληρώνονταν καταστάσεις που αποτύπωναν τα κενά τις ελλείψεις, οι οποίες κάθε μήνα υποβάλλονταν στη Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων του ΓΑ του ΔΣΕ[313] (Παράρτημα Β.1).

Έντονη ήταν η δράση των Λαϊκών Συμβουλίων και στην περιοχή της Ηπείρου[314]. Στο Ελατοχώρι Ζαγορίων με την πρωτοβουλία του Λαϊκού Συμβουλίου και της Λαϊκής Πολιτοφυλακής άνοιξε το σχολείο, βρέθηκαν τα θρανία, οι πίνακες και άλλα μέσα διδασκαλίας. Η έλλειψη δασκάλου καλύφθηκε και σ' αυτή την περίπτωση με την τοποθέτηση ενός εγγράμματου από το χωριό. Στη Βοβούσα Ιωαννίνων βρέθηκε μια κατάλληλη αίθουσα για να λειτουργήσει το σχολείο, επισκευάστηκε και άρχισε να λειτουργεί κανονικά.

---

[311] «Ανοικοδομητικός οργασμός στην Ελεύθερη Ελλάδα», *Ραδιοφωνικά Νέα*, *Καθημερινή έκδοση εφημερίδας «Δράση», Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.3., 17.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[312] «Το έργο της Λαϊκής εξουσίας», *Επίθεση, Όργανο του Αρχηγείου Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, φ.6, 15.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[313] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 77126, Κατ/σεις, έγγραφα για την Λαϊκή Παιδεία, από ΑΑΜΘ για Δ/νση Εσωτερικών Υποθέσεων ΓΑ ΔΣΕ, 1947-1948, 1.2.1948.

[314] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Λαϊκή εκπαίδευση στην Ελεύθερη Ελλάδα, [Σχόλιο που αναφέρεται στη φροντίδα για το πρόβλημα της μόρφωσης και της διατροφής της νεολαίας από την λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα], Αρ. Δ. 389, 30.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Στην κατεύθυνση αντιμετώπισης του ιδιαίτερα οξυμμένου προβλήματος του ανεπαρκούς διδακτικού προσωπικού το Μάρτη του 1948 ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα μετέδωσε ανοιχτό γράμμα 21 Ηπειρωτών δασκάλων που καλούσαν τους συναδέλφους τους από τις μη ελεύθερες περιοχές να ανέβουν στο βουνό και να συνδράμουν στην προσπάθεια οργάνωσης της λαϊκής εξουσίας[315]. Νωρίτερα, το Αρχηγείο Ηπείρου του ΔΣΕ λαμβάνοντας υπόψη του την Πράξη 5 και την Α.Π.715 Διαταγή του ΓΑ του ΔΣΕ, αποφάσισε με την Α.Π. 189 Διαταγή[316] να διαθέσει τρεις μαχητές και μια μαχήτρια για να χρησιμοποιηθούν ως δάσκαλοι στα χωριά Τσαμαντά, Μπαμπούρι, Λειά, Λίστα, Κουρεμάδι και Καστάνιανη, καθώς και να μοιράσει τα απαραίτητα βιβλία και γραφική ύλη στους μαθητές. Καλούσε επίσης τα Λαϊκά Συμβούλια των παραπάνω χωριών να μεριμνήσουν για την αμοιβή των δασκάλων, αναλαμβάνοντας να συνδράμει και το ίδιο[317] και να ενημερώσουν για τον αριθμό των βιβλίων Γ' και Δ' Δημοτικού που χρειάζονταν.

Η βελτίωση της εικόνας, παρά τις δυσκολίες ήταν αισθητή και στη λήξη της σχολικής περιόδου τα σχολεία των παραπάνω χωριών διοργάνωσαν σχολικές γιορτές δημιουργώντας μια χαρούμενη και εορταστική ατμόσφαιρα που

---

[315] *«[…] Συνάδελφοι, κοιτάχτε γύρω σας, η πατρίδα πάλι σκλάβα είνε. Οι αγωνιστές της εθνικής μας αντίσταση εξορίζονται, φυλακίζονται, δολοφονούνται. Και ανάμεσα σ' αυτούς δεκάδες και εκατοντάδες συνάδελφοι και φίλοι μας δάσκαλοι. Τα σχολεία μας κλείσανε και τα ελληνόπουλα γυρίζουνε στους δρόμους, φυλακές και στρατώνες έγιναν τα διδακτήρια της χώρας μας.[…] Μπροστά σας μπαίνει το ζήτημα να διαλέξετε το δρόμο σας και να τον ακολουθήσετε με αποφασιστικότητα. Καμμιά καθυστέρηση δεν δικαιολογείται και κανένα εμπόδιο δεν είνε αξεπέραστο. Οι ανάγκες του αγώνα είνε πολλές και υπάρχει για όλους θέση. Άλλος με το όπλο και άλλος με το αλφαβητάριο στο χέρι.[…] φανείτε αντάξιοι των απαιτήσεων που δικαιολογημένα έχει ο λαός από σας. Μην κάθεστε περιμένοντας να σας πιάσουν και να σας εξοντώσουν οι φασίστες δήμιοι. Βγήτε στο βουνό. Στην Ελεύθερη Ελλάδα. Οι ηρωικοί μαχητές του ΔΣ και ο λαός περιμένουν τους δασκάλους τους. Δεν υπάρχουν εμπόδια που θέλουν να έχουν και τώρα και αύριο ψηλά το κεφάλι και δεν θέλουν να ακούσουν το δάσκαλε που δίδασκες και νόμο δεν εκράτεις»*. Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Γράμμα δασκάλων Ηπειρωτών, Αρ. Δ. 503, 21.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[316] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 392219, Διαταγή Α.Π. 189 του Τμήματος Λαϊκής Παιδείας της Δ/σης Εσωτερικών Υποθέσεων του Αρχ. Ηπείρου για την κάλυψη κενών θέσεων δασκάλων, 10.2.1948.

[317] *«Τα Λαϊκά Συμβούλια των παραπάνω χωριών, σύμφωνα με το άρθρο 3 της Πράξης 5, να φροντίσουν για τον καθορισμό και την πληρωμή των αποδοχών των δασκάλων απ' το Ταμείο τους. Επειδή όμως σήμερα τα Λ.Σ. δε διαθέτουν τους αναγκαίους πόρους για το σκοπό αυτό, το Αρχηγείο θα διαθέσει προσωρινά σ' αυτά ορισμένες ποσότητες τροφίμων κλπ. για την κάλυψη των άμεσων αναγκών του διδαχτικού προσωπικού»*. Στο ίδιο.

αποτυπώνονταν στα πρόσωπα των παιδιών[318]. Το πρόγραμμα κάθε γιορτής περιελάμβανε τραγούδια, απαγγελίες και σκετς, αλλά και απολογισμό στο κλείσιμο της γιορτής από την πλευρά των δασκάλων της δουλειάς που έγινε το προηγούμενο διάστημα. Οι δάσκαλοι περιέγραψαν τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν από τις πολεμικές επιχειρήσεις, τις ελλείψεις σε διδακτικά μέσα, τονίζοντας ταυτόχρονα ότι η συνειδητοποίηση της σημασίας που είχε η αποστολή τους ήταν αυτή που τους ενδυνάμωνε στις προσπάθειές τους να μορφώσουν και να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά.

Στη Θεσσαλία, στην περιοχή Κισσάβου και Μαυροβουνίου δεν έμεινε κανένα σχολείο κλειστό. Άλλα λειτούργησαν με ένα και άλλα με δυο δασκάλους, που φρόντισε να βρει ο ΔΣΕ στα σχολεία δέκα χωριών της παραπάνω περιοχής[319]. (Παράρτημα Δ, Εικόνες 9, 10). Με πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων εξασφαλίστηκε μεγάλο μέρος της γραφικής ύλης. Δεκάδες σχολεία άνοιξαν και άρχισαν να λειτουργούν στη Θεσσαλία, στη Ρούμελη[320] και στην Ευρυτανία[321].

Στην ελεύθερη Πελοπόννησο σε όλα τα ελεύθερα, αλλά και σε μισοελεύθερα χωριά, άρχισαν να λειτουργούν τα δημοτικά σχολεία. Στα χωριά Καβούλια και Γαλατά της Γορτυνίας χτίστηκαν δυο νέα σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης[322]. Μέχρι τις αρχές του 1949 είχαν ανοίξει 34 νέα σχολεία[323], που τροφοδοτούνταν με δασκάλους από το Λαϊκό Διδασκαλείο[324]. Ιδιαίτερα σημαντική

---

[318] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 254526, «Σχολικές γιορτές», *Ελεύθερη Ήπειρος, Όργανο του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.19, 24.7.1948.

[319] Το 1947-1948 γράφτηκαν 1075 μαθητές. Απ' αυτούς διέκοψαν τη φοίτηση 266, φοίτησαν 809 και προβιβάστηκαν 681. Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Από το έργο της λαϊκής εξουσίας στη Θεσσαλία, Αρ. Δ. 1115 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[320] «Η φροντίδα για τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, ό.π.

[321] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Τα πρώτα μέτρα της Λαϊκής εξουσίας στο Καρπενήσι για την ενίσχυση του λαού, Αρ. Δ. 1736 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[322] «Για τη Λαϊκή εκπαίδευση», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 22.9.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[323] «34 καινούρια σχολεία άνοιξαν στο Μωρηά τις τελευταίες μέρες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 6.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[324] Στην επαρχία Καλαβρύτων λειτούργησαν δημοτικά σχολεία στο Λειβάρτζι και το Λεχούρι με δασκάλους τους Γιώργο Τερζή και Κώστα Νασιώτη, που αποφοίτησαν από το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου (ΛΔΠ). Σχολείο λειτούργησε και στη μονή Πορετσιού με δάσκαλο τον Νίκο Σωτηρόπουλο (Κρυστάλλη), επίσης απόφοιτο του ΛΔΠ. Δημήτρης Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος*

ήταν και η λειτουργία 3 ή 4 Γυμνασίων[325]. Το πρώτο από αυτά ήταν στα Τρόπαια Αρκαδίας και το δεύτερο στην Ανδρίτσαινα. Ήταν εξατάξια και λειτουργούσαν με δασκάλους και καθηγητές που είχαν παραμείνει στις θέσεις τους και με όσους υπηρετούσαν στο ΔΣΕ ή είχαν αποφοιτήσει από το Λαϊκό Διδασκαλείο[326]. Η ύπαρξή τους σχολιάστηκε και από την εφημερίδα των εθνικοφρόνων, *Αλήθεια της Τριπόλεως*[327]. Για τα άλλα δυο Γυμνάσια υπάρχουν αναφορές ότι λειτούργησαν στο Λειβάρτζι και το Σώποτο Αχαΐας[328].

Το Γυμνάσιο στα Τρόπαια λειτουργούσε καλύτερα, αφενός γιατί τα Τρόπαια συγκέντρωναν πολλές υπηρεσίες του ΔΣΕ, καθώς είχαν μεταβληθεί σε στρατιωτικό, οικονομικό, διοικητικό και πνευματικό κέντρο της Κεντρικής και Βόρειας Πελοποννήσου[329] και αφετέρου, γιατί εκεί φιλοξενούνταν από το καλοκαίρι του 1948 περίπου 30 αγόρια και κορίτσια, παιδιά αξιωματικών και υπαξιωματικών και απλών μαχητών του ΔΣΕ τα όποια στις γενέτειρές τους κινδύνευαν να συλληφθούν

Πόλεμος στην επαρχία Καλαβρύτων, 1946-1949, εκδόσεις Παρασκήνιο 2001, σελ. 95. Για το ΛΔΠ βλ. παρακάτω στην ενότητα 3.3.

[325] Στο *Δελτίο Ειδήσεων* του ΓΑ του ΔΣΕ αναφέρεται η λειτουργία 3 Γυμνασίων τον Νοέμβρη του 1948. Ένα μήνα αργότερα η εφημερίδα *Νέος Μαχητής* αναφέρει τη λειτουργία 4 Γυμνασίων. «3 Γυμνάσια λειτουργούν στην ελεύθ. Πελοπόννησο», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 6.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. «Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση και η νεολαία», *Νέος Μαχητής*, Όργανο της ΔΝΕ, φ.9, 24.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[326] Αρίστος Καμαρινός, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2000, σελ. 387.

[327] *«Παραλλήλως οι συμμορίται περιερχόμενοι τα χωρία διορίζουν πολιτοφύλακας και υποχρεώνουν τους κατοίκους να στείλουν τα παιδιά τους εις τα "Δημοκρατικά σχολεία" που λειτουργούν εις Τρόπαια και Ανδρίτσαιναν και διδάσκουν σημαίνοντες κομμουνισταί ως διαφωτισταί. Δια να κερδίσουν την εμπιστοσύνην των χωρικών και προς παραπλάνησίν των τους λέγουν ότι δεν θα "πληρώσουν τίποτε" ούτε βιβλία ούτε εγγραφές, διότι "η ΄Λαϊκιά εκπαίδευσις γίνεται τζάμπα"»*. «Τζάμπα εκπαίδευση», *Αλήθεια της Τριπόλεως, Όργανον των Εθνικοφρόνων Ελλήνων*, φ.157, 28.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[328] Ο Δημήτρης Παλαιολογόπουλος αναφέρει ότι αν δεν άρχιζαν οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού στην Πελοπόννησο, υπήρχε σχεδιασμός να λειτουργήσει ένα Γυμνάσιο στο Λειβάρτζι ή το Σόπωτο, αφήνοντας να εννοηθεί ότι δεν είναι σίγουρο αν αυτό έγινε εφικτό. Δ. Παλαιολογόπουλος, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην επαρχία Καλαβρύτων*, ό.π., σελ 95. Στο *Δελτίο Ειδήσεων* του ΓΑ του ΔΣΕ στις 20.12.1948 αναφέρεται ότι *«Στο Παβάρτζι, Τρόπαια, Ανδρίτσαινα και Σώπολο λειτουργούν Γυμνάσια»*. Φαίνεται πολύ πιθανό το Παβάρτζι να ταυτίζεται με το Λειβάρτζι και το Σώπολο με το Σώποτο που αναφέρει και ο Παλαιολογόπουλος. «Στο Μωρηά ζει ελεύθερος 300.000 λαός σε εκατοντάδες χωριά με 300 Λαϊκά Συμβούλια-Υπάρχουν 374 Λαϊκά Δικαστήρια, Διδασκαλεία και 4 Γυμνάσια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ. 292, 20.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[329] Γιάννης Λέφας, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου (Δημιουργία-Ανάπτυξη-Ήττα)*, τ. Β', εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα, 1998, σελ. 28.

από τον κυβερνητικό στρατό[330]. Το «Λαϊκό Γυμνάσιο Τροπαίων»[331] λειτούργησε από το Σεπτέμβριο μέχρι το Δεκέμβριο του 1948 και σ' αυτό φοιτούσαν όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από τη σχέση που είχαν με τον ΔΣΕ[332].

Για να εξασφαλιστεί η υποχρεωτική φοίτηση στη στοιχειώδη εκπαίδευση, ο κυβερνητικός αντιπρόσωπος Πελοποννήσου Κ. Μουλόπουλος απέστειλε εγκύκλιο προς τους αντιπροσώπους των νομών, η οποία προέβλεπε κυρώσεις για τους γονείς που παρέβλεπαν το σοβαρό καθήκον να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο, όπως η παραπομπή στο Λαϊκό Δικαστήριο, αλλά και η επιβολή προστίμων[333]. Τα ίδια μέτρα λαμβάνονταν και σε άλλες περιοχές της Ελεύθερης Ελλάδας, όπως συνάγεται από την απόφαση του Λαϊκού Δικαστηρίου Βαβουρίου Θεσπρωτίας, με την οποία επιβάλλεται πρόστιμο σε γονείς που δεν έστελναν στο σχολείο τα παιδιά τους[334].

Ταυτόχρονα, για να αντιμετωπιστεί ενιαία το ζήτημα της εγγραφής και φοίτησης των μαθητών δόθηκε η οδηγία να γίνουν εξετάσεις αφενός για όσους μαθητές δεν είχαν τίτλους και δεν μπορούσαν να γνωρίζουν σε ποια τάξη ανήκουν, ώστε με βάση τις επιδόσεις τους να καταταχτούν στις ανάλογες τάξεις και αφετέρου

---

[330] Τα παιδιά αυτά μετείχαν σε κοινά συσσίτια και έμεναν σε Οικοτροφείο, σε άλλο σπίτι τα αγόρια και σε άλλο τα κορίτσια. Γιάννης Λέφας, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου (Δημιουργία-Ανάπτυξη-Ήττα)*, τ. Α', εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα, 1998, σελ. 287-288.

[331] Το διδακτικό προσωπικό του Γυμνασίου Τροπαίων αποτελούνταν από τους: 1) Ανδρέα Μερεκούλια. Δίδαξε Ιστορία και Ψυχολογία. Διετέλεσε ταυτόχρονα διευθυντής του «Λαϊκού Διδασκαλείου» κατά την α' εκπαιδευτική περίοδο, 2) Αγησίλαο Τσέλαλη. Έφορο της Βιβλιοθήκης της Ανδρίτσαινας και λογοτέχνη. Δίδαξε Αρχαία Ελληνικά, 3) Αντώνη Παναγόπουλο, από τη Βρύνα Ολυμπίας, τελειόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, εκτελέστηκε το 1949 στην Πάτρα. Δίδαξε Αρχαία Ελληνικά στις μικρές τάξεις, 4) Μιχ. Αλεξόπουλο, από τη Βάχλια, τελειόφοιτο της Φιλοσοφικής Αθηνών. Δίδαξε φιλολογικά μαθήματα, 5) Σπήλιο Σπηλιόπουλο, από τα Τρόπαια. Δίδαξε Γαλλικά, 6) Λυκούργο Δημόπουλο, δάσκαλο παράλληλα και στο ΛΔΠ. Δίδαξε Γυμναστική και Ιστορία και Γεωγραφία στις μικρές τάξεις. Τις απογευματινές ώρες παρείχε πρόσθετη διδακτική στήριξη στους αδύνατους μαθητές. *Στο ίδιο*, σελ. 288.

[332] *Στο ίδιο*, σελ. 287.

[333] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539526, Κυβερνητικός Αντιπρόσωπος Πελοποννήσου: Εγκύκλιος του Κ. Μουλόπουλου στους Αντιπροσώπους Νομών για την εξασφάλιση της υποχρεωτικής φοίτησης στη στοιχειώδη εκπαίδευση, 1.10. 1948.

[334] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 402231, Απόφαση του Λαϊκού Δικαστηρίου Βαβουρίου για την καταδίκη γονέων που δεν στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, 6.6.1948.

για όσους μαθητές διέκοψαν τη φοίτησή τους, για να κριθεί αν θα προβιβαστούν ή αν θα επαναλάβουν τα μαθήματα της ίδιας τάξης[335].

3.3 Τα Λαϊκά Διδασκαλεία

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα με το όποιο έπρεπε να αναμετρηθεί η λαϊκή εξουσία στις ελεύθερες περιοχές ήταν η έλλειψη διδακτικού προσωπικού για τα σχολεία. Ακόμη κι αν είχαν επιδιορθωθεί τα σχολικά κτίρια, ως άμεση προτεραιότητα σύμφωνα με τις Πράξεις και Αποφάσεις του ΓΑ και την πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων και της ΕΠΟΝ υπό την καθοδήγηση της ΠΔΚ, το πρόβλημα της στελέχωσης τους από εκπαιδευτικούς παρέμενε και ήταν ιδιαίτερα οξυμένο. Οι προσπάθειες να πειστούν να μείνουν οι εκπαιδευτικοί στις θέσεις τους[336] και οι αποσπάσεις μαχητών του ΔΣΕ ως δασκάλων, σύμφωνα με την Α.Π. 715 Διαταγή του ΓΑ, δεν ήταν αρκετές για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα. Προκρίθηκε λοιπόν ως λύση η επιμόρφωση όσων είχαν ένα επαρκές μορφωτικό επίπεδο προκειμένου να στελεχώσουν ως δάσκαλοι τα σχολεία και η δημιουργία φροντιστηριακών Λαϊκών Διδασκαλείων γι' αυτό το σκοπό.

Στις 19 Δεκεμβρίου 1947 η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων του ΓΑ του ΔΣΕ απέστειλε προς τις Διευθύνσεις Εσωτερικών Υποθέσεων των Αρχηγείων του ΔΣΕ πρόγραμμα λειτουργίας των φροντιστηρίων, που έδινε τη γενική κατεύθυνση της λειτουργίας τους[337]. Περιείχε 5 ενότητες, κάποιες από τις οποίες χωρίζονταν σε υποενότητες και διέτρεχαν μια ποικιλία θεμάτων από την ανάλυση της πολιτικής κατάστασης, το ρόλο της Παιδείας στη Λαϊκή Δημοκρατία και την κοινωνική

---

[335] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539526, ό.π.

[336] Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρούνταν το φαινόμενο δάσκαλοι επηρεασμένοι από την εχθρική προς το ΔΣΕ αστική προπαγάνδα να μην αναλαμβάνουν υπηρεσία στις περιοχές που περνούσαν στον έλεγχο του ΔΣΕ με αποτέλεσμα να οξύνεται το ήδη σοβαρό ζήτημα της έλλειψης διδακτικού προσωπικού. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο ΔΣΕ έκανε έκκληση στους δασκάλους να παραμείνουν στη θέση τους διαβεβαιώνοντάς τους ότι είναι διατεθειμένος να τους βοηθήσει για την εκπλήρωση των πολύ σημαντικών καθηκόντων τους. Σε μια τέτοιου είδους προκήρυξη του Αρχηγείου Σάμου προς τους εκπαιδευτικούς του νησιού αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«Το δασκαλικό λειτούργημα το θεωρούμε ιερό και οι τυχόν αντίθετες πολιτικές αντιλήψεις των δασκάλων απ' τις δικές μας, δεν θ' αποτελέσουν ποτέ λόγο εναντίον τους»*. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 328533, Προκήρυξη του Αρχ. Σάμου για τη στάση των δυνάμεων του ΔΣΕ απέναντι στους εκπαιδευτικούς, 11.11.1948.

[337] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 77126, ό.π.

συμβολή του δασκάλου μέχρι πρακτικές προπαρασκευαστικές εργασίες για τη διδασκαλία, αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων για τα γνωστικά αντικείμενα, ωρολόγια προγράμματα και ζητήματα της μαθητικής ζωής. Στην πορεία και καθώς αποκτιόταν πείρα από τη λειτουργία των Διδασκαλείων στάλθηκε και σχέδιο μηνιαίου φροντιστηρίου[338] για την προετοιμασία των δασκάλων, που περιελάμβανε αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα των φροντιστηριακών μαθημάτων και ειδικές παρατηρήσεις για τις πρακτικές ασκήσεις. Οι σπουδαστές έπρεπε να μελετούν 3-4 ώρες την ημέρα, οι ώρες των παραδόσεων ήταν διάρκειας 45’ και των πρακτικών ασκήσεων 40’(Παράρτημα Β.2).

Στην Πελοπόννησο, καθώς ο ΔΣΕ είχε επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό και είχαν δημιουργηθεί ελεύθερες περιοχές σε όλους τους νομούς, που συνολικά καταλάμβαναν τα 2/3 της Πελοποννήσου[339], σε συνδυασμό με την αποτυχία του κυβερνητικού στρατού να δημιουργήσει «νεκρές ζώνες», στο βαθμό που το πέτυχε στη Βόρεια Ελλάδα[340], δημιουργούνταν ιδιαίτερα αυξημένες ανάγκες και στον τομέα της εκπαίδευσης, όπου οι ελλείψεις σε εκπαιδευτικούς ήταν τεράστιες. Το ζήτημα απασχόλησε ιδιαίτερα την ΠΔΚ και ο Υπουργός Παιδείας Πέτρος Κόκκαλης με εγκύκλιό του[341], στην οποία επεσήμαινε την ανάγκη λειτουργίας όλων των σχολείων, διόρισε επίτροπο για τη Λαϊκή Παιδεία στην Πελοπόννησο τον Πάνο Γεωργόπουλο, ο οποίος με τη βοήθεια του κυβερνητικού αντιπροσώπου Τάκη Μουλόπουλου, συγκρότησε μια ομάδα συνεργατών του εκπαιδευτικών και πήρε πρωτοβουλίες ώστε να καταρτιστεί ένας αριθμός δασκάλων, που σε σύντομο χρονικό διάστημα θα έκανε δυνατή τη λειτουργία των σχολείων που έμειναν κλειστά. Για το σκοπό αυτό την άνοιξη του 1948, με την Απόφαση αρ. 4 του

[338] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 484577, Μηνιάτικο Φροντιστήριο για την προετοιμασία Ελλήνων δασκάλων – Σχέδιο ωρολόγιου προγράμματος 1948.
[339] Α. Καμαρινός, *ό.π.*, σελ. 385.
[340] *Στο ίδιο*, σελ. 385-386.
[341] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, Έκθεση του αντιστασιακού Λυκούργου Δημόπουλου για το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου.

Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Πελοποννήσου Κ. Μουλόπουλου[342], ιδρύθηκε το «Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου».

Ως μόνιμη έδρα του Λαϊκού Διδασκαλείου ορίστηκαν τα Τρόπαια ή η Κοντοβάζαινα[343], αλλά λόγω των συνεχών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του κυβερνητικού στρατού η Σχολή αναγκαζόταν να μετακινείται σε άλλα ασφαλή χωριά της Γορτυνίας, όπως η Βάχλια, το Βυζίκι, το Μοναστηράκι, η Δόξα και το Καλιάνι. Το Διδασκαλείο λειτούργησε σε δυο δίμηνες περίπου εκπαιδευτικές περιόδους. Η πρώτη άρχισε αρχές Ιουνίου και τελείωσε αρχές Αυγούστου και είχε 35 σπουδαστές και η δεύτερη με 43 σπουδαστές[344] άρχισε, σύμφωνα με εγκύκλιο της Υπηρεσίας Λαϊκής Παιδείας[345] που υπέγραφε ο Πάνος Γεωργόπουλος, στις 15 του Οκτώβρη και τελείωσε στις 21 Δεκέμβρη[346]. Τακτικοί καθηγητές ήταν ο Πάνος Γεωργόπουλος[347], που ήταν και ο Διευθυντής του Διδασκαλείου, ο Γιώργης Κολλίντζας[348] και η Γωγώ Μαντά-Παπαϊωάννου[349]. Έκτακτοι καθηγητές ήταν ο Ανδρέας Μερεκούλιας[350], ο

---

[342] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539523, Κυβερνητικός Αντιπρόσωπος Πελ/νήσου- Υπηρεσία Λαϊκής Παιδείας: Απόφαση του Κ. Μουλόπουλου για την τοποθέτηση δασκάλων που αποφοίτησαν από το Λαϊκό Διδασκαλείο, 10.9.1948.

[343] Ο Λυκούργος Δημόπουλος, καθηγητής του Λαϊκού Διδασκαλείου, αναφέρει ως μόνιμη έδρα τα Τρόπαια. Ο Δημήτρης Παλαιολογόπουλος, σπουδαστής στη β' εκπαιδευτική περίοδο αναφέρει την Κοντοβάζαινα. Και οι δυο συμφωνούν ότι η έδρα δεν ήταν μόνιμη λόγω των εξορμήσεων του κυβερνητικού στρατού και η Σχολή αναγκαστικά μετακινούνταν συνεχώς. Βλ. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, ό.π. Πρβλ. Δημήτρης Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου. Ένα φυτώριο δασκάλων του ΔΣΕ στην περίοδο του Εμφύλιου, 1948*, εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2011, σελ.22.

[344] «34 καινούρια σχολεία άνοιξαν στο Μωρηά τις τελευταίες μέρες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, ό.π.

[345] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539533, Κυβερνητικός Αντ/πος Πελ/νησου – Υπηρεσία Λαϊκής Παιδείας: Εγκύκλιος του Π. Γεωργόπουλου για την έναρξη της Β' περιόδου του Λαϊκού Διδασκαλείου, 2.10.1948.

[346] Δ. Παλαιολογόπουλος, *,Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ.17.

[347] Γυμναστής και δικηγόρος. Δίδασκε 1)Γυμναστική θεωρία και ασκήσεις, 2) Υγιεινή, 3) Πολιτική Οικονομία, 4) Λαϊκοδημοκρατικά προβλήματα, 5) Οικονομική ανόρθωση της Ελλάδας, 6) Κατασκηνωτικά προβλήματα και 7) Υπαίθριος ζωή. Γ. Λέφας, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου…, ό.π.,* τ. Α', σελ. 279. Βασικό βοήθημα στο μάθημα «λαϊκοδημοκρατικά προβλήματα» ήταν το περιοδικό *Ανταίος*, για το οποίο βλ. παρακάτω στο κεφάλαιο 4.3.

[348] Δάσκαλος. Δίδασκε: 1) Παιδαγωγική, 2)Διδακτική, 3) Ψυχολογία. Υπέρμαχος της αντιαυταρχικής αγωγής, συχνά επαναλάμβανε: «Χέρι που σηκώνεται να χτυπήσει παιδί, πρέπει να κόβεται». Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου*, ό.π.*,* σελ. 24.

[349] Δασκάλα. Δίδασκε: 1) Ιστορία, 2) Ηθική, 3) Ωδική, 4) Χορό και 5) Πολιτιστικές εκδηλώσεις. Βασικό βοήθημα για τη διδασκαλία της Ιστορίας αποτελούσε το εγχειρίδιο του Γιάννη Ζεύγου «Σύντομη μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας». Η Γωγώ Μαντά ήταν και Επιθεωρήτρια των δημοτικών σχολείων του ν. Αρκαδίας. *Στο ίδιο*, σελ. 20 και 25.

Αντώνης Δημόπουλος[351], ο Λυκούργος Δημόπουλος[352] και ο Γιώργος Παπαϊωάννου[353]. Πολύ σημαντικό ρόλο στην κατάρτιση των σπουδαστών είχε η «υποδειγματική διδασκαλία», η πρακτική δηλαδή εφαρμογή των μαθημάτων στα σχολεία που ήδη λειτουργούσαν. Οι σπουδαστές προετοίμαζαν ο καθένας τη διδασκαλία του με τη βοήθεια του Γιώργη Κολλίντζα και κατά την εφαρμογή της στην τάξη την παρακολουθούσαν όλοι οι σπουδαστές συζητώντας αργότερα πάνω στα θετικά στοιχεία ή τις παραλείψεις που παρατηρούνταν[354].

Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον είχε και η οργάνωση της εσωτερικής ζωής του Λαϊκού Διδασκαλείου, προσαρμοσμένη στις ανάγκες του εμφυλίου πολέμου. Οι καθηγητές, οι σπουδαστές, ο επιμελητής και ο μάγειρας με το βοηθό του αποτελούσαν ένα αντάρτικο τμήμα του ΔΣΕ, με τη διαφορά ότι δεν ήταν μάχιμο[355]. Σοβαρή προσπάθεια καταβάλλονταν και για την αυτομόρφωση των σπουδαστών. Η Σχολή είχε βιβλιοθήκη, που κι αυτή αναγκαστικά ήταν κινητή, που αποτελούνταν από πολιτικά, ιστορικά, λογοτεχνικά και σχολικά βιβλία. Ανάμεσα τους ήταν και τα περιοδικά *«Κομμουνιστική Επιθεώρηση»*, *«Μόρφωση»*, *«Ανταίος»*, *«Επονίτης»* και *«Νέα Γενιά»*[356]. Σε μια επιδρομή του κυβερνητικού στρατού στα Τρόπαια[357] οι

---

[350] Φιλόλογος, γυμνασιάρχης και Διευθυντής του Γυμνασίου Τροπαίων. Δίδασκε Ιστορία και Ψυχολογία στην α' εκπαιδευτική περίοδο. Γ. Λέφας, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου…,* ό.π., τ. Α', σελ. 281.

[351] Δημοσιογράφος και αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Ο Μωρηάς», Οργάνου της 3ης Μεραρχίας του ΔΣΕ. Δίδασκε φιλοσοφία στην α' εκπαιδευτική περίοδο. *Στο ίδιο*, σελ. 279-280.

[352] Γυμναστής. Δίδασκε ταυτόχρονα και στο Γυμνάσιο Τροπαίων. Στο Λαϊκό Διδασκαλείο δίδασκε γυμναστική-υγιεινή- υπαίθρια ζωή. *Στο ίδιο*, σελ. 281.

[353] Δικηγόρος. Έκανε δυο διαλέξεις: «Τι είναι Σύνταγμα» και «Τι είναι σοσιαλισμός και τι εθνικοσοσιαλισμός» στα πλαίσια του «Ελεύθερου Φροντιστηρίου», μιας ώρας στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα, όπου διανοούμενοι του ΔΣΕ έκαναν διαλέξεις πάνω σε κοινωνικά θέματα και ακολουθούσε συζήτηση με τους σπουδαστές. Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ. 29.

[354] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, ό.π.

[355] Οι σπουδαστές συγκροτούσαν μια διμοιρία με επικεφαλής το διμοιρίτη της. Η διμοιρία χωριζόταν σε τρεις ομάδες, κάθε μια με τον ομαδάρχη της. Προς το τέλος της β' περιόδου οι ομάδες έγιναν τέσσερις. Την τέταρτη αποτελούσαν οι σπουδάστριες. Τις νύχτες οι σπουδαστές φύλαγαν σκοπιές. Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ. 31-32.

[356] *Στο ίδιο*, σελ. 34.

[357] Την επίθεση του κυβερνητικού στρατού και την καταστροφή των εγκαταστάσεων του Λαϊκού Διδασκαλείου στα Τρόπαια επιβεβαιώνει και η εφημερίδα των εθνικοφρόνων, *Εμπρός*. «Εις τα Τρόπαια αι εθνικαί δυνάμεις διέλυσαν και κατέστρεψαν τα εγκαταστάσεις της εκεί λειτουργούσης… Στρατιωτικής Ακαδημίας και Διδασκαλείου των συμμοριτών». «Δράσις των συμμοριτών εις τον νομόν Ηλείας», *Εμπρός*, 25.11.1948.

σπουδαστές δεν πρόλαβαν να πάρουν μαζί τους τα βιβλία, τα οποία έπεσαν στα χέρια του στρατού, που τα συγκέντρωσε στην πλατεία των Τροπαίων και τα έκαψε μαζί με τη σημαία του Λαϊκού Διδασκαλείου, μια ελληνική σημαία, που στην άκρη της έγραφε: «Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου»[358].

Μια φορά την εβδομάδα στη Σχολή είχαν ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, τις οποίες ονόμαζαν «εύθυμες βραδιές». Παίζονταν θεατρικά έργα, σατυρικά σκετς και τραγουδούσαν δημοτικά τραγούδια απ' όλη την Ελλάδα και τραγούδια της Αντίστασης[359]. Οι σπουδαστές της πρώτης περιόδου πήραν τα πτυχία τους (Παράρτημα Β.3) και με απόφαση του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Πελοποννήσου, Κ. Μουλόπουλου, στις 10 Σεπτέμβρη 1948 τοποθετήθηκαν στα σχολεία[360] (Παράρτημα Β.4), που άνοιξαν όλα κανονικά με καθολική συμμετοχή των μαθητών. Οι μαθητές του Γυμνασίου και όλων των δημοτικών σχολείων αφομοίωσαν πολύ καλά όσα διδάχθηκαν και υπάρχουν αναφορές ότι ο χρόνος διδασκαλίας τους αναγνωρίστηκε σιωπηρά από το μετεμφυλιακό κράτος[361]. Οι σπουδαστές της δεύτερης περιόδου λόγω των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του κυβερνητικού στρατού αναγκάστηκαν να σταματήσουν τα μαθήματα της β' περιόδου στις 21 Δεκέμβρη[362]. Το τελευταίο βράδυ οργάνωσαν ένα αποχαιρετιστήριο δείπνο και έδωσαν υπόσχεση να βρεθούν μετά το τέλος των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Στο *Δελτίο Ειδήσεων* του ΓΑ του ΔΣΕ αναφέρεται ότι αναχώρησαν αμέσως για τις θέσεις τους στα σχολεία και στα χωριά που διορίστηκαν τους υποδέχτηκαν πολύ θερμά[363] (Παράρτημα Γ.7). Λόγω των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων όμως, δεν πρόλαβαν να διδάξουν στα σχολεία. Από τους καθηγητές εκτός από τον Ανδρέα Μερεκούλια και τον Λυκούργο Δημόπουλο που πέθαναν από φυσικά αίτια, ο πρώτος το 1990 και ο δεύτερος το 2012, οι υπόλοιποι είχαν βίαιο θάνατο. Από τους

---

[358] Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου*, ό.π.,, σελ. 36.
[359] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, ό.π.
[360] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539523, ό.π.
[361] Την ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αυτή πληροφορία αναφέρουν και ο Λυκούργος Δημόπουλος και ο Δημήτρης Παλαιολογόπουλος. Βλ. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, ό.π. Πρβλ. Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ. 18.
[362] *Στο ίδιο*, σελ. 45-46.
[363] «34 καινούρια σχολεία άνοιξαν στο Μωρηά τις τελευταίες μέρες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 6.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

σπουδαστές άλλοι εκτελέστηκαν, συνελήφθηκαν, βασανίστηκαν, ταλαιπωρήθηκαν. *«Με ένα λόγο, όλοι πλήρωσαν»*[364], όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Δημήτρης Παλαιολογόπουλος (Παράρτημα Β. 5).

Συνδεδεμένο με την ιστορία του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελοποννήσου, αλλά και με την προσπάθεια ανάληψης πρωτοβουλιών για τη βελτίωση της λαϊκής παιδείας στις περιοχές που έλεγχε ο ΔΣΕ είναι και το «Παναρκαδικό Διδασκαλικό Συνέδριο», που πραγματοποιήθηκε στη Βάχλια της Αρκαδίας στις 28 και 29 Νοεμβρίου 1948, σε μια αίθουσα του δημοτικού σχολείου[365]. Σ' αυτό πήραν μέρος περίπου 20 δάσκαλοι από διάφορα χωριά της Αρκαδίας, πολλοί από τους οποίους είχαν αποφοιτήσει από την α' εκπαιδευτική περίοδο του ΛΔΠ. Στο συνέδριο, στο οποίο παρευρίσκονταν οι διδάσκοντες στο ΛΔΠ, Γιώργης Κολλίντζας και Γωγώ Παπαϊωάννου και το παρακολούθησαν επίσης όλοι οι σπουδαστές της β' εκπαιδευτικής περιόδου, αξιοποιώντας την εμπειρία από αντίστοιχες πρωτοβουλίες της ΠΕΕΑ[366], αναπτύχθηκε πολύ πλούσιος προβληματισμός τόσο πάνω στα εκπαιδευτικά προβλήματα της περιοχής, όσο και σε γενικότερα πρακτικά και θεωρητικά ζητήματα, ο οποίος αναδείχθηκε μέσα από τις ενδιαφέρουσες εισηγήσεις και ομιλίες. Μερικά από τα θέματα που συζητήθηκαν ήταν το νέο αναλυτικό πρόγραμμα, ο τρόπος και οι μέθοδοι διδασκαλίας των μαθημάτων, αλλά και ο τρόπος οργάνωσης ενός σύγχρονου λαϊκού σχολείου. Εκεί, γνωστοποιήθηκε και η πρωτόγνωρη ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς πρωτοβουλία των δασκάλων της

---

[364] Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου*, ό.π., σελ. 48.
[365] *Στο ίδιο*, σελ.42-43.
[366] Κατά τη διάρκεια της Κατοχής στα πλαίσια της συλλογικής αντιμετώπισης των οξυμμένων προβλημάτων στην εκπαίδευση και της προσπάθειας ανασύστασης της διαλυμένης από το Μεταξά Διδασκαλικής Ομοσπονδίας πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από συνέδρια δασκάλων στις απελευθερωμένες από τον ΕΛΑΣ περιοχές. Το πιο μαζικό από αυτά τα συνέδρια και σημαντικό ως προς τις αποφάσεις που ελήφθησαν κατά τη διάρκειά του ήταν το Παιδαγωγικό Συνέδριο στη Λάσπη Ευρυτανίας. Το συνέδριο, στο οποίο πήραν μέρος 100 αντιπρόσωποι από 20 διδασκαλικούς συλλόγους, πήρε αποφάσεις για όλα τα σημαντικά ζητήματα, όπως τη συμβολή του κλάδου στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, τη λήψη μέτρων για το άνοιγμα των σχολείων και τη στελέχωσή τους με το απαραίτητο διδακτικό προσωπικό, την ίδρυση μαθητικών συσσιτίων και παιδικών σταθμών, την παροχή δωρεάν βιβλίων και γραφικής ύλης, τη μέριμνα για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού. Αποφασίστηκε ακόμη η υιοθέτηση του σχεδίου της ΠΕΕΑ για την αυτοδιοίκηση της Παιδείας και η ισότιμη συμμετοχή των δυο φύλων σε όλες εκφάνσεις της υπόθεσης της Παιδείας. Χ. Σακελλαρίου, *ό.π.*, σελ. 149-155.

ελεύθερης περιοχής της Πελοποννήσου, να καλέσουν σε άμιλλα τους δασκάλους της ελεύθερης περιοχής της Βόρειας Θεσσαλίας, με τη συνεννόηση μεταξύ τους να γίνεται φυσικά με τον ασύρματο[367].

Φροντιστήρια δασκάλων λειτούργησαν και στην περιφέρεια Καστοριάς-Φλώρινας. Οι πληροφορίες είναι αρκετά αποσπασματικές. Παρόλα αυτά, επιχειρώντας να ανασυνθέσουμε την εικόνα από τις πληροφορίες που υπάρχουν στα έντυπα του ΔΣΕ και μεταγενέστερες αναφορές, μπορούμε να αποκτήσουμε μια αρχική εικόνα για την ύπαρξη και τη λειτουργία αυτών των φροντιστηρίων. Ο Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ[368] στις 22/11/1947 ανακοίνωσε ότι η εκπαιδευτική επιτροπή της περιφέρειας Καστοριάς-Φλώρινας έχει ιδρύσει φροντιστήριο για την εκπαίδευση και κατάρτιση δασκάλων για τα σλαβομακεδονικά σχολεία και η εφημερίδα *Αγροτικός Αγώνας* στις 5/12/1948 αναφέρει ότι τα Λαϊκά Συμβούλια προχωρώντας με γρήγορους ρυθμούς στην οργάνωση της Λαϊκής Παιδείας έχουν ανοίξει φροντιστήρια για την προετοιμασία των νέων δασκάλων με την πρώτη σειρά του φροντιστηρίου στην περιοχή της Φλώρινας να έχει ήδη τελειώσει[369]. Πιθανόν στο ίδιο φροντιστήριο αναφέρεται και η εφημερίδα *Εξόρμηση* την Πρωτοχρονιά του 1948 όταν γράφει ότι *«στην περιφέρεια Φλώρινας εδώ και κάμποσο καιρό λειτουργεί εκπαιδευτικό Κουρς (σχολή) για την κατάρτιση σλαυομακεδόνων δασκάλων»*[370]. Το ταχύρρυθμο αυτό φροντιστήριο αναφέρεται σε δυο μεταγενέστερες πηγές ότι βρίσκονταν στον Άγιο Γερμανό Πρέσπας[371]. Στις 7 Φλεβάρη 1948 στη Γενική Συνέλευση των Λαϊκών Συμβουλίων της Καστοριάς και

---

[367] Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου*, ό.π., σελ. 43

[368] Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η εκπαίδευση στα σλαβομακεδονικά χωριά, 22.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[369] «Η λαϊκή εκπαίδευση», *Αγροτικός Αγώνας*, *Όργανο της Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας-Θράκης του ΑΚΕ*, φ.2, 5.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[370] «Η ζωή στα σλαυομακεδονικά χωριά», *Εξόρμηση, Όργανο του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.15, 1.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[371] Τη λειτουργία του ταχύρρυθμου φροντιστηρίου στον Άγιο Γερμανό επιβεβαιώνει ο Νίκος Κέντρος (Νάκος), ο οποίος υπηρέτησε ως Πολιτικός Επίτροπος σε διάφορες μονάδες του ΔΣΕ. Νίκος Κέντρος, *Ο Εμφύλιος στη Φλώρινα*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2011, σελ. 334. Απλή αναφορά στο φροντιστήριο του Αγίου Γερμανού κάνει και ο Τάσος Κωστόπουλος. Τάσος Κωστόπουλος, «Το Μακεδονικό στη δεκαετία του ’40», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τόμος Δ΄, *Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση 1945-1952*, μέρος 1ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 402.

της Φλώρινας, στην οποία, όπως έχουμε ήδη αναφέρει παρευρίσκονταν οι Γιάννης Ιωαννίδης, Μιλτιάδης Πορφυρογέννης και Πέτρος Κόκκαλης, ο αντιπρόσωπος του επαρχιακού συμβουλίου Φλώρινας ανέφερε ότι λειτουργεί ένα φροντιστήριο (πρόκειται προφανέστατα για το προαναφερθέν ταχύρρυθμο φροντιστήριο), ενώ για την επαρχία Καστοριάς ο αντιπρόσωπος ανέφερε ότι στην περιοχή λειτουργούν 4 φροντιστήρια, απ' όπου αποφοίτησαν ήδη 101 δάσκαλοι[372].

Μια νέα σειρά φροντιστηρίου στην περιοχή Καστοριάς-Φλώρινας, με πιο πιθανή τοποθεσία το χωριό Ανταρτικό[373], γνωρίζουμε σίγουρα ότι εγκαινιάστηκε στις 10 Γενάρη 1948 και οι 150 σπουδαστές και σπουδάστριες του με αφορμή τα εγκαίνια της σχολής έστειλαν χαιρετιστήρια επιστολή στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Δασκάλων, στην Παγκόσμια Οργάνωση της Δημοκρατικής Νεολαίας και στις επιτροπές βοήθειας του ελληνικού λαού της Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας, Ουγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Γαλλίας, Δανίας, Αγγλίας και Αμερικής. Την επιστολή υπογράφουν πέντε εκ των σπουδαστών και ο διευθυντής της σχολής, Παύλος[374]. Τα μαθήματα του φροντιστηρίου γνωρίζουμε σύμφωνα με τη μετάδοση του Ραδιοφωνικού Σταθμού «Ελεύθερη Ελλάδα» ότι ολοκληρώθηκαν τις πρώτες μέρες του Φλεβάρη και στην συγκέντρωση που έγινε με αφορμή τη λήξη των μαθημάτων παραβρέθηκαν ο υπουργός Παιδείας και Υγιεινής-Πρόνοιας, Πέτρος Κόκκαλης, ο επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαίδευσης Γ. Ρουμελιώτης, ο έπαρχος,

---

[372]Ραδιοφωνικός Σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα», Γενική Συνέλευση των λαϊκών συμβουλίων περιοχών Φλώρινας και Καστοριάς, ό.π.

[373] Ο Νίκος Κέντρος (Νάκος) αναφέρει ότι το Φλεβάρη του 1948 λειτούργησε φροντιστήριο για την προετοιμασία δασκάλων στο χωριό Ανταρτικό. Ν. Κέντρος, *Ο Εμφύλιος στη Φλώρινα*, ό.π., σελ. 334. Στην ύπαρξη φροντιστηρίου στο Ανταρτικό, χωρίς όμως να μπορεί κατά τα λεγόμενά του να το διασταυρώσει, αναφέρεται και ο Δημήτρης Παλαιολογόπουλος. Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ. 18.

[374] *«Οι 150 μαθητές έλληνες και σλαβομακεδόνες που χάρη στη Δημοκρατική κυβέρνηση φοιτούμε σ' ένα εκπαιδευτικό φροντιστήριο και προοριζόμαστε για δάσκαλοι, κάνουμε έκκληση σε σας να ενισχύσετε τα παιδάκια των σχολείων της δημοκρατικής Ελλάδας με οποιαδήποτε είδη. Τα περισσότερα από αυτά τα παιδάκια είναι παιδάκια μαχητών του ΔΣ που αγωνίζονται για τη λευτεριά και την ανεξαρτησία της Ελλάδας ενάντια στον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό και περιμένουν από σας κάθε δυνατή βοήθεια»*. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 332476, Ρ/Σ ΕΕ ΑΔ 406, Μετάδοση έκκλησης μαθητών που σπουδάζουν δάσκαλοι στην Ελεύθερη Ελλάδα προς τη διεθνή αλληλεγγύη, 8.2.1948. Για την ημερομηνία των εγκαινίων πρβλ. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 162347, «Η λαϊκή εξουσία για την νεολαία», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της ΔΝΕ*, αρ.2, 7.1.1948.

αντιπρόσωποι μονάδας του ΔΣ, καθώς και ο λαός του χωριού[375]. Η παρουσία τόσων εκπροσώπων της ΠΔΚ και του ΔΣΕ υποδηλώνει τη σημασία που προσέδιδε η κυβέρνηση στην λειτουργία του φροντιστηρίου και στην εκπαίδευση των παιδιών των μειονοτήτων. Ο Πέτρος Κόκκαλης απηύθυνε λόγο προς τους παρευρισκόμενους στον οποίο τόνισε ανάμεσα σ' άλλα τον εξαιρετικό ρόλο που έχουν οι δάσκαλοι στην διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς, αλλά και στην καλλιέργεια της ενότητας ανάμεσα στον ελληνικό λαό και τους μειονοτικούς πληθυσμούς[376].

Καλύτερη εικόνα έχουμε για την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Σύμφωνα με την έκθεση[377] του υπεύθυνου Παιδείας προς τον κυβερνητικό εκπρόσωπο της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, στην περιοχή της Ξάνθης λειτούργησε φροντιστήριο δασκάλων από τις 2 έως τις 12 Φλεβάρη 1948. Το παρακολούθησαν 37 δάσκαλοι και τα θέματα που αναπτύχθηκαν είχαν ένα πολυδιάστατο χαρακτήρα που κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα παιδαγωγικής κυρίως στήριξης των επιμορφούμενων δασκάλων. Περιείχε μαθήματα που αφορούσαν την ιστορία και τους σκοπούς του δημοκρατικού κινήματος, τη σημασία που προσέδιδε ο ΔΣΕ στην εκπαίδευση με ιδιαίτερη αναφορά στην ανάλυση της Πράξης 5, την κοινωνική συμβολή του δασκάλου, αλλά και την προετοιμασία του δασκάλου για το σχολείο, τη συμπεριφορά του απέναντι στα παιδιά, σκοπούς και μεθόδους διδασκαλίας ανά γνωστικό αντικείμενο, διδασκαλία βασικών γνώσεων του νέου τουρκικού αλφαβήτου, κατάρτιση εβδομαδιαίου προγράμματος εργασίας.

Τα αποτελέσματα αξιολογήθηκαν ως ιδιαίτερα θετικά, γεγονός που επιβεβαίωναν με τις αναφορές τους και οι ίδιοι οι δάσκαλοι, όταν πια μπήκαν στην τάξη για να διδάξουν[378]. Η εμπειρία θεωρήθηκε ιδιαίτερα πολύτιμη και γι' αυτό σε επόμενη έκθεσή του προς τον κυβερνητικό αντιπρόσωπο Ανατολικής Μακεδονίας

---

[375] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Λαϊκή εκπαίδευση, Αρ. Δ. 439, 23.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[376] Στο ίδιο.
[377] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502681, Έκθεση του Τμήματος Παιδείας της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας στο ΑΜΘ στον Κυβερνητικό Αντιπρόσωπο για την κατάσταση της Λαϊκής Παιδείας στην περιοχή Ξάνθης, 31.3.1948.
[378] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 211909, Αναφορά υπεύθυνου παιδείας προς Στρατή ΕΣ Αρχ. Ξάνθης, 5.3.1948.

και Θράκης ο υπεύθυνος Παιδείας προτείνει την άμεση οργάνωση αντίστοιχου δεκαήμερου φροντιστηρίου και στις περιφέρειες της Κομοτηνής και του Έβρου, αλλά και τη μακροπρόθεσμη λειτουργία φροντιστηρίου μεγαλύτερης διάρκειας που εκτός από τις παιδαγωγικές κατευθύνσεις θα εμπλουτίζονταν και με στοιχεία εγκυκλοπαιδικών γνώσεων[379]. Έτσι θα αντικαθίσταντο σιγά σιγά οι χοτζάδες που έπαιζαν το ρόλο του δασκάλου, οι οποίοι κρατούσαν τα παιδιά στην αμάθεια. Στις αδυναμίες της δουλειάς που είχε γίνει στην περιοχή επισημάνθηκε η μη δυνατότητα πραγματοποίησης φροντιστηρίου στην Κομοτηνή. Πραγματοποιήθηκε, ωστόσο, εκεί ένα σύντομο και εξειδικευμένο φροντιστήριο τον Οκτώβρη του 1947 που αφορούσε αποκλειστικά την εκμάθηση του νέου τουρκικού αλφαβήτου στους χοτζάδες[380].

Αναφορές για την ύπαρξη φροντιστηρίου έχουμε και για την περιοχή της Ηπείρου. Στην εφημερίδα *Νέος Μαχητής* αναφέρεται η έναρξη φροντιστηρίου στις 4 Γενάρη του 1948 για την κατάρτιση 80 περίπου δασκάλων[381]. Δεν εντοπίστηκαν άλλες πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία του. Στην έκθεση, ωστόσο, του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Ηπείρου προς το Υπουργείο Εσωτερικών στις 7/8/1948 για την οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας στην περιοχή Μουργκάνας - Καλαμά, αναφέρεται ότι λειτουργούν σχολεία σε τρία ελεύθερα χωριά και ότι υπάρχει σχεδιασμός να λειτουργήσει φροντιστήριο από τα μέσα Αυγούστου για την προετοιμασία δασκάλων ενόψει της νέας σχολικής χρονιάς[382]. Αν όντως λειτούργησε αυτό το φροντιστήριο, δεδομένης της ολιγόμηνης (ή και ολιγοήμερης) διάρκειας των φροντιστηρίων, δεν πρέπει πάντως να ταυτιστεί με το φροντιστήριο

---

[379] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, Έκθεση του Υπεύθυνου Παιδείας της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας στην ΑΜΘ για τη λειτουργία των τουρκικών σχολείων της Θράκης το σχολικό έτος 1947-1948.

[380] Στο ίδιο. Τη λειτουργία του φροντιστηρίου στην Κομοτηνή για την εκμάθηση του τουρκικού αλφαβήτου στους χοτζάδες τον Οκτώβρη του 1947 επιβεβαιώνει και δημοσίευμα της εφημερίδας Εξόρμηση που αναφέρει ότι στην Κομοτηνή ολοκληρώθηκε φροντιστήριο για την μετεκπαίδευση 22 δασκάλων Τούρκων. «Θράκη», *Εξόρμηση*, Όργανο του *Γενικού Αρχηγείου* του ΔΣΕ, φ.14, 16.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[381] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 162347, ό.π.

[382] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 150900, Έκθεση του Κυβερνητικού Αντ/που Ηπείρου προς το Υπουργείο Εσωτερικών της ΠΔΚ για την δουλειά στην περιοχή Μουργκάνας 15.4.1948-31.6.1948, 7.8.1948.

που αναφέρεται στον *Νέο Μαχητή*, πρόκειται δηλαδή για διαφορετική σειρά σπουδαστών.

Στην περιοχή της Θεσσαλίας λειτούργησαν τουλάχιστον δυο φροντιστήρια δασκάλων. Το ένα από αυτά βρισκόταν στην περιοχή των Αγράφων. Την ύπαρξή του επιβεβαιώνει χειρόγραφη επιστολή των σπουδαστών του *«Προς την Π.Ο.Δ.Ν, , τη Διεθνή Ένωση φοιτητών και τους δημοκρατικούς συνδέσμους δασκάλων όλων των δημοκρατικών χωρών»*, με την οποία αναφέρονται στο άνοιγμα του φροντιστηρίου και κάνουν έκκληση βοήθειας για την εκπλήρωση της αποστολής τους[383].

Το δεύτερο φροντιστήριο που λειτούργησε στη Θεσσαλία ήταν το Διδασκαλείο Καρίτσας. Από αυτό αποφοίτησαν 25 δάσκαλοι[384], οι οποίοι με αφορμή τη λήξη των μαθημάτων στις 22/9/1948 έστειλαν δυο χαιρετιστήρια τηλεγραφήματα. Με το πρώτο απευθύνονταν προς την ΠΔΚ υποσχόμενοι να δουλέψουν ακούραστα ενόψει της νέας σχολικής χρονιάς για την εξύψωση της λαϊκής παιδείας, καλώντας μάλιστα σε άμιλλα τους δασκάλους των άλλων ελεύθερων περιοχών για ανώτερη απόδοση της δουλειάς τους. Με το δεύτερο απευθύνονταν στο ΓΑ του ΔΣΕ υποσχόμενοι *«να φανούν αντάξιοι των κατορθωμάτων και των θυσιών των μαχητών του ΔΣΕ»*[385] (Παράρτημα Γ.8).

3.4 Η Λαϊκή Πρόνοια για τα παιδιά: παιδικά συσσίτια και κατασκηνώσεις

Ένα από τα ζωτικής σημασίας προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η λαϊκή εξουσία ήταν αυτό της επιβαρυμένης υγείας των παιδιών. Ο υποσιτισμός και οι ασθένειες που έφεραν το αποτύπωμα της Κατοχής σε συνδυασμό με την πρακτική του εμφυλιακού κράτους να αφήνει ανικανοποίητες τις λαϊκές ανάγκες για σίτιση και υγειονομική προστασία είχε σαν αποτέλεσμα η μεγάλη πλειοψηφία των

---

[383] *«Να μας βοηθήσετε στο δύσκολο έργο μας για να μπορέσουμε έτσι να βάλουμε ένα νέο θεμέλιο, ατράνταχτο πολιτισμού και ειρήνης στη γωνιά αυτή των βαλκανίων ματαιώνοντας τα σχέδια του αγγλοαμερικάνικου ιμπεριαλισμού και της ντόπιας αντίδρασης»*. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 126926, Έκκληση των μαθητών του εκπ/κού φροντιστηρίου Αγράφων προς την ΠΟΔΝ, 2.3.1948.

[384] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, «Από το έργο της λαϊκής εξουσίας στη Θεσσαλία», ό.π.

[385] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 312365, Ρ/Σ ΕΕ, ΑΔ 1259, Τηλ/μα των δασκάλων της Ελεύθερης Ελλάδας προς την ΠΔΚ, 11.10. 1948.

παιδιών να πάσχει από καχεξία και πολύ σοβαρές ασθένειες που ανέβαζαν σε μεγάλα ποσοστά την παιδική θνησιμότητα.

Με την απόφαση αρ.8 και την ΑΠ. 715 Διαταγή το ΓΑ αρχηγείο του ΔΣΕ έθετε τις βάσεις για την οργάνωση των μαθητικών συσσιτίων, καθώς *«Με πόρους που καθορίζει η υπ' αριθ.1 πράξη του Γενικού Αρχηγείου (άρθρο 11^{ο}) και με ενίσχυση που θα δοθεί από το Δ.Σ.Ε. ανάλογα με τις δυνατότητες που έχει, τα Λαϊκά Συμβούλια θα αναλάβουν την οργάνωση των παιδικών συσσιτίων[…]»*[386] και *«οι μονάδες του Δημοκρατικού Στρατού»[…] θα πρέπει να βοηθήσουν τα Λαϊκά Συμβούλια […] στην ενίσχυση των παιδικών συσσιτίων […]*[387].

Με την φροντίδα της ΠΔΚ τα Λαϊκά Συμβούλια ανέπτυξαν πρωτοβουλίες, παράλληλα με το άνοιγμα και τη λειτουργία των σχολείων, για εξασφάλιση των μαθητικών συσσιτίων. Στη Δυτική Μακεδονία στις αρχές Γενάρη του 1948 το Τμήμα Πρόνοιας του Επαρχιακού Συμβουλίου της Φλώρινας είχε οργανώσει τη λειτουργία 4 παιδικών συσσιτίων στα χωριά της Πρέσπας και της ευρύτερης περιοχής της Φλώρινας. Στους Ψαράδες για 170 παιδιά, στον Άγιο Γερμανό για 90 παιδιά, στο Ανταρτικό για 70 και στο Πισοδέρι για 60 παιδιά και μελετούσε την ίδρυση κι άλλων[388]. Χαρακτηριστικό του πνεύματος αλληλεγγύης που υπήρχε είναι ότι για τη λειτουργία του μαθητικού συσσιτίου στους Ψαράδες βοήθησαν οι κάτοικοι των χωριών Βροντερό και Πυξός και οι κάτοικοι των Ψαράδων στο ίδιο πνεύμα αλληλεγγύης πήγαν ως δώρο 3 φορτία ψάρια σε αυτά τα χωριά[389]. Παράλληλα, η υγειονομική υπηρεσία του Επαρχείου εξέτασε 1283 άτομα σε 13 χωριά, ανάμεσά τους όλους τους μαθητές των σχολείων[390].

Στην Γενική Συνέλευση των Λαϊκών Συμβουλίων Φλώρινας και Καστοριάς ο αντιπρόσωπος του Επαρχιακού Συμβουλίου Φλώρινας ανέφερε ότι πλέον σε 8

---

[386] Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Απόφαση αρ.8 του ΓΑ του ΔΣΕ που αφορά τη συντομότερη έναρξη του σχολικού έτους, ό.π.
[387] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 149042, ό.π.
[388] «Η Λαϊκή πρόνοια», *Εξόρμηση*, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ, φ. 16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[389] Στο ίδιο.
[390] Στο ίδιο.

χωριά της Φλώρινας λειτουργούν συσσίτια και ετοιμάζονται να λειτουργήσουν άλλα 4 συσσίτια για 170 παιδιά και ο αντιπρόσωπος της Καρδίτσας ότι στην δική του περιοχή λειτουργούν 10 συσσίτια και ετοιμάζονται άλλα 20[391]. Συνολικά για την περιοχή της Μακεδονίας μόνο για το Γενάρη του 1948 αναφέρονται 48 παιδικά συσσίτια[392]. Ένα χρόνο μετά την ίδρυση της ΠΔΚ χιλιάδες μικροί μαθητές είχαν εξεταστεί από γιατρούς των υγειονομικών επαρχιακών συμβουλίων, σύμφωνα με το *Δελτίο Ειδήσεων* του ΓΑ του ΔΣΕ[393]. Μαθητικά συσσίτια υπήρχαν και στη Θράκη. Σε τέσσερα χωριά της περιοχής Κομοτηνής λειτουργούσαν μαθητικά συσσίτια για 300 περίπου παιδιά[394].

Στην Ήπειρο οργανώθηκαν από το ΔΣΕ παιδικά συσσίτια σε πολλά χωριά στα Ζαγόρια. Συσσίτια λειτούργησαν ακόμα στη Βωβούσα και τη Λαϊστα Ιωαννίνων[395]. Λιγοστές είναι οι αναφορές για την περιοχή της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας. Στη Θεσσαλία υπήρχαν μαθητικά συσσίτια σε αρκετά ελεύθερα χωριά. Ενδεικτικά αναφέρονται το Σκλήθρο, η Βουλγαρινή και η Γιτούργια στην επαρχία Λάρισας[396]. Για την Ευρυτανία υπάρχουν αναφορές για μαθητικά συσσίτια στο Καρπενήσι[397].

Η ανταπόκριση του Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα από το παιδικό συσσίτιο ενός ελεύθερου χωριού δίνει την ατμόσφαιρα και το πλαίσιο οργάνωσης των μαθητικών συσσιτίων[398]. Σε ένα κτίριο που αποτελούνταν από δυο πατώματα, σιτίζονταν 55 άπορα παιδιά. Το γεύμα προμήθευαν τα λαϊκά συμβούλια ύστερα από έρανο ανάμεσα στους κατοίκους και περιελάμβανε συνήθως πατάτες, φασόλια και πράσα μαγειρεμένα με λίπος, αλλά και ψάρια. Η αίθουσα φαγητού

---

[391] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Γενική Συνέλευση των λαϊκών συμβουλίων περιοχών Φλώρινας και Καστοριάς, ό.π.
[392] «Η φροντίδα για τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, ό.π.
[393] Στο ίδιο.
[394] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502681, ό.π.
[395] Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα, Λαός και ΔΣ, αρ. εγγρ. 002.01.02.28.00031, Αρ. Δ. 539, 2.4.1948.
[396] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Από το έργο της λαϊκής εξουσίας στη Θεσσαλία, ό.π.
[397] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Τα πρώτα μέτρα της Λαϊκής εξουσίας στο Καρπενήσι για την ενίσχυση του λαού, ό.π.
[398] Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η νεολαία στη σκλαβωμένη και την ελεύθερη Ελλάδα, ό.π.

ήταν στο δεύτερο πάτωμα. Πάνω σε στενόμακρους πάγκους με 35 ατομικά καθίσματα, βρίσκονταν το πιάτο κάθε παιδιού και δίπλα το κουτάλι και η πετσέτα. Τα συσσίτια συνυπήρχαν συνήθως στον ίδιο χώρο με το σχολείο και οι δάσκαλοι ήταν αυτοί που υποδέχονταν τα παιδιά και τα πρόσεχαν κατά τη διάρκεια του γεύματος.

Η σημασία που προσέδιδε το ΓΑ του ΔΣΕ στην ύπαρξη των μαθητικών συσσιτίων αποτυπώνεται και στις οδηγίες για τα καθήκοντα του δασκάλου που εξέδωσε στα πλαίσια οργάνωσης της λαϊκής εκπαίδευσης, όπου η ύπαρξη των μαθητικών συσσιτίων αναφέρεται στα απαραίτητα που πρέπει να έχει ένα σχολείο *«που θέλει να λέγεται προοδευμένο, σύγχρονο»*[399] και συνυπάρχει με την ανάγκη παρακολούθησης της υγείας των παιδιών, όχι μόνο της σωματικής, αλλά και της ψυχικής, προτείνοντας μάλιστα και συγκεκριμένα πρακτικά μέτρα[400].

Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής προσπάθειας του ΔΣΕ εντάχθηκε και η δημιουργία παιδικών κατασκηνώσεων. Οι κατασκηνώσεις ήταν απαραίτητες όχι μόνο για τη διατήρηση της καλής υγείας των παιδιών στις διακοπές, αλλά και ως απαραίτητο συμπλήρωμα της υγιούς κοινωνικοποίησής τους, καθώς η διαπαιδαγώγησή τους επικεντρώνονταν στη δημιουργική ανάπτυξη των δεξιοτήτων του παιδιού.

Οι παιδικές κατασκηνώσεις με τον πλέον οργανωμένο τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες της εποχής, λειτούργησαν το καλοκαίρι του 1948 στην Πελοπόννησο με πρωτοβουλία της Υπηρεσίας Λαϊκής Υγείας και Πρόνοιας Αρκαδίας και έδρα την Κοντοβάζαινα[401]. Λειτούργησαν σε δυο περιόδους των 22 ημερών η

---

[399] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, Οδηγίες για τα σημερινά καθήκοντα του δασκάλου στις Ελεύθερες Περιοχές –Αναλυτικό πρόγραμμα για τα δημοτικά σχολεία, 1947.

[400] *«Να γίνει συστηματική εξέταση των παιδιών να βρεθούν τα άρρωστα από διάφορες αιτίες (αυτιά, μάτια, σπειριά, ψώρα κλπ.) και να υποδείξουμε τα μέτρα για βελτίωση και θεραπεία. Να προσέξουμε […] τα βαρύκοα και ελαττωματικά στην όραση και […] να τα βάλουμε στα πρώτα θρανία […] Το ίδιο να προσέξουμε για τυχόν ψυχοπαθή παιδιά […] Όλα τα παιδιά να τα δει ο γιατρός, να κρατιέται βιβλίο και να υποδείχνεται ο δρόμος της θεραπείας […] Να γίνουν προληπτικά εμβολιασμοί σ' όλα τα παιδιά με αυστηρότητα […]* . Στο ίδιο.

[401] «Παιδικές κατασκηνώσεις», *Δελτίο Ειδήσεων του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, 22.9.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

καθεμία και φιλοξενούσαν παιδιά 7-13 ετών από όλα τα δημοτικά σχολεία των ελεύθερων περιοχών της Πελοποννήσου[402]. Πολλά ήταν παιδιά ανταρτών, αλλά και φτωχών χωρικών. Στα παιδιά προσφέρονταν ύπνος, καλό και άφθονο φαγητό και το καθημερινό τους πρόγραμμα ήταν εμπλουτισμένο με δραστηριότητες ψυχαγωγίας και μαθήματα γενικής φύσεως από έμπειρους δασκάλους[403]. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνονταν στην εκμάθηση κανόνων ατομικής υγιεινής και καθαριότητας, αλλά και τρόπους σωστής συμπεριφοράς τόσο στις διαπροσωπικές τους σχέσεις όσο και στις σχέσεις τους με τους ενηλίκους. Συνολικά φιλοξένησαν 63 παιδιά, των οποίων η υγεία βελτιώθηκε αισθητά κατά την παραμονή τους εκεί, όπως αναφέρει το Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ[404].

Υπεύθυνη για τις παιδικές κατασκηνώσεις ήταν η Κούλα Κιντή[405], δασκάλα από τα Τρόπαια Αρκαδίας, ενώ το όλο εγχείρημα επέβλεπε ο Πάνος Γεωργόπουλος, διευθυντής του Λαϊκού Διδασκαλείου. Ενδεικτική της σημασίας που αποδίδονταν στις παιδικές κατασκηνώσεις ως προς τη διαπαιδαγωγική τους διάσταση είναι και η ύπαρξη του ειδικού μαθήματος «Κατασκηνωτικά» στο πρόγραμμα σπουδών του Λαϊκού Διδασκαλείου, το οποίο δίδασκε ο Πάνος Γεωργόπουλος[406]. Η λειτουργία των παιδικών κατασκηνώσεων απασχόλησε τόσο τον κυβερνητικό στρατό όσο και τον αστικό τύπο[407].

---

[402] Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ.28.

[403] Στο ίδιο.

[404] «Η υγεία των παιδιών αυτών βελτιώθηκε αισθητά και το σωματικό βάρος όλων των παιδιών αυξήθηκε από μισή ωε τρεις οκάδες για το καθένα». «Παιδικές κατασκηνώσεις», *Δελτίο Ειδήσεων του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, ό.π.

[405] Γ. Λέφας, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου …*, τ. Β', ό.π., σελ.111.

[406] Δ. Παλαιολογόπουλος, *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου,* ό.π., σελ.27-28.

[407] *«Παιδικάς εξοχάς και κατασκηνώσεις παιδιών από 4-10 ετών διέταξε το Λησταρχείον της Πελ/σου να γίνουν. Ούτω οι αιμοσταγείς παιδοκτόνοι στραγγαλισταί μετέβησαν εις τα χωριά της Γορτυνίας (Δόξα, Καλιάνι, Ράχες κλπ.) και εζήτησαν από τους έρημους γονείς να τους… εμπιστευτούν τα παιδιά των, διότι τα καϋμένα "έχουν αβιταμίνωσιν" και ανάγκην προστασίας. Ποιος Νερώνειος και Ηρώδειος σκοπός κρύπτεται υπό την "προστασίαν" ταύτην αντελήφθησαν οι δυστυχείς γονείς και πανικόβλητοι έκρυψαν τα παιδιά των από τον… Μπαμπούλαν»*. «Άνευ τίτλου», *Αλήθεια της Τριπόλεως, Όργανον των Εθνικοφρόνων Ελλήνων*, φ.130, 16.5.1948.

3.5 Η εκπαίδευση στις «ελεύθερες» περιοχές με μειονοτικούς πληθυσμούς

Οι περιοχές που απελευθέρωνε ο ΔΣΕ στο χώρο ευθύνης των Αρχηγείων Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας και Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης περιελάμβαναν μεγάλα τμήματα με μειονοτικούς πληθυσμούς, των οποίων η εκπαίδευση ήταν ιδιαίτερα παραμελημένη. Παράλληλα, στις περιοχές αυτές έμπαινε άμεσα το ζήτημα αποτροπής των μέτρων του αστικού στρατού για τη δημιουργία «νεκρών ζωνών», που στοίχιζαν στο ΔΣΕ μια σημαντική πηγή εφεδρειών σε πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό και ταυτόχρονα επιχειρούσαν να αποτρέψουν το λαό αυτών των περιοχών να προσφέρει στο ΔΣΕ βοήθεια σε τρόφιμα και άλλα εφόδια[408]. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της κυβέρνησης, αλλά και με τις αμερικανικές πηγές, σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου η Μακεδονία και η Θράκη είχαν την μεγαλύτερη συγκέντρωση εκτοπισμένων σε απόλυτους αριθμούς[409]. Ο ΔΣΕ, επομένως, όφειλε με κάθε μέσο και τρόπο να διασφαλίσει τη συνέχεια της ζωής σε αυτές τις περιοχές, που αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για την ανατροφοδότηση και τη λειτουργία των αντάρτικων τμημάτων του, τα οποία έπρεπε να περάσουν στην οργάνωση δομών τακτικών στρατιωτικών μονάδων[410].

Το ΓΑ του ΔΣΕ με τις Καταστατικές Διατάξεις και την Πράξη 5 έδειξε από την αρχή το ενδιαφέρον του για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μειονοτικών πληθυσμών. Στο άρθρο 4 των Καταστατικών Διατάξεων αναφέρεται ότι *«οι εθνικές μειονότητες έχουν ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα και έχουν πλήρη δικαιώματα να διατηρήσουν και να αναπτύξουν τον εθνικό τους πολιτισμό, γλώσσα, θρησκεία,*

---

[408] Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ.260-261.

[409] Τον Οκτώβριο του 1947 οι αριθμοί των εκτοπισμένων από την ύπαιθρο μόνο σε Μακεδονία και Θράκη προσέγγιζαν τους 300.000. Σε αναλογία με τον πληθυσμό των περιοχών αυτών οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύονταν πολλές φορές καταστροφικοί. Τον Ιούνιο του 1948 στο Κιλκίς ήταν εκτοπισμένο το 33% του πληθυσμού, στον νομό Κοζάνης το 23%, στους νομούς Φλωρίνης και Καστοριάς, το 14% και στον Έβρο το 13%. Αγγελική Λαΐου, «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου» στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.83.

[410] Κυριακή Καμαρινού, «Ο αγώνας του ΔΣΕ για Λαϊκή Παιδεία», *Θέματα Παιδείας*, τ.57-60, Αθήνα, 2016, σελ.108.

εκπαίδευση κλπ.»[411]. Με την Πράξη 5 όριζε την ίδρυση μειονοτικών σχολείων και τη διδασκαλία των μαθητών σ' αυτά στη μητρική τους γλώσσα[412] (Άρθρο 5), που σε συνδυασμό με την κατοχύρωση δωρεάν εξάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Άρθρο 1) θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις ισότιμης μεταχείρισης των μειονοτικών πληθυσμών στο ζήτημα της μόρφωσης.

Η απόφαση του ΓΑ αποκτούσε μεγάλη σημασία ειδικά για τους μειονοτικούς πληθυσμούς της Δυτικής Μακεδονίας, που είχαν υποστεί εξοντωτικούς διωγμούς ήδη από την εποχή της μεταξικής δικτατορίας, αλλά και στη συνέχεια από το κατοχικό και μεταπολεμικό αστικό κράτος[413].

Με τη συνδρομή της ΠΔΚ και την πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων, μαζί με τα ελληνικά σχολεία άρχισαν να λειτουργούν και σλαβομακεδονικά. Στην επαρχία Φλώρινας λειτούργησαν σλαβομακεδονικά σχολεία σε 13 χωριά ήδη πριν την ίδρυση της ΠΔΚ[414]. Στην επαρχία Καστοριάς το χειμώνα 1947-1948 άνοιξαν και λειτούργησαν συνολικά 47 σχολεία, από τα οποία τα 26 ήταν ελληνικά με 40 δασκάλους και 834 μαθητές και τα 21 σλαβομακεδονικά με 52 δασκάλους και 1400 μαθητές[415]. Το ίδιο σχολικό έτος σύμφωνα με το Γραμματέα του Κ.Σ. του ΝΟΦ, Β. Κόιτσεφ, συνολικά στην ελεύθερη περιοχή στο Βίτσι και στο Καϊμακτσαλάν λειτούργησαν 87 σλαβομακεδονικά σχολεία με 10.000 μαθητές, που μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα έμαθαν να διαβάζουν και να γράφουν στη μητρική τους γλώσσα[416]. Παράλληλα, τα Λαϊκά Συμβούλια διέθεσαν στα παιδιά δωρεάν βιβλία

---

[411] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 263648, ό.π.

[412] Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, ό.π.

[413] Κώστας Σωτηρίου, Η Παιδεία στις ελεύτερες περιοχές, 13.10.1947. Το άρθρο αυτό ο Κώστας Σωτηρίου το υπογράφει ως Κώστας Σιδερίτης. Δεν αναφέρεται πού έχει δημοσιευτεί. Στο αρχείο του υπάρχει το χειρόγραφο και το δακτυλογραφημένο κείμενο [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου].

[414] Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, «Η εκπαίδευση στα σλαβομακεδονικά χωριά», , ό.π.

[415] «Πλούσια η συμμετοχή της γυναίκας στη Λ. εξουσία και στον πόλεμο», *Μαχήτρια,* φ.8, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[416] Β. Κόιτσεφ, «Συμπεράσματα από το Β' Συνέδριο του Ν.Ο.Φ.», *Δημοκρατικός Στρατός*, *Μηνιάτικο στρατιωτικό-πολιτικό όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, τ.5, 5/1949, σελ.317 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

και γραφική ύλη. Στην Φλώρινα, όπως προαναφέρθηκε[417], λειτούργησαν δυο σειρές φροντιστηρίων για την κατάρτιση των δασκάλων.

Το γεγονός της εκμάθησης γραφής και ανάγνωσης στην μητρική γλώσσα των σλαβομακεδόνων ήταν τόσο πρωτόγνωρο για το λαό της περιοχής, ειδικά μετά την καταπίεση που υπέστη σ' αυτό το ζήτημα από την μεταξική δικτατορία[418], που το εκτίμησε και το θεώρησε σαν αποτέλεσμα των προσπαθειών του στον κοινό αγώνα με τον ελληνικό λαό[419] (Παράρτημα Γ.9). Στην ομιλία του στους απόφοιτους της δεύτερης σειράς του φροντιστηρίου δασκάλων στη Φλώρινα, ο Πέτρος Κόκκαλης ανέφερε ότι *«Για πρώτη φορά ο δημοκρατικός λαός και οι άλλες εθνικές μειονότητες συμμετέχουν ενεργά και ισότιμα στη λαϊκή εξουσία, και σε όλους τους τομείς της δουλειάς. Λειτουργούν σχολεία στη μητρική τους γλώσσα και , δημιουργούνται ελεύθερα οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού»*[420] και κατέληξε προτρέποντας τους νέους δασκάλους να καλλιεργήσουν το πνεύμα ενότητας και συμφιλίωσης[421]. Χαρακτηριστικό ως προς την έμπρακτη καλλιέργεια αυτού του κλίματος στους μικρούς μαθητές είναι και το ότι στην διάρκεια επίσκεψης του έπαρχου στο σχολείο του Πυξού Φλώρινας, κατά την οποία παρακολούθησε και ο ίδιος το μάθημα, οι μαθητές μετά την ολοκλήρωση της ανάγνωσης στη μητρική τους γλώσσα τραγούδησαν ένα σλαβομακεδονικό και ένα ελληνικό τραγούδι[422]. Τα σλαβομακεδονικά έντυπα την ίδια περίοδο τόνιζαν της σημασία της ενεργής και ισότιμης συμμετοχής στη λαϊκή εξουσία[423] και των προσπαθειών εξάλειψης του αναλφαβητισμού[424]. Στις 13 Ιούλη 1949 με πρωτοβουλία της ΠΔΕΓ και ΑΦΖ σ' ένα χωριό της περιοχής του Βίτσι διοργανώθηκε

---

[417] Βλ. παραπάνω, σελ. 88-90.

[418] Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η εκπαίδευση στα σλαβομακεδονικά χωριά, ό.π.

[419] Η σλαβόφωνη μειονότητα είχε πάρει μαζικά μέρος στην Αντίσταση, αναδεικνύοντας ηρωικές μορφές, ανάμεσά τους και εκπαιδευτικούς, όπως η δασκάλα Ειρήνη Γκίνη.

[420] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Λαϊκή εκπαίδευση, ό.π.

[421] *«Σεις λοιπόν οι νέοι δάσκαλοι, καλλιεργείστε την ενότητα ανάμεσα στον ελληνικό λαό και τις εθνικές μειονότητες. Καλλιεργείστε το πνεύμα της συμφιλίωσης. Δώστε ζωντανό παράδειγμα ανώτερου ήθους. Έτσι θα συμβάλετε στο να διαπαιδαγωγήσετε τη νέα γενιά στο καινούριο πνεύμα. Έτσι θα συμβάλετε στη νίκη, στη συντριβή του φασισμού»*. Στο ίδιο.

[422] «Η οργάνωση της Λαϊκής Παιδείας», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, φ.16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[423] *Nova Makedonska*, 1.3.1948, *Hepokoren*, 20.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[424] *Hepokoren*, 20.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

γιορτή για τα παιδιά. Την παρακολούθησαν μητέρες και παιδιά από τα ελεύθερα χωριά της περιοχής Φλώρινας και Καστοριάς, που μεταφέρθηκαν εκεί με φορτηγά αυτοκίνητα. Μίλησαν γυναίκες εκλεγμένες στα Λαϊκά Συμβούλια και στις ΠΔΕΓ και ΑΦΖ και στη συνέχεια ακολούθησε πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα με θεατρικά σκετς[425].

Η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης στο χώρο ευθύνης του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης είχε να αντιμετωπίσει πολυσύνθετες προκλήσεις και απαιτούσε ειδικά σχεδιασμένη εκπαιδευτική παρέμβαση στην τουρκική μειονότητα. Ανάμεσα στα σχολεία που η μητρική γλώσσα των παιδιών ήταν η τουρκική υπήρχαν πάρα πολλά δημοτικά σχολεία των Πομάκων. Η μεγαλύτερη δυσκολία, ωστόσο είχε να κάνει με την εικόνα που παρουσίαζε η κατάσταση στην εκπαίδευση της τουρκικής μειονότητας πριν την εκπαιδευτική παρέμβαση του ΔΣΕ.

Η έκθεση του υπεύθυνου Παιδείας[426], καθώς και Κλιμακίου της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας Λαϊκής Παιδείας προς τον Κυβερνητικό Αντιπρόσωπο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης[427] για το σχολικό έτος 1947-1948 είναι αποκαλυπτικές για την επικρατούσα κατάσταση. Η τουρκική μειονότητα ήταν αφημένη σκόπιμα στην αμορφωσιά και την αγραμματοσύνη. Έλληνες και Τούρκοι Μπέηδες προκειμένου να συντηρήσουν αυτή την κατάσταση συνδύασαν το ζήτημα της εισαγωγής του νέου τουρκικού αλφαβήτου με το Κοράνι, διαδίδοντας ότι η αντικατάσταση των αραβικών στοιχείων με τα λατινικά ήταν αντίθετη προς το Κοράνι. Ο λαός όντας αγράμματος υπέκυψε σ' αυτές τις διαδόσεις και αρνούνταν για χρόνια την εισαγωγή του νέου αλφαβήτου. Έτσι, το 99% του πληθυσμού ήταν εντελώς αγράμματοι και υπήρχαν χωριά που ανάγνωση και γραφή γνώριζαν μόνο ο Χότζας και ο Ιμάμης[428].

---

[425] «Μια μεγαλειώδικη γιορτή για το παιδί», *Μαχήτρια*, φ.17, 26.7.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], «Μια χαρούμενη γιορτή για τα παιδιά μας», *Προς τη Νίκη*, φ.152, 18.7.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[426] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502681, ό.π.
[427] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.
[428] Στο ίδιο.

Τα σχολεία που λειτουργούσαν ήταν συνολικά 74. Τα 35 βρίσκονταν στην Ξάνθη, τα 31 στην Κομοτηνή και τα 8 στον Έβρο. Τα 65 από αυτά λειτουργούσαν με ένα δάσκαλο και τα 9 με δύο δασκάλους. Τα 35 από τα σχολεία είχαν αίθουσες υποφερτές για διδασκαλία, ενώ τα υπόλοιπα 17 ήταν σκοτεινά και ανθυγιεινά κτίρια. Η έλλειψη θρανίων ήταν τεράστια. Υπήρχαν 300 θρανία για 1500 μαθητές, με 1200 από αυτούς να παρακολουθούν το μάθημα καθισμένοι στη γη[429]. Και η εικόνα στο διδακτικό προσωπικό ήταν απογοητευτική. Από τους 83 δασκάλους, εκτός από τους 12 μαχητές που διέθεσε ο ΔΣΕ, οι υπόλοιποι ήταν χοτζάδες, όλοι αμόρφωτοι, που πριν από την παρέμβαση του ΔΣΕ δίδασκαν μόνο το Κοράνι. Ο τρόπος λειτουργίας του σχολείου δεν είχε κανένα από τα τυπικά χαρακτηριστικά. Δεν υπήρχε προκαθορισμένη ώρα έναρξης και λήξης των μαθημάτων, ούτε διαλείμματα. Οι μαθητές δεν ήταν χωρισμένοι σε τάξεις και η διδασκαλία ήταν ατομική[430].

Τα μέτρα που πήρε ο ΔΣΕ για την προσωρινή αντιμετώπιση της κατάστασης ήταν καταρχάς να δώσει την τυπική μορφή σύγχρονου σχολείου στην λειτουργία του, που περιελάμβανε την εγγραφή των μαθητών, τον χωρισμό σε τάξεις, την διαμόρφωση ωρολόγιου προγράμματος, την καθιέρωση διαλειμμάτων, την ομαδική διδασκαλία και την τήρηση αρχείου[431]. Ταυτόχρονα έγινε προσπάθεια επισκευής και συμπλήρωσης των ελλείψεων στις αίθουσες διδασκαλίας. Εισήχθηκε ο θεσμός του επιμελητή της τάξης, για να αναπτυχθεί στα παιδιά ένα πνεύμα αυτοδιοίκησης και καλλιεργήθηκε ο κοινωνικός χαρακτήρας του σχολείου με τη διοργάνωση εξορμήσεων για κοινωνική δράση[432]. Εισήχθηκε ακόμη η διδασκαλία και άλλων μαθημάτων. Λειτούργησε δεκαήμερο φροντιστήριο δασκάλων στην Ξάνθη[433].

Η πλέον πρωτοποριακή παρέμβαση αφορούσε στην εισαγωγή του νέου τουρκικού αλφαβήτου με λατινικά στοιχεία, το οποίο συντάχθηκε από δυο

---

[429] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502681, ό.π.
[430] Στο ίδιο.
[431] Στο ίδιο.
[432] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π. Για την εισαγωγή θεσμών που ενδυναμώνουν τον κοινωνικό χαρακτήρα του σχολείου βλ παρακάτω κεφ.4.3
[433] Βλ. παραπάνω σελ.88.

συναγωνιστές στο ΔΣΕ, τον Έλληνα Κιτόπουλο και τον Τούρκο Κεμάλ[434]. Λίγο αργότερα συντάχθηκε σε συνεργασία του Υπευθύνου Παιδείας με τον Κιτόπουλο το Αναγνωστικό για τη Β' τάξη, το οποίο ανέλαβε να μεταφράσει ο Κεμάλ, για να εισαχθεί στα σχολεία την επόμενη χρονιά[435]. Τα αποτελέσματα αυτής της παρέμβασης κρίθηκαν αρκετά ικανοποιητικά. Με το άνοιγμα των καινούριων σχολείων και την εγγραφή όλων των παιδιών που είχαν μαθητική ηλικία αυξήθηκε ο αριθμός των φοιτούντων από 2300 σε 2732 παιδιά. Κτίστηκαν νέα διδακτήρια και επισκευάστηκαν όλα τα παλιά[436]. Εκτός από το νέο αλφάβητο εισήχθηκε στα σχολεία η διδασκαλία της αριθμητικής, της πατριδογνωσίας, των τεχνικών, της γυμναστικής, της ωδικής και της υγιεινής. Λειτούργησε με επιτυχία σε αρκετά σχολεία ο θεσμός του επιμελητή και έγιναν πολλές εξορμήσεις των μαθητών για κοινωνική δράση, κερδίζοντας έτσι τη συμπάθεια των χωρικών[437].

Υπήρχαν, ωστόσο και αδύναμες πλευρές στην παρέμβαση του ΔΣΕ, ιδιαίτερα στην Κομοτηνή και στον Έβρο, πολλές από τις οποίες ακουμπούσαν πάνω σε αντικειμενικές δυσκολίες, με μεγαλύτερη αυτή της αγραμματοσύνης των δασκάλων, αλλά και του γενικού κανόνα να εκτελεί χρέη δασκάλου ο θρησκευτικός λειτουργός, ο χότζας. Φυσικά εμπόδια δημιουργούσε και η έλλειψη κατάλληλων

---

[434] Ο Mihri Belli, Τούρκος συγγραφέας, ακαδημαϊκός και πολιτικός, εντάχθηκε στο ΔΣΕ και πήρε μέρος στον εμφύλιο με το όνομα Καπετάν Κεμάλ φτάνοντας μέχρι τον βαθμό του αντισυνταγματάρχη. Βοήθησε στην έκδοση της τουρκόφωνης εφημερίδας *Savaş*, που έβγαινε στο βουνό. Τραυματίστηκε δυο φορές και νοσηλεύτηκε στη Βουλγαρία και την ΕΣΣΔ. Ο ίδιος αφηγείται για το καθήκον που του ανατέθηκε για τη συγγραφή του αναγνωστικού του νέο τουρκικού αλφαβήτου: *«Εκείνες τις μέρες μού είχαν ζητήσει να φτιάξω ένα αναγνωστικό για τα τουρκικά σχολεία στις ελεύθερες περιοχές. Δεν ήταν εύκολη δουλειά για μένα που δεν ήξερα από παιδαγωγικά. Είχα για δείγμα ένα πολύ κακό αλφαβητάρι των μοναρχοφασιστών. Μέχρι και φωτογραφία του βασιλιά είχε μέσα. Ήθελα όμως να βγει κάτι καλό. Κάτι που να εκφράζει τους πόθους του λαού. Αρχικά είχα πει: "Μέσα σε λίγες μέρες θα το φτιάξω". Όμως δεν έγινε έτσι, καθυστέρησα. Ένας λόγος ήταν που είχα ξανασπάσει τον ώμο μου»*. Μιχρί Μπελί, *«Καπετάν Κεμάλ»: Αναμνήσεις από τον ελληνικό εμφύλιο*, Μτφρ. Φράγκω Καράολαν, εκδόσεις Telos International, Istanbul, 2009, σελ. 49-50.

[435] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.

[436] Στα χωριά της Ξάνθης Χαν-Μαλέ, Ισεϊνσινιέ Σολουντζιάκ και Σαραλάρ οι νέοι με εξορμήσεις τους επιδιόρθωσαν και άσπρισαν τα σχολεία τους. «Η νεολαία στην ελεύθερη Ελλάδα», *Νέος Μαχητής*, φ.1, 6.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Στον Κάρδαμο της περιφέρειας Κομοτηνής με την βοήθεια του Λαϊκού Συμβουλίου και της σχολικής επιτροπής άρχισε το χτίσιμο νέου σχολείου για 120 μαθητές. «Η ανοικοδόμηση στην ελεύθερη περιοχή Κομοτηνής», *Δράση*, *Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.18, 16.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[437] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.

διδακτηρίων και επίπλων. Σημαντική δυσκολία ήταν και η μητρική γλώσσα, που σε 52 χωριά ήταν η πομάκικη, ενώ η διδασκαλία γινόταν στην τουρκική[438].

Στις 29 Μάρτη του 1948 σ' ένα από τα χωριά της ελεύθερης περιοχής της Θράκης έγινε το πρώτο εθνικό συνέδριο της τουρκικής μειονότητας, στο οποίο παραβρέθηκαν ο υπουργός Παιδείας και Υγιεινής, Πέτρος Κόκκαλης, ο Κυβερνητικός αντιπρόσωπος για την περιοχή Τάκης Γρίμπας και ο Πολιτικός Επίτροπος του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ, Μήτσος Βατουσιανός. Οι σύνεδροι εξέφρασαν τις ευχαριστίες τους στην ΠΔΚ και στο ΔΣΕ για το ενδιαφέρον που επεδείκνυαν για την τουρκική μειονότητα και τόνισαν ότι πρώτη φορά απολάμβαναν ισοτιμία και ισονομία[439]. Ο Πέτρος Κόκκαλης τόνισε ότι ο ελληνικός λαός και η τουρκική μειονότητα *«πολεμάν μαζί να ρίξουν τους ίδιους αφέντες»* και τη συμβολή του συνεδρίου για την πιο στενή συσπείρωση γύρω από την ΠΔΚ και την αξιοποίηση της λαϊκής εξουσίας[440].

Τα μαθήματα, που ξεκίνησαν στις 15 Νοέμβρη του 1947 έληξαν, κατά τη συνήθεια στην περιοχή[441], στις 6 Μάη του 1948. Το κλείσιμο των σχολείων έγινε με τελετή σε πάνω από 60 σχολεία, που παρακολούθησαν όλοι οι γονείς των παιδιών και σαν γεγονός ήταν κάτι πρωτόγνωρο γι' αυτούς. Οι δάσκαλοι στην ομιλία τους έκαναν απολογισμό της δουλειάς τους, τόνισαν τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν και ζήτησαν την ενίσχυση της Λαϊκής εξουσίας, της σχολικής επιτροπής και όλων των κατοίκων για να συνεχίσουν το έργο τους[442]. Τα παιδιά τραγούδησαν, απήγγειλαν ποιήματα και στο τέλος πήραν τα ενδεικτικά τους. Στη συνέχεια με επικεφαλής τους δασκάλους τους και κρατώντας τα ενδεικτικά τους

---

[438] Στο ίδιο.

[439] «Εθνικό Συνέδριο της τουρκικής μειονότητας», *Ραδιοφωνικά Νέα, Καθημερινή έκδοση εφημερίδας Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ. 48, 8.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[440] «Συνήλθε το πρώτο Εθνικό Συνέδριο των Τούρκων της Θράκης», *Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, φ. 20, 18.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[441] Το κλείσιμο των σχολείων έγινε στις 6 Μάη με απόφαση του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης πρώτον γιατί ήταν έθιμο στην περιοχή να κλείνουν τα σχολεία στη γιορτή του Αη-Γιώργη (με το παλιό ημερολόγιο) και δεύτερον γιατί, καθώς οι περισσότεροι άνδρες έλειπαν στο βουνό, οι μητέρες χρειάζονταν τα παιδιά για να τις βοηθούν στις δουλειές και παρατηρούνταν την περίοδο αυτό μεγάλη διαρροή μαθητών. Στο ίδιο.

[442] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.

στο χέρι γύρισαν όλο το χωριό, για να τους θαυμάσουν και οι μητέρες τους που περίμεναν με ανυπομονησία στις πόρτες και τους φράχτες των σπιτιών[443]. Στις εκθέσεις των υπευθύνων Παιδείας αποτυπώνεται η διάθεση να αξιοποιηθεί η εμπειρία που κατακτήθηκε με τις θετικές και τις αδύναμες πτυχές της και μέσα από μια σειρά βελτιωτικές προτάσεις να αποκτήσει η Παιδεία σ' αυτές τις περιοχές με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τον πραγματικό μορφωτικό της χαρακτήρα, ώστε να μπορέσει ο λαός να εξελιχθεί και να συνεισφέρει στην προσπάθεια οργάνωσης της λαϊκής εξουσίας.

Στο δεύτερο συνέδριο της Δημοκρατικής Ένωσης Μουσουλμάνων που πραγματοποιήθηκε στα μέσα Φλεβάρη του 1949 ο αντιπρόσωπος της Ξάνθης Χαβούζ Χασάν δήλωσε ότι μπορεί οι ίδιοι να μην ξέρουν τίποτε άλλο εκτός από το να βόσκουν τα κατσίκια τους, τα παιδιά τους όμως, αν μάθουν να διαβάζουν και να γράφουν και δεν παραμείνουν στην άγνοια, θα μπορέσουν μια μέρα να γίνουν άνθρωποι ωφέλιμοι και πολύ απαραίτητοι για τους ίδιους και για όλη την ανθρωπότητα. «Δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να αφήνουμε τα παιδιά μας στην άγνοια», είπε χαρακτηριστικά και τόνισε την ανάγκη να βοηθήσουν και οι ίδιοι ακόμα πιο πολύ το ΔΣΕ[444].

3.6 Σχολές αγραμμάτων

Η φροντίδα για τη μόρφωση του λαού δεν περιορίζονταν μόνο στα παιδιά σχολικής ηλικίας, αλλά αφορούσε όλο το λαό, καθώς τα ποσοστά αγραμματοσύνης και αναλφαβητισμού, όπως έχουμε ήδη δείξει, ήταν εξαιρετικά υψηλά. Σημαντική συμβολή στην επιμόρφωση του λαού είχαν οι δάσκαλοι που είχαν διοριστεί από την ΠΔΚ στα σχολεία κάθε περιοχής[445]. Σε αρκετά χωριά των ελεύθερων περιοχών της Μακεδονίας με σύνθημα «να μην μείνει κανένας αγράμματος» άρχισαν να

---

[443] Οι γυναίκες, σύμφωνα με τα έθιμά τους, απαγορεύονταν να παρουσιαστούν σε συγκέντρωση ανδρών. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 301519, Ανταπόκριση του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου του ΑΑΜΘ με τίτλο: Παύσεις του σχολείου της τουρκικής μειονότητας – Εξετάσεις και σχολικές γιορτές.

[444] "Havuz Hasan tarafin dan halkin ilmisi için söylenen sözler", *Savaş*, 10.3.1949.

[445] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, ό.π.

λειτουργούν και νυχτερινά σχολεία αγραμμάτων[446] . Σε συνέλευση που έγινε στις 5/12/1948 στο χωριό Βροντερό Πρεσπών στην πρόταση του αντιπροσώπου του ΔΣΕ να βοηθηθούν οι κάτοικοι στην εκμάθηση της μητρικής τους γλώσσας υπήρξε τεράστια προθυμία από την πλευρά των κατοίκων και σύντομα άρχισε να λειτουργεί και εκεί σχολή αγραμμάτων[447].

Ιδιαίτερη μέριμνα υπήρχε και για το ανέβασμα του μορφωτικού επιπέδου των μαχητών, πολλοί από τους οποίους ήταν αγράμματοι. Οι μαχητές όφειλαν εκτός από ανεβασμένο επίπεδο στρατιωτικής εκπαίδευσης, να έχουν και ανεβασμένα ιδεολογικοπολιτικά χαρακτηριστικά, για την ανάπτυξη των οποίων τα επίπεδα αγραμματοσύνης ήταν ιδιαίτερα ανασταλτικός παράγοντας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην εφημερίδα *Δράση*, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, *«ο λαός μας θέλει τους μαχητές του να είναι όχι μόνο μάστοροι στην πολεμική τέχνη, […] αλλά και με ανεβασμένη την πολιτική κατατόπιση και το πολιτικό κριτήριο, ικανοί να ανταποκρίνονται στις πιο δύσκολες και τεχνικές δουλειές, που μπορεί να απαιτήσει ο Αγώνας στην πορεία του απ' αυτούς»*[448]. Γι' αυτό με τη φροντίδα και των Πολιτικών Επιτρόπων σχολές αγραμμάτων λειτούργησαν και μέσα στις μονάδες του ΔΣΕ με πολύ θετικά αποτελέσματα. Στον απολογισμό μάλιστα της δουλειάς του σε συνέλευση μιας μονάδας τους Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ, ένας Πολιτικός Επίτροπος διμοιρίας ανάφερε ότι στο τμήμα του δεν υπήρχε πλέον ούτε ένας αγράμματος μαχητής, γιατί ο ίδιος με τη ενίσχυση των άλλων εγγράμματων συναγωνιστών της διμοιρίας του, ανέλαβαν την παράδοση μαθημάτων γραφής,

---

[446] *«Νέες, γυναίκες παντρεμένες ακόμα και γρηές πάνε να μάθουν γράμματα. Τα σχολεία αυτά πρέπει να τύχουν της πιο μεγάλης φροντίδας από μέρους των Λαϊκών και Επαρχιακών Συμβουλίων. […] Και προπαντός να επεκταθούν τα σχολειά αυτά σ' όλα τα χωριά».* «Να λείψει ο αναλφαβητισμός», *Αγροτικός Αγώνας, Όργανο Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας- Θράκ*ης, φ.4, 25.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[447] Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα, Λαός και ΔΣ, αρ. εγγρ. 002.01.02.28.00044, Αρ. Δ. 1512, 15.12.1948.

[448] «Να μην υπάρξει ούτε ένας αγράμματος στο ΔΣΕ», *Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.20, 18.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

ανάγνωσης και απλών πράξεων αριθμητικής στους αγράμματους συναγωνιστές τους[449].

Η ύπαρξη, ωστόσο, αγραμματων μαχητών στα μάχιμα τμήματα όσο και στις βοηθητικές υπηρεσίες του ΔΣΕ εξακολουθούσε να είναι μεγάλη, κατάσταση που έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί με τη λειτουργία σχολών αγραμμάτων. Μια τέτοια σχολή λειτουργούσε στο σταθμό διοίκησης της 38ης Ταξιαρχίας, με 40 μαθητές μαχητές από τους οποίους οι 23 ήταν γυναίκες[450]. Τα μαθήματα ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής γίνονταν καθημερινά και διαρκούσαν δυο ώρες. Σε αυτά προστέθηκε μάλιστα και «μορφωτικό τέταρτο» στο οποίο συζητούσαν διάφορα θέματα. Μια αντάρτισσα της Ταξιαρχίας μόλις έμαθε να διαβάζει και να γράφει, απέστειλε στην εφημερίδα εξόρμηση το παρακάτω γράμμα: *«Ήμουνα μια αγράμματι αφτό μέκανε να λιπάμε πολί από τότε που μπήκα στη σχολή αγράματον της ταξιαρχίας έμαθα να γράφο και να διαβάζο όταν μάθο περισσότερα θα σας ξαναγράψο. 21 Δεκέμβριου, 38 ταξιαρχία, Ελένη Κατσή»*[451].

Παρόμοια σχολή λειτουργούσε και στη μονάδα 333, ενώ προγραμματίζονταν να λειτουργήσουν σχολές αγραμμάτων και σ' όλα τα τάγματα της ίδιας μονάδας. Ανάλογες σχολές αγραμμάτων λειτουργούσαν και στο Αρχηγείο Πάικου-Καϊμακτσαλάν[452]. Ειδικά οι γυναίκες μαχήτριες, που παρουσίαζαν μεγαλύτερα ποσοστά αγραμματοσύνης από τους άνδρες, έκαναν μεγάλη προσπάθεια μέσα στις σχολές αγραμμάτων και έδειχναν μεγάλη προθυμία να απαλλαχτούν από την αμορφωσιά και τον αναλφαβητισμό[453], παράλληλα με τα καθήκοντα που προέβαλαν μέσα στον ένοπλο αγώνα[454] (Παράρτημα Γ.10). Σχολές αγραμμάτων

---

[449] Στο ίδιο.
[450] Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Σχόλιο με τίτλο: Η ζωή στο ΔΣΕ, Αρ. Δ . 341, 7.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[451] «Στο Δ.Σ. οι γυναίκες μαθαίνουν γράμματα», *Εξόρμηση, Όργανο του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[452] «Σχολή αγραμμάτων», *Λευτερωτής*, *Όργανο Αρχηγείου Πάικου-Καϊμάκτσαλάν ΔΣΕ*, 1.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[453] «*Κακομοίρες μου, άμα δε διαβάσουμι κι εδώ, δε μαθαίνουμι κανιά ψίχα γράμματα. Θα μείνουμε κούτσουρα»*, «Τάφερα σωστά τα γράμματα» *Αγωνίστρια, Όργανο των Δημοκρατικών Γυναικών της Νότιας Ελλάδας*, φ.1, 12.2.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].
[454] Στο ίδιο.

λειτουργούσαν ακόμα και για τους τραυματίες μαχητές μέσα στα νοσοκομεία του ΔΣΕ (Παράρτημα Β.6). Ένα τέτοιο σχολείο για τους σλαβομακεδόνες αγράμματους μαχητές λειτούργησε και για τους τραυματίες στο νοσοκομείο του Γράμμου του ΔΣΕ[455], όπου παράλληλα γίνονταν και μαθήματα διαφώτισης με την ανάγνωση και συζήτηση άρθρων από το περιοδικό *Δημοκρατικός Στρατός*[456].

3.7. Η μεταφορά των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες

Η κατάσταση που επικρατούσε στις περιοχές των πολεμικών συγκρούσεων είχε διαμορφώσει εξαιρετικά επικίνδυνες συνθήκες για τη ζωή των παιδιών. Η βίαιη μετακίνηση από τον κυβερνητικό στρατό χιλιάδων κατοίκων των περιοχών που έλεγχε ο ΔΣΕ, εκτός από το ότι στερούσε από τους μαχητές του τελευταίου ένα ζωτικής σημασίας υποστηρικτικό δίκτυο, διαμόρφωνε και άθλιες συνθήκες διαβίωσης για τους ξεριζωμένους, ανάμεσά τους και 150.000 παιδιά[457], που στοιβάζονταν πεινασμένα σε υπόγεια και ανθυγιεινά κτίρια των μεγάλων αστικών κέντρων[458]. Ακόμη μεγαλύτερους κινδύνους αντιμετώπιζαν τα παιδιά που βρίσκονταν στις εμπόλεμες ζώνες. Ο κυβερνητικός στρατός προχώρησε σε διακοπή της τροφοδοσίας σε χωριά που βρίσκονταν στις περιοχές υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ και καμία βοήθεια σε τρόφιμα, ρουχισμό ή φάρμακα δεν επιτρεπόταν να φτάσει εκεί[459]. Οι συνέπειες από τις σημαντικές ελλείψεις τροφίμων και φαρμάκων για τη ζωή των κατοίκων και κυρίως των παιδιών ήταν καταστροφικές. Η υγεία τους

---

[455] *«Εγώ ο συν. Πέτρος Γιανόφτοκ απ' το χωριό Βαρικό Πτολεμαΐδας από τότε που γεννήθηκα δε μου δόθηκε ευκαιρία να μάθω τη μητρική μου γλώσσα τα σλαβομακεδονικά ούτε τα ελληνικά. Πήγα αντάρτης και πολέμησα στο Γράμμο. Τραυματίστηκα και μεταφέρθηκα σ' ένα νοσοκομείο. Εκεί πήγα σχολείο και έμαθα να γράφω και να διαβάζω σλαβομακεδόνικα και ελληνικά […]»*. «Στο ΔΣΕ οι Σλαβομακεδόνες μαθαίνουν τη γλώσσα τους», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.319, 16.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[456] «Απ' τη ζωή και τη μόρφωση των τραυματιών μας σ' ένα νοσοκομείο», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.311, 8.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[457] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 465.

[458] «25.000 παιδιά στην Αθήνα πεθαίνουν από την πείνα», *Μαχήτρια*, φ.8, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[459] Βρετανός αξιωματούχος της UNRRA ανέφερε θανάτους από ασιτία σε χωριά της Ευρυτανίας που αφήνονταν χωρίς προμήθειες, γιατί θεωρούνταν πιθανοί στόχοι του ΔΣΕ και έγγραφο από τα αμερικάνικα αρχεία τον Ιούλιο του 1948 περιείχε κατάλογο χωριών στην εδαφική επικράτεια του ΔΣΕ στη Φλώρινα, που επί 18 μήνες δεν είχαν φτάσει καθόλου προμήθειες. Αγγελική Λαΐου, «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου», ό.π., σελ. 75-76.

επιβαρύνθηκε σημαντικά[460]. Τα παιδιά ζούσαν καθημερινά με τον κίνδυνο του θανάτου, καθώς ο κυβερνητικός στρατός βομβάρδιζε[461] με την αεροπορία του κατοικημένες περιοχές, ειδικά όσες ήταν κοντά στα σύνορα ή αποτελούνταν από μειονοτικούς πληθυσμούς[462], χωρίς να διστάζει να επιτίθεται ακόμη και σε σχολεία[463] (Παράρτημα Δ, Εικόνα 11).

Τον Ιούλιο του 1947 η βασίλισσα Φρειδερίκη, επικεφαλής 72 κυριών της καλής αθηναϊκής κοινωνίας, που συγκροτούσαν το αυλικό της περιβάλλον, ίδρυσε τον *Βασιλικό Οργανισμό Πρόνοιας*, με στόχο *«να γλυτώσουμε τα παιδιά μας στις βόρειες επαρχίες από το να μεταφερθούν πέρα από τα σύνορα και να ανατραφούν ως εχθροί της χώρας»*[464]. Μέσα σε λίγους μήνες δημιουργήθηκε ένας πολυσύνθετος μηχανισμός που περιελάμβανε την συγκέντρωση και τον εγκλεισμό των παιδιών σε κέντρα υποδοχής, τις λεγόμενες «παιδουπόλεις», που στην πραγματικότητα λειτουργούσαν ως αντικομμουνιστικά «αναμορφωτήρια», γεγονός που αποτυπώνεται στην αγωνία της Φρειδερίκης στα απομνημονεύματα της να βρεθούν τα παιδιά *«για να τα πάρουν προτού τα πάρουν οι Κομμουνιστές»*[465], αλλά και στα

---

[460] Δημήτρης Σέρβος, *Το παιδομάζωμα και ποιοι φοβούνται την αλήθεια*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2001, σελ. 228.

[461] Ο πρόεδρος του Λαϊκού Συμβουλίου ενός από τα χωριά των Πρεσπών που βομβαρδίζονταν τακτικά αναφέρει: *«Κάθε μέρα τ' αεροπλάνα ρίχνουν στο χωριό που δεν έχει παρά γέρους, γυναίκες και παιδιά. Αρκετά απ' αυτά δολοφόνησαν οι ψευτοπαλληκαράδες. Τώρα τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολειό νύχτα. Την ημέρα κρύβονται. Πώς να τα προφυλάξουμε;»*. «Ο λαός ευχαριστεί τη Δημοκρατική Κυβέρνηση για το ενδιαφέρον που δείχνει για τα παιδάκια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 10.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[462] Γιώργος Μαργαρίτης, «Τα παιδιά του εμφυλίου πολέμου», *Θέματα Παιδείας*, τ.35-36, 2009, σελ. 148.

[463] Στο ντοκιμαντέρ *«Η αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας»* που γυρίστηκε από το κινηματογραφικό συνεργείο του ΔΣΕ στην Ελεύθερη Ελλάδα και στις Λαϊκές Δημοκρατίες το 1948 και περιγράφει τις συνθήκες ζωής των παιδιών στις εμπόλεμες περιοχές και στη συνέχεια στις χώρες φιλοξενίας τους, αναφέρεται ότι ο κυβερνητικός στρατός έριξε 20 ρουκέτες στο σχολείο του χωριού Άγιος Γερμανός στις Πρέσπες, ημέρα καθημερινή και πρωινή, που γνώριζαν ότι θα υπήρχαν παιδιά. Στα πλάνα του ντοκιμαντέρ φαίνεται ό,τι απέμεινε από το βομβαρδισμένο σχολείο. Αντίγραφο του ντοκιμαντέρ βρίσκεται στο Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ. Μάνος Ζαχαρίας (Σκηνοθέτης), *Τα παιδιά της Ελλάδας* [Κινηματογραφική ταινία], 1948 [Ντοκουμέντο από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Ένθετη έκδοση της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, 13.2.2005].

[464] Lars Bærentzen, «Το "παιδομάζωμα" και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας», στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.137.

[465] Φρειδερίκη, *Μέτρον Κατανοήσεως*, μτφρ. Θ. Καρζής, εκδόσεις Βιβλιομεταφραστική, Αθήνα, 1971, σελ.180. Στα απομνημονεύματα της Φρειδερίκης αποτυπώνεται η εναγώνια πολιτική της προσπάθεια να επιδείξει το «ενδιαφέρον» του Παλατιού για το λαό.

λόγια του ανταποκριτή των Times, που επισκέφτηκε την «παιδούπολη» της Λέρου: *«Το 1/10 περίπου είναι φανατικοί κομμουνισταί και δημιουργούν μεγάλα προβλήματα. Επι πλέον η νέα εσοδεία των μαχών Βίτσι και Γράμμου θα δημιουργήσει μεγαλυτέρας δυσκολίας γιατί πολλά απ' αυτά τα παιδιά επολέμησαν επί διάστημα με τους κομμουνιστάς και είναι φανατικοί κομμουνισταί»*[466]. Από το 1947 έως το 1950 λειτούργησαν 53 «παιδουπόλεις», πολλές από τις οποίες περισσότερο θύμιζαν πολυάνθρωπα στρατόπεδα εγκλεισμού[467], με τις συνθήκες διαβίωσης[468] σ' αυτές, αλλά και άλλες πτυχές που αφορούν τη λειτουργία τους, να αποτελούν ένα σκοτεινό πεδίο μελέτης για την ιστορική έρευνα[469].

Σε αυτές τις συνθήκες θανάτου, κακουχίας, αρπαγής από το αστικό κράτος η ανάγκη εξασφάλισης των παιδιών από τους παραπάνω κινδύνους στις περιοχές που ήλεγχε ο ΔΣΕ, αγοριών και κοριτσιών που στην μεγάλη πλειοψηφία τους ήταν παιδιά των μαχητών και μαχητριών του ΔΣΕ, αποκτούσε καθημερινά επιτακτικό χαρακτήρα. Η ένταση, ωστόσο, του πολέμου γενίκευσε με το πέρασμα του καιρού το πρόβλημα και οι εκκλήσεις των κατοίκων της ελεύθερης Ελλάδας άρχισαν να αποκτούν μαζικό χαρακτήρα. Με βάση τα αιτήματα από τα λαϊκά συμβούλια των χωριών να μεταφερθούν τα παιδιά σε ασφαλείς χώρες, στις αρχές του 1948 η ΠΔΚ απευθύνθηκε στις κυβερνήσεις των Λαϊκών Δημοκρατιών, διατυπώνοντας το

---

[466] «Τα παιδικά κάτεργα της Φρείκης στη Λέρο», *Δελτίο Ειδήσεων του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣΕ*, φ.70, 21.11.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[467] Γ. Μαργαρίτης, «Τα παιδιά του εμφυλίου πολέμου», ό.π.σελ.149.

[468] Ενδεικτικά, η εφημερίδα *«Μαχήτρια»* αναδημοσιεύει την είδηση από το αστικό έντυπο *«Νέα Αλήθεια»* (5.12.1948) ότι 26 παιδιά στην «παιδούπολη» των Ιωαννίνων δηλητηριάστηκαν και πέθαναν. «Τα παιδιά μας πεθαίνουν στις παιδουπόλεις της Φρίκης», *Μαχήτρια*, φ.7., 13.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ], ενώ ένα κορίτσι που αρπάχτηκε από το Κιλκίς και κατέληξε στην «παιδούπολη» της Λέσβου γράφει στον πατέρα της: *«Μας δέρνουν. Το ψωμί δε μας φτάνει. Πολλά παιδιά πέθαναν. Αυτά μπορούμε να σας γράφουμε»*, Τρυκ με διαφωτιστικό υλικό της ΠΔΕΓ που μοιράστηκε στις περιοχές του Γράμμου και του Βίτσι για την αναπτέρωση των μαχητριών, 1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[469] Καθώς τα σχετικά αρχεία παραμένουν κλειστά, δυσχεραίνεται η προσπάθεια να απαντηθούν πολλά από τα ερωτήματα που έχουν απασχολήσει την ιστορική έρευνα, τόσο για τις συνθήκες διαβίωσης, όσο και για τις υιοθεσίες των παιδιών των «παιδουπόλεων» από αμερικανικές οικογένειες ή τη χρησιμοποίηση τους ως φθηνό εργατικό δυναμικό. Σχετικά με το θέμα των παράνομων υιοθεσιών στις ΗΠΑ, το ρόλο της Φρειδερίκης και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες λάμβαναν χώρα οι παράνομες υιοθεσίες βλ. Βασιλική Χρυσοστομίδου, *Η συμβολή του αμερικανικού παράγοντα στην εδραίωση της Μοναρχίας στην Ελλάδα από τον Β' Παγκόσμιο μέχρι τον πρώιμο Ψυχρό πόλεμο*, διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2018, σελ. 125-142.

αίτημα για φροντίδα και φιλοξενία των παιδιών για όσο καιρό το επιβάλλουν οι συνθήκες.[470] Το αίτημα έγινε δεκτό και 8 μήνες μετά την ίδρυση των παιδουπόλεων[471], η ΠΔΚ αποφάσισε την απομάκρυνση των παιδιών από τις εμπόλεμες περιοχές, για να εξασφαλίσει όχι μόνο τη ζωή τους, αλλά και την ψυχική τους ηρεμία και τη στοιχειώδη φροντίδα που είχαν ανάγκη. Το Υπουργείο Εσωτερικών της ΠΔΚ έκανε επίσημη ανακοίνωση, εξηγώντας ταυτόχρονα όλους τους λόγους για τους οποίους πάρθηκε η απόφαση[472].

Στη συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου της ΠΔΚ ο αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, Γιάννης Ιωαννίδης εισηγούμενος το ζήτημα των παιδιών *«τόνισε ότι τα παιδιά στις ελεύθερες περιοχές υποφέρουν και κινδυνεύουν από την πείνα, τις αρρώστιες και τους βομβαρδισμούς […] από το άλλο μέρος οι μοναρχοφασίστες αρπάζουν με τη βία τα παιδιά στις μισοελεγχόμενες περιοχές, παρ' όλη την ενεργητική αντίσταση των μανάδων τους, που ξεσκίζουν με τα δόντια τους δήμιους των παιδιών τους. Πολλές μανάδες από τις μισοελεγχόμενες περιοχές […] φέρνουν στην αγκαλιά νύχτα τα παιδιά τους στις ελεύθερες περιοχές και τα πηγαίνουν ως τα σύνορα των Λαϊκών Δημοκρατιών με την επίκληση "Σώστε τα"[…]»*[473].

---

[470] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 471.

[471] Η απόφαση της ΠΔΚ για μεταφορά των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες πάρθηκε στις 7 Μάρτη του 1948. Η επισήμανση αυτή έχει σημασία γιατί διαψεύδει τον ισχυρισμό τόσο της Φρειδερίκης όσο και της αστικής προπαγάνδας ότι οι «παιδουπόλεις» δημιουργήθηκαν *«για να τα πάρουν (ενν. τα παιδιά) προτού τα πάρουν οι Κομμουνιστές»*. Βλ. παραπάνω σελ. 109.

[472] *«Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση, βλέποντας πως με την καταστροφική πολιτική που από το 1945 εφαρμόστηκε στην Ελλάδα από ξένους και ντόπιους εκμεταλλευτές […] ελαττώθηκαν οι δυνατότητες ανάλογης διατροφής που έχει ανάγκη η παιδική ηλικία. Με το εγκληματικό πέταμα στους δρόμους 150.000 και πάνω παιδιών όπου καθημερινά πολλά απ' αυτά πεθαίνουν. Με την τελευταία διαταγή της Φρειδερίκης που διέταξε τους υποτακτικούς της να συγκεντρώσουν όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά στα κέντρα για να τα μετατρέψουν σε γενίτσαρους και να τα βάλουν αναγκαστικά στις αγαπητές της χιτλερικές οργανώσεις νεολαίας. Ακόμα δε και με τους άνανδρους βομβαρδισμούς των ανυπεράσπιστων γυναικόπαιδων, από τους οποίους τον τελευταίο καιρό σκοτώθηκαν 120 παιδάκια, αποφάσισε να κάνει αποδεκτές τις αιτήσεις των λαϊκών οργανώσεων και των γονιών και να εγκρίνει την αποστολή και παραμονή των παιδιών, μέχρις ότου οι συνθήκες στη χώρα μας θα επιστρέψουν την επιστροφή τους»*. «Για να σωθούν από τη λύσσα των μοναρχοφασιστών τα παιδάκια. Ανακοίνωση του Υπουργείου των Εσωτερικών της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 8.10.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[473] «Συνήλθε το Υπουργικό Συμβούλιο της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 27.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Έτσι, από τις περιοχές των εντατικών πολεμικών συγκρούσεων μετακινήθηκαν περίπου 25.000 παιδιά προς τις σοσιαλιστικές χώρες, κυρίως παιδιά μαχητών του ΔΣΕ, στελεχών και συγγενών τους. Ανάμεσά τους υπήρχαν βέβαια και παιδιά χωρικών που δεν είχαν σχέση με τον ΔΣΕ, αλλά οι γονείς τους ήθελαν να τα σώσουν από την πείνα. Για κάθε 25 παιδιά αποφασίστηκε να σταλεί και μια δασκάλα-παιδαγωγός[474], η οποία εκλέχτηκε από συνέλευση των ίδιων των γονέων[475]. Τις αποστολές των παιδιών συνόδευαν ακόμη υγειονομικά συνεργεία και παιδοκόμοι[476]. Τα παιδιά μεταφέρθηκαν μέσω Αλβανίας σε Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία και Ανατολική Γερμανία, οι οποίες ανέλαβαν να καλύψουν όλα τα έξοδα σχετικά με τη διατροφή, τη στέγαση, τη μόρφωση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των παιδιών[477].

Το θέμα της μετακίνησης, εκτός του ότι ανακοινώθηκε ανοιχτά στις ελεύθερες περιοχές, απασχόλησε τα Λαϊκά Συμβούλια των χωριών[478] και πήρε διεθνείς διαστάσεις στο διεθνές συνέδριο Δημοκρατικής Νεολαίας[479] στο Βελιγράδι

---

[474] Η γυναίκα αυτή αποκαλούνταν «μάνα». Είχε την υποχρέωση να μείνει μαζί με τα παιδιά μέχρι να τακτοποιηθούν οριστικά και αναλάμβανε να ενημερώνει με γράμματα τους γονείς για την υγεία και τη ζωή των παιδιών. Δ. Σέρβος, *ό.π.*, σελ. 237.

[475] «Η φροντίδα της Λαϊκής Εξουσίας και η αλληλεγγύη των Λαϊκοδημοκρατικών χωρών για τα παιδάκια της Ελεύθερης Ελλάδας», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 3.3.1948.

[476] «Νέα από τη ζωή των Ελληνόπουλων», *Τα Νέα της Ημέρας, Όργανο του Αρχηγείου Κομοτηνής-Ξάνθης του ΔΣΕ*, φ.39, 21.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[477] Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ.312.

[478] *«Τελευταία τα λαϊκά συμβούλια στις ελεύθερες περιοχές συζήτησαν πολλές φορές με τους γονείς το ζήτημα της διατροφής των παιδιών. Ύστερα από πολλές συσκέψεις και συνεδριάσεις αποφάσισαν και απευθύνθηκαν στις λαϊκές οργανώσεις των λαϊκοδημοκρατικών χωρών της Ευρώπης που ανέλαβαν να πάρουν τα παιδιά στις χώρες τους και να τα δώσουν όλη τη βοήθεια και την φροντίδα που έχουν ανάγκη. Η πρόταση αυτή έγινε δεκτή από τους γονείς, άντρες και γυναίκες με αγωνιστικές εκδηλώσεις χαράς, ανακούφισης και ευγνωμοσύνης»*. «Η φροντίδα της Λαϊκής Εξουσίας και η αλληλεγγύη των Λαϊκοδημοκρατικών χωρών για τα παιδάκια της Ελεύθερης Ελλάδας», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, ό.π.

[479] *«Η Εκτελεστική Επιτροπή της Βαλκανικής Νεολαίας […] ανέλαβε τη διατροφή 12.000 παιδιών. Ανάλογες αποφάσεις πήραν και οι Επιτροπές Βοήθειας για την Ελλάδα της Ουγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας»*, «Για τη σωτηρία των παιδιών της Ελλάδας», *Καθημερινά Νέα, Δελτίο Ειδήσεων του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.44, 5.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

στις 3/3/1948 και στο Β΄ Παγκόσμιο Συνέδριο Δημοκρατικών Γυναικών την 1/12/1948 στη Βουδαπέστη[480].

Για την παρακολούθηση, τη φροντίδα και τη μόρφωση των παιδιών με απόφαση του ΚΚΕ και της ΠΔΚ ιδρύθηκε η *Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί* (ΕΒΟΠ), επικεφαλής της οποίας ήταν ο Πέτρος Κόκκαλης και μέλη της η Έλλη Αλεξίου, ο Γιώργης Αθανασιάδης, ο Θανάσης Μητσόπουλος και άλλοι εκπαιδευτικοί, παιδαγωγοί και άνθρωποι των γραμμάτων[481]. Με ευθύνη της ΕΒΟΠ που ανέλαβε τη συγγραφή και την εκτύπωση κυκλοφόρησαν σχολικά βιβλία πάνω σε καινούριες βάσεις, καθώς δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθούν λόγω του ιδεολογικού τους περιεχομένου τα σχολικά εγχειρίδια που κυκλοφορούσαν στο ελληνικό αστικό κράτος[482]. Στα παιδιά αυτά δόθηκε η δυνατότητα να λάβουν ανώτατη μόρφωση και τεχνική επαγγελματική ειδίκευση και πολλά από αυτά ολοκλήρωσαν μεσαίες, ανώτερες και ανώτατες σχολές στις χώρες της προσφυγιάς τους[483].

Τον Ιούνιο του 1948 με πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων και τη συμμετοχή των Υπουργείων Παιδείας και Πρόνοιας συστάθηκε στην Ελεύθερη Ελλάδα *Επιτροπή Προστασίας του Παιδιού* με στόχο την ίδρυση Γραφείου που θα φρόντιζε την παρακολούθηση όλων των ζητημάτων που σχετίζονταν με τη μόρφωση και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών που βρίσκονταν στις Λαϊκές Δημοκρατίες, θα

---

[480] Ένα από τα θέματα του Συνεδρίου ήταν «Η κατάσταση του παιδιού και τα δικαιώματά του» με εισηγήτρια την Πολωνίδα αντιπρόσωπο. Η Ρούλα Κουκούλου, γραμματέας της ΠΔΕΓ, μίλησε για τη σωτηρία και χαρά που βρήκαν τα παιδιά στις Λαϊκές Δημοκρατίες και έκανε έκκληση να συνεχιστεί και να μεγαλώσει η βοήθεια. Πάνω σ' αυτό το θέμα μίλησαν όλες οι αντιπρόσωποι και έβαλαν ως βασικό ζήτημα τη βοήθεια των παιδιών της Ελλάδας. «Όλες να βοηθήσουμε τα παιδιά της Ελλάδας-Από τις εργασίες του Συνεδρίου», *Μαχήτρια*, 13.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[481] Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, ό.π., σελ. 475.

[482] Για τον ρόλο της ΕΒΟΠ στην εκπαίδευση των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες βλ. Μαρία Μποντίλα, *Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων στα Ανατολικά Κράτη (1950-1964): πλαίσιο και κοινωνικοποίηση*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ. 7-84. Για μια θεώρηση του περιεχομένου εκπαίδευσης των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες σε αντιπαράθεση με την εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού αστικού κράτους βλ. Δημήτρης Βεργάκης, *Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου στις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ευρώπης στον αντίποδα της εκπαίδευσης του επίσημου ελληνικού κράτους*, διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2023, σελ. 24-73.

[483] Κώστας Γκριτζώνας, *Τα παιδιά του εμφυλίου πολέμου. Συμβολή στην αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας για το λεγόμενο «παιδομάζωμα»*, εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα, 1998, σελ.92-97.

έρχονταν σε επαφή με τις οργανώσεις του Ερυθρού Σταυρού κάθε χώρας και με άλλες οργανώσεις που αναλάμβαναν την προστασία των παιδιών και θα συγκέντρωνε πληροφορίες για τη ζωή των παιδιών, τις οποίες θα έστελνε στους γονείς τους[484].

Είναι δεκάδες τα γράμματα των παιδιών που δημοσιεύονταν στα έντυπα που κυκλοφορούσαν στην «ελεύθερη» Ελλάδα, με τα οποία πληροφορούσαν τους γονείς τους για τη ζωή τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες[485] αλλά και τα ευχαριστήρια των γονιών προς την ΠΔΚ[486], όπως πάρα πολλές ήταν και οι ανταποκρίσεις ξένων δημοσιογράφων[487] που έκαναν αυτοψία στα μέρη που φιλοξενούνταν τα παιδιά και επιβεβαίωναν τις πολύ καλές συνθήκες διαβίωσης τους. Πολλά ήταν και τα

---

[484] «Στην Ελεύθερη Ελλάδα ιδρύθηκε Επιτροπή Προστασίας του Παιδιού», *Καθημερινά Νέα, Δελτίο Ειδήσεων του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.139, 8.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[485] Ενδεικτικά, ο μικρός Σωτήρης, που βρισκόταν μαζί με τα τρία αδέρφια του στη Βουδαπέστη, γράφει: *«Σας χαιρετούμε με όλη μας την καρδιά και σας παρακαλούμε πάρα πολύ να μη στεναχωριέστε καθόλου για μας. Εμείς είμαστε καλά και […] δε μας φτάνουν τα φασιστικά αεροπλάνα και κανόνια και οι αγγλοαμερικάνικες σφαίρες. Μητέρα, εδώ μας βλέπουν πολύ καλά και μας δίνουν 5 φορές ψωμί και από όλα τα καλά που δεν τα ξέραμε εμείς. Μας έδωσαν και ρούχα και παπούτσια. Και κάνουμε και βόλτες μέσα στην πόλη με το αυτοκίνητο»*. «Γράμματα από τα παιδιά μας-Έχουμε απ ' όλα τα καλά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 1.8.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ] και οι μικροί Δημήτρης και Θανάσης από τη Ρουμανία γράφουν στους γονείς τους: *«Μας δώσανε καλά ρούχα. Τρώμε καλά, τρόφιμα, μαρμελάδες και διάφορα γλυκίσματα. Αυτά που τα τρώμε εμείς εδώ δεν τα τρώνε τόσο καλά τα ρουμάνικα παιδιά και είμαστε πολύ ευχαριστημένοι από τη Ρουμανία. Πηγαίνουμε σε κινηματογράφο και βλέπουμε σπουδαία πράγματα και ο Θανάσης λέει πότε θα πάω σπίτι να του δείχνω του πατέρα που είχα τόσα πράγματα σπουδαία να μην τα ξεχάσω»*. «Γράμματα από τα παιδιά μας-Τρώμε καλλίτερα κι απ' τα παιδιά της Ρουμανίας», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 8-9.8.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[486] Η Σουλτάνα Καλούδα έγραψε: *«Ευχαριστούμε την ΠΔΚ που δέχτηκε την παράκληση των μανάδων και έσωσε τα παιδιά μας από τις σφαίρες και τα κανόνια του Τρούμαν. Και σήμερα τα παιδιά μας ζουν μια ζωή ξένοιαστη και μορφώνονται μέσα στις χώρες της λαϊκής δημοκρατίας. Εμείς εκφράζοντας την ευχαρίστησή μας υποσχόμαστε με όλα τα γερατειά μας να βοηθήσουμε για να πραγματοποιήσουμε τους πόθους του ελληνικού λαού»*. «Ευχαριστήριο γονέων προς την ΠΔΚ που έσωσε τα παιδάκια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 17.10.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]. Δεκάδες παρόμοια ευχαριστήρια έφταναν στην ΠΔΚ.

[487] «*Η συντηρητική Herald Tribune έστειλε στη Γιουγκοσλαβία τον ανταποκριτή της Όμηρο Μπίγκαρτ, ο οποίος στις 14.6.1948 δημοσίευσε την ανταπόκρισή του από δυο διαφορετικούς χώρους που φιλοξενούνταν παιδιά. Ανέφερε χαρακτηριστικά: «Μόλις έφτασα τα παιδιά έκαναν εμβόλια κατά του τύφου. Αντίθετα από την πείνα και τη φτώχεια που είδα στην Ελλάδα αυτά τα είδα γερά και χορτάτα. Οι φροντίδες για τα παιδιά βρίσκονται στα χέρια κοριτσιών απ' την Ελλάδα που βοηθούνται στη δουλειά τους και από τις γυναίκες της Γιουγκοσλαβίας. Τελευταία εφοδιάστηκαν με αναγνωστικά στην ελληνική γλώσσα […] Εκτός από το κρέας τρώνε ζυμαρικά, πατάτες, φασόλια, τυρί, γάλα και πολλά φρούτα […] Παντού αστράφτει η καθαριότητα […] Θυμήθηκα τα παιδιά που είδα γυμνά και ξυπόλυτα μια ψυχρή μέρα του Φλεβάρη»*. «Πώς περνούν τα παιδάκια-Είναι χορτάτα και γερά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 24.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

γράμματα των γονιών που εξηγούσαν, αναφέροντας τους κινδύνους που διέτρεχαν τα παιδιά τους και τα δεινά που είχαν ήδη υποστεί από τον κυβερνητικό στρατό, τους λόγους για τους οποίους αποφάσισαν να τα στείλουν στις λαϊκές δημοκρατίες[488] (Παράρτημα Γ. 11).

Στις 27 Φεβρουαρίου 1948 η κυβέρνηση της Αθήνας κατέθεσε επίσημη διαμαρτυρία προς τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την «αρπαγή» παιδιών από τους κομμουνιστές, υιοθετώντας τον όρο «παιδομάζωμα» και οι εφημερίδες της Αθήνας κατήγγειλαν συστηματικά το «παιδομάζωμα» στο εσωτερικό και το εξωτερικό, αλλά οι καταγγελίες αυτές είχαν κυρίως εσωτερική απήχηση, καθώς το αρχικό ενδιαφέρον της διεθνούς αντικομμουνιστικής διπλωματικής στάσης γρήγορα αναδιπλώθηκε[489]. Το 1948 ο κυβερνητικός στρατός είχε γενικεύσει τη μεταφορά των παιδιών από τις εμπόλεμες ζώνες στα ιδρύματα της Βασιλικής Πρόνοιας και η συζήτηση θα μπορούσε εύκολα να αντιστραφεί και αυτό για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας δεν ήταν μέσα στις προθέσεις της διεθνούς δυτικής διπλωματίας[490]. Παρόλα αυτά το αστικό κράτος[491] με μια εκστρατεία πλαστών ή αστήρικτων αιτήσεων και εκβιασμού των γονιών ζητούσε την επιστροφή όλων ανεξαιρέτως των παιδιών[492]μη υπολογίζοντας ότι μια τέτοια

---

[488] «Γιατί στείλαμε τα παιδιά μας στις λαϊκές δημοκρατίες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 26.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[489] Ο ΟΗΕ ανέθεσε την έρευνα των καταγγελιών της κυβέρνησης της Αθήνας στην ειδική επιτροπή που είχε δημιουργήσει για τα Βαλκάνια, την UNSCOB, που ερευνούσε το κατά πόσο επενέβαιναν οι γειτονικές προς την Ελλάδα χώρες στον ελληνικό εμφύλιο. Το πόρισμα της επιτροπής το Νοέμβριο του 1948 ήταν αμήχανα ουδέτερο, καθώς αδυνατούσε να απαντήσει στο επίμαχο ζήτημα της εκούσιας ή ακούσιας μεταφοράς των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Βλ. αναλυτικά Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου,*τ.2.,ό.π, σελ. 605.

[490] Για τη στάση του αμερικανικού παράγοντα στις καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης περί «παιδομαζώματος» βλ. *στο ίδιο*, σελ. 609-611. Επίσης Lars Bærentzen, «Το "παιδομάζωμα" και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας», ό.π., σελ.151-153.

[491] Για την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης, τις αναδιπλώσεις και τη μεταστροφή της στο ζήτημα του επαναπατρισμού των παιδιών βλ. Ειρήνη Λαγάνη, *Το «παιδομάζωμα» και οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 1949-1953. Μια κριτική προσέγγιση*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σελ. 105-121.

[492] *«Στα χωριά του κάμπου του Κιλκίς οι μοναρχοφασίστες τον τελευταίο καιρό προσπαθούν με τη βία και την τρομοκρατία ν΄ αποσπάσουν δηλώσεις απ' τους πλησιέστερους συγγενείς των παιδιών που σώθηκαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες για να τα ξαναφέρουν πίσω. Ζητούν απ' αυτούς ακόμα και υπομνήματα στον ΟΕΕ για τον ίδιο σκοπό. Νομίζουν με τα ξεπερασμένα αυτά κάλπικα μέσα πως θα κατορθώσουν να βάλουν στο χέρι τα παιδιά που ζουν την ευτυχέστερη ζωή στις φιλόξενες χώρες της Λ. Δημοκρατίας, για να τα πεθάνουν στα στρατόπεδα της χιτλερίδας ή να τα εξανδραποδίσουν στα*

παράλογη απαίτηση θα σήμαινε την απόσπαση πολλών παιδιών από τους γονείς τους[493]. Και μπορεί ακόμα κι ο ίδιος ο Τζορτζ Μάρσαλ τόσο στις 24/4/1948 όσο και στις 14/8/1948 να έγραψε ότι *«υπήρχε "ανεπαρκής τεκμηρίωση" του ισχυρισμού πως μεγάλος αριθμός παιδιών είχε απομακρυνθεί με τη βία και πως υπήρχαν λίγα ή καθόλου τεκμήρια για άμεση ανάμειξη των κρατών δορυφόρων»*[494], στο εσωτερικό, ωστόσο, της χώρας η σχετική φιλολογία αποδείχτηκε ιδιαίτερα ανθεκτική και μακρόβια.

σπίτια των μεγαλοκυράδων. Οι αγρότες μας […] δεν υπογράφουν ούτε θα υπογράψουν τα κουρελόχαρτα της Φρείκης». «Με κάλπικα κουρελόχαρτα προσπαθούν να αρπάξουν τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων, Καθημερινή έκδοση της εφημερίδας Επίθεση, Οργάνου της Ταξιαρχίας Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, 21.2.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[493] Τελικά περίπου 5000 παιδιά επέστρεψαν μέσω του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, όταν ζητήθηκαν από τους γονείς τους που μετάνιωσαν ή εκβιάστηκαν από την κυβέρνηση της Αθήνας. Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 313.

[494] Lars Bærentzen, «Το "παιδομάζωμα" και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας», ό.π. σελ. 152.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Το περιεχόμενο και ο χαρακτήρας της Λαϊκής εκπαίδευσης

4.1 Η εμπειρία από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τη δράση της ΠΕΕΑ

Η διαμόρφωση εκπαιδευτικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και η προσπάθεια υλοποίησής της στα πλαίσια ενός θεσμού με ουσιαστική υπόσταση και δυναμική που στηριζόταν στον αγωνιζόμενο και μαχόμενο λαό δεν ήταν κάτι τελείως πρωτόγνωρο για το ΔΣΕ και το ΚΚΕ. Υπήρχε ήδη μια σημαντική παρακαταθήκη προς αξιοποίηση από την προσπάθεια της ΠΕΕΑ στη διάρκεια της Κατοχής να επεξεργαστεί και να εφαρμόσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα στις απελευθερωμένες από τον ΕΛΑΣ περιοχές. Η διατύπωση, άλλωστε, λόγου και θέσεων για την εκπαίδευση πήγαινε ακόμη πιο πίσω, στο πρώτο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ το 1918, που διατύπωσε προωθημένες θέσεις για την Παιδεία σχετικά με την κατάργηση της παιδικής εργασίας, το καθολικό δικαίωμα στην δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση, δωρεάν σχολική σίτιση, ανοικοδόμηση σχολικής στέγης, καθιέρωση και γενίκευση της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες και για πρώτη φορά διατύπωση της πρότασης για διδασκαλία κάθε εθνότητας στη γλώσσα της[495].

Στο Εθνικό Συμβούλιο της ΠΕΕΑ που συγκλήθηκε στις Κορυσχάδες Ευρυτανίας στις 14-27 Μάη 1944 ο Πέτρος Κόκκαλης, ως Γραμματέας της Παιδείας της ΠΕΕΑ εισηγήθηκε την αναγκαιότητα μιας ριζοσπαστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και αφού πρώτα αναφέρθηκε στα χαρακτηριστικά που είχε μέχρι

[495] Στο «Πρόγραμμα σημερινών απαιτήσεων» που ψηφίστηκε στο 1ο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, για την εκπαίδευση αναφέρονταν: *«16) Εκλαΐκευσις της εκπαιδεύσεως. Αυστηρά εφαρμογή της υποχρεωτικής εκπαιδεύσεως. Παροχή τροφής και των μέσων της διδασκαλίας εις τα παιδιά υπό των δήμων και κοινοτήτων. Ανώτατος αριθμός δι' έκαστον διδάσκαλον 25 μαθηταί και τάξεων εις ας διδάσκει δύο. Εκδημοκράτησις της διοικήσεως της εκπαιδεύσεως. Κατάργησις του άρθρου του συντάγματος περί γλώσσης και εισαγωγή της δημοτικής γλώσσης εις όλην την εκπαίδευσιν. Εισαγωγή εις τα σχολεία της γλώσσης των διαφόρων εθνικοτήτων δια τους εκ τούτων μαθητάς. 17)Ανοικοδόμησις σχολικών κτηρίων και πολλαπλασιασμός των σχολείων»*. *Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Πρακτικά). Αφιερωμένο στα 100 χρόνια του ΚΚΕ*, Σύγχρονη Εποχή-Ριζοσπάστης, Αθήνα, 2018, σελ.90-91.

τότε η Παιδεία[496], ανέπτυξε τους βασικούς άξονες της μεταρρύθμισης, όπως αποτυπώθηκαν στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, το οποίο είχε εμπνευστεί ο Δημήτρης Γληνός και που μετά το θάνατό του είχαν επεξεργαστεί δυο επιτροπές: μια προερχόμενη από το ΕΑΜ και μια από την ΕΠΟΝ[497], με την ενεργό συμμετοχή των σπουδαίων παιδαγωγών Κώστα Σωτηρίου, Μιχάλη Παπαμαύρου και Ρόζας Ιμβριώτη.

Σύμφωνα με το *Σχέδιο* που βασίζονταν στην αρχή «ένας λαός, μια παιδεία», η παιδεία είναι η σπουδαιότερη κοινωνική λειτουργία μέσα στην κοινωνική οργάνωση, όχι αποκομμένη από τη γύρω ζωή, αλλά θεμελιακό στοιχείο του κοινωνικού εποικοδομήματος, ταγμένη στην υπηρεσία του λαϊκού συνόλου[498]. Όλοι, από την κατώτατη ως την ανώτατη βαθμίδα απολαμβάνουν ίσα και πραγματικά δικαιώματα στην μόρφωση, χωρίς περιορισμούς για οικονομικούς ή κοινωνικούς λόγους, με κριτήριο την ικανότητα και ανάλογα με τη φυσική κλίση του καθενός. Έχοντας αυτά τα χαρακτηριστικά η παιδεία δεν μπορεί να αποτελεί ατομική υπόθεση, ούτε να γίνεται αντικείμενο ιδιωτικής εμπορικής εκμετάλλευσης, αλλά είναι υπόθεση της οργανωμένης λαϊκής πολιτείας. Ο γενικός σκοπός της είναι η πνευματική, ηθική και υλική ανύψωση του εργαζόμενου λαού[499].

Το Σχέδιο περιελάμβανε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και όλες τις λειτουργίες της με κάθε λεπτομέρεια (μόρφωση και μετεκπαίδευση εκπαιδευτικών,

---

[496] Η παιδεία σύμφωνα με τον Πέτρο Κόκκαλη ήταν α) αντιλαϊκή, ο αναλφαβητισμός θριάμβευε, τα σχολικά κτίρια ήταν στάβλοι, β) αντικοινωνική, μακριά από τις υλικές και πνευματικές ανάγκες του λαού, γ) αντιεπιστημονική τόσο στο περιεχόμενο όσο και στις μεθόδους διδασκαλίας, δ) ενίσχυε την ποσοτική και όχι την ποιοτική μάθηση ε) καλλιεργούσε τον ατομισμό και υπηρετούσε τα αντιδραστικά ιδανικά του ασκητισμού, που θεωρούσε την εργασία καταναγκαστική αγγαρεία, του ψευτοκλασικισμού εμποτισμένου με προγονοπληξία και του φασιστικού ιδεώδους, του πιο αντιδραστικού και αντιλαϊκού από όλα τα παραπάνω. Χ. Σακελλαρίου, *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, ό.π., σελ. 75-78.

[497] *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας. Εισήγηση του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν. στη Γραμματεία Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α,* 1944.

[498] *Στο ίδιο*, σελ. 1.

[499] *«[…] η παιδεία θέτει στον εαυτό της ως γενικό σκοπό να ανυψώσει πνευματικά, ηθικά και υλικά τον εργαζόμενο λαό, να του δώσει δηλαδή όλα τα μορφωτικά στοιχεία και να του παρασκευάσει όλες τις δυνατότητες, ώστε να μπορεί να πολλαπλασιάσει την παραγωγή των υλικών πολιτιστικών αγαθών, να εκμεταλλευθεί και να αναπτύξει τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της Χώρας μας, να προαγάγει τον πνευματικό πολιτισμό μας και να οργανώσει και να εξελίξει τους θεσμούς της Πολιτείας σαν πραγματικά ελεύθερος λαός»*. *Στο ίδιο*, σελ.1-2.

προστατευτικά μέτρα για τους μαθητές, σχολικά κτίρια, βιβλία, περιεχόμενο, σκοποθεσία ανά βαθμίδα). Καθιέρωνε την κοινή δημοτική γλώσσα ως μοναδικό γλωσσικό όργανο στην Παιδεία όλων των βαθμίδων[500] και τη δωρεάν και υποχρεωτική παιδεία έως 14 ετών. Η παιδεία θα ήταν ενιαία από την κατώτερη ως την ανώτερη βαθμίδα. Πρότεινε οκτατάξιο δημοτικό με επαγγελματική διαφοροποίηση στις δυο τελευταίες τάξεις ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες[501] και μέση παιδεία διαφοροποιημένη, αλλά με ενιαία παιδαγωγική κατεύθυνση, που θα διακλαδίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του λαού και τα ενδιαφέροντα των παιδιών και θα έχει βάση της την ανθρώπινη εργασία, επιστημονικά οργανωμένη χωρίς τη διάκριση πνευματικής-χειρωνακτικής εργασίας[502]. Όλη η εργασία του σχολείου στηρίζεται στις *αρχές της εργασίας*[503], της *άμεσης πραγματικότητας*[504] και της *αυτοδιοίκησης*[505] μέσα στη σχολική κοινότητα, αρχές που όπως θα δούμε στη συνέχεια θα έχουν το αποτύπωμά τους και στην εκπαιδευτική πολιτική της ΠΔΚ.

Το *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, ήταν εμφανώς επηρεασμένο από τις επεξεργασίες του Δημήτρη Γληνού και του - μετά τη διάσπαση - Εκπαιδευτικού

---

[500] *Στο ίδιο*, σελ.4.
[501] *Στο ίδιο*, σελ.14-15.
[502] *Στο ίδιο*, σελ.25.
[503] *«[…] Δε θα ακούμε μέσα σε τέσσερις τοίχους παθητικά το δάσκαλο, παρά δημιουργικά θα εργαζόμαστε μέσα και πλάγι στην παραγωγή, σύμφωνα με ορισμένο σχέδιο. Δε θα έχει αξία η απομνημόνευση παρά η ατομική μας εργασία και δημιουργία […] Η παλιά τάξη δε θα υπάρχει. Τη θέση της θα πάρει το επιστημονικό εργαστήριο, το εργοστάσιο, το χημείο, το βουνό, το λιβάδι, ο αγρός, το δάσος, η θάλασσα. Να το πεδίο που θέλουμε να κινηθούμε και όχι οι τέσσερες τοίχοι! […] Η ίδια τάξη, σωστό επιστημονικό εργαστήριο, με τραπέζι, με καρέκλες, όργανα και εργαλεία, κινηματογράφο, χάρτες, οδηγούς, θα δίνει την ήρεμη γωνιά για συγκέντρωση όλης της πείρας και για λύση των προβλημάτων που γεννήθηκαν πάνω στην εργασία»*. *Στο ίδιο*, σελ. 28-29.
[504] *«Θα πετάξουμε αλύπητα ό, τι είναι ξένο προς τη ζωή και τις ανάγκες της. Θα κρατήσουμε μόνο εκείνο το υλικό που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την πραγματικότητα και να δούμε την αλληλουχία που υπάρχει στα γεγονότα και στα φαινόμενα […] δεν αποκλείουμε γενικά τα συστηματικά μαθήματα, όμως αποκλείουμε την πλέρια διάλυση της ενότητας των γνώσεων σε μαθήματα τελείως χωριστά και ανεξάρτητα»*. *Στο ίδιο*, σελ.29-30.
[505] *«Μ' αυτή (ενν. την αυτοδιοίκηση) θα αναπτυχθούν μερικές ιδιότητες, που θα έχουν χαρακτήρα κατ' εξοχήν κοινωνικό. Μέσα σ' αυτή θα βλαστήσει το πνεύμα της αλληλεγγύης και της εσωτερικής πειθαρχίας. Θα νιώσουμε βαθιά το μηχανισμό, το χαρακτήρα της ελεύτερης συγκατάθεσης, θα κινηθεί για όλα το ατομικό ενδιαφέρον, κι αυτό όχι πια με ξερά λόγια ή ηθοπλαστική διδασκαλία, παρά με ζωντανά παραδείγματα και πράξεις που θα τα προσφέρει σε κάθε στιγμή η αυτοδιοίκηση»*. *Στο ίδιο*, σελ. 32.

Ομίλου[506] και ταυτόχρονα επιχειρούσε μια πρώτη προσπάθεια πρακτικής εφαρμογής ορισμένων εκσυγχρονισμών και καινοτόμων στοιχείων εμπνευσμένων από την εκπαιδευτική και παιδαγωγική πείρα της ΕΣΣΔ, τις αρχές του Σχολείου Εργασίας και το Πολυτεχνικό σχολείο[507].

Αμέσως μετά την Εθνοσυνέλευση στις Κορυσχάδες η κυβέρνηση της ΠΕΕΑ επιχείρησε να εφαρμόσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, αντιμετωπίζοντας καταρχάς τα πιο επείγοντα προβλήματα. Μέσα στις συνθήκες της Κατοχής με τον λιμό, την ασιτία και την ορφάνια να απειλεί την παιδική ηλικία, από την πρώτη στιγμή, ζωτικής σημασίας ζήτημα για την ΠΕΕΑ ήταν η μέριμνα για την διατήρηση των παιδιών στη ζωή. Μέσα σε αντίξοες συνθήκες με πλήρη έλλειψη πόρων και υποδομών ιδρύθηκαν δεκάδες Παιδικοί Σταθμοί, που στελεχώθηκαν από νεαρές ΕΠΟΝίτισσες, οι οποίες με αυταπάρνηση αναλάμβαναν όλη τη φροντίδα για τη λειτουργία τους[508]. Καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την αποκατάσταση της λειτουργίας των σχολείων στις ελεύθερες περιοχές, με την επιδιόρθωση όσων σχολείων είχαν υποστεί ζημιές λόγω του πολέμου.

Με την πράξη αρ. 45 της ΠΕΕΑ καταργήθηκε το «Ιδιώνυμο» και με βάση αυτή την πράξη ανασυστήθηκε η Διδασκαλική Ομοσπονδία, που είχε καταργηθεί επί Μεταξά[509]. Η τεράστια έλλειψη διδακτικού προσωπικού αντιμετωπίστηκε αρχικά με την απόσπαση όσων από τους αντάρτες ήταν δάσκαλοι σε σχολεία που προηγουμένως ήταν κλειστά, οι οποίοι *«άλλαζαν συχνά στα χέρια τους την κιμωλία και το βιβλίο με το ντουφέκι και το πολυβόλο και την αίθουσα του σχολείου με το*

---

[506] Τις θέσεις για τη δωρεάν, υποχρεωτική, οκτάχρονη εκπαίδευση, στη δημοτική γλώσσα, με βασική αρχή το σχολείο εργασίας και έμφαση στην έννοια της σχολικής κοινότητας τη συναντάμε στη *«Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του Εκπαιδευτικού Ομίλου»* το 1927. Δ. Γληνός, Α. Θεοδωροπούλου, Κ.Δ. Σωτηρίου, Β. Λαχανάς, Ν. Μπερτός, Μπ. Αλιβιζάτος, Γαλ. Καζαντζάκη «Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του "Εκπαιδευτικού Ομίλου"», *Αναγέννηση*, Χρονιά Α', φ.11-12, Ιούλιος-Αύγουστος 1927.

[507] Για την επίδραση της παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής πείρας της ΕΣΣΔ στην εκπαιδευτική πρόταση που κατέθεσε η ΠΕΕΑ βλ. αναλυτικά Ελευθερία Παπαστεφανάκη, *Αριστερή Παιδαγωγική Σκέψη στην Ελλάδα (1910-1951). Από το Αστικό Σχολείο Εργασίας στον Πολυτεχνισμό*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2020, σελ.45-83.

[508] Χ. Σακελλαρίου, *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, ό.π., σελ.39.

[509] *Στο ίδιο*, σελ. 55.

ταμπούρι στο πεδίο της μάχης»[510] και στη συνέχεια με την ίδρυση 5 παιδαγωγικών φροντιστηρίων για την εκπαίδευση των δασκάλων, που οργανώθηκαν σε μια σειρά από περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας. Τα δυο από αυτά, της Τύρνας και του Καρπενησίου ιδρύθηκαν στις 8 Ιούνη του 1944 με απόφαση που υπέγραφε ο Πέτρος Κόκκαλης[511]. Στο Παιδαγωγικό Φροντιστήριο της Τύρνας, που παρακολούθησαν 85 σπουδαστές, διευθύντρια ήταν η Ρόζα Ιμβριώτη και στο Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Καρπενησίου, με δυναμικότητα 50 σπουδαστών, συνδιευθυντές οι Κώστας Σωτηρίου και Μιχάλης Παπαμαύρος[512]. Οι σχολές λειτούργησαν ως αυτοδιοικούμενες κοινότητες με τη δημιουργία τμημάτων καθαριότητας, σίτισης, διαχείρισης, ψυχαγωγίας[513]. Φροντιστήρια λειτούργησαν και στο Ερημόκαστρο (Αρχαίες Θεσπιές) Θηβών, στα Γρεβενά και στη Μέση Μηλιά Πιερίας[514]. Παράλληλα, το εκπαιδευτικό έργο της ΠΕΕΑ περιελάμβανε την ίδρυση τριών Γεωργικών σχολών με στόχο την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου των νέων αγροτών[515], αλλά και τη λειτουργία νυχτερινών σχολείων για αναλφάβητους[516].

Η πιο καινοτόμα, ωστόσο παρέμβαση στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της ΠΕΕΑ ήταν η συγγραφή νέων αναγνωστικών, που ήρθε να καλύψει την ανάγκη αντικατάστασης των αναγνωστικών της μεταξικής περιόδου που ήταν εμποτισμένα με τα ιδανικά του φασισμού και του σωβινισμού. Με απόφαση της Γραμματείας της ΠΕΕΑ ανατέθηκε η συγγραφή δυο νέων αναγνωστικών στους δυο μεγάλους παιδαγωγούς που δίδασκαν στα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια της Τύρνας και του Καρπενησίου. Έτσι δημιουργήθηκαν τα «Αετόπουλα» της Ρόζας Ιμβριώτη για τη Γ' και Δ' τάξη και το αναγνωστικό «Ελεύθερη Ελλάδα» του Μ. Παπαμαύρου για τις Ε' και Στ' τάξεις[517]. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ρόζα Ιμβριώτη για την ταχύτητα της συγγραφής, της

---

[510] *Στο ίδιο*, σελ.62.
[511] *Στο ίδιο*, σελ. 92-93.
[512] Ρόζα Ιμβριώτη, «Η Λαϊκή Παιδεία», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.22, 5.10.1945, σελ. 12.
[513] Κυριακή Καμαρινού, *Τα «πέτρινα» Πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και εξορίες 1924-1974*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2005, σελ.70.
[514] Χ. Σακελλαρίου, *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, ό.π., σελ.133-147.
[515] *Στο ίδιο*, σελ. 185-197.
[516] Ρ. Ιμβριώτη, «Η Λαϊκή Παιδεία», ό.π., σελ.12.
[517] Χ. Σακελλαρίου, *Η Παιδεία στην Αντίσταση*, ό.π, σελ. 162.

εικονογράφησης και της εκτύπωσης: *«Γίνηκαν όλα μέσα σε 1 ½ μήνα μέσα στην παραζάλη της αποχώρησης των Γερμανών και τη μέθη της λαϊκής νίκης, πάνω σε ειρηνικά χωριουδάκια χωρίς κανένα βοήθημα»*[518].

Το εκπαιδευτικό έργο της ΠΕΕΑ θα πρέπει να ιδωθεί στο πλαίσιο της εποχής και της στρατηγικής του ΚΚΕ, που αποσυνέδεσε την πάλη για εθνική απελευθέρωση και ανεξαρτησία από την πάλη για την ανατροπή της αστικής εξουσίας[519]. Οι στόχοι και επεξεργασίες αυτού του προγράμματος επομένως είχαν συγκεκριμένα όρια που απέρρεαν από την παραπάνω στρατηγική. Παρόλα, ωστόσο, τα προβλήματα και τις αντιφάσεις, το έργο αυτό απέδωσε καρπούς, έδειξε τις δυνατότητες του λαού που μάθαινε να αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση των οξυμμένων προβλημάτων του και συσσώρευσε σημαντική πείρα που αξιοποιήθηκε στα χρόνια του εμφυλίου από το ΚΚΕ και το ΔΣΕ στην προσπάθεια οργάνωσης της λαϊκής εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές.

4.2 Προγράμματα σπουδών- Σχολική ζωή

Βασικό μέλημα μετά το άμεσο και επιτακτικό καθήκον για άνοιγμα των σχολείων και εξεύρεση του απαραίτητου διδακτικού προσωπικού ήταν ο καθορισμός του προγράμματος σπουδών, που θα αποσκοπούσε τόσο στην εξάλειψη της αγραμματοσύνης όσο και στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών με δημοκρατικά ιδανικά[520]. Με ευθύνη της ΠΔΚ διανέμονταν στους υπεύθυνους Παιδείας κάθε Αρχηγείου το Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των σχολείων, διευκρινιστικές

---

[518] Ρ. Ιμβριώτη, «Η Λαϊκή Παιδεία», ό.π., σελ.12.

[519] Αυτή η στρατηγική δεν αποτελούσε ιδιαιτερότητα του ΚΚΕ, αλλά αντανακλούσε αντίστοιχα προβλήματα στη στρατηγική του Διεθνούς Κομμουνιστικού Κινήματος. Οι αιτίες, ωστόσο, για τα προβλήματα στρατηγικής του Διεθνούς Κομμουνιστικού Κινήματος απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση που ξεπερνά τα όρια αυτής της διπλωματικής εργασίας.

[520] *«Πρέπει ακόμα να καθορίσουμε ένα δημοκρατικό συγκεκριμένο και εφαρμόσιμο πρόγραμμα, έτσι που να επιτύχουμε την εκμάθηση της γραφής και ανάγνωσης στη δημοτική γλώσσα, τις στοιχειώδεις γνώσεις της Αριθμητικής, της Ελ. Ιστορίας και Γεωγραφίας κι ακόμα να πετύχουμε τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών με δημοκρατικά ιδανικά και τις σύγχρονες παραδόσεις του εθνικού και δημοκρατικού μας αγώνα της πρώτης και της τωρινής κατοχής»*. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, ό.π.

παρατηρήσεις για τα γνωστικά αντικείμενα και οδηγίες για τα καθήκοντα των δασκάλων.

Βασική επιδίωξη του Αναλυτικού Προγράμματος ήταν η διαμόρφωση ενός δημοκρατικού περιεχομένου στη μόρφωση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η απλοποίηση της ύλης και των διδασκομένων μαθημάτων, ώστε να αντιμετωπίζονται οι υπάρχουσες ελλείψεις και η επιπλέον βοήθεια σε όσους δεν ήταν διπλωματούχοι δάσκαλοι, ώστε να έχουν ένα συγκεκριμένο οδηγό στη δουλειά τους. Οι γνωστικές περιοχές στις οποίες επιδιώκονταν να κατακτήσουν ένα επίπεδο μόρφωσης οι μαθητές ήταν ανάγνωση και γραφή, οι στοιχειώδεις γνώσεις αριθμητικής, οι βασικές γνώσεις της νεοελληνικής ιστορίας και της γεωγραφίας και χρήσιμες γνώσεις για τη ζωή[521].

Τα διδασκόμενα μαθήματα[522] ήταν:

1) Ανάγνωση. Ήταν καθημερινό μάθημα για όλες τις τάξεις. Για την Α' τάξη μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν τα παλιά αλφαβητάρια ή να γίνει προφορική διδασκαλία, με το δάσκαλο να γράφει το μάθημα στον πίνακα και να διαβάζουν τα παιδιά. Για τις μεγαλύτερες τάξεις χρησιμοποιούνταν τα αναγνωστικά της ΠΕΕΑ, «Αετόπουλα» και «Ελεύθερη Ελλάδα». Αν έλειπαν, η διδασκαλία γινόταν από τις δημοκρατικές εφημερίδες.

2) Ιστορία. Στη Β' και Γ' τάξη διδάσκονταν με τη μορφή διηγήσεων ιστοριών του 1821, του αγώνα της Αντίστασης και του αγώνα που διεξάγονταν από το ΔΣΕ. Για τις υπόλοιπες τάξεις διδάσκονταν η ιστορία της Ελλάδας από την Τουρκοκρατία μέχρι τη σύγχρονη εποχή, με έμφαση σε πλευρές της επανάστασης του 1821 που αναδείκνυαν τον λαϊκό παράγοντα, αλλά και τον ρόλο των κοτζαμπάσηδων, στον αντιλαϊκό χαρακτήρα της μεταξικής δικτατορίας, στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, την Κατοχή και την ιστορία των ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ και ΚΚΕ.

---

[521] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 424877, Προσωρινό Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη μόρφωση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών και της νεολαίας.
[522] Στο ίδιο.

3) Γραμματική και Ορθογραφία. Αν ο δάσκαλος ήταν διπλωματούχος, διδάσκονταν οι κανόνες της γραμματικής της δημοτικής γλώσσας. Αλλιώς διδάσκονταν μόνο η ορθογραφία.

4) Γεωγραφία. Στην Γ' τάξη διδάσκονταν γενικές γνώσεις φυσικής γεωγραφίας και στις μεγαλύτερες τάξεις η γεωγραφία της Ελλάδας και στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας.

5) Αριθμητική. Στις τρεις πρώτες τάξεις διδάσκονταν απλές πράξεις με τους αριθμούς 1-1000 και στις μεγαλύτερες τάξεις διδάσκονταν οι δεκαδικοί αριθμοί και ορισμένες γνώσεις για συμμιγείς αριθμούς και κλάσματα. Στις τελευταίες τάξεις το πρόγραμμα καταμερίζονταν ανάλογα με τις γνώσεις και την ικανότητα των μαθητών.

6) Πατριδογνωσία. Διδάσκονταν σε όλες τις τάξεις και περιελάμβανε γνώσεις για το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που αφορούσαν στον τρόπο ζωής και παραγωγής, τις ασχολίες των κατοίκων, γνώσεις για τις κοινωνικές τάξεις και το δημοκρατικό κίνημα. Θεωρούνταν μάθημα μεγάλης σπουδαιότητας.

7) Φυσική Ιστορία. Διδάσκονταν στην τελευταία τάξη και αφορούσε γνώσεις για τα βασικά ζώα της Ελλάδας και ιδιαίτερα του τόπου.

8) Υγιεινή. Περιελάμβανε καθημερινές επιθεωρήσεις για την καθαριότητα των παιδιών και του σχολείου, καλλιέργεια της αγάπης στην καθαριότητα, ορισμένες γνώσεις για θέματα υγείας και εξορμήσεις καθαριότητας.

9) Καλλιγραφία και Ιχνογραφία. Εξάσκηση στην ορθή γραφή και το σχέδιο στις ώρες της σιωπηρής εργασίας[523].

[523] Οι σιωπηρές εργασίες γίνονταν από τα παιδιά, όταν τα ίδια δεν εργάζονταν με το δάσκαλο. Εκτός του ότι ήταν πολύ βοηθητικές για τα παιδιά στις περιπτώσεις που ο δάσκαλος είχε συνδιδασκαλία σε πολλές τάξεις, συντελούσαν και στην απόκτηση αυτενέργειας και υπευθυνότητας. Οι σιωπηρές εργασίες δεν αφήνονταν ποτέ ανεξέλεγκτες από το δάσκαλο. Κάθε φορά που τελείωνε ένα μάθημα,

10) Ωδική. Τα παιδιά ξεκινούσαν τη μέρα τους στο σχολείο με τραγούδια του αγώνα. Στο μάθημα της Ωδικής διδάσκονταν τραγούδια της φύσης, αγωνιστικά και δημοτικά τραγούδια.

11) Γυμναστική. Στις μεγαλύτερες τάξεις μάθαιναν να συντάσσονται, να παρατάσσονται και να βαδίζουν, οργάνωναν παιχνίδια και αθλοπαιδιές.

12) Έκθεση. Τα θέματα προς ανάπτυξη δίνονταν στις μεγάλες τάξεις στην ώρα της σιωπηρής εργασίας. Εξασκούνταν σε διάφορα είδη γραπτού λόγου, όπως περιγραφικά κείμενα, θέματα φανταστικά, χαρακτηρισμούς γεγονότων, πράξεων ή ανθρώπων, επιστολές, ημερολόγια[524].

Σημαντικό ρόλο στη ζωή και τη λειτουργία του σχολείου εκτός από τη διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων είχε και η διοργάνωση των σχολικών γιορτών και άλλων εκδηλώσεων παιδαγωγικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα[525]. Οι σχολικές γιορτές οργανώνονταν από τους υπεύθυνους δασκάλους σε συνεργασία με τα παιδιά. Σ' αυτές έπαιρναν μέρος οι γονείς, οι εκπρόσωποι των λαϊκών συμβουλίων και όλος ο λαός της περιοχής. Απαγγέλλονταν ποιήματα, αναγνώσματα και γίνονταν ομιλίες και ανακοινώσεις. Σχολικές γιορτές διοργανώνονταν στην αρχή της σχολικής χρονιάς, με την ολοκλήρωση των εξετάσεων και την Πρωτομαγιά. Υπήρχαν επίσης γιορτές Πρασίνου και σχολικού κήπου. Το σχολείο συμμετείχε και σε όλες τις γιορτές του λαού με αφορμή τα έργα ανοικοδόμησης ή μεγάλων γεωργικών εργασιών, όπως ο τρύγος, αλλά και σε όλες τις γιορτές των λαϊκών οργανώσεων και του λαϊκοδημοκρατικού αγώνα. Παράλληλα διοργανώνονταν εκθέσεις με έργα των μαθητών ή της σοδειάς από το σχολικό κήπο. Πολύ σημαντική θέση στη ζωή του σχολείου είχαν και οι δραστηριότητες ψυχαγωγικού χαρακτήρα,

---

πριν πάει στο επόμενο, κανόνιζε πρώτα και έλεγχε τις σιωπηρές εργασίες με τις υπόλοιπες τάξεις. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, ό.π.

[524] Στο ίδιο.

[525] Στο ίδιο.

όπως η μαθητική χορωδία, η διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων και οι εκδρομές, οι οποίες μπορεί να είχαν ψυχαγωγικό ή διδακτικό χαρακτήρα[526].

4.3. Ιδεολογικός προσανατολισμός Λαϊκής εκπαίδευσης – Ο χαρακτήρας της εξουσίας του ΔΣΕ

Το καθήκον της οργάνωσης της λαϊκής εκπαίδευσης από το ΔΣΕ στις περιοχές που περνούσαν στον έλεγχό του εντάσσεται στο συνολικό καθήκον της οργάνωσης της ζωής και της καθημερινότητας στις ελεύθερες και απελευθερωμένες περιοχές. Μέσα στις συνθήκες της ένοπλης πάλης το έργο που έχει να επιτελέσει η λαϊκή εξουσία είναι διπλό. Καταρχάς, λαμβάνοντας άμεσα πρακτικά μέτρα να αντιμετωπίσει την πλήρη αποδιάρθρωση της εκπαίδευσης, να φροντίσει για το άνοιγμα των σχολείων και την στελέχωσή τους με το απαραίτητο διδακτικό προσωπικό, να καταπολεμήσει την αγραμματοσύνη και τον αναλφαβητισμό και να πάρει μέτρα στήριξης της επιβαρυμένης υγείας των παιδιών με την λήψη μέτρων ιατρικής πρόνοιας, την οργάνωση μαθητικών συσσιτίων και παιδικών κατασκηνώσεων.

Παράλληλα, οφείλει να καταρτίσει ένα σχέδιο για την οργάνωση της παιδείας που θα αποτυπώνεται στο περιεχόμενο και τις μεθόδους διδασκαλίας, με χαρακτηριστικά που θα βρίσκονται στον αντίποδα της αστικής εκπαίδευσης και που θα αναδεικνύουν την βασική προγραμματική θέση του λαϊκού κινήματος *«για την οργάνωση μιας αληθινά λαϊκής παιδείας, διαποτισμένης με ζωντανά προοδευτικά δημοκρατικά ιδανικά, καθολική και δωρεάν, προσαρμοσμένης στις πραγματικές πνευματικές και υλικές ανάγκες του λαού και των νέων»*[527]. Ο προγραμματικός αυτός στόχος δεν μπορεί παρά να εναρμονίζεται με έναν από τους βασικούς σκοπούς της ΠΔΚ *«να κυβερνήσει τη χώρα πάνω σε λαϊκές και δημοκρατικές βάσεις,*

[526] Στο ίδιο.
[527] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, ό.π.

παίρνοντας όλα τα μέτρα για την ανάπτυξη των λαϊκοδημοκρατικών θεσμών και μεταρρυθμίσεων[…]»[528].

Αξιοποιώντας την εκπαιδευτική πρόταση της Κυβέρνησης της ΠΕΕΑ, καθορίζονται οι βάσεις πάνω στις οποίες θα λειτουργεί το σχολείο στο λαϊκό κράτος, υιοθετώντας τις τρεις αρχές της *θετικής δημιουργικής εργασίας*, της *άμεσης πραγματικότητας* και της *αυτοδιοίκησης*, που συναντήσαμε και στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας* της ΠΕΕΑ. Στο θεωρητικό επίπεδο τονίζεται η μορφωτική αξία της εργασίας στην αρμονική ανάπτυξη και κυρίως στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών (*αρχή της εργασίας*), η ανάγκη γνωριμίας των παιδιών με τη γύρω σύγχρονή τους ζωή, η διαπαιδαγώγησή τους μέσα στα προβλήματα της ζωής και ανάπτυξη πρωτοβουλίας για την επίλυσή τους (αρχή της *άμεσης πραγματικότητας*) και η καλλιέργεια ιδιοτήτων με κοινωνικό χαρακτήρα, όπως η αλληλεγγύη και η εσωτερική πειθαρχία (*αρχή της αυτοδιοίκησης*)[529].

Οι τρεις αυτές αρχές αποτυπώνονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και στα Αναλυτικά Προγράμματα που στέλνονται με ευθύνη της ΠΔΚ στους Υπευθύνους Παιδείας κάθε Αρχηγείου.

Η πιο απαιτητική προσπάθεια αφορούσε τον προσανατολισμό του πυρήνα του σχολείου στην *δημιουργική και κοινωνικά χρήσιμη εργασία*. Λαμβάνοντας υπόψη τις αντικειμενικές δυσκολίες που δημιουργούσαν οι συνθήκες του ένοπλου αγώνα σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας, επιχειρήθηκε μέσα από την τριβή και ενασχόληση των παιδιών με τα γνωστικά αντικείμενα και τις σχολικές δραστηριότητες αυτά να έρθουν πιο κοντά στη φύση και να παράγουν μικρές εργασίες στα πλαίσια των μαθημάτων που διδάσκονταν. Έτσι, μεγάλη έμφαση δόθηκε στη δημιουργία του σχολικού κήπου, για τη λειτουργία του οποίου γινόταν καταμερισμός εργασιών (αναζήτηση σπόρων, φύτευση, περιποίηση, εξημέρωση και ανάπτυξη του φυτού), δημιουργία ομάδων που φρόντιζαν την περίφραξη, την

---

[528] «Ιδρυτική Πράξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, ό.π.
[529] Κώστας Σωτηρίου, «Η παιδεία στο 1947», *Ανταίος*, Περίοδος Β', Χρόνος Δ', 1, 1948, σελ.34.

άρδευση, τη μελέτη της εσωτερικής διαίρεσης τους κήπου, τήρηση ημερολογίου και ορισμού υπεύθυνης επιτροπής του κήπου, που θα λογοδοτούσε στην κοινότητα για την εξέλιξη του εγχειρήματος[530]. Στο μάθημα της Γεωγραφίας, δίνονταν έμφαση σε στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας, γνωριμία των παιδιών με τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας, στο μάθημα της Ιστορίας προβλέπονταν επισκέψεις σε τάφους λαϊκών αγωνιστών και στα πεδία εκτελέσεων, δραστηριότητες όπως το «δέμα του αντάρτη», το οποίο συνόδευαν και με επιστολές τους προς τους μαχητές. Στο μάθημα της Πατριδογνωσίας, που θεωρούνταν από τα πιο σημαντικά, περιλαμβάνονταν η παρατήρηση όλων των δραστηριοτήτων του σπιτιού, του σχολείου και του χωριού, στις μικρότερες τάξεις η μίμηση των κινήσεων σε όλα τα επαγγέλματα που παρατηρούσαν και η δημιουργική αξιοποίηση της αυλής του σχολείου[531]. Ιδιαίτερη όπως προαναφέρθηκε ήταν και η σημασία των σιωπηρών εργασιών, οι οποίες ανέπτυσσαν την πρωτοβουλία και την υπευθυνότητα των παιδιών.

Από την μελέτη του Αναλυτικού Προγράμματος παρατηρείται η παροχή απλοποιημένης και στοιχειώδους γνώσης στις μικρότερες τάξεις του δημοτικού και η αυξημένη απαιτητικότητα στις δυο μεγαλύτερες (καταμερισμός εργασιών, ομάδες) στοιχείο που υπήρχε και στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας* που προέβλεπε γενική, στοιχειώδη μόρφωση για τον α' κύκλο του πρώτου βαθμού και ενιαία διαφοροποιημένη γνώση ανάλογα με τις πνευματικές και υλικές ανάγκες του λαού, αλλά και τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών στον β' κύκλο[532].

Πολύ πιο έντονα ανιχνεύσιμη στο Αναλυτικό Πρόγραμμα είναι η αρχή της *άμεσης πραγματικότητας*. Μια από τις επιδιώξεις του Αναλυτικού Προγράμματος είναι η απόκτηση γενικών και χρήσιμων γνώσεων για τη ζωή, γνώσεων που ως κριτήριο της αξίας τους έχουν την χρησιμοποίησή τους για την επίλυση των αναγκών και των προβλημάτων που γεννάει η ίδια η ζωή. Αυτή η αρχή διαπερνά όλα τα γνωστικά αντικείμενα, από την επιλογή κειμένων που θα κάνει ο δάσκαλος

[530] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, ό.π.
[531] Στο ίδιο.
[532] *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, ό.π. σελ. 15.

στο αναγνωστικό, τη χρήση παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή στο μάθημα της Αριθμητικής, τη σύνδεση των γεωγραφικών γνώσεων με την υλική πραγματικότητα και την ανάδειξη των στοιχείων της Φυσικής Ιστορίας που συναντώνται στο φυσικό περιβάλλον του κάθε τόπου, μέχρι την εξέταση των γεγονότων και των φαινομένων που συντελούνται στο κοινωνικό περιβάλλον, βασικό μέλημα του δασκάλου είναι *«να' χει στο νου του το τι γίνεται στην κοινωνία και από εκεί θα παίρνει μαθήματα να τα μεταφέρνει με τη δουλειά του στα παιδιά»*[533].

Ακόμη πιο πρόσφορη για υλοποίηση, αξιοποιώντας τις θεωρητικές βάσεις που έμπαιναν στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, αποδείχτηκε η εφαρμογή και όχι μόνο η θεωρητική διακήρυξη, της *αρχής της αυτοδιοίκησης*. Η αρχή αυτή εντάχτηκε στην ενδυνάμωση του θεσμού της μαθητικής κοινότητας, μιας έννοιας την οποία επίσης συναντήσαμε στην εκπαιδευτική πρόταση της ΠΕΕΑ. Για να συνηθίσουν τα παιδιά να βλέπουν τα ζητήματά τους, να καταπιάνονται ενεργά με αυτά και για να τεθούν οι πρώτες βάσεις για τη μαθητική αυτοδιοίκηση εισήχθηκε στα σχολεία των περιοχών που απελευθέρωνε ο ΔΣΕ ο θεσμός των *Επιμελητών*[534]. Η θητεία των Επιμελητών ήταν βδομαδιάτικη. Την τελευταία ώρα κάθε Πέμπτης γινόταν λογοδοσία των επιμελητών στην τάξη και ακολουθούσε κριτική από την πλευρά των μαθητών για σφάλματα και παραλείψεις, αλλά και για σημαντικές επιτυχίες στη δουλειά των επιμελητών. Τις πρώτες 2-3 εβδομάδες οι επιμελητές ορίζονταν από το δάσκαλο και στην συνέχεια εκλέγονταν από την τάξη[535]. Η σοβαρότητα του θεσμού ήταν τέτοια που αποτελούσε ξεχωριστή ενότητα στα θέματα που αναπτύσσονταν στα φροντιστήρια δασκάλων[536]. Ιδιαίτερη έπρεπε να είναι η προσοχή του δασκάλου στις αρνητικές συνέπειες που θα μπορούσε να επιφέρει τυχόν αδέξια εφαρμογή

---

[533] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, ό.π.

[534] Δυο παιδιά φρόντιζαν για την καθαριότητα μέσα και έξω από την τάξη, για την τακτοποίηση των θρανίων και των εποπτικών μέσων, για την τήρηση της τάξης και γενικά για όποιο ζήτημα που απασχολεί την τάξη. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502679, Εγκύκλιος Αρχ. Ξάνθης: «Με ποια ζητήματα θα καταπιάνεται ο υπεύθυνος της παιδείας σε κάθε σχολειό», 1948.

[535] Στο ίδιο.

[536] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502682, Εγκύκλιος του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου ΑΜΘ σχετικά με τα «Θέματα που θ' αναπτυχθούν στο φροντιστήριο δασκάλων», 24.5.1948.

του μέτρου. Θα μπορούσε ο μαθητής είτε να υποτιμήσει τον εαυτό του θεωρώντας ότι είναι μειωτικός ο ρόλος του να «υπηρετεί» την τάξη, είτε να υπερτιμήσει το ρόλο του και να φέρεται αυταρχικά στους συμμαθητές του, ακόμα και να μεταβληθεί σε καταδότη τους. Για να αποφευχθεί μια τέτοια εξέλιξη, ο δάσκαλος δε θα έπρεπε να δέχεται κατ' ιδίαν αναφορές για αταξίες ή παραστρατήματα μαθητών, αλλά τέτοιου είδους αναφορές *«να αναφέρονται ανοιχτά, μπροστά σ' όλη την τάξη και να διορθώνονται με διαφωτιστική συζήτηση»*[537]. Στην επιτυχή εφαρμογή και λειτουργία του θεσμού των επιμελητών σε πολλά σχολεία της Θράκης το σχολικό έτος 1947-1948 αναφέρεται στην έκθεσή του προς το Αρχηγείο Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης ο Υπεύθυνος Παιδείας της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας[538].

Ένας άλλος θεσμός που ενεργοποιήθηκε στην κατεύθυνση της ενίσχυσης του κοινωνικού χαρακτήρα του σχολείου και της σύνδεσής του με την τοπική κοινωνία ήταν η *«Εξόρμηση για κοινωνική δράση»*[539]. Αυτές οι εξορμήσεις γίνονταν σε ελεύθερα απογεύματα, ημέρες αργίας ή στα πλαίσια των σχολικών εκδρομών και περιελάμβαναν τον καθαρισμό του σχολείου ή των δρόμων του χωριού, την αλληλοβοήθεια των μαθητών είτε με το δανεισμό της γραφικής ύλης που τους έλειπε ή ακόμα με την παροχή μιας φορεσιάς με υλικά και δουλειά μιας ολόκληρης τάξης ή ενός ολόκληρου σχολείου, αλλά και τη βοήθεια στους ηλικιωμένους του χωριού, σε άπορες οικογένειες ή σε οικογένειες που πολλά μέλη τους ήταν μαχητές του ΔΣΕ ή και σε ορφανά παιδιά του ΔΣΕ. Οι εξορμήσεις αυτές μπορούσαν να είναι ολόκληρου του σχολείου ή κάποιων τάξεων ή και ατομικές. Καταγράφονταν σε ειδικό βιβλίο και θεωρούνταν εξαιρετικά σημαντικό διαπαιδαγωγικό μέσο. Οι σπουδαιότερες από αυτές τις πράξεις δημοσιεύονταν στα έντυπα του ΔΣΕ και βραβεύονταν[540]. Τέτοιου είδους εξορμήσεις έγιναν σε πολλά χωριά της Ξάνθης και συντέλεσαν στη σύσφιξη των δεσμών του σχολείου με την τοπική κοινωνία,

[537] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502679, ό.π.
[538] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.
[539] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502679, ό.π.
[540] Στο ίδιο.

αναπτύσσοντας παράλληλα στα παιδιά τα ιδανικά της συνεργασίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης[541].

Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της λαϊκής εκπαίδευσης αποτυπώνεται και στην αντίληψη για την κοινωνική συμβολή του δασκάλου στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά και στην επιτυχία του ένοπλου αγώνα. Η αντίληψη αυτή αποτυπωνόταν τόσο στο πρόγραμμα σπουδών των Λαϊκών διδασκαλείων, όσο και στις οδηγίες για τα καθήκοντα του δασκάλου μέσα στις συνθήκες της ένοπλης πάλης. Ο στόχος των λαϊκών διδασκαλείων δεν εξαντλούνταν στο να δημιουργήσουν ένα διδακτικό προσωπικό που θα στελεχώσει τα σχολεία στην ελεύθερη Ελλάδα, αλλά απέβλεπε και στην καλλιέργεια πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης τέτοιας που θα συνέβαλε στην επιτυχία των στόχων της λαϊκής εξουσίας[542].

Σε αυτή την κατεύθυνση από τα βασικά θέματα που αναπτύσσονταν στις σχολές των δασκάλων ήταν αυτά που αφορούσαν την ιστορία και τους σκοπούς του δημοκρατικού κινήματος[543], το νόημα της παιδείας[544], αλλά και τα χαρακτηριστικά που θα είχε η παιδεία στη Λαϊκή Δημοκρατία, όπου *«με την ανοικοδόμηση των διδαχτηρίων, την αύξηση των δασκάλων, τη βαθειά και πραγματική μόρφωσή του,*

---

[541] Οι μαθητές των σχολείων Κοτάνης και Κούντουρα Ξάνθης όργωσαν χωράφια σε γυναίκες στρατιωτών. Μαθητές του σχολείου Καλαμπάκι βοήθησαν 4 οικογένειες στρατιωτών στο κουβάλημα κοπριάς στο χωράφι. Μαθητές των σχολείων Οσμάν Κισλά, Αχράν Τεπέ, Τατάρ-Μουσά κουβάλησαν ξύλα σε οικογένειες στρατιωτών του ΔΣΕ. Μαθητές του σχολείου Κούζουμπα βοήθησαν στο κτίσιμο ενός φούρνου για χρήση του ΔΣΕ και τα κορίτσια βοήθησαν στο πλύσιμο ρούχων μαχητών του ΔΣΕ. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, ό.π.

[542] *«Κάθε δάσκαλος απόφοιτος του Λαϊκού Διδασκαλείου, θα' πρεπε στον βαθμό των δυνατοτήτων του, να γίνει και πολιτικό στέλεχος, έτσι που να είναι όχι μόνο κήρυκας της αριστεράς, αλλά και να βοηθήσει στο δυνάμωμα των πολιτικών οργανώσεων στα χωριά […] Κι ακόμα να συμβάλει στη δημιουργία ενός διαφορετικού πολιτιστικού κλίματος […] που είχε ξεκινήσει με άριστους οιωνούς στην περίοδο της Αντίστασης (1942-44), αλλά ανακόπηκε βίαια στα αμέσως επόμενα χρόνια»* Δ. Παλαιολογόπουλος, ό.π., σελ. 17.

[543] *«Σκοποί του Δημοκρατικού κινήματος: Διώξιμο των ξένων κατακτητών. Πολιτική οικονομική Ανεξαρτησία της χώρας. Στενή συνεργασία με όλες τις Δημοκρατικές χώρες –Ανοικοδόμηση πάνω σε Λαϊκές βάσεις –Ελευθερίες στο λαό- Λαϊκή Εξουσία- εγκαθίδρυση Λαϊκής Δημοκρατίας»*. Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502682, ό.π.

[544] *«Η παιδεία πρέπει να εξυπηρετεί τη ζωή […] Πρέπει να καλλιεργεί και να αυξάνει τις ψυχοφυσικές δυνάμεις και δεξιότητες, να πλουτίζει τις γνώσεις, να δυναμώνει τη βούληση, για να καθιστά τον τρόφιμο ικανό να παίρνει μέρος μ' όλες του τις δυνάμεις στην όσο το δυνατό μεγαλύτερη ανάπτυξη του πολιτισμού και της Λαϊκής ευημερίας[…]»*. Στο ίδιο.

με το ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου του λαού, δημιουργούνται όλες οι ευνοϊκές συνθήκες που θα βοηθήσουν όλα τα παιδιά του λαού να παίρνουν τη μόρφωση που τους επιτρέπουν όχι πια οι οικονομικές δυνατότητες του πατέρα, αλλά μόνο οι φυσικές των προσπάθειες. Έτσι, η παιδεία προσαρμοσμένη στις ανάγκες και απαιτήσεις του λαού γίνεται το σπουδαιότερο όργανο για την εξυπηρέτηση της ζωής και της ευημερίας του Λαού»[545].

Όπως ήδη προαναφέρθηκε[546] ένα από τα μαθήματα των σπουδαστών στο Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου ήταν τα «Λαϊκοδημοκρατικά προβλήματα» με καθηγητή τον Πάνο Γεωργόπουλο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον - και ενδεικτικό του θεωρητικού προσανατολισμού που είχε και η επιμόρφωση των δασκάλων - παρουσιάζει ότι ένα από τα βοηθητικά εργαλεία του παραπάνω μαθήματος ήταν η αρθρογραφία του *Ανταίου*[547], ενός περιοδικού που με τη συνδρομή κομμουνιστών, ΕΑΜιτών, αριστερών, προοδευτικών επιστημόνων και διανοουμένων αντιπαρέθετε τις επεξεργασίες και προτάσεις του ΚΚΕ για τη δυνατότητα ανάπτυξης βαριάς βιομηχανίας, στηριγμένης στις εγχώριες πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας και απαλλαγμένης από την εξάρτηση ξένων οικονομικών ή πολιτικών παραγόντων, με τις προτάσεις της αστικής οικονομικής και πολιτικής σκέψης. Η πλειοψηφία των επιστημόνων του κύκλου του *Ανταίου* αποτέλεσε και τον πυρήνα της ΕΠ-ΑΝ, της Εταιρείας «Επιστήμη-Ανοικοδόμηση» που εξειδίκευσε την γενική αντίληψη περί

---

[545] Στο ίδιο.

[546] Βλ. παραπάνω, υποσ. 347.

[547] Ο *Ανταίος* ήταν ένα επιστημονικό περιοδικό, που δημιουργήθηκε στην μετά την Απελευθέρωση εποχή με πρωτοβουλία κομμουνιστών, ΕΑΜιτών, αριστερών – προοδευτικών επιστημόνων και στηρίχθηκε ολόπλευρα από δεκάδες σημαντικούς επιστήμονες και διανοούμενους. Κυκλοφόρησε για έξι χρόνια, από το 1945 έως το 1951.

Η γενίκευση του εμφυλίου επηρέασε σοβαρά το περιοδικό, αλλά η έκδοσή του δεν απαγορεύτηκε, όπως έγινε με άλλα έντυπα (εφημερίδες και περιοδικά) που ανήκαν στον ίδιο κοινωνικοπολιτικό χώρο. Η εκδοτική πορεία του *Ανταίου* διακόπηκε βίαια τον Ιούνιο-Ιούλιο του 1951. Το προηγούμενο διάστημα οι συνεργάτες του περιοδικού που είχαν απομείνει ή είχαν προστεθεί, επιδίδονται σε μια αγωνιώδη προσπάθεια να κρατήσουν το περιοδικό στη ζωή και στη νόμιμη ύπαρξη, εν μέσω τρομοκρατίας, ομαδικών συλλήψεων και εκτελέσεων, που συνεχίζονταν με αμείωτη ένταση και μετά το τέλος του εμφυλίου. Τον Οκτώβρη του 1951 ο διευθυντής του, Δημήτρης Μπάτσης, συνελήφθη και στη συνέχεια καταδικάστηκε σε θάνατο. Στις 30 Μάρτη του 1952 εκτελέστηκε μαζί με τους Νίκο Μπελογιάννη, Νίκο Καλούμενο και Ηλία Αργυριάδη. Για μια επισκόπηση της πορείας του περιοδικού βλ. Έλλη Παππά, «Εισαγωγή», στο Εθνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, *Ανταίος*, τ. Α': 1945-1947, Αθήνα, 2000, σελ. ια'- λ'.

ανοικοδόμησης σχεδόν στο σύνολο των νευραλγικών τομέων της οικονομίας, ανάμεσά τους και στον τομέα της Παιδείας, καταθέτοντας σημαντικές επεξεργασίες και προτάσεις[548].

Ιδρυτικό μέλος της ΕΠ-ΑΝ ήταν ο Πέτρος Κόκκαλης, ενώ στο περιοδικό αρθρογραφούσαν και οι Κώστας Σωτηρίου και Ρόζα Ιμβριώτη. Η ανοικοδόμηση στον τομέα της Παιδείας, όπως την αντιλαμβάνονταν οι συνεργάτες του *Ανταίου* ήταν στενά συνυφασμένη με την υλοποίηση των στόχων της λαϊκής δημοκρατίας και την δημιουργία προϋποθέσεων για το πέρασμα σε μια ανώτερη, σοσιαλιστικά οργανωμένη κοινωνία[549]. Από αυτή την άποψη, η μελέτη της πλούσιας προβληματικής που αναπτύσσεται στις σελίδες του περιοδικού για τα ζητήματα της παιδείας με τη συμβολή κομμουνιστών παιδαγωγών και επιστημόνων, όπως ο Πέτρος Κόκκαλης, που την ίδια χρονική περίοδο βρίσκεται στην νευραλγική θέση του Υπουργού Παιδείας της ΠΔΚ μπορεί να μας δώσει μια εναργέστερη εικόνα για τις διεργασίες που γίνονταν και ως τέτοια τάση διεργασιών εκφράζονταν και στις θέσεις του ΔΣΕ για την εκπαίδευση την ίδια περίοδο.

Ο πρωτοπόρος ρόλος που καλείται να παίξει ο δάσκαλος στις συνθήκες του εμφυλίου πολέμου αποτυπώνεται με ενάργεια και στις οδηγίες που στέλνονται με φροντίδα της ΠΔΚ στους Υπευθύνους Παιδείας του κάθε Αρχηγείου. Σύμφωνα μ' αυτές[550] ο δάσκαλος εκτός από τα σημαντικά διδακτικά του καθήκοντα έχει πολυσύνθετα καθήκοντα και απέναντι στο λαό. Οφείλει να είναι πρωτοστάτης στον αγώνα μέσα από τη συμμετοχή του στις δημοκρατικές οργανώσεις, να διαφωτίζει το λαό για τα βασικά πολιτικά προβλήματα και να βοηθάει στο έργο της λαϊκής διοίκησης (έργα ανοικοδόμησης, έργα λαϊκής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, έργα εξωραϊσμού και λαϊκών δημοκρατικών γιορτών). Παράλληλα οφείλει να συμβάλει

---

[548] «Η ίδρυση της εταιρείας: "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση"», *Ανταίος*, Χρόνος Α', 8, 1945, σελ. 182-184.

[549] Ο Νίκος Κιτσίκης, σταθερός συνεργάτης του περιοδικού, στην ανάλυσή του (πριν την έναρξη του εμφυλίου) για τη συμβολή της Τεχνικής Παιδείας στην ανοικοδόμηση διατυπώνει την άποψη ότι το ανοικοδομητικό σχέδιο μπορεί να πετύχει μόνο στην περίπτωση κοινωνικοποίησης της οικονομίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Ανοικοδόμηση σημαίνει ολοκλήρωση των επιδιώξεων του σοσιαλισμού»*. Ν. Κιτσίκης, «Η Τεχνική Παιδεία στο πλαίσιο της Ανοικοδόμησης (πρώτο μέρος)», Ανταίος, Χρόνος Α', 1, 1945, σελ.7.

[550] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, ό.π.

στην επιμόρφωση του λαού μέσα από τα σχολεία αγραμμάτων, τις λαϊκές βιβλιοθήκες, τις διαλέξεις, να καθοδηγεί το λαό στην αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του τόπου και να συνεργάζεται με τους γονείς και τους κηδεμόνες των παιδιών για όλα τα ζητήματα. Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η ψυχική σύνδεσή του με το κοινωνικό περιβάλλον του τόπου, η προσεκτική μελέτη της ζωής στην τοπική κοινωνία και η συμβολή στην πνευματική και υλική ανάπτυξη των ανθρώπων.

Αυτό που διαφαίνεται από τα παραπάνω είναι ότι μπορεί οι συνθήκες της ένοπλης πάλης να δημιουργούν άμεσα καθήκοντα που αφορούν καταρχάς την στήριξη της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας, άμεσα πρακτικά μέτρα που χρειάζεται να παρθούν για την βιωσιμότητα των σχολείων, την καταπολέμηση της αγραμματοσύνης, την στελέχωση των σχολείων με το απαραίτητο διδακτικό προσωπικό, στο επίκεντρο όμως δεν παύουν να τίθενται και ζητήματα που αφορούν τον ιδεολογικό προσανατολισμό και την κατεύθυνση που οφείλει να έχει η παιδεία στη διαδικασία οικοδόμησης του λαϊκού κράτους.

Με επίγνωση της συγκυρίας, οι προσπάθειες για τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής από το ΔΣΕ και την ΠΔΚ αξιοποιώντας και την εμπειρία από την εκπαιδευτική παρέμβαση της ΠΕΕΑ συνεχίζουν να αντιμετωπίζονται ως η θεμελιακή βάση για το χτίσιμο του νέου λαϊκού κράτους[551]. Η ριζική αλλαγή στην εκπαίδευση προϋποθέτει και ριζικές αλλαγές στις κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις[552]. Το εκπαιδευτικό πρόβλημα αντιμετωπίζεται, όπως και στη διάρκεια της Κατοχής[553], ως πολιτικό πρόβλημα[554], που μπορεί να το λύσει μόνο μια άλλη κοινωνική και

---

[551] *«Έτσι εμβρυακά δίνεται η ουσία και η μορφή του νέου Κράτους, του λαϊκού»*. Ρ. Ιμβριώτη, «Η Λαϊκή Παιδεία», ό.π. σελ. 12.

[552] *«Βασική μεταρρύθμιση στη μόρφωση του λαού προϋποθέτει και βασική μεταρρύθμιση στις οικονομικές, κοινωνικές και κρατικές σχέσεις»*. Ρόζα Ιμβριώτη, «Ο Αγωνιστής», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.32-33, 21.12.1945, σελ. 6.

[553] *«Μιλούν συχνά για σχολείο έξω πολιτικής. Εμείς το βλέπουμε καθαρά, πως δεν υπάρχει σχολείο έξω από τη ζωή και έξω από την πολιτική. Όποιος υποστηρίζει το αντίθετο, υποκρίνεται, γιατί απλούστατα είναι αδύνατο ολόκληρη η εργασία, η μορφωτική και η κοινωνική, να μείνει έξω από την πολιτική»*. *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, ό.π., σελ.26.

[554] *«[…] το σχολείο, όσο και να το αποκρύπτει η πλουτοκρατική ολιγαρχία, ήταν πάντα "πολιτικό"»*. Ρ. Ιμβριώτη, «Ο Αγωνιστής», ό.π. σελ. 7.

πολιτική οργάνωση της κοινωνίας, που περνάει μέσα από το δρόμο της λαϊκής δημοκρατίας. *«Για να γίνει η παιδεία μας αληθινά λαοκρατική και να εξυπηρετεί τα συμφέροντα του δουλευτή λαού, για να προσαρμοστεί στις πραγματικές υλικές και πνευματικές ανάγκες του λαού και να γίνει πολύτιμος συντελεστής στην υλική ευημερία και στην πνευματική ανύψωση της πατρίδας μας, για να πραγματοποιηθεί λοιπόν η ριζική αναγέννηση της παιδείας μας, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να πάρει ο ελληνικός λαός την εξουσία στα χέρια του, να εγκαθιδρυθεί και να θεμελιωθεί η γνήσια λαϊκή δημοκρατία»*[555], αναφέρει ο Κώστας Σωτηρίου το Φλεβάρη του 1946.

Το ενδιαφέρον για την επεξεργασία μιας ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής πρότασης μέσα στις συνθήκες του εμφυλίου σαν κι αυτή που αποκρυσταλλώθηκε στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας* δε φαίνεται να εξέλιπε στην υπό μελέτη περίοδο. Οι συνθήκες όμως και κυρίως η εξέλιξη της ένοπλης πάλης δεν δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες για ένα ανάλογο εγχείρημα, παρόλο που οι ζυμώσεις και οι διεργασίες σε θεωρητικό επίπεδο δεν φαίνεται να σταμάτησαν. Η ΕΠ-ΑΝ, η οποία παρήγαγε ένα πολύ αξιόλογο έργο[556] με τη συμμετοχή και του Πέτρου Κόκκαλη στον εκπαιδευτικό τομέα[557], προανήγγειλε σημαντικές πρωτοβουλίες για την

[555] Κ. Σωτηρίου, Η παιδεία μας σήμερα, ό.π.

[556] Το έργο αυτό ήταν η συνέχεια της πλούσιας παρακαταθήκης που είχε αφήσει από την περίοδο της Κατοχής η Επιτροπή Λειτουργών Μέσης και Δημοτικής Παιδείας, που είχε αναλάβει να μελετήσει τα άμεσα, αλλά και τα απώτερα προβλήματα της Παιδείας μέσα σε μια Λαϊκή Δημοκρατία. Νίκος Κιτσίκης, «Επιστήμη- Ανοικοδόμηση (εισαγωγική διάλεξη στους σκοπούς της Εταιρίας "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση" που δόθηκε την Κυριακή 30 Δεκεμβρίου 1945 στο θέατρο "Βρετάνια")», *Ανταίος*, Χρόνος Α', 13-14, 1945, σελ. 287.

[557] Η ΕΠ-ΑΝ έκανε σημαντικά βήματα στην μελέτη των προβλημάτων της Παιδείας στα πλαίσια της ανοικοδόμησης. Τα πρώτα από αυτά τα βήματα παρουσιάστηκαν ένα χρόνο μετά την ίδρυσή της στην πρώτη Γενική Συνέλευση των μελών της ΕΠ-ΑΝ τον Ιούλιο του 1946 από τον Πέτρο Κόκκαλη. Συγκροτήθηκαν κάθετοι κύκλοι μελέτης για τα εξής ζητήματα: α) την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού και της αγραμματοσύνης, β) την προσχολική ηλικία (παιδικοί σταθμοί, νηπιαγωγεία), γ) την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δ) την μέση εκπαίδευση, ε) την ανώτερη εκπαίδευση, στ) την διοίκηση της παιδείας, ζ) το παιδικό βιβλίο, η) τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού, θ) την ηθική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση, ι) την σχολική πρόνοια και ια) τα άμεσα ζητήματα. ΕΠ-ΑΝ, «Η πρώτη γενική συνέλευση των μελών της Εταιρίας "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση": Η λογοδοσία του Διοικητικού Συμβουλίου για τις εργασίες της Εταιρείας», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 2, 1946, σελ.44.

επεξεργασία εκπαιδευτικών θεμάτων, που όμως δεν προχώρησαν λόγω της εξέλιξης του ένοπλου αγώνα[558].

Ο θεωρητικός προσανατολισμός της λαϊκής εκπαίδευσης σε κάθε περίπτωση φαίνεται να ήταν εναρμονισμένος με τον χαρακτήρα της εξουσίας που εγκαθίδρυσε ο ΔΣΕ, που κινούνταν στα πλαίσια της προγραμματικής διακήρυξης του ΚΚΕ για τη «μεταβατική κυβερνητική εξουσία». Τα πλαίσια μέσα στα οποία οφείλει να κινηθεί η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης οριοθετούνται ήδη μέσα από τις «Απόρρητες Οδηγίες» των Ν. Ζαχαριάδη και Γ. Ιωαννίδη προς τον Μάρκο Βαφειάδη τον Απρίλη του 1947. Σε αυτές καθοριζόταν ότι στις περιοχές που έλεγχε ο ΔΣΕ *«η κρατική δημοκρατική διάρθρωση πρέπει να παίρνει συγκεκριμένη μορφή με βάση τις λαϊκές επιτροπές […] απονομή λαϊκής δικαιοσύνης, η φορολογική πολιτική, η δουλειά στην παιδεία και τον πολιτισμό, η οργάνωση της νεολαίας και των γυναικών, όλα αυτά σύμφωνα με το πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας, βασισμένη και στη σχετική πείρα της Κατοχής»*[559]. Αυτή η κατεύθυνση σε ό,τι αφορά τον χαρακτήρα της εξουσίας που εγκαθίδρυσε ο ΔΣΕ διαφαίνεται καθαρά και στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση (ΚΟΜΕΠ)*, Πολιτικό και θεωρητικό όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Σεπτέμβρη του 1947, λίγες μέρες μετά την ανακοίνωση του Διαγγέλματος του ΔΣΕ, όπου αναφέρεται: *«Πριν δηλαδή απ' το Διάγγελμα η επικράτηση του Δημοκρατικού Στρατού μπορούσε να έχει το νόημα μιας απλής αντίστασης ή μιας πίεσης για την επιβολή και την αναγνώριση των δικαιωμάτων του Δημοκρατικού Λαού, ή ό,τι άλλο*

---

[558] Η ΕΠ-ΑΝ πήρε την πρωτοβουλία για σύγκληση ενός πανελλαδικού συνεδρίου με θέμα: «Η ανοικοδόμηση της νέας Ελλάδας και η συμβολή της ελληνικής επιστήμης», στα πλαίσια του οποίου ο εκπαιδευτικός τομέας της ΕΠ-ΑΝ καλούσε τους επιστήμονες να προετοιμάσουν εισηγήσεις για τα εξής θέματα: 1) Βασική εισήγηση, 2) Προσχολική Παιδεία, 3) Δημοτική Παιδεία, 4) Μέση Παιδεία, 5) Ανώτερη Παιδεία, 6) Διοίκηση Παιδείας, 7) Για το παιδικό βιβλίο και περιοδικό, 8) Η μόρφωση του διδακτικού προσωπικού, 9) Αναλφαβητισμός και αγραμματοσύνη, 10) Λαϊκή Διαφώτιση, 11) Μαθητική πρόνοια, 12) Ηθική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση, 13) Η τέχνη στο σχολείο. Ενώ η εξαγγελία της σύγκλησης του συνεδρίου έγινε στις 10 Ιούνη του 1946, η οργανωτική επιτροπή ανακοίνωσε το πρόγραμμα και την ημερομηνία του συνεδρίου τον Ιούλιο του 1947. Ως ημερομηνία διεξαγωγής ορίστηκε η 12η Οκτώβρη του 1947, ωστόσο σε κανένα από τα επόμενα τεύχη δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά γι' αυτό. Προφανώς σε συνθήκες προχωρημένου εμφυλίου δεν κατέστη εφικτή η πραγματοποίησή του. Βλ. ΕΠ-ΑΝ, «Η πρώτη γενική συνέλευση…, ό.π., σελ.47 και «Το επιστημονικό συνέδριο», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 9, 1947, σελ.264.

[559] Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 457753, Γράμμα των Ν. Ζαχαριάδη και Γ. Ιωαννίδη με οδηγίες προς τον Μάρκο Βαφειάδη, 17.4.1947, όπως παρατίθεται στο Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 263 (Το σχετικό κείμενο βρέθηκε στο Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ μόνο στη ρωσική γλώσσα).

σχετικό. Σήμερα το Διάγγελμα εκφράζει τη θέληση, το νόημα, το πολιτικό περιεχόμενο αυτής της επιβολής των όπλων. Κι αυτό είναι η δημιουργία μιας νέας Εξουσίας με τάση, αν δεν υπάρξει ειρηνικά μια τίμια δημοκρατική λύση, να προωθηθεί και να ολοκληρωθεί σε μια αληθινή Δημοκρατία»[560].

Αξιοποιώντας την πείρα από την Κυβέρνηση της ΠΕΕΑ[561], η εξουσία που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ο ΔΣΕ δε συνιστά αμφισβήτηση των υφιστάμενων σχέσεων παραγωγής, αλλά αποκατάσταση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας της χώρας[562] και οι θεμελιακές αρχές που την διέπουν *«έχουν έναν μεγαλόπνοο και άμεσο σκοπό: να διαδηλώσουν το χαρακτήρα του αγώνα και να τον υπηρετήσουν. Και έναν απώτερο ιστορικό σκοπό: να δείξουν την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει αύριο το Έθνος»*[563]. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια κινείται και η διατύπωση θεωρητικών βάσεων για την οργάνωση της Λαϊκής Παιδείας. Οι θεωρητικές αρχές που οφείλουν να διέπουν την Παιδεία κατανοείται ότι για να υλοποιηθούν απαιτούν μια άλλη κοινωνία και μια άλλη εξουσία, η οποία όμως θα πρέπει να περάσει μέσα από «μια τίμια δημοκρατική λύση».

Η αλλαγή στη στρατηγική του ΚΚΕ το Γενάρη του 1949, με την παράκαμψη του αστικοδημοκρατικού σταδίου[564], δεν θα μπορούσε σε αυτή τη φάση να αφήσει το αποτύπωμά της στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής του ΔΣΕ, καθώς δεν υπήρχε ο απαραίτητος χρόνος αφομοίωσης και επεξεργασίας μιας τέτοιας στρατηγικής αλλαγής στις παρούσες συνθήκες.

---

[560] Ι.Ι., «Το Διάγγελμα του Δημοκρατικού Στρατού», *ΚΟΜΕΠ*, αρ. 9, 9/1947, σελ. 418.
[561] *«[..] Το "Διάγγελμα" αποκαθιστά την ιστορική συνέχεια από τον πρώτο απελευθερωτικό αγώνα και βγάζει το Λαό έξω από τον καταναγκασμό και την απάτη, όπου τον έρριξαν οι προδομένες από την αντίδραση συμφωνίες του Λιβάνου και της Βάρκιζας»*. Στο ίδιο, σελ. 419.
[562] *«[…] η νέα Πολιτική Εξουσία δεν δημιουργεί νέο ανεξάρτητο Κράτος. […] Η νέα Εξουσία έχει σκοπό να αποκαταστήσει την Ελευθερία και την Ανεξαρτησία της Ελλάδας»*. Στο ίδιο, σελ. 421.
[563] Στο ίδιο, σελ.419.
[564] Βλ. παραπάνω, σελ.25.

Συμπεράσματα

Η δημιουργία περιοχών υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ στην Δυτική, Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία, στη Θράκη, στην Ήπειρο, στη Ρούμελη και στην Πελοπόννησο το πρώτο το τρίμηνο του 1947 ανέδειξε την ανάγκη οργάνωσης μιας νέας εξουσίας σε δημοκρατικές βάσεις, που θα κατοχύρωνε την ελευθερία και την ανεξαρτησία ολόκληρου του ελληνικού λαού. Η πολιτική και νομική θεμελίωση της λαϊκής εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές αποτυπώθηκε με τις Καταστατικές Διατάξεις που εξέδωσε το ΓΑ του ΔΣΕ στις 10 Αυγούστου 1947, στις οποίες αναπτύσσονταν οι βασικές και θεμελιώδεις αρχές για τις οποίες όφειλε να αγωνιστεί ο ελληνικός λαός, με κάθε μέσο και τρόπο, και μέσα από τις τάξεις του ΔΣΕ. Ταυτόχρονα, με τη δημοσιοποίηση πέντε πράξεων νομικού περιεχομένου τέθηκαν τα θεμέλια για την οργάνωση της λαϊκής εξουσίας.

Ένα από τα βασικά ζητήματα με τα οποία αναμετρήθηκαν τα όργανα της λαϊκής εξουσίας ήταν η επίλυση των μορφωτικών αναγκών του λαού και η προσπάθεια διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής που αφενός θα απαντούσε στις άμεσες επιτακτικές ανάγκες και αφετέρου θα έθετε τις βάσεις για την συνολική πνευματική και υλική εξύψωση του λαού σε μια γνήσια λαϊκή δημοκρατία.

Προκειμένου να προσεγγίσουμε και να αποτιμήσουμε το ρόλο του ΔΣΕ στην εκπαίδευση και να κατανοήσουμε τη στόχευση της εκπαιδευτικής του παρέμβασης στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, και καθώς αυτή η παρέμβαση δεν μπορεί να αυτονομηθεί από το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβε χώρα, την εντάξαμε στις ιστορικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες συντελέστηκε.

Η κατάσταση που επικρατούσε στο χώρο της εκπαίδευσης, με το ήδη βαρύ αποτύπωμα που είχαν αφήσει πάνω της η μεταξική δικτατορία και η κατοχική περίοδος, ήταν δραματική, καθώς τα περισσότερα από τα ήδη οξυμμένα προβλήματα επανεμφανίστηκαν σε μεγαλύτερη ένταση και με ακόμα μεγαλύτερες επιπτώσεις. Εκατοντάδες σχολικά κτίρια παρέμεναν κατεστραμμένα ή επιταγμένα, παρά τη λήξη του πολέμου, από τις ελληνικές αρχές και τις αγγλικές και στη

συνέχεια αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις. Η ήδη επιβαρυμένη από την Κατοχή υγεία των παιδιών είχε υποστεί σοβαρή επιδείνωση λόγω του υποσιτισμού και των ασθενειών, που έθεταν σε κίνδυνο ακόμα και την ίδια τους τη ζωή. Η μαθητική διαρροή ήταν τεράστια. Εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά δεν πήγαιναν στο σχολείο, με αποτέλεσμα τα ποσοστά αγραμματοσύνης και αναλφαβητισμού να έχουν εκτιναχθεί, σε μια γενιά παιδιών που στερήθηκε τη στοιχειώδη εκπαιδευτική εξέλιξη, αφού στα χρόνια της Κατοχής τα σχολικά έτη είχαν δραματικά συρρικνωθεί.

Παράλληλα, μια από τις παραμέτρους θωράκισης της μεταπολεμικής αστικής εξουσίας, από τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου και ιδιαίτερα μετά την έναρξή του, ήταν και η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους κομμουνιστές και όσους συμμετείχαν στην εαμική αντίσταση. Ανάμεσά τους βρίσκονταν και χιλιάδες εκπαιδευτικοί. Αξιοποιώντας το νομικό οπλοστάσιο που προϋπήρχε, και εγκαινιάζοντας μια σειρά από Συντακτικές Πράξεις που εμπλουτίστηκαν από τον Ιούνη του 1946 με το Γ’ Ψήφισμα, το οποίο επισημοποίησε το καθεστώς της «Λευκής Τρομοκρατίας» και θωράκισε και νομικά την άγρια καταστολή του αστικού κράτους απέναντι στους κομμουνιστές και γενικά τον προοδευτικό-δημοκρατικό κόσμο, αλλά και με τη συνδρομή του Θ’ Ψηφίσματος, το αστικό κράτος προχώρησε με ταχύτατους ρυθμούς στη δίωξη τους πλαισιώνοντας το όλο εγχείρημα με την ιδεολογική πλατφόρμα της «εθνικοφροσύνης», γύρω από την οποία συσπειρώθηκαν όλες οι αστικές δυνάμεις της εποχής.

Πέρα από τα ποσοτικά δεδομένα, που προσεγγίζοντας τις 3.500-4000 απολύσεις αρκούν για να περιγράψουν την έκταση των εκκαθαρίσεων, σημασία έχει η κατανόηση του βαθύτερου στόχου που εξυπηρετούσε αυτό το πρωτοφανές κύμα διώξεων των εκπαιδευτικών, το οποίο πρέπει να ενταχθεί στη συνολική προσπάθεια του μεταπολεμικού αστικού κράτους να ανασυγκροτηθεί και να θέσει στο περιθώριο τις δυνάμεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ που παρά τις απώλειες διατηρούσαν πολύ μεγάλη επιρροή στο λαό. Με την συγκρότηση ενός ασφυκτικού πλαισίου, προσαρμοσμένου στις συνθήκες της νέας περιόδου, οι αστικές δυνάμεις επιδίωξαν τόσο τη φυσική εξόντωσή των «εχθρών του κράτους» όσο και την

αναβάθμιση των θεσμών και, κατά συνέπεια, την ισχυροποίηση του Κράτους απέναντί τους.

Ταυτόχρονα, εντάθηκε η ιδεολογική χειραγώγηση και προπαγάνδα μέσω του περιεχομένου της εκπαίδευσης με την επιστράτευση της ιδεολογίας της «εθνικοφροσύνης» στην διαμόρφωση του χαρακτήρα της αστικής εκπαίδευσης σ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε. Παράλληλα, η σχολική ζωή συνοδεύτηκε από σκληρά μέτρα ελέγχου και καταστολής, που απαγόρευαν την οποιαδήποτε εκδήλωση ριζοσπαστισμού στους μαθητές και την συμμετοχή τους σε πολιτικές οργανώσεις με «αντεθνικές» επιδιώξεις.

Αυτή την κατάσταση κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο ΔΣΕ στις περιοχές που έλεγχε και αξιοποιώντας την εμπειρία από την εκπαιδευτική παρέμβαση και δράση της ΠΕΕΑ στη διάρκεια της Κατοχής, επιχείρησε να διαμορφώσει και να υλοποιήσει μια εκπαιδευτική πολιτική στα πλαίσια ενός θεσμού με ουσιαστική υπόσταση και δυναμική που στηριζόταν στον αγωνιζόμενο και μαχόμενο λαό.

Με την Πράξη 5 του ΓΑ του ΔΣΕ θεσμοθετήθηκε η εξάχρονη, υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδης εκπαίδευση και η διδασκαλία της δημοτικής σε όλες τις τάξεις, ενώ ιδιαίτερη πρόβλεψη υπήρχε για τους μειονοτικούς πληθυσμούς τόσο σε ό,τι αφορούσε την ίδρυση ειδικών σχολείων όσο και σε σχέση με τη γλώσσα διδασκαλίας, που θα ήταν η μητρική τους. Ταυτόχρονα, διαφάνηκε η θέληση του ΔΣΕ να μετατρέψει την –έστω στοιχειώδη – λύση του μεγάλου προβλήματος της αγραμματοσύνης σε υπόθεση του ίδιου του λαού. Έτσι το κάθε ελεύθερο χωριό, το κάθε Λαϊκό Συμβούλιο αναλάμβανε την υποχρέωση να οργανώσει το σχολείο του και με τη συνδρομή και του ΔΣΕ, όπου οι δυνατότητες των Λαϊκών συμβουλίων ήταν μικρές, να μεριμνήσει για τη στελέχωση των σχολείων με δασκάλους και με τα απαραίτητα βιβλία και τη γραφική ύλη. Με μια σειρά από ενισχυτικές αποφάσεις του ΓΑ εντείνεται η προσπάθεια στήριξης των Λαϊκών Συμβουλίων στην ανοικοδόμηση των σχολείων και στην εξεύρεση του κατάλληλου διδακτικού προσωπικού τόσο με την συνδρομή της νεολαίας και κυρίως της ΕΠΟΝ, όσο και με την αξιοποίηση μαχητών που δεν ήταν απαραίτητοι στις άμεσες στρατιωτικές ανάγκες του ΔΣΕ.

Η ίδρυση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης έδωσε μεγαλύτερη ώθηση και επιτελικότητα στη εφαρμογή των Πράξεων και Αποφάσεων του ΓΑ και η δράση των Λαϊκών Συμβουλίων για το άνοιγμα και τη λειτουργία των σχολείων συνεχίστηκε με πιο εντατικούς ρυθμούς. Σε όλες τις ελεύθερες περιοχές άνοιξαν και άρχισαν να λειτουργούν πάνω από το 70% των δημοτικών σχολείων, μοιράστηκαν βιβλία και γραφική ύλη και άρχισαν να λειτουργούν μαθητικά συσσίτια.

Το πρόβλημα, ωστόσο, της στελέχωσης των σχολείων παρέμενε ιδιαίτερα οξυμμένο. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης, με απόφαση της ΠΔΚ λειτούργησαν φροντιστηριακά λαϊκά διδασκαλεία για την επιμόρφωση όσων είχαν ένα επαρκές μορφωτικό επίπεδο, προκειμένου να αξιοποιηθούν ως δάσκαλοι. Υποδειγματικό ως προς τη λειτουργία του υπήρξε το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου στο οποίο φοίτησαν 75 σπουδαστές σε δυο εκπαιδευτικές περιόδους από τον Ιούνιο έως τον Δεκέμβρη του 1948. Η ίδρυσή του υπήρξε προϊόν πολιτικής απόφασης και οι απόφοιτοι του με τα διοριστήρια τους από την ΠΔΚ στελέχωσαν τα σχολεία των ελεύθερων περιοχών της Πελοποννήσου, ανάμεσα τους και 4 Γυμνάσια. Στα πλαίσια της λειτουργίας του Λαϊκού Διδασκαλείου λειτούργησαν και οι παιδικές κατασκηνώσεις στην Κοντοβάζαινα Αρκαδίας σε δυο περιόδους των 22 ημερών και φιλοξένησαν συνολικά 63 παιδιά.

Λαϊκά διδασκαλεία λειτούργησαν ακόμη στην περιοχή της περιφέρειας Καστοριάς-Φλώρινας με τουλάχιστον δυο σειρές σπουδαστών στα χωριά των Πρεσπών, η πρώτη από τις οποίες ήταν για την ταχύρρυθμη επιμόρφωση δασκάλων για τα σλαβομακεδονικά σχολεία. Δεκαήμερο φροντιστήριο λειτούργησε στην περιοχή της Ξάνθης τον Φλεβάρη του 1948. Αναφορές για φροντιστήρια έχουμε και για την περιοχή της Ηπείρου, όπως και για τα Φροντιστήρια των Αγράφων και της Καρίτσας στη Θεσσαλία.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η εκπαιδευτική παρέμβαση του ΔΣΕ στις περιοχές με μειονοτικούς πληθυσμούς στην Δυτική Μακεδονία και στην Ανατολική Μακεδονία - Θράκη, περιοχών που η διασφάλιση της συνέχειας της ζωής ήταν ζήτημα άμεσης προτεραιότητας για το ΔΣΕ στα πλαίσια της αποτροπής των μέτρων του αστικού στρατού για τη δημιουργία «νεκρών ζωνών». Στη Δυτική Μακεδονία με

τη συνδρομή της ΠΔΚ και την πρωτοβουλία των Λαϊκών Συμβουλίων, μαζί με τα ελληνικά σχολεία άρχισε και η λειτουργία σλαβομακεδονικών με την εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης στη μητρική γλώσσα των μαθητών, μια πρωτόγνωρη γι' αυτούς εμπειρία, ενώ η οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης στο χώρο ευθύνης του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης είχε να αντιμετωπίσει πολυσύνθετες προκλήσεις και απαιτούσε ειδικά σχεδιασμένη εκπαιδευτική παρέμβαση στην τουρκική μειονότητα, η οποία ήταν αφημένη σκόπιμα στην αμορφωσιά και την αγραμματοσύνη. Ο ΔΣΕ πήρε μια σειρά μέτρων προκειμένου να δώσει την τυπική σύγχρονη μορφή στην λειτουργία των σχολείων. Η πλέον πρωτοποριακή παρέμβαση αφορούσε στην εισαγωγή του νέου τουρκικού αλφαβήτου με λατινικά στοιχεία. Υπήρχαν, ωστόσο και αδύναμες πλευρές στην παρέμβαση του ΔΣΕ που ακουμπούσαν πάνω σε αντικειμενικές δυσκολίες, με μεγαλύτερη αυτή της αγραμματοσύνης των δασκάλων, αλλά και του γενικού κανόνα να εκτελεί χρέη δασκάλου ο θρησκευτικός λειτουργός.

Μέσα στις συνθήκες της ένοπλης πάλης η μέριμνα του ΔΣΕ για τα παιδιά εκφράστηκε και με την επιχείρηση διάσωσής τους από τις εμπόλεμες ζώνες. Οι εξαιρετικά επικίνδυνες συνθήκες που επικρατούσαν στις περιοχές των πολεμικών συγκρούσεων για τη ζωή των παιδιών, που υπέφεραν από τη φτώχεια και την πείνα λόγω της διακοπής της τροφοδοσίας από τον αστικό στρατό σε χωριά που βρίσκονταν στις περιοχές υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ και ο καθημερινός κίνδυνος του θανάτου που αντιμετώπιζαν λόγω των βομβαρδισμών του κυβερνητικού στρατού σε αυτές τις περιοχές, παράλληλα με τον κίνδυνο αρπαγής και εγκλεισμού των παιδιών στις λεγόμενες «παιδουπόλεις» της Φρειδερίκης ήδη από τον Ιούλιο του 1947, σε μια προσπάθεια αντικομμουνιστικής «αναμόρφωσής» τους, οδήγησε την ΠΔΚ ανταποκρινόμενη στις όλο και πιο μαζικές εκκλήσεις των γονιών να διατυπώσει προς τις Λαϊκές Δημοκρατίες το αίτημα για φροντίδα και φιλοξενία των παιδιών για όσο καιρό το επιβάλλουν οι συνθήκες. Το αίτημα έγινε δεκτό και στις 7 Μάρτη του 1948 η ΠΔΚ αποφάσισε την απομάκρυνση των παιδιών από τις εμπόλεμες περιοχές, για να εξασφαλίσει εκτός από τη ζωή τους και την ψυχική τους ηρεμία και τη στοιχειώδη φροντίδα που είχαν ανάγκη. Έτσι, από τις περιοχές των εντατικών

πολεμικών συγκρούσεων μετακινήθηκαν περίπου 25.000 παιδιά προς τις σοσιαλιστικές χώρες, οι οποίες εκδηλώνοντας έμπρακτα τη διεθνιστική αλληλεγγύη και συμπαράστασή τους ανέλαβαν να καλύψουν όλα τα έξοδα σχετικά με τη διατροφή, τη στέγαση, τη μόρφωση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των παιδιών. Η αποστολή των παιδιών συνοδεύονταν από ομάδες εκπαιδευτικών, υγειονομικά συνεργεία και παιδοκόμους και η προσπάθεια για την κάλυψη των μορφωτικών τους αναγκών βρήκε τη συνέχειά της με την ίδρυση της ΕΒΟΠ, ύστερα από απόφαση του ΚΚΕ και της ΠΔΚ, η οποία ανέλαβε την παρακολούθηση, τη φροντίδα και τη μόρφωση τους στις χώρες φιλοξενίας τους.

Βασικό μέλημα του ΔΣΕ, εκτός από το άμεσο και επιτακτικό καθήκον της λήψης πρακτικών μέτρων για την άμεση αντιμετώπιση των μορφωτικών αναγκών ήταν και η κατάρτιση ενός σχεδίου για την μορφή και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, αλλά και την ανάδειξη του ρόλου της παιδείας ως εργαλείου της πνευματικής και υλικής ανύψωσης του λαού, το οποίο θα αποτυπώνεται στο περιεχόμενο και τις μεθόδους διδασκαλίας, με χαρακτηριστικά που θα βρίσκονται στον αντίποδα της αστικής εκπαίδευσης και που θα αναδεικνύουν την βασική προγραμματική θέση του λαϊκού κινήματος για την οργάνωση *«μιας αληθινά λαϊκής παιδείας, διαποτισμένης με ζωντανά προοδευτικά δημοκρατικά ιδανικά*».

Αξιοποιώντας την εκπαιδευτική πρόταση της Κυβέρνησης της ΠΕΕΑ, όπως αποτυπώθηκε στο *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας*, καθορίζονται οι βάσεις πάνω στις οποίες θα λειτουργεί το σχολείο στο λαϊκό κράτος, υιοθετώντας τις τρεις αρχές της *θετικής δημιουργικής εργασίας*, της *άμεσης πραγματικότητας* και της *αυτοδιοίκησης*, οι οποίες σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αποτυπώνονται στις εγκυκλίους με τα Αναλυτικά Προγράμματα που στέλνονται με ευθύνη της ΠΔΚ στους Υπευθύνους Παιδείας κάθε Αρχηγείου, που παράλληλα εμπεριέχουν διευκρινιστικές παρατηρήσεις για τα γνωστικά αντικείμενα και οδηγίες για τα καθήκοντα των δασκάλων.

Λαμβάνοντας υπόψη τις αντικειμενικές δυσκολίες που δημιουργούσαν οι συνθήκες του ένοπλου αγώνα επιχειρήθηκε μέσα από την τριβή και ενασχόληση των παιδιών με τα γνωστικά αντικείμενα και τις σχολικές δραστηριότητες, αυτά να

έρθουν πιο κοντά στη φύση και να παράγουν μικρές εργασίες στα πλαίσια των μαθημάτων που διδάσκονταν. Παράλληλα, όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Αναλυτικού προγράμματος διαπερνά η επιδίωξη απόκτησης γενικών και χρήσιμων γνώσεων που ως κριτήριο της αξίας τους έχουν την χρησιμοποίησή τους για την επίλυση των αναγκών και των προβλημάτων που γεννάει η ίδια η ζωή. Στο πρόγραμμα του σχολείου ενσωματώνονται στοιχεία μαθητικής αυτοδιοίκησης και ενίσχυσης του κοινωνικού του χαρακτήρα με την εισαγωγή του θεσμού των επιμελητών και του θεσμού των εξορμήσεων για κοινωνική δράση.

Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της λαϊκής εκπαίδευσης αποτυπώνεται και στην αντίληψη για την κοινωνική συμβολή του δασκάλου στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, αλλά και στην επιτυχία του ένοπλου αγώνα, όπως υπογραμμίζεται τόσο στο πρόγραμμα σπουδών των Λαϊκών διδασκαλείων, όσο και στις οδηγίες για τα καθήκοντα του δασκάλου μέσα στις συνθήκες της ένοπλης πάλης.

Αυτό που διαφαίνεται από τα παραπάνω είναι ότι μπορεί οι συνθήκες της ένοπλης πάλης να δημιουργούσαν άμεσα καθήκοντα που αφορούσαν καταρχάς την στήριξη της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας, άμεσα πρακτικά μέτρα που χρειάζονταν να παρθούν για την βιωσιμότητα των σχολείων, την καταπολέμηση της αγραμματοσύνης, την στελέχωση των σχολείων με το απαραίτητο διδακτικό προσωπικό, σε μια λογική προοπτικής όμως δεν έπαυαν να τίθενται και ζητήματα που αφορούσαν τον ιδεολογικό προσανατολισμό και την κατεύθυνση που όφειλε να έχει η παιδεία στη διαδικασία οικοδόμησης του λαϊκού κράτους, παρόλο που αυτά ούτε είχαν αποτελέσει ιδιαίτερο αντικείμενο προγραμματικής επεξεργασίας ούτε πολύ περισσότερο αποτελούσαν αποφάσεις κάποιου συλλογικού οργάνου.

Ο θεωρητικός προσανατολισμός της λαϊκής εκπαίδευσης σε κάθε περίπτωση φαίνεται να ήταν εναρμονισμένος με τον χαρακτήρα της εξουσίας που εγκαθίδρυσε ο ΔΣΕ, που κινούνταν στα πλαίσια της προγραμματικής διακήρυξης του ΚΚΕ για την ολοκλήρωση του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της εξουσίας ως θεωρούμενου αναγκαίου σταδίου πριν το πέρασμα στο σοσιαλισμό, στρατηγικής που αντανακλούσε τις αντίστοιχες επεξεργασίες στην στρατηγική του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Με επίγνωση της συγκυρίας, οι προσπάθειες για τη

χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής από το ΔΣΕ και την ΠΔΚ αξιοποιώντας και την εμπειρία από την εκπαιδευτική παρέμβαση της ΠΕΕΑ, αντιμετωπίζονται ως μέρος ενός σχεδίου που θα ανοίξει το δρόμο για ριζικότερες αλλαγές, που περνούν, ωστόσο, μέσα από το δρόμο της λαϊκής δημοκρατίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η συγκριτική μελέτη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων της ΠΕΕΑ και της ΠΔΚ θα μπορούσε να συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση των ιδεολογικών και πολιτικών στοχεύσεων που διαπνέουν τα δυο προγράμματα, αναδεικνύοντας παράλληλα και τα διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία διαμορφώθηκαν. Επιπρόσθετα, η ανάδειξη τόσο των συγκλίσεων όσο και της διαφοροποίησής τους σε επίπεδο περιεχομένου, δομής και τρόπου υλοποίησής των παραπάνω προγραμμάτων, θα μπορούσε να φωτίσει πιο καθαρά το στόχο του ΔΣΕ σε σχέση με το είδος της εξουσίας που επιδίωκε να εδραιώσει.

Το ενδιαφέρον, ωστόσο, για την επεξεργασία μιας ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής πρότασης μέσα στις συνθήκες του εμφυλίου, σαν και εκείνης της κατοχικής περιόδου, δε φαίνεται να εξέλιπε από την κομμουνιστική και γενικότερα προοδευτική σκέψη στην υπό μελέτη περίοδο. Οι συνθήκες όμως και κυρίως η εξέλιξη της ένοπλης πάλης δεν δημιουργούσε ευνοϊκές προϋποθέσεις για ένα ανάλογο εγχείρημα, παρόλο που οι ζυμώσεις και οι διεργασίες σε θεωρητικό επίπεδο δεν φαίνεται να σταμάτησαν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από αυτή τη οπτική, για την εμβάθυνση της έρευνας θα είχε η σύνδεση της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ με τη προοδευτική και επιστημονική σκέψη της εποχής και συγκεκριμένα με τις θεωρητικές αναζητήσεις και ζυμώσεις στον εκπαιδευτικό τομέα στα πλαίσια της ΕΠ-ΑΝ. Μια τέτοια σύνδεση θα διευκόλυνε να κατανοηθεί σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο οι ιδέες της κομμουνιστικής και γενικότερα της προοδευτικής διανόησης επέδρασαν στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών και πολιτικών πρακτικών σε συνθήκες εμφυλίου πολέμου. Επιπλέον, η σύνδεση αυτή θα αναδείκνυε τις κοινωνικές και πολιτικές προσδοκίες για μια διαφορετική μορφή εξουσίας και κοινωνίας, που προσπάθησε να θεμελιωθεί μέσω της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ.

Η αλλαγή στη στρατηγική του ΚΚΕ το Γενάρη του 1949, με την παράκαμψη του αστικοδημοκρατικού σταδίου, δεν θα μπορούσε σε αυτή τη φάση να αποτυπωθεί και σε θεωρητικές επεξεργασίες επιμέρους τομέων, όπως η Παιδεία, καθώς μια τέτοιας σημασίας αλλαγή στη στρατηγική χρειάζεται χρόνο, τριβή και ωρίμανση για να αφομοιωθεί σε επίπεδο θεωρητικής επεξεργασίας και τέτοιες προϋποθέσεις στο σημείο που βρίσκονταν η ένοπλη πάλη δεν υπήρχαν στη δεδομένη συγκυρία.

Σε μια αποτίμηση της εκπαιδευτικής παρέμβασης του ΔΣΕ την περίοδο του εμφυλίου δε θα μπορούσε να λείπει η επισήμανση της μεγάλης δύναμης που αντλούσε ο ΔΣΕ από τους δεσμούς του με το λαό στις περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας. Η επιδίωξη του να οργανώσει μια νέα πολιτική εξουσία με κρατική υπόσταση στα πλαίσια και τις κατευθύνσεις των Καταστατικών Διατάξεων και των Πράξεων ενεργοποιούσε μια δημιουργική διαδικασία στην οποία ο λαϊκός παράγοντας είχε πρωτεύοντα ρόλο. Σε κάθε βήμα της προσπάθειας για την οργάνωση της λαϊκής εκπαίδευσης ο λαός ήταν πρωταγωνιστής μέσα από την συμμετοχή του στις συνελεύσεις και στη λήψη των αποφάσεων των Λαϊκών Συμβουλίων, στην κάθε είδους βοήθεια που προσέφερε για την υλοποίηση αυτών των αποφάσεων από την εργασία για την επισκευή και το άνοιγμα των σχολείων μέχρι την οργάνωση των μαθητικών συσσιτίων και την τροφοδότηση με έμψυχο δυναμικό για την στελέχωση των σχολείων, οι λαϊκές δυνάμεις ήταν στο προσκήνιο και έκαναν υπόθεση δική τους την επίλυση των οξυμένων προβλημάτων που αντιμετώπιζαν μέσα στις συνθήκες της ένοπλης πάλης.

Αναδεικνύονται έτσι η μεγάλη σημασία που έδωσε ο λαός σε θεσμούς που του έδωσαν τη δυνατότητα να βγει στο προσκήνιο της Ιστορίας και να αντιληφθεί τη δυναμική αυτής της διαδικασίας, αλλά και οι αντικειμενικοί και υποκειμενικοί περιορισμοί που μπαίνουν στην ανάπτυξη αυτών των θεσμών σε συνθήκες κλονισμού και αμφισβήτησης της αστικής εξουσίας, χωρίς την πρότερη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για την ανατροπή του αστικού συστήματος και τη συγκρότηση μιας νέας μορφής εξουσίας, ενός σχεδίου δηλαδή

και μιας πολιτικής επεξεργασίας που θα καθοδηγούσε τον εξελισσόμενο αγώνα, θα καθόριζε τα βήματά του και ειδικότερα τις επεξεργασίες στον τομέα της παιδείας.

Πηγές- Βιβλιογραφία

Αρχεία

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ

[Τα έγγραφα ταξινομήθηκαν κατά αύξουσα σειρά με βάση τον αριθμό του εγγράφου]

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 77126, Κατ/σεις, έγγραφα για την Λαϊκή Παιδεία, από ΑΑΜΘ για Δ/νση Εσωτερικών Υποθέσεων ΓΑ ΔΣΕ, 1947-1948, 1.2.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 126926, Έκκληση των μαθητών του εκπ/κού φροντιστηρίου Αγράφων προς την ΠΟΔΝ, 2.3.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 129439, Οδηγίες για τα σημερινά καθήκοντα του δασκάλου στις Ελεύθερες Περιοχές –Αναλυτικό πρόγραμμα για τα δημοτικά σχολεία, 1947.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 149042, Διαταγή Α.Π 715 του 1ου Επ. Γρ. του ΓΑ για την λύση των προβλημάτων της Λαϊκής Παιδείας, 29.11.1947.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 150900, Έκθεση του Κυβερνητικού Αντ/που Ηπείρου προς το Υπουργείο Εσωτερικών της ΠΔΚ για την δουλειά στην περιοχή Μουργκάνας 15.4.1948-31.6.1948, 7.8.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 162347, «Η λαϊκή εξουσία για την νεολαία», *Νέος Μαχητής*, Όργανο της ΔΝΕ, αρ.2., 7.1.1948

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 208838, «ΕΠΟΝ Τομεακό Συμβούλιο Αλεξανδρούπολης-Κατ/ση χωριών, σχολείων ΕΠΟΝιτών στο βουνό», 17.11.1947.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 211909, Αναφορά υπεύθυνου παιδείας προς Στρατή ΕΣ Αρχ. Ξάνθης, 5.3.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, «Εκπαιδευτική σύσκεψη στην Κόνιτσα», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.13, 1.12.1947.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 251048, «Για τη Λαϊκή μας Παιδεία», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.13, 1.12.1947.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 254526, «Σχολικές γιορτές», *Ελεύθερη Ήπειρος, Όργανο του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.19, 24.7.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 301519, Ανταπόκριση του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου του ΑΑΜΘ με τίτλο: Παύσεις του σχολείου της τουρκικής μειονότητας – Εξετάσεις και σχολικές γιορτές.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 312365, Ρ/Σ ΕΕ, ΑΔ 1259, Τηλ/μα των δασκάλων της Ελεύθερης Ελλάδας προς την ΠΔΚ, 11.10. 1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 328533, Προκήρυξη του Αρχ. Σάμου για τη στάση των δυνάμεων του ΔΣΕ απέναντι στους εκπαιδευτικούς, 11.11.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 332476, Ρ/Σ ΕΕ ΑΔ 406, Μετάδοση έκκλησης μαθητών που σπουδάζουν δάσκαλοι στην Ελεύθερη Ελλάδα προς τη διεθνή αλληλεγγύη, 8.2.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 392219, Διαταγή Α.Π. 189 του Τμήματος Λαϊκής Παιδείας της Δ/σης Εσωτερικών Υποθέσεων του Αρχ. Ηπείρου για την κάλυψη κενών θέσεων δασκάλων, 10.2.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 402231, Απόφαση του Λαϊκού Δικαστηρίου Βαβουρίου για την καταδίκη γονέων που δεν στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, 6.6.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 424877, Προσωρινό Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη μόρφωση και διαπαιδαγώγηση των παιδιών και της νεολαίας.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 484577, Μηνιάτικο Φροντιστήριο για την προετοιμασία Ελλήνων δασκάλων – Σχέδιο ωρολόγιου προγράμματος 1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502679, Εγκύκλιος Αρχ. Ξάνθης: «Με ποια ζητήματα θα καταπιάνεται ο υπεύθυνος της παιδείας σε κάθε σχολειό», 1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502681, Έκθεση του Τμήματος Παιδείας της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας στο ΑΜΘ στον Κυβερνητικό Αντιπρόσωπο για την κατάσταση της Λαϊκής Παιδείας στην περιοχή Ξάνθης, 31.3.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502682, Εγκύκλιος του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου ΑΜΘ σχετικά με τα «Θέματα που θ' αναπτυχθούν στο φροντιστήριο δασκάλων», 24.5.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 502685, Έκθεση του Υπεύθυνου Παιδείας της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας στην ΑΜΘ για τη λειτουργία των τουρκικών σχολείων της Θράκης το σχολικό έτος 1947-1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, Έκθεση του αντιστασιακού Λυκούργου Δημόπουλου για το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539523, Κυβερνητικός Αντιπρόσωπος Πελ/νήσου-Υπηρεσία Λαϊκής Παιδείας: Απόφαση του Κ. Μουλόπουλου για την τοποθέτηση δασκάλων που αποφοίτησαν από το Λαϊκό Διδασκαλείο, 10.9.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539526, Κυβερνητικός Αντιπρόσωπος Πελοποννήσου: Εγκύκλιος του Κ. Μουλόπουλου στους Αντιπροσώπους Νομών για την εξασφάλιση της υποχρεωτικής φοίτησης στη στοιχειώδη εκπαίδευση, 1.10. 1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539533, Κυβερνητικός Αντ/πος Πελ/νησου – Υπηρεσία Λαϊκής Παιδείας: Εγκύκλιος του Π. Γεωργόπουλου για την έναρξη της Β' περιόδου του Λαϊκού Διδασκαλείου, 2.10.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584962, Πτυχίο του Δημόπουλου Νικολάου του Δημ. φοιτητή στο Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου 5.9.1948.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584964, Έκθεση του αντιστασιακού Λυκούργου Δημόπουλου για το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου.

Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584965, Κατ/ση ονομάτων σπουδαστών του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελοποννήσου 1948.

Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης-Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ (Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

[Τα έντυπα ταξινομήθηκαν αλφαβητικά. Τα άρθρα με άγνωστο συγγραφέα ταξινομήθηκαν αλφαβητικά με βάση τον τίτλο του άρθρου]

Κεντρικές Εφημερίδες ΔΣΕ

[Άγνωστος συγγραφέας] «3 Γυμνάσια λειτουργούν στην ελεύθ. Πελοπόννησο», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 6.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «34 καινούρια σχολεία άνοιξαν στο Μωρηά τις τελευταίες μέρες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 6.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Απ' τη ζωή και τη μόρφωση των τραυματιών μας σ' ένα νοσοκομείο», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.311, 8.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για τα σχολεία ούτε δεκάρα, για τους ντιντήδες δισεκατομμύρια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 13.11.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για τη Λαϊκή εκπαίδευση», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 22.9.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Γιατί στείλαμε τα παιδιά μας στις λαϊκές δημοκρατίες», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 26.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Γράμματα από τα παιδιά μας- Έχουμε απ ' όλα τα καλά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 1.8.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Γράμματα από τα παιδιά μας-Τρώμε καλλίτερα κι απ' τα παιδιά της Ρουμανίας», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 8-9.8.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ευχαριστήριο γονέων προς την ΠΔΚ που έσωσε τα παιδάκια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 17.10.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η φροντίδα για τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.291, 18.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης, Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η φροντίδα της Λαϊκής Εξουσίας και η αλληλεγγύη των Λαϊκοδημοκρατικών χωρών για τα παιδάκια της Ελεύθερης Ελλάδας», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 3.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης, Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ο λαός ευχαριστεί τη Δημοκρατική Κυβέρνηση για το ενδιαφέρον που δείχνει για τα παιδάκια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 10.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Παιδικές Κατασκηνώσεις», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 22.9.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Πώς περνούν τα παιδάκια-Είναι χορτάτα και γερά», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 24.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στο ΔΣΕ οι Σλαβομακεδόνες μαθαίνουν τη γλώσσα τους», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.319, 16.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στο Μωρηά ζει ελεύθερος 300.000 λαός σε εκατοντάδες χωριά με 300 Λαϊκά Συμβούλια-Υπάρχουν 374 Λαϊκά Δικαστήρια, Διδασκαλεία και 4 Γυμνάσια», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ. 292, 20.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Συνήλθε το Υπουργικό Συμβούλιο της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 27.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα παιδικά κάτεργα της Φρείκης στη Λέρο», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, φ.70, 21.11.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ανακοίνωση του Υπουργείου των Εσωτερικών της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ*, 8.10.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η δράση της Λαϊκής εξουσίας», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.14, 16.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η ζωή στα σλαυομακεδονικά χωριά», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.15, 1.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η Λαϊκή πρόνοια», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ. 16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Θράκη», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.14, 16.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι εκλογές στη Θεσσαλία», *Εξόρμηση, Όργανο του* Γενικού Αρχηγείου του *Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.9, 8.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στο Δ.Σ. οι γυναίκες μαθαίνουν γράμματα», *Εξόρμηση, Όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, φ.16, 15.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μια χαρούμενη γιορτή για τα παιδιά μας», Προς τη Νίκη, φ.152, 18.7.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης

«Ιδρυτική Πράξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, φ.1, 28.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

«Νόμος αρ. 12, Συμπλήρωση της πράξης αρ.1 του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού για την οργάνωση της λαϊκής εξουσίας», *Εφημερίδα της Προσωρινής Κυβέρνησης*, φ.8, 29.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, φ. 49α, 3.4.1949.

Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός

Ζαχαριάδης Ν., «Το στιλέτο του Τίτο χτυπά πισώπλατα τη Λαϊκοδημοκρατική Ελλάδα», *Δημοκρατικός Στρατός, Μηνιάτικο στρατιωτικό-πολιτικό όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, τ.8, 8/1949, σελ. 525-532 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Κόιτσεφ Β., «Συμπεράσματα από το Β' Συνέδριο του Ν.Ο.Φ.», *Δημοκρατικός Στρατός, Μηνιάτικο στρατιωτικό-πολιτικό όργανο του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας*, τ.5, 5/1949, σελ.316-318 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Γυναικών ΔΣΕ

[Άγνωστος συγγραφέας] «25.000 παιδιά στην Αθήνα πεθαίνουν από την πείνα», *Μαχήτρια*, φ.8, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μια μεγαλειώδικη γιορτή για το παιδί», *Μαχήτρια*, φ.17, 26.7.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Όλες να βοηθήσουμε τα παιδιά της Ελλάδας-Από τις εργασίες του Συνεδρίου», *Μαχήτρια*, 13.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Πλούσια η συμμετοχή της γυναίκας στη Λ. εξουσία και στον πόλεμο», *Μαχήτρια*, φ.8, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα παιδιά μας πεθαίνουν στις παιδουπόλεις της Φρίκης», *Μαχήτρια*, φ.7., 13.1.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

Βαγγελιά, «Τάφερα σωστά τα γράμματα» *Αγωνίστρια, Όργανο των Δημοκρατικών Γυναικών της Νότιας Ελλάδας*, φ,1, 12.2.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Αρχηγείων ΔΣΕ

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η ανοικοδόμηση στην ελεύθερη περιοχή Κομοτηνής», *Δράση*, *Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.18, 16.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Να μην υπάρξει ούτε ένας αγράμματος στο ΔΣΕ», *Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.20, 18.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Συνήλθε το πρώτο Εθνικό Συνέδριο των Τούρκων της Θράκης», *Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ. 20, 18.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Τσιτσιπάς Θ., «Ανοιχτή επιστολή», *Ενότητα*, *Όργανο του Αρχηγείου Βίτσι του ΔΣΕ*, φ.3, 23.4.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Το έργο της Λαϊκής εξουσίας», *Επίθεση, Όργανο του Αρχηγείου Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, φ.6, 15.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για τη σωτηρία των παιδιών της Ελλάδας», *Καθημερινά Νέα, Δελτίο Ειδήσεων του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.44, 5.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στην Ελεύθερη Ελλάδα ιδρύθηκε Επιτροπή Προστασίας του Παιδιού», *Καθημερινά Νέα, Δελτίο Ειδήσεων του Αρχηγείου Ηπείρου του ΔΣΕ*, φ.139, 8.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ο Λαός δημιουργεί», *Λευτερωτής, Όργανο του Αρχηγείου Όθρυος του ΔΣΕ*, φ.2, 28.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Λαϊκή εξουσία», *Λευτερωτής*, *Όργανο Αρχηγείου Πάικου-Καϊμακτσαλάν του ΔΣΕ*, 11.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Λαϊκή εξουσία», *Λευτερωτής*, *Όργανο Αρχηγείου Πάικου-Καϊμακτσαλάν του ΔΣΕ*, 1.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Σχολή αγραμμάτων», *Λευτερωτής, Όργανο Αρχηγείου Πάικου-Καϊμακτσαλάν του ΔΣΕ*, 1.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ανοικοδομητικός οργασμός στην Ελεύθερη Ελλάδα», *Ραδιοφωνικά Νέα, Καθημερινή έκδοση εφημερίδας «Δράση», Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ.3., 17.2.1948. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Εθνικό Συνέδριο της τουρκικής μειονότητας», *Ραδιοφωνικά Νέα*, *Καθημερινή έκδοση εφημερίδας Δράση, Όργανο του Αρχηγείο Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης του ΔΣΕ*, φ. 48, 8.4.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Πεθαίνουν τα παιδάκια στο κράτος της Αθήνας», *Ραδιοφωνικά Νέα*, *Καθημερινή έκδοση της εφ. Δράση, Όργανο του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης του ΔΣΕ*, φ.109, 12.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης, Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Νέα από τη ζωή των Ελληνόπουλων», *Τα Νέα της Ημέρας, Όργανο του Αρχηγείου Κομοτηνής-Ξάνθης του ΔΣΕ*, φ.39, 21.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Πολεμικός συναγερμός της Δημοκρατικής Νεολαίας σ' όλη τη χώρα», *Τα Χάσια*, *Δελτίο Ειδήσεων Αρχηγείου Χασίων του ΔΣΕ*, 16.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Ταξιαρχιών του ΔΣΕ

[Άγνωστος συγγραφέας] «Λαϊκή εξουσία. Ο Λαός ανοικοδομεί», *Γράμμος*, *Όργανο της 14ης Ταξιαρχίας Πεζικού του ΔΣΕ*, φ.14, 30.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Με κάλπικα κουρελόχαρτα προσπαθούν να αρπάξουν τα παιδιά», *Δελτίο Ειδήσεων, Καθημερινή έκδοση της εφημερίδας Επίθεση, Οργάνου της Ταξιαρχίας Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, 21.2.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας

[Άγνωστος συγγραφέας] «Έτσι δουλέψαμε για το σχολείο», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας*, φ.1, 6.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η νεολαία στην ελεύθερη Ελλάδα», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας*, φ.1, 6.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η νεολαία στη σκλαβωμένη Ελλάδα», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας*, φ.1, 6.12.1947[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση και η νεολαία», *Νέος Μαχητής*, *Όργανο της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας*, φ.9, 24.12.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εκπαίδευση στη λεύτερη και σκλάβα Ελλάδα», *Μαχητικά Νιάτα*, *Όργανο της ΔΝΕ Κεντρικής Μακεδονίας του ΔΣΕ*, φ.1, 28.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες ΕΠΟΝ

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ζητήματα της νεολαίας», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου ΕΠΟΝ Χίου*, φ.11, 3.12.1945) [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στο Γυμνάσιο Αρρένων», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου ΕΠΟΝ Χίου,* φ.10, 7.10.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η σημερινή κατάσταση της παιδείας στην περιοχή μας και τα μέσα για την προσωρινή της βελτίωση», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Συμβουλίου Περιοχής Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης της ΕΠΟΝ*, 10.8.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για τη μαθητική νεολαία», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ. 28, 19.5.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η υγεία του παιδιού», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ. 28, 19.5.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο Χαρίλαος Φλωράκης, Επιμορφωτικό Κέντρο ΚΚΕ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Κατασκηνώσεις», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.27, 20.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι κατασκηνώσεις», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.28, 19.5.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Παράδειγμα», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου Καβάλας της ΕΠΟΝ*, φ.28, 19.5.1946. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Εκπαιδευτικά», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ. 14, 12.7.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η ανοικοδόμηση των σχολείων», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ.23, 27.10.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Να καθιερωθεί αμέσως το δελτίο υγείας για τη νεολαία», *Εξόρμηση*, *Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Χανίων*, φ.15, 26/7/1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Θέλουμε τα σχολεία κέντρα μόρφωσης και προόδου», *Η Φωνή των Νέων*, Όργανο του Νομαρχιακού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Λασιθίου, φ.12, 8/2/1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εκπαιδευτική κατάσταση στο νομό μας», *Λεύτερα Νιάτα*, *Όργανο του Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Λακωνίας*, φ.17, 1.7.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για να λειτουργήσουν κανονικά τα σχολεία», *Νέοι Μαχητές, Εβδομαδιαίο Όργανο του Συμβουλίου ΕΠΟΝ Ν. Κέρκυρας*, φ.7, 3.6.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα σχολεία μας», *Ο Φίλος του Επονίτη*, *Όργανο της Λέσχης της ΕΠΟΝ του Γραφείου Πόλης Γιαννιτσών*, φ.1, 27.1.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Πάνω απ' όλα η υγεία μας», *Τα Νιάτα*, *Έκδοση της ΕΠΟΝ Αθήνας*, φ.4, 28.12.1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εκπαίδευση και οι αποστρατευθέντες», *Φλόγα*, *Όργανο του Συμβουλίου Σάμου της ΕΠΟΝ*, φ.6, 21/6/1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Μπροσούρες – Προκηρύξεις

«Καταπολέμηση του αναλφαβητισμού». Μπροσούρα της Εταιρείας «Επιστήμη-Ανοικοδόμηση» (με χειρόγραφη σημείωση της Ρ. Ιμβριώτη), 1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

«Να περιφρουρήσουμε τη μόρφωσή μας», Προκήρυξη του ΝΣ Πέλλης της ΕΠΟΝ για την φασιστικοποίηση του σχολείου, 5.5.1947

Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, Ιούλης-Αύγουστος 1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

Προκήρυξη του Νομαρχιακού Συμβουλίου Πέλλης της ΕΠΟΝ για τη λειτουργία των σχολείων, 5.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Τρυκ με διαφωτιστικό υλικό της ΠΔΕΓ που μοιράστηκε στις περιοχές του Γράμμου και του Βίτσι για την αναπτέρωση των μαχητριών, 1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

ΕΑΜικά έντυπα

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εγγραφή των μαθητών», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.60, 8.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η νεολαία κινδυνεύει», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.51, 11.8.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Καθηγητής εμπρησμού», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.2, 3.2.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ν' ανοίξουν τα σχολεία», *Αλήθεια, Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.62, 22.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα Ελληνόπουλα», *Αλήθεια*, *Όργανο της Διακομματικής Επιτροπής του ΕΑΜ ν. Λάρισας*, φ.56, 12.9.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η μαθητική νεολαία και τα ζητήματά της», *Αναγέννηση*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ ν. Μαγνησίας*, φ. 609, 10.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Αντί για σχολικά κτίρια, τρώγλες!», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Κέρκυρας*, φ. 349, 4.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα μαθητικά συσσίτια», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ ν. Κέρκυρας*, φ. 372, 15.12.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα σχολεία μας και τα άμεσα προβλήματά τους», *Η Φωνή του Λαού*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Κέρκυρας*, φ.367, 10.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα μαθητικά συσσίτια Αγίου Κηρύκου», *«Νέα Ικαρία»*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Ικαρίας και Φούρνων*, φ. 13, 18.1.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

[Άγνωστος συγγραφέας] «Κύριε, Επιθεωρητά!», *Νίκη, Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Φλώρινας*, φ.5, 26.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μαθητική Στήλη», *Νίκη*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Φλώρινας*, φ.11, 16.2.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Επιτάξεις», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.287, 16.8.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μέσα σε ποιες συνθήκες ανοίγουν τα σχολεία», *Πρωτοπόρος Χίου, Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 309, 20.9.1946[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μοντέρνα Παιδαγωγική. Τι γίνεται στην Εμπορική Σχολή», *Πρωτοπόρος Χίου, Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.588, 18.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η ζωή στα χωριά», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 214, 14.4.1946. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ο κ. Τσουπάκης και το Γυμνάσιο Καρδαμύλων», *Πρωτοπόρος Χίου, Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 336, 7.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] Οι μαθητές πιέζονται να εγγραφούν συνδρομητές σε φασιστικά περιοδικά», *Πρωτοπόρος Χίου, Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.591, 21.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Σχολικά Βιβλία», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.335, 5.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα μαθητικά συσσίτια», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.209, 5.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Το βιβλίο του μαθητή», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ.327, 22.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Το Γυμνάσιο Θηλέων ετοιμόρροπο-η ζωή των μαθητριών κινδυνεύει», *Πρωτοπόρος Χίου*, *Όργανο του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων του ΕΑΜ Χίου*, φ. 576, 30.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες και έντυπα ΚΚΕ

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ανοίγουν τα σχολεία. 9 χιλ. μαθητές σε 8 διδ/ρια, 1400 θρανία με 27 πίνακες-Ούτε δραχμή δεν έδωσε ο Δήμος από 31.000.000», *Η Κοκκινιά μας*, *Όργανο της Αχτιδικής Επιτροπής Κοκκινιάς του ΚΚΕ*, 22.3.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για να σωθούν τα παιδιά μας», *Η Κοκκινιά μας, Όργανο της ΚΟ Κοκκινιάς του ΚΚΕ*, φ. 34-61, 21.4.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η γυμνασιακή "μόρφωση" στην πόλη μας, *Η Κοκκινιά μας*, Όργανο της Αχτιδικής Επιτροπής Κοκκινιάς του ΚΚΕ, φ.34-110, 22.3.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η κυβέρνηση έκλεισε τις αριστερές εφημερίδες», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, 20.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Κωνσταντινίδης Τ. – Φαράκος Αγ., «Εκπαίδευση στο Βασίλειο των Εθνικοφρόνων», *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, φ.53, 13.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Σπήλιος Απ., «Του ύψους και του βάθους… Σχολείον Καισαριανής και "Άθενς Κόλλετζ"», *Ο Ρίζος τη Δευτέρας*, *Βδομαδιάτικη Εφημερίδα του Λαού*, φ.7, 2.12.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Άλλοι επτά πατριώτες εκτελέστηκαν στα Γιανιτσά», *Ριζοσπάστης*, 27.7.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ανοίγουν τα σχολεία…», *Ριζοσπάστης*, 3.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Βαρυσήμαντος λόγος της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ στο Συνέδριο του Στρασβούργου», *Ριζοσπάστης*, 28.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Για την εκκαθάριση», *Ριζοσπάστης*, 9.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Εκπαιδευτικοί σε διαθεσιμότητα», *Ριζοσπάστης*, 2.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εκπαίδευση στα Γυμνάσια», *Ριζοσπάστης*, 15.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εξάρθρωση της Παιδείας», *Ριζοσπάστης*, 11.2.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η εξόντωση των δασκάλων προμελετημένο έγκλημα του φασιστικού κράτους», *Ριζοσπάστης*, 25.9.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η νεολαία στον αγώνα για ανοικοδόμηση», *Ριζοσπάστης*, φ.2, 21.11.1947. Παράνομη έκδοση [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας στις περιοχές του Δημοκρατικού Στρατού. Σχόλια των κυβερνητικών», *Ριζοσπάστης*, 17.8.1947[Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Καταργείται ο Οργανισμός Σχολικών Βιβλίων», *Ριζοσπάστης*, 21.9.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 6.6.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Λόγος να γίνεται…», *Ριζοσπάστης*, 2.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Νέες απολύσεις δημοδιδασκάλων», *Ριζοσπάστης*, 24.7.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ο διωγμός των δασκάλων», *Ριζοσπάστης*, 12.1.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι κατασκηνώσεις», *Ριζοσπάστης*, 19.9. 1947 Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Στο υπουργείο Παιδείας», *Ριζοσπάστης*, 5.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα σχολειά μας έγιναν γκαράζ των Άγγλων», *Ριζοσπάστης*, 8.11.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Το σχολικό έτος», *Ριζοσπάστης*, 2.5.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Πασαλάρης Χρ., «Κατασκηνώσεις!», *Ριζοσπάστης*, 25.4.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας (ΑΚΕ)

[Άγνωστος συγγραφέας] «Λαϊκή Εξουσία», *Αγροτική Φωνή*, *Όργανο της ΝΕ ν. Πέλλης του ΑΚΕ*, φ.1, 1.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η δράση της Λαϊκής εξουσίας μέχρι τέλους του 1947 στην περιοχή Μακεδονίας-Θράκης», *Αγροτικός Αγώνας*, *Όργανο της Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας- Θράκης του ΑΚΕ*, ΑΔ 3, 19.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η λαϊκή εκπαίδευση», *Αγροτικός Αγώνας, Όργανο της Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας-Θράκης του ΑΚΕ*, φ.2, 5.12.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Να λείψει ο αναλφαβητισμός», *Αγροτικός Αγώνας*, *Όργανο Επιτροπής Διαμερίσματος Μακεδονίας- Θράκης*, φ.4, 25.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Κομμουνιστική Επιθεώρηση

Ι.Ι., «Το Διάγγελμα του Δημοκρατικού Στρατού», *ΚΟΜΕΠ*, αρ. 9, 9/1947, σελ. 418-421 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Εφημερίδες Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ)

[Άγνωστος συγγραφέας] «Ανοίγουν τα σχολεία», *Η Μάχη*, φ. 385, 29.9.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι παιδικές κατασκηνώσεις», *Η Μάχη*, φ.428, 4.7.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τα σχολεία άνοιξαν», *Η Μάχη*, 21.10.1946 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Έντυπα μαζικών φορέων και οργανώσεων

[Άγνωστος συγγραφέας] «Η "Ουνέσκο" για τη ζωή των μαθητών στην Ελλάδα», *Η Εφημερίδα των Ελληνίδων*, *Όργανο της Πανελλαδικής Ομοσπονδίας Γυναικών (ΠΟΓ) και της Πανελλήνιας Ενώσεως Γυναικών (ΠΕΓ)*, φ.9, 15.7.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι εκπαιδ/κοι σε απολογία», *Νέα Θέση, Όργανο της Παγκρήτιας Ένωσης Γυναικών-Ηράκλειο Κρήτης*, φ.48, 4.5.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Έντυπα στα οποία δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια η πολιτική ταυτότητα

Μπαρμπαστάθης Γ., «Η παιδεία στην Ήπειρο», *Ηπειρώτικη Ζωή*, *Μηνιαίο περιοδικό που εκδίδεται από ομάδα Ηπειρωτών*, τ.5, 9/1946, σελ. 14-17 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Μαθητική ζωή», *Ο Μαθητής*, *Δεκαπενθήμερο μαθητικό περιοδικό*, φ.1, 15/12/1945 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Έντυπα βασιλοφρόνων και εθνικιστικών οργανώσεων

[Άγνωστος συγγραφέας] «Άνευ τίτλου», *Αλήθεια της Τριπόλεως, Όργανον των Εθνικοφρόνων Ελλήνων*, φ.157, 28.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

[Άγνωστος συγγραφέας] «Τζάμπα εκπαίδευση», *Αλήθεια της Τριπόλεως, Όργανον των Εθνικοφρόνων Ελλήνων*, φ.157, 28.11.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Έντυπα αστικού στρατού

Μπούκας Χ., «Το Γυμνάσιον της Νάξου μεγάλο εθνικόν φυτώριον», *Γενική Εθνικιστική Επιθεώρηση, Δεκαπενθήμερο Όργανο του Στρατού*, φ.27. 10.6.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Σλαβόφωνες Εφημερίδες

Hepokoren, 20.2.1948 και 20.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Nova Makedonska, 1.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Τουρκόφωνες Εφημερίδες

"Havuz Hasan tarafin dan halkin ilmisi için söylenen sözler", *Savaş*, 10.3.1949 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικοί Σταθμοί

[Η ταξινόμηση των αρχείων έγινε με χρονολογική σειρά]

Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ

Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Σχολεία, 9/1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Απόφαση αρ.9 του ΓΑ του ΔΣΕ που αφορά τη συντομότερη έναρξη του σχολικού έτους, 28.9.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η Εκπαίδευση, 13.10.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός ΔΣΕ, Νέοι και Σχολείο, 18.10.1947. [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η εκπαίδευση στην Ελεύθερη Ελλάδα, 11/1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η εκπαίδευση στα σλαβομακεδονικά χωριά, 22.11.1947 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός του ΔΣΕ, Η νεολαία στη σκλαβωμένη και την ελεύθερη Ελλάδα, Αρ. Δ. 412, 10.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Από το έργο της λαϊκής εξουσίας στη Θεσσαλία, Αρ. Δ. 1115 [χ.χ.] [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Τα πρώτα μέτρα της Λαϊκής εξουσίας στο Καρπενήσι για την ενίσχυση του λαού, Αρ. Δ. 1736 [χ.χ.] [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Σχόλιο με τίτλο: Η ζωή στο ΔΣΕ, Αρ. Δ. 341, 7.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα», Λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα, Αρ. Δ. 360, 17.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Λαϊκή εκπαίδευση στην Ελεύθερη Ελλάδα, Αρ. Δ. 389, 30.1.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ]

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Γενική Συνέλευση των λαϊκών συμβουλίων περιοχών Φλώρινας και Καστοριάς, Αρ. Δ. 426, 16.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Λαϊκή εκπαίδευση, Αρ. Δ. 439, 23.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Ειδήσεις από την Ελεύθερη Ελλάδα-Σύσκεψη Λαϊκών Συμβουλίων Καρατζόβας, Αρ. Δ. 27.2.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Γράμμα δασκάλων Ηπειρωτών, Αρ. Δ. 503, 21.3.1948 [Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ελεύθερη Ελλάδα, Εκπομπή με τίτλο «Σαράντα τρεις δάσκαλοι αποφοίτησαν από το λαϊκό Διδασκαλείο του λεύτερου Μωρηά: Άνοιξαν και άλλα 34 σχολεία», Αρ. Δ. 1601, 5.1.1949 [Βιβλιοθήκη- Αρχείο ΕΚΧΦ].

Ηλεκτρονικά Αρχεία

Αρχείο ΑΣΚΙ- Ψηφιακό Αποθετήριο

[Άγνωστος συγγραφέας] «Που βαδίζομε;», *Διδασκαλικό Βήμα*, Περίοδος Γ', φ.10, 1.10.1945 [ΑΣΚΙ, Βιβλιοθήκη].

Μορφές ηρώων της νεολαίας της Ελλάδας, εκδόσεις Νέα Ελλάδα, Αθήνα, 1953 [ΑΣΚΙ, Βιβλιοθήκη].

Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα, Λαός και ΔΣ, αρ. εγγρ. 002.01.02.28.00031, Αρ. Δ. 539, 2.4.1948.

Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο Ραδιοφωνικού Σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα, Λαός και ΔΣ, αρ. εγγρ. 002.01.02.28.00044, Αρ. Δ. 1512, 15.12.1948.

Αρχείο Κώστα Σωτηρίου

Σωτηρίου Κ., Εισήγηση για την Παιδεία [περ. 1945-1/1946] [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου].

Σωτηρίου Δ.Κ., Η παιδεία μας σήμερα, 10.2.1946. [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου].

Σωτηρίου Κ. (Κώστας Σιδερίτης), Η Παιδεία στις ελεύτερες περιοχές, 13.10.1947 [Αρχείο Κώστα Σωτηρίου].

Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.)

Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

Πράξις 16η Συλλόγου Διδασκόντων, 12.1.1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

Πράξις 17η Συλλόγου Διδασκόντων, 19.1.1948. Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βεροίας, Φ.8

Πράξις 27η Συλλόγου Διδασκόντων, 7.3.1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Ημαθίας, Αρχείο 1ου Λυκείου Βέροιας, Φ.8.

Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 2/13.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ!

Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 22/14.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ! Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μέσης Εκπαιδεύσεως Στ! Περιφέρειας, Αρ. Εμπ. Πρωτ. 6/17.1.1948, Προς τους κ.κ. Δ/ντάς των σχολείων Μ.Ε. Στ! Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Βέροιας, Φ.18.

Βασίλειον της Ελλάδος. Υπουργείον Παιδείας. Αρ. Εμπ. Πρωτ. 878/20.3.1948, Προς τους κ.κ. Γυμνασιάρχας των εν κράτει Γυμνασίων, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18

Έκθεσις περί της κινήσεως διδασκόντων και διδασκομένων εν τω Γυμνασίω κατά μήνα Μάιον 1948, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.18.

Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.20.

Βασίλειον της Ελλάδος. Γενική Επιθεώρησις Μ. Εκ/σεως Η’ Περιφέρειας, Εξαιρετικώς επείγουσα. Αρ. Πρωτ. 3122/19.12.1950. Προς τους κ.κ. Δ/τάς των σχολείων Μ. Εκπ/σεως Η’ Περιφερείας, Γ.Α.Κ – Αρχεία ν. Πέλλης, Αρχείο 1ου Ενιαίου Λυκείου Έδεσσας, Φ.20.

ΝΟΜΟΙ/ΦΕΚ

Ν.4229/1929, «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», ΦΕΚ 245^{Α} /25.7.1929.

Ν.4397, «Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 309^{Α} /24.8.1929.

Α.Ν.770/1937, «Περί των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 263^{Α}/13.7.1937.

Α.Ν. 952/1937, «Περί ιδρύσεως Οργανισμού προς έκδοσιν Σχολικών κ.λ.π. Βιβλίων», ΦΕΚ 469^{Α} /12.11.1937

Α.Ν. 1849 «Περί των σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 300^{Α} /25.7.1939.

Ν.1468, «Περί τροποποιήσεως του υπ' αριθ. 1849)1939 Α.Ν. "περί των σχολείων Μέσης εκπαιδεύσεως και προσθήκης εκπαιδευτικών τινων διατάξεων"». ΦΕΚ 119^{Α} /3.6.1944

Συντακτική Πράξη 6, «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού», ΦΕΚ 12^{Α} / 20.1.1945.

Συντακτική Πράξη 25, «Περί εκκαθαρίσεως των κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944», ΦΕΚ 67^{Α} /22.3.1945.

Συντακτική Πράξη 23, «Περί κυρώσεως της Συμφωνίας της Βάρκιζας», ΦΕΚ 68^{Α}/23.3.1945.

Συντακτική Πράξη 26, «Περί απολύσεως δημοσίων υπαλλήλων συνεργασθέντων μετά του εχθρού κατά την περίοδον της Κατοχής», ΦΕΚ 69^{Α} /24.3.1945.

Συντακτική Πράξη 31, «Περί εκκαθαρίσεως των δημοσίων υπηρεσιών», ΦΕΚ 81^{Α}/2.4.1945.

Συντακτική Πράξη 36, «Περί συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 25 Συντακτικής Πράξεως περί εκκαθαρίσεως των κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3ης Δεκεμβρίου 1944», ΦΕΚ 93Α /14.4.1945.

Συντακτική Πράξη 59 "Περί καθορισμού της οργανικής συνθέσεως των δημοσίων ή δημοσίου χαρακτήρος υπηρεσιών», ΦΕΚ 164Α /27.6.1945.

Γ' Ψήφισμα, «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν», ΦΕΚ 197Α /18.6.1946.

Θ' Ψήφισμα, «Περί εξυγιάνσεως των δημοσίων υπηρεσιών κλπ», ΦΕΚ 251Α/28.8.1946.

ΦΕΚ παράρτημα, αρ.32, 27.7.1947.

Α.Ν 509, «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», ΦΕΚ 293Α/27.12.1947.

Α.Ν. 516/1948, «Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων κλπ. υπαλλήλων και υπηρετών», ΦΕΚ 6Α /8.1.1948.

Ψήφισμα «Περί ψηφίσεως του υπό της Επιτροπής του ΞΗ'/1949 Ψηφίσματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής συνταχθέντος νέου συντάγματος», ΦΕΚ 1Α /1.1.1952.

Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων

Δ' Αναθεωρητική Βουλή, Επιτροπή επί της Αναθεωρήσεως του Συντάγματος, *Εστενογραφημένα πρακτικά της Επιτροπής Αναθεωρήσεως του Συντάγματος*, τ. Γ', Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις, 1948.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική της Εκπαιδεύσεως, Δημοτική Εκπαίδευσις*, Μέρος Α', Σχολικόν Έτος 1937-1938, Αθήνα, 1940.

Ντοκουμέντα

Ζαχαρίας Μ. (Σκηνοθέτης), *Η αλήθεια για τα παιδιά της Ελλάδας*, [Κινηματογραφική ταινία], 1948 [Ντοκουμέντο από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Ένθετη έκδοση της εφημερίδας Ριζοσπάστης, 13.2.2005].

Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας. Εισήγηση του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν. στη Γραμματεία Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α, 1944.

Εφημερίδες

[Άγνωστος συγγραφέας] «Έφθασε χθες ο Στρατηγός Βαν Φλητ»*, Εμπρός*, 25.2.1948.

[Άγνωστος συγγραφέας] «Δράσις των συμμοριτών εις τον νομόν Ηλείας», *Εμπρός*, 25.11.1948.

[Άγνωστος συγγραφέας] «Οι εαμοκομμουνισταί και το Σύνταγμα του Μάρκου. Να εκκαθαρίσουν την θέσιν των», *Εστία*, 16.7.1947.

Παπανδρέου Γ. «Ο κομμουνισμός και το σχολείον», *Πατρίς*, φ.1222, 31.7.1931.

Παπανούτσος Ευ., «Ο δάσκαλος, αυτός ο άγνωστος», *Το Βήμα*, 7.11.1947.

Περιοδικά

Αναγέννηση

Γληνός Δ., Θεοδωροπούλου Α., Σωτηρίου Κ.Δ, Λαχανάς Β, Μπερτός Ν., Αλιβιζάτος Μπ, Καζαντζάκη Γαλ., «Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του "Εκπαιδευτικού Ομίλου"», *Αναγέννηση*, Χρονιά Α', φ.11-12, Ιούλιος-Αύγουστος 1927.

Ανταίος

[Άγνωστος συγγραφέας], «Η ίδρυση της Εταιρείας "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση"», *Ανταίος*, Χρόνος Α', 8, 1945, σελ.182-184.

[Άγνωστος συγγραφέας], «Το επιστημονικό συνέδριο». *Ανταίος*, Χρόνος Β', 9, 1947, σελ.264.

Εκπαιδευτικός Τομέας "ΕΠ-ΑΝ", «Η μόρφωση του διδαχτικού προσωπικού», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4, 1946, σελ.133-137.

ΕΠ-ΑΝ, «Η πρώτη γενική συνέλευση των μελών της Εταιρίας "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση": Η λογοδοσία του Διοικητικού Συμβουλίου για τις εργασίες της Εταιρείας», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 2, 1946, σελ.42-47.

«Επισκόπηση για τα εκπαιδευτικά και σπουδαστικά ζητήματα», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4, 15.12.1946, σελ.148.

Κιτσίκης Ν., «Η Τεχνική Παιδεία στο πλαίσιο της Ανοικοδόμησης (πρώτο μέρος)», *Ανταίος*, Χρόνος Α', 1, 1945, σελ.5-12.

Κιτσίκης Ν., «Επιστήμη- Ανοικοδόμηση (εισαγωγική διάλεξη στους σκοπούς της Εταιρίας "Επιστήμη-Ανοικοδόμηση" που δόθηκε την Κυριακή 30 Δεκεμβρίου 1945 στο θέατρο "Βρεττάνια")», *Ανταίος*, Χρόνος Α', 13-14, 1945, σελ. 284-288.

Σαράντος Η., «Οι επιστήμονες και τα προβλήματα της ζωής χωρίς μεταφυσική», *Ανταίος*, Χρόνος Β', 4. 1946, σελ.169 και 171.

Σωτηρίου Κ., «Η παιδεία στο 1947», *Ανταίος*, Περίοδος Β', Χρόνος Δ', 1, 1948, σελ.33-35.

Σωτηρίου Κ., «Θέματα Παιδείας», *Ανταίος*, Περίοδος Β', Χρόνος Β', 1, 1947, σελ.284

Ελεύθερα Γράμματα

[Άγνωστος συγγραφέας] «Εκπαιδευτικά», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.54, 1.11.1946, σελ.322.

Ιμβριώτη Ρ., «Η Λαϊκή Παιδεία», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.22, 5.10.1945, σελ. 12-14.

Ιμβριώτη, «Ο Αγωνιστής», *Ελεύθερα Γράμματα*, τ.32-33, 21.12.1945, σελ. 6-7.

Νέα Γενιά

Ιμβριώτη Ρ., «Για μια πραγματικά λαϊκή παιδεία», *Νέα Γενιά*, 48, 5/1945, σελ. 9-10.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, εκδόσεις Ιστορική Βιβλιοθήκη-Θεμέλιο, Αθήνα, 1995.

Αλιβιζάτος Ν., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στην νεοελληνική ιστορία 1800-2010*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2011.

Bærentzen L., «Το "παιδομάζωμα" και οι παιδουπόλεις της βασίλισσας», στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.137-164.

Βεργάκης Δ., *Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου στις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ευρώπης στον αντίποδα της εκπαίδευσης του επίσημου ελληνικού κράτους*, διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2023.

Βεντούρα Λ., «Η νομοθεσία περί διδακτικών βιβλίων. Μια εστία συγκρούσεων εκπαιδευτικού δημοτικισμού και αντιμεταρρυθμιστών (1907-1937)», *Μνήμων*, 14, 1992, σελ. 91-114.

Bernstein S.- Milza P., *Ιστορία της Ευρώπης. Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας. Ο Εμφύλιος*, εκδ. Αδελφών Τολίδη, Αθήνα, 1981.

Βώρος Φ.Κ., *Από την ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Ένα κεφάλαιο μεγαλείου και οδύνης, Διώξεις εκπαιδευτικών για πολιτικούς λόγους 1931-1974*, Εκπαιδευτικά, τ.14, Αθήνα, 1989, [ανάτυπο], σελ.1-32

Γελαδάκη Σ., *Τα αρχεία τριών ιστορικών αθηναϊκών γυμνασίων. Α' Γυμνάσιο Αρρένων, Β' Γυμνάσιο Αρρένων, Α' Γυμνάσιο Θηλέων. Μια διάσταση Τοπικής Ιστορίας*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.

Γιώγος Χ., «Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 130-146.

Γκριτζώνας Κ., *Τα παιδιά του εμφυλίου πολέμου. Συμβολή στην αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας για το λεγόμενο «παιδομάζωμα»*, εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα, 1998.

Close D.H. και Βερεμής Θ., «Ο στρατιωτικός αγώνας, 1945-1949» στο David Close (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*, μτφρ. Γ. Σπανδωνής, εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα, 1997.

Δελμούζος Α., *Παιδεία και Κόμμα*, εκδόσεις Αλικιώτης και Υιοί, Αθήνα, 1947.

Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τ. Β', εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1973.

Δημαράς Α., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Το "ανακοπτόμενο άλμα". Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013.

Ελεφάντης Αγγ., «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967): 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα]*, τ.1, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1993, σελ. 645-654.

Ιμβριώτη Ρ., «Για μια πραγματικά λαϊκή παιδεία», *Νέα Γενιά*, 48, Απρίλης 1945, σελ. 9-10.

Ιμβριώτη Ρ., «Η Παιδεία μας», [εισήγηση στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ], *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (συζητήσεις-κρίσεις-απόψειςς 1956-1965)*, εκδόσεις Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα, 1966, σελ.79-86.

Καλαντζής Κ., *Η Παιδεία εν Ελλάδι 1935-1951*, [Διδακτορική Διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βιέννης, 1952], Ελληνικά Γράμματα, 2002

Καμαρινός Α., *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Πελοπόννησο*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2000.

Καμαρινού Κ., «Ο αγώνας του ΔΣΕ για Λαϊκή Παιδεία», *Θέματα Παιδείας*, τ.57-60, Αθήνα, 2016, σελ.108-127.

Καμαρινού Κ., *Τα «πέτρινα» Πανεπιστήμια. Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και εξορίες 1924-1974*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2005.

Καραφύλλης Αθ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2013[2]

Κάτσικας Χ.- Θεριανός Κ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2007.

Κέντρος Ν., *Ο Εμφύλιος στη Φλώρινα*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2011.

Κυρίτσης Ν., *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Βασικοί σταθμοί του αγώνα*, Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2006.

Κυρίτσης Ν., *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας, Ίδρυση-Μονάδες-Δυνάμεις-Απώλειες-Κοινωνική σύνθεση*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2012.

Κωστόπουλος Τ., «Το Μακεδονικό στη δεκαετία του '40», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, τόμος Δ΄, Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση 1945-1952,* μέρος 1ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 363-415.

Λαγάνη Ειρ., *Το «παιδομάζωμα» και οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 1949-1953. Μια κριτική προσέγγιση*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996.

Λαΐου Α., «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου» στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.67-83.

Λέφας Γ., *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου (Δημιουργία-Ανάπτυξη-Ήττα)*, τ. Α', εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα, 1998.

Λέφας Γ., *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου (Δημιουργία-Ανάπτυξη-Ήττα)*, τ. Β', εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα, 1998.

Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ.1, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002.

Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, τ.2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2002.

Μαργαρίτης Γ., «Τα παιδιά του εμφυλίου πολέμου», *Θέματα Παιδείας*, τ.35-36, 2009, σελ. 144-150.

Μεταξάς Ι., «Διάγγελμα προς τον λαόν διά την μεταβολήν της 4ης Αυγούστου 1936», *Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941*, τ. Α', εκδόσεις Γκοβόστη, 1969.

Μπελί Μπ., *«Καπετάν Κεμάλ»: Αναμνήσεις από τον ελληνικό εμφύλιο*, Μτφρ. Φράγκω Καράολαν, εκδόσεις Telos International, Istanbul, 2009.

Μποντίλα Μ., *Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων στα Ανατολικά Κράτη (1950-1964): πλαίσιο και κοινωνικοποίηση*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2000.

Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1944-1946*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003.

Νούτσος Χ., «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης” (1945-1952)» στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Ανασυγκρότηση-Εμφύλιος-Παλινόρθωση 1945-1952*, τ.Δ2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, σελ.109-131.

Παλαιολογόπουλος Δ., *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην επαρχία Καλαβρύτων, 1946-1949*, εκδόσεις Παρασκήνιο 2001.

Παλαιολογόπουλος Δ., *Το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου. Ένα φυτώριο δασκάλων του ΔΣΕ στην περίοδο του Εμφύλιου, 1948*, εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα 2011.

Παπαστεφανάκη Ε., *Αριστερή Παιδαγωγική Σκέψη στην Ελλάδα (1910-1951). Από το Αστικό Σχολείο Εργασίας στον Πολυτεχνισμό*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2020.

Παπαστράτης Π., «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου» στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole L. Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, μτφρ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα, 1992, σελ.47-66.

Παππά Ε., «Εισαγωγή», στο Εθνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, *Ανταίος*, τ. Α’: 1945-1947, Αθήνα, 2000, σελ. ια’- λ’.

Παυλίδου Ευθ., *Σχολείο και ΕΟΝ: μέσα ιδεολογικής χειραγώγησης του μεταξικού καθεστώτος*, Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2007.

Περαίος Κ.Θ, «Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 87-88, 3-4/1962, σελ.443-445

Πετρίδης Π. (επιμ.), *Στη δίνη του Εμφυλίου Πολέμου, σπάνια ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-1947)*, εκδ. Προσκήνιο, 1998.

Πολυχρονιάδης Δ., *Ελληνική εκπαίδευση 1949-1963, Μεταρρυθμίσεις στην εκπαιδευτική πολιτική-Κοινωνικές και Ιδεολογικές αντιδράσεις*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο, Αθήνα, 2021.

Ραζάκος Χ., «Η περίοδος της "Λευκής Τρομοκρατίας" (1945-1946), Προπομπός της ένοπλης ταξικής σύγκρουσης» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 34-59.

Σακελλαρίου Χ., *Η παιδεία στην Αντίσταση*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2003.

Σαράφη Λ., «Η "Λευκή Τρομοκρατία" μοχλός σύνθλιψης του αντιστασιακού φρονήματος. Ο νομός Τρικάλων το 1945» στο Ηλ. Νικολακόπουλος, Άλ. Ρήγος, Γρ. Ψαλλίδας (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2002, σελ. 165-175.

Σέρβος Δ., *Το παιδομάζωμα και ποιοι φοβούνται την αλήθεια*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2001.

Σκολαρίκος Κ., «Η στρατηγική του ΚΚΕ και ο αγώνας του ΔΣΕ» στο Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας. Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το Αρχείο του ΚΚΕ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σελ. 106-129.

Συλλογικό, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ 1939-1949*, τ. Β2, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2019.

Συλλογικό, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (1946-1949)*, εκδόσεις Ριζοσπάστης-Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998.

Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1940-1945, τ. 5, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981.

Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1945-1949, τ. 6, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987.

Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. 1949-1955, τ. 7, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1995.

Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Πρακτικά). Αφιερωμένο στα 100 χρόνια του ΚΚΕ, Σύγχρονη Εποχή-Ριζοσπάστης, Αθήνα, 2018.

Φρειδερίκη, *Μέτρον Κατανοήσεως*, μτφρ. Θ. Καρζής, εκδόσεις Βιβλιομεταφραστική, Αθήνα, 1971.

Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1986.

Χρυσοστομίδου Β., *Η συμβολή του αμερικανικού παράγοντα στην εδραίωση της Μοναρχίας στην Ελλάδα από τον Β' Παγκόσμιο μέχρι τον πρώιμο Ψυχρό πόλεμο*, διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2018.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Α. Κρατικές Πράξεις – Νομοθετικό Πλαίσιο

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Μαρτίου 1945 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου 67

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντακτικαὶ Πράξεις

Σ. Π. 25. Περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν Κρατικῶν ὀργανισμῶν ἐκ τῶν λαβόντων μέρος κλπ. εἰς τὸ στασιαστικὸν κίνημα τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1944 1

Ἀναγκαστικὸς Νόμος

Ν. 208. Περὶ ἀναστολῆς τοῦ Τμήματος τῶν Ἐποπτῶν Ὀργάνων καὶ Κινημάτογράφων εἰς Βίαν Διελθόντα. 2

Διατάγματα

Περὶ ρυθμίσεως καθυστερουμένων εἰσφορῶν μελῶν Ἐργατικῶν Ὀργανώσεων 3

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ὑπ' ἀριθ. 25.

(1)

Περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν Κρατικῶν ὀργανισμῶν ἐκ τῶν λαβόντων μέρος κλπ. εἰς τὸ στασιαστικὸν κίνημα τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1944.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑφυπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀκούσαντες καὶ διατάσσομεν:

Ἄρθρον 1.

Δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται πάσης κατηγορίας, πλὴν τῶν ἐπιλίων διωκητικῶν λειτουργῶν, Εἰσαγγελέων, Ἀντεισαγγελέων καὶ Εἰρηνοδικῶν, ἐπὶ ἂν αἰτιολ. νόμῳ θλ. ἄρθρ., ἐκλιμῶνται καὶ ὑπηρέται τῶν Δήμων κ.τ. Κοινοτήτων, τῶν Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου Δικαίου ὡς καὶ τῶν ἐπιχειρήσεων δημοσίου ἐκκρεμῶν ἐφ' ὅσον συμπεσόντος ἐπιφέρουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς στάσεως τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1944 τίθενται εἰς διαθεσιμότητα, ἐκτιμωμένης τῆς κατὰ τὰ ἑκάστοτε ἄρθρα διαθεσιμότητος.

Ἄρθρον 2.

Οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τοῦ Πολυτεχνείου, τῶν προσφερομένων εἰς ταῦτα σχολείων, ὡς καὶ οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἁπασῶν τῶν βίλων Ἀνωτέρων Σχολῶν τίθενται εἰς διαθεσιμότητα διὰ Διατάγματος μετὰ σύμφωνον γνώμην τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς: ἀντιπροσώπης ἐξ ἑνὸς μέλους τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς Προέδρου, καὶ δύο καθηγητῶν ἐκαστοτε Ἰδρύματος ἢ τακτῶν μὴ ὑπαρχόντος ἐπὶ τοῦ Προεκτεμένου ἑκάστου.

Ἄρθρον 3.

1. Ἡ θέσις εἰς διαθεσιμότητα τῶν διωκητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν τῶν Κεντρικῶν καὶ περιφερειακῶν ὑπηρεσιῶν τῶν κατωτάτων Ὑφυπουργείων, ἐκτιμᾶται δι' ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Ὑφυπουργοῦ μετ' εἰσήγησιν τριμελοῦς κατ' Ὑφυπουργεῖον Ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐξ ἑνὸς Διοικητικοῦ Δικαστοῦ ἢ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καλουμένου ὑφ' ὁμοίων παρὰ τοῦ οἰκείου Ὑφυπουργοῦ καὶ δύο Ἀνωτάτων διωκητικῶν ὑπαλλήλων ὁριζομένων διὰ πράξεως τοῦ αὐτοῦ Ὑφυπουργοῦ.

2. Διὰ τὰς περιφερειακὰς ὑπηρεσίας δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ μία ἢ καὶ πλείονες τῶν ἀνωτέρω Ἐπιτροπῶν.

3. Ὅμοιοι Βουτροπὴ ἐρίζονται δι' ἑκάστην Ὀργανισμὸν Δημοσίου Δικαίου ἢ κοινωφελοῦς χαρακτῆρος ὡς καὶ δι' ἕκαστον ἐπιχειρηθέντων ἐγκαίρων ὑπηρεσιῶν διὰ τὴν κατὰ τὸν ὡς ἄνω τρόπον ὁρισθεῖσαν διαθεσιμότητα τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν ἧτις ἐνεργεῖται διὰ ἀποφάσεως τοῦ Ὑφυπουργοῦ ὑπὸ τὴν ἁποκλειστικὴν τοῦ ὁποίου ὑπάγονται ἕκαστος τῶν Ὀργανισμῶν τούτων.

4. Ἡ θέσις εἰς διαθεσιμότητα τῶν ὑπαλλήλων τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων γίνεται δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κατόπιν ἀποφάσεως Ἐπιτροπῶν συγκροτουμένων κατὰ τὰς κατωτέρω διατάξεις: α) Διὰ τοὺς Δήμους τοὺς ἔχοντας ὡς Ἔδραν Ἐρέτριαν.

Ἡ ὡς ἄνω Ἐπιτροπὴ συγκροτεῖται ἐξ ἑνὸς διωκητικοῦ λειτουργοῦ ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Πρόεδρου καὶ ἄνω ὁριζομένου ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ δύο διωκητικῶν ὑπαλλήλων ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ Ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, β) διὰ τοὺς Δήμους ἢ Κοινότητας τῆς Νομαρχίας εἰς τὴν ἔδραν Πρωτευούσης ἢ Ἑκατονταετηρίδος ἢ ἄλλης Πρωτευούσης ἐπαρχιακοῦ ὁριζομένης ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ ἐκείνου Πρωτοδικείου καὶ δύο διωκητικῶν ὑπαλλήλων ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ οἰκείου Νομάρχου, γ) διὰ τὰς λοιπὰς Κοινότητας ἢ Ἑκατονταετηρίδος συγκροτεῖται ἐκ τοῦ Εἰρηνοδίκου νήσου παρεπαρέδρου εἰς ἣν ἐνδέχεται καὶ διάφοροι τούτου καὶ δύο διωκητικῶν ὑπαλλήλων ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου Νομάρχου ἢ Ἐπάρχου.

5. Εἰς τὰς Ἐπιτροπὰς τοῦ ἄρθρου τούτου ὡς καὶ τοῦ ἀρτιγραμμένου ἐκαγγέλονται δι' ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Ὑφυπουργοῦ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι ἀνωτέρω ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται περὶ ὧν δὲν γίνεται εἰδικὴ χρεία ἐν τῇ παρούσῃ.

Ἄρθρον 4.

1. Ἡ συγκρότησις τῶν κατὰ τὰς παρ. 1 ἕως 3 τοῦ ἄρθρου 3 Ἐπιτροπῶν γίνεται δι' ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Ὑφυπουργοῦ.

2. Ἡ γνωμοδότησις τῶν ὡς ἄνω Ἐπιτροπῶν δύναται νὰ εἶναι ἐπιλογισμένη ὡς πρὸς τὸν λόγον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκδοθῇ ἡ διαθεσιμότητα.

Ἄρθρον 5.

Ἡ θέσις εἰς διαθεσιμότητα τῶν ἐν τῇ κατωτέρω ὑπηρεσίᾳ ὑπηρετούντων γενήσεται ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς ἐπιτροπῆς, πάντων δὲ τῶν λοιπῶν λειτουργῶν καὶ ὑπαλλήλων τῶν περιφερειακῶν ὑπηρεσιῶν γενήσεται ἐντὸς τριμήνου ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης. Θεωρεῖται δὲ συντελουμένη ἡ θέσις εἰς διαθεσιμότητα ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς σχετικῆς διοικητικῆς πράξεως εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἄνευ ἀτομικῆς κοινοποιήσεως.

Ἄρθρον 6.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω διαθεσιμότητα ὑποβάλλονται καὶ οἱ ἐκτὸς ἐν τῷ μεταξὺ τεθέντες εἰς διαθεσιμότητα ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ ἄρθρῳ 1 τῆς παρούσης λόγους.

Ἄρθρον 7.

Οἱ δυνάμει τῆς παρούσης τιθέμενοι εἰς διαθεσιμότητα δὲν μείωσι εἰς τὴν κατάστασιν τακτῶν μέχρι τοῦ κανονισμοῦ τῆς θέσεως αὐτῶν παρὰ τῆς μετὰ τὴν ἐνάρξιν τῶν ἐκλογῶν συγκροτηθησομένης Κυβερνήσεως, καταβάλλονται δὲ αὐτοῖς τὰ 50 ο|ο τῶν ἀποδοχῶν τῆς ἐνεργείας κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἢ κατὰ τὸ αὐτὸ ἀξίωμα τῆς κατωτέρας τῶν ἀποδοχῶν ἐν ἐνεργείᾳ συναδέλφων των.

Ἄρθρον 8.

Ἴδιος νόμος θέλει καθορίσει τὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν ὑπαλλήλων τῶν ἄνω κατηγοριῶν δι' ἐκτεγελαστικὴν ἀνεκφρασιν, ἐλλιμῶν χαρακτῆρα ἢ ἦθος ὑπαλληλικοῦ καὶ χρηματοποιήσιν αὐτῶν ὡς ὀργάνων τῆς δικτατορίας.

Ἄρθρον 9.

Ἡ παρούσα ὑποβληθήσεται εἰς τὴν μέλλουσαν Ἐθνοσυνέλευσιν, ἐκδίδεται συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 7 τῆς ἀπὸ 12-8-1935 συμφωνίας τῆς Βάρκιζας. Ἰσχύει τὰ ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Μαρτίου 1945.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως

Ὁ Ἀντιβασιλεὺς

† Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τὸ Ὑφυπουργῶν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ

Τὰ Μέλη

Ι. ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΚΟΥΒΑΣ, Κ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ-ΝΟΒΑΣ, Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ, Ι. ΓΚΛΑΒΑΝΗΣ, Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΑΣΒΑΝΤΗΣ, Δ. ΧΑΤΖΗΣΚΟΣ, Σ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Μ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ, Γ. ΜΕΛΑΣ, ΧΙΜ. ΒΛΑΧΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Μαρτίου 1945.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργός

Ν. ΚΟΥΒΑΣ

Α.1. Συντακτική Πράξις 25 «Περί εκκαθαρίσεως των Κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3ης Δεκεμβρίου 1944»

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αρ. φ. 67^{A}/ 22.3.1945)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἀπριλίου **1945** | **ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ** | *Ἀριθμὸς φύλλου* **93**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντακτικαὶ Πράξεις

Σ. Π. 36. Περὶ συμπληρώσεως τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 Συντακτικῆς Πράξεως περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν κρατικῶν Ὀργανισμῶν ἐκ τῶν λαβόντων μέρος κλπ. εἰς τὸ στασιαστικὸν κίνημα τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1944. 1

Σ. Π. 37. Περὶ ἀπολύσεως τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντίνου Λογοθετοπούλου. 2

Ἀναγκαστικοὶ Νόμοι

Α. Ν. 274. Περὶ παροχῆς δικαιώματος ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι εἰς ἀπολυθέντας μισθωτούς 3

Α. Ν. 275. Περὶ συνθέσεως τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστικοῦ Συμβουλίου 4

Α. Ν. 277. Περὶ συστάσεως θέσεως Γενικοῦ Γραμματέως παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ Μεταφορῶν 5

Α. Ν. 278. Περὶ καταργήσεως τῶν ὑπ' ἀριθ. 3146)43 καὶ 3297)1944 Ἀναγκαστικῶν Νόμων 6

Α. Ν. 279. Περὶ τροποποιήσεως τοῦ Ν. Δ. 1618)1942 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῆς περὶ Δημοσίων Κήπων καὶ Δενδροστοιχιῶν κειμένης Νομοθεσίας . 7

Α. Ν. 280. Περὶ παρατάσεως τῆς ἐπὶ μισθώσει παραχωρήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 976)1937 Α. Ν. καθοριζομένων διὰ κανναβοκαλλιέργειαν γαιῶν. 8

Α. Ν. 281. Περὶ προσωρινῆς ἀναστολῆς τοῦ ἄρθρου 34 τοῦ Α. Ν. 344)1936 «περὶ προμηθειῶν τῆς Ναυτικῆς Ὑπηρεσίας κλπ. 9

Α. Ν. 282. Περὶ τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς ἐνώπιον τῶν Διαρκῶν Στρατοδικείων καὶ κακουργημάτων δι' ἀπ' εὐθείας κλήσεως ἐν καιρῷ πολέμου 10

Α. Ν. 283. Περὶ ἁρμοδιότητος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ ὑποθέσεων ἀφορωσῶν Στρατιωτικούς .. 11

Διατάγματα

Περὶ κυρώσεως κανονισμοῦ, διαχειρίσεως, ἐλέγχου κλπ. τοῦ ἀστυνομικοῦ ἐνσήμου 12

Περὶ ὁρισμοῦ τηλεγραφικῶν καὶ τηλεφωνικῶν τελῶν 13

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

(1)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ὑπ' ἀριθ. 36.

Περὶ συμπληρώσεως τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 Συντακτικῆς Πράξεως «περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν κρατικῶν Ὀργανισμῶν ἐκ τῶν λαβόντων μέρος κλπ. εἰς τὸ στασιαστικὸν κίνημα τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1944».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν:

Ἄρθρον μόνον.

Εἰς τὸ ἄρθρον 3 τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 Συντακτικῆς Πράξεως προστίθεται ἐδάφιον ὃον ἔχον ὡς ἑξῆς:

6. Ἡ θέσις εἰς διαθεσιμότητα τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως γίνεται δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κατόπιν ἀποφάσεως Ἐπιτροπῶν συγκροτουμένων κατὰ τὰ κατωτέρω:

Εἰς τὴν Πρωτεύουσαν ἑκάστου Νομοῦ συγκροτεῖται διὰ τὴν κρίσιν τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Νομοῦ ὑπηρετούντων δημοδιδασκάλων ἡ δημοδιδασκαλισσῶν Ἐπιτροπὴ ἐξ ἑνὸς Πρωτοδίκου ὁριζομένου ὑπὸ τοῦ Προέρου τοῦ Πρωτοδικείου τῆς Πρωτευούσης τοῦ Νομοῦ ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ οἰκείου Νομάρχου καὶ δύο Ἐπιθεωρητῶν Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως, ἤτοι τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τοῦ ἔχοντος τὴν ἕδραν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Νομοῦ καὶ τοῦ ἐγγύτερον πρὸς αὐτὴν ἐδρεύοντος ἀποκλεισομένων τῶν ἀναπληρωτῶν αὐτῶν. Αἱ Ἐπιτροπαὶ συγκροτοῦνται διὰ Πράξεως τοῦ οἰκείου Νομάρχου μετὰ τὴν περὶ διαθεσιμότητος τῶν Ἐπιθεωρητῶν Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως κρίσιν τῶν οἰκείων Ἐπιτροπῶν, περαίνουσι δὲ τὸ ἔργον των ἐντὸς διμήνου ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως αὐτῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Ἀπριλίου 1945

Ἐν Ὀνόματι τοῦ Βασιλέως

Ὁ Ἀντιβασιλεὺς

† Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

ΠΕΤΡΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Τὰ Μέλη

Σ. ΣΟΛΙΩΤΗΣ, Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ, Δ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ, Γ. ΜΑΝΤΖΑΒΙΝΟΣ, ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ, ΑΝΑΡΓ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝ. ΚΟΥΤΣΟΜΗΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚ. ΣΜΠΑΡΟΥΝΗΣ, Σ. ΜΑΤΕΣΗΣ, ΤΡ. ΚΑΡΑΝΤΑΣΗΣ, ΑΝΔΡ. ΖΑΚΚΑΣ, Γ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ, ΔΙΟΝ. ΖΑΚΥΝΘΙΝΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἀπριλίου 1945

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς

Σ. ΣΟΛΙΩΤΗΣ

Α.2. Συντακτική Πράξις 36 «Περί συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 25 Συντακτικής Πράξεως "περί εκκαθαρίσεως των κρατικών Οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κλπ. εις το στασιαστικόν κίνημα της 3ης Δεκεμβρίου 1944"»

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αρ. φ. 93[Α]/ 14.4.1945)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουνίου **1946** | **ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ** | *Ἀριθμὸς φύλλου* **197**

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

ΨΗΦΙΣΜΑ Γ'.

Περὶ ἐκτάκτων μέτρων ἀφορώντων τὴν Δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἀπὸ 18 Ἰουνίου 1946 ψήφισμα τῆς Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

Νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τὸ εἰρημένον Ψήφισμα ὡς ἕπεται :

Ἄρθρον 1.

1. Ὅστις θέλων νὰ ἀποσπάσῃ ἓν μέρος ἐκ τοῦ ὅλου τῆς Ἐπικρατείας, ἢ νὰ εὐκολύνῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ τέλος τεινοντα σχέδια, συνώμοσεν ἢ διήγειρε στάσιν ἢ συνεννοήθη μὲ ξένους, ἢ κατήρτισεν ἐνόπλους ὁμάδας, ἢ ἔλαβε μετοχὴν εἰς τοιαύτας προδοτικὰς ἑνώσεις τιμωρεῖται μὲ θάνατον.

2. Πᾶσα ἐκ προθέσεως προπαρασκευαστικὴ ἐνέργεια τῆς ἡγουμένης πράξεως τιμωρεῖται μὲ εἱρκτήν, ὑπαρχουσῶν δὲ ἐπιβαρυντικῶν περιπτώσεων μὲ δεσμὰ πρόσκαιρα ἢ διὰ βίου.

Ὡς προπαρασκευαστικὴ ἐνέργεια θεωρεῖται καὶ ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, γενομένη προσπάθεια πρὸς διάδοσιν, ἀνάπτυξιν καὶ ἐφαρμογὴν ἰδεῶν τεινουσῶν εἰς τὴν ἀπόσπασιν ἢ αὐτονόμησιν μέρους τῆς Ἐπικρατείας, ἢ ἡ ἐνέργεια προσηλυτισμοῦ εἰς τὰς ἰδέας ταύτας.

3. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τῶν ἄρθρων 129—131 τοῦ κοινοῦ Ποινικοῦ Νόμου.

Ἄρθρον 2.

1. Ὅστις καταρτίζει ὁμάδα ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως προσβάλῃ διὰ βίας τὰς Ἀρχάς, ἢ τοὺς Δημοσίους ἢ Ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους, ἢ τὰ ὄργανα τῆς Δημοσίας, Ἀγροτικῆς, ἢ Δασικῆς Ἀσφαλείας, ἢ δημοσίας δυνάμεως, ἢ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἢ πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς τοὺς συμμάχους στρατούς, ὡς καὶ ὁ συμμετέχων τοιαύτης ὁμάδος τιμωρεῖται, εἰ μὲν εἶναι ἀρχηγός, ὁδηγός, ἢ ἠθικὸς αὐτουργὸς μὲ θάνατον, εἰ δὲ ἁπλοῦς συναίτιος μὲ ἰσόβια δεσμά, ὑπαρχουσῶν δ' ἐπιβαρυντικῶν περιπτώσεων μὲ θάνατον.

2. Μὲ τὰς αὐτὰς ποινὰς καὶ κατὰ τὰς αὐτὰς διακρίσεις τιμωρεῖται καὶ ὅστις καταρτίζει ὁμάδα ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐκτελέσῃ ἀδικήματα κατὰ τῆς ζωῆς, σωματικῆς ἀκεραιότητος ἢ προσωπικῆς ἐλευθερίας, λῃστείαν, ἢ ἐμπρησμόν, ἢ διαταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην ἢ ὅπως ἐλευθερώσῃ συλλαγισμένον ἢ κρατούμενον διαταγῇ τῆς Ἀρχῆς, ὡς καὶ πᾶς συμμετέχων τοιαύτης ὁμάδος.

Ἄρθρον 3.

1. Ὅστις ἐνόπλως προσβάλλει διὰ βίας τὰς Ἀρχάς ἢ τοὺς Δημοσίους ἢ Ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους, ἢ τὰ ὄργανα τῆς Δημοσίας, Ἀγροτικῆς, ἢ Δασικῆς Ἀσφαλείας, ἢ τῆς δημοσίας δυνάμεως, ἢ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἢ πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς τοὺς συμμάχους Στρατούς, εἴτε κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των εἴτε ἐκτὸς τούτων ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἰδιότητός των, τιμωρεῖται μὲ θάνατον.

2. Ὅστις ἡγωμένος μετ' ἄλλων ἤθελεν ἐκτελέσῃ τὴν ὡς ἄνω πρᾶξιν τιμωρεῖται, εἰ μὲν εἶναι ἀρχηγός, ὁδηγὸς ἢ ἠθικὸς αὐτουργὸς μὲ θάνατον, οἱ δὲ ἁπλοῦς συναίτιος μὲ ἰσόβια δεσμά, ὑπαρχουσῶν δ' ἐπιβαρυντικῶν περιπτώσεων μὲ θάνατον.

Ἄρθρον 4.

1. Ὁ μετέχων δημοσίας συναθροίσεως ἐν ὑπαίθρῳ ἀπαγορευθείσης νομίμως ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας Ἀρχῆς ἢ ἐν κλειστῷ χώρῳ, ἄνευ τῆς πρὸς τὴν ἁρμοδίαν Ἀστυνομικὴν Ἀρχὴν προειδοποιήσεως, τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον τριῶν μηνῶν.

2. Ὁσάκις πλῆθος συνηθροισμένον ἐν ὑπαίθρῳ προσκληθῇ νομίμως πρὸς διάλυσιν, ἕκαστος τῶν συνηθροισμένων μὴ ἀποµακρυνόμενος ἀπὸ τῆς συναθροίσεως τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον ἓξ μηνῶν.

Ἄρθρον 5.

1. Ὁ συμμετέχων εἰς δημοσίαν συνάθροισιν πλήθους μὲ ἡνωμένας δυνάμεις, διαπράττοντος βιαιοπραγίας ἐναντίον προσώπων, ἢ πραγμάτων, ἢ εἰσπίπτοντος παρανόμως εἰς ξένας οἰκίας, κατοικίας, ἢ ἄλλα ἀκίνητα κτήματα τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον ἑνὸς ἔτους.

2. Οἱ ἀρχηγοί, ὁδηγοί, ἠθικοὶ αὐτουργοὶ καὶ οἱ ἐκτελε-

σαντες βιαιοπραγίας τιμωροῦνται δι' εἰρκτῆς, ὑπαρχουσῶν δ' ἐπιβαρυντικῶν περιπτώσεων διὰ προσκαίρων δεσμῶν.

3. Αἱ ποιναὶ αὗται ἐπιβάλλονται, ἂν κατ' ἄλλην διάταξιν ἡ πρᾶξις δὲν τιμωρεῖται βαρύτερον.

Ἄρθρον 6.

Ὁ δι' ἀπειλῶν περὶ διαπράξεως κακουργημάτων ἢ πλημμελημάτων σκοπῶν νὰ διεγείρῃ ἀνησυχίαν ἢ τρόμον εἰς τοὺς πολίτας τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον ἓξ μηνῶν.

Ἄρθρον 7.

1. Ὅστις, διαφκούσης τῆς ἐν ᾗ διατελεῖ σχέσεως μισθώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἐκ προθέσεως, γνωμένος μετ' ἄλλων διὰ ἀπροειδοποιήτου παύσεως τῆς ἐργασίας—ὡς τοιαύτη δὲ νοεῖται ἡ παύσις τῆς ἐργασίας ἡ γενομένη ἄνευ εἰδοποιήσεως πρὸ τριῶν τοὐλάχιστον ἡμερῶν ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν ἐργοδότην καὶ τὴν ἁρμοδίαν ἀστυνομικὴν ἀρχὴν—ἢ διὰ καταστροφῆς, ἀφαιρέσεως καὶ ἀχρηστεύσεως μηχανικῶν ἐγκαταστάσεων, παρακωλύει τὴν λειτουργίαν ἱδρύματος ἢ τὴν κίνησιν τῶν λιμένων ἢ ἐγκαταστάσεως ἐξυπηρετούσης τὴν προμήθειαν ἄρτου, ὕδατος, φωτισμοῦ, θερμότητος, κινητηρίου δυνάμεως ἢ τὴν συγκοινωνίαν, ἰδίᾳ δὲ σιδηροδρόμου, τροχιοδρόμου, πλοίου, ἀεροπλοίου, λεωφορείου, αὐτοκινήτου, ταχυδρομείου, τηλεγράφου ἢ τηλεφώνου προωρισμένων εἰς κοινὴν χρῆσιν, τιμωρεῖται ἂν μὲν ἐπροξενήθη κατάστασις κοινῆς ἀνάγκης, μὲ εἰρκτήν, εἰς πᾶσαν δὲ ἄλλην περίπτωσιν μὲ φυλάκισιν τοὐλάχιστον ἓξ μηνῶν.

2. Διὰ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω ποινῶν τιμωρεῖται πᾶς ὅστις διὰ παρανόμου ἀπειλῆς ἢ βιαίας ἐνεργείας παρακωλύει τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐργασίας παντὸς προσφερομένου νὰ ἐργασθῇ, ὡς καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐργασίας ὑπὸ παντὸς ἐλευθέρου μισθωτοῦ.

Ἄρθρον 8.

Ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος ἀναστέλλεται ἐπὶ διετίαν ἡ δίωξις ὡς καὶ ἡ ἐκτέλεσις πάντων καταδικαστικῶν ἀποφάσεων τῶν κατηγορουμένων ἢ καταδικασθέντων ἐπὶ παραβάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 19)1945 συντακτικῆς πράξεως καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 453) 1945 ἀναγκαστικοῦ νόμου. Ἐὰν ἐντὸς διετίας οὗτοι ἤθελον ὑποπέσει εἰς τὸ αὐτὸ ἀδίκημα, τότε ἐκτελεῖται καὶ ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις ὡς πρὸς τὸν ὑπολειπόμενον χρόνον καὶ ἀσκεῖται ἐκ νέου ἡ ποινικὴ ἀγωγὴ διὰ τὸν ὃν ἀνεστάλη ἡ δίωξις. Ὁ διαδραμὼν χρόνος δὲν προσμετρᾶται εἰς τὸν χρόνον τῆς παραγραφῆς. Οἱ ἐν φυγοδικίᾳ διατελοῦντες οἵτινες ἤθελον προσέλθει αὐθορμήτως εἰς τὰς Ἀρχὰς ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς θημοσιεύσεως τοῦ παρόντος ἀπαλλάσσονται τῆς ἐπὶ φυγοδικίᾳ ποινῆς καὶ τῆς ἐπὶ παραβάσει τῆς ὑπ' ἀριθ. 19)1945 συντακτικῆς πράξεως καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 453)1945 Ἀναγκ. Νόμου.

Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ὡς ἄνω ἐδαφίου γίνεται διὰ πράξεως τοῦ Εἰσαγγελέως Πλημμελειοδικῶν τοῦ τόπου τῆς τελέσεως τοῦ ἀδικήματος, ὅστις ἐπίσης δικαιοῦται ὅπως αἰτήσηται παρὰ τῶν ἁρμοδίων Δικαστικῶν Συμβουλίων τὴν ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον μὴ ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης ἐπὶ τῶν καταδικασθέντων ἢ ὁπωσδήποτε διωκομένων, ἐὰν ὁ ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ὀφελούμενος εἶναι κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συμβουλίου ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Δημοσίαν τάξιν ἢ ἀσφάλειαν.

Ἄρθρον 9.

1. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος δύναται ἡ Ἀστυνομικὴ Ἀρχή: α') Νὰ ἐνεργῇ κατ' οἶκον ἐρεύνας ἡμέρας τε καὶ νυκτός, πρὸς ἀνακάλυψιν ὅπλων, ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, πυρομαχικῶν, ἢ οἱουδήποτε πολεμικοῦ ὑλικοῦ, ἢ πρὸς σύλληψιν διωκομένων καὶ β') Νὰ ἀπαγορεύσῃ καθ' ὡρισμένας τῆς νυκτὸς ὥρας τὴν ἄνευ ἀδείας της κυκλοφορίαν τῶν πολιτῶν.

Αἱ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐκδιδόμεναι σχετικαὶ διαταγαὶ τῆς Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς γνωστοποιοῦνται εἰς τοὺς πολίτας καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ εἰς οὐδένα ὑπόκεινται τύπον.

2. Ἡ καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἀπείθεια εἰς τὰς διαταγὰς ταύτας τῆς Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς τιμωρεῖται, ἂν δὲν φέρῃ τὰ στοιχεῖα βαρυτέρας πράξεως, διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον τριῶν μηνῶν.

3. Τὸ παρὸν ἄρθρον τίθεται ἐν ἰσχύϊ ἢ ἀναστέλλεται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν ἢ τμῆμα αὐτῆς διὰ Β. Διαταγμάτων ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Δημοσίας τάξεως.

Ἄρθρον 10.

Θεωρεῖται κατὰ τὸ παρὸν ψήφισμα ἰδιαιτέρως ἐπιβαρυντικὴ αἰτία, ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου τέλεσις πράξεως, ἧς ἡ δίωξις ὑπάγεται εἰς τὰς διατάξεις τῶν Νόμων 525)1945 καὶ 753)45.

Ἄρθρον 11.

1. Τὰ ἀδικήματα τὰ στρεφόμενα κατὰ τῆς Ἀσφαλείας τοῦ Κράτους, τῆς Δημοσίας Τάξεως καὶ εἰρήνης καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ παρόντος προβλεπόμενα ἐκδικάζονται οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἰδιότης τῶν αὐτουργῶν ἢ συνεργῶν, ἐὰν μὲν διεπράχθησαν ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, ὑπὸ τῶν κατ' ἄρθρον 215 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2803)1941 Ἀναγκαστικοῦ Νόμου συνιστωμένων διὰ Β. Διατάγματος, προκαλουμένου ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν Δικαιοσύνης, Στρατιωτικῶν καὶ Δημοσίας Τάξεως, Δικαστηρίων, ἐὰν δὲ ἐτελέσθησαν ἀλλαχοῦ τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς 16)29 Δεκεμβρίου 1924 Εἰδικῶν Πενταμελῶν Ἐφετείων.

2. Εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν κατ' ἄρθρον 215 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2803)1941 Ἀν. Νόμου ὡς ἄνω συνιστωμένων Δικαστηρίων δύνανται νὰ ὑπαχθῶσι καὶ τὰ κοινὰ ἀδικήματα κατὰ προσώπων καὶ περιουσιῶν ὁσάκις ἐκτίθεται διὰ τούτων κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἁρμοδίου Δικαστικοῦ Συμβουλίου Πλημμελειοδικῶν εἰς κίνδυνον ἡ Ἀσφάλεια ἢ διασαλεύεται ἡ Δημοσία Τάξις.

Ἄρθρον 12.

1. Ἡ ἐνώπιον τῶν κατ' ἄρθρον 215 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2803) 1941 Ἀν. Νόμου συνιστωμένων συμφώνως πρὸς τὸ παρὸν Δικαστηρίων διαδικασία διέπεται ὑπὸ τῶν ἄρθρων 144-150 τῆς Στρατιωτικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας.

«Τὴν ποινικὴν ἀγωγὴν παρὰ τοῖς ἄνω Στρατοδικείοις ἀσκεῖ ὁ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν ὁριζόμενος ἀνώτατος ἢ ἀνώτερος ἀξιωματικὸς ὅπλου ὅστις ἐν ἐλλείψει Συμβούλων τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης δύναται νὰ διορίσῃ εἰς τὰς θέσεις Προέδρου, Ἐπιτρόπου καὶ Εἰσηγητοῦ Ἀξιωματικοὺς ὅπλου ἢ τῆς Χωροφυλακῆς ἀντιστοίχου βαθμοῦ. Χρέη Γραμματέως δύναται νὰ ἐκτελῇ καὶ κατώτερος Ἀξιωματικὸς ἢ Ὑπαξιωματικὸς τῆς Χωροφυλακῆς ὁριζόμενος ὑπὸ τοῦ οἰκείου Ἀνωτέρου Διοικητοῦ Χωροφυλακῆς τῇ αἰτήσει τοῦ Προέδρου».

2. Αἱ τελεσίδικοι ἀποφάσεις τῶν κατὰ τὴν προηγουμένην παράγραφον Δικαστηρίων ἐκτελοῦνται δυνάμει διαταγῆς τῶν ἐν τοῖς ἄρθροις 146 καὶ 149 τῆς Σ. Π. Νομοθεσίας *ἀναφερομένων ἄνευ ἄλλης διατυπώσεως*. Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὅμως τῆς θανατικῆς ποινῆς δέον ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ παρέλθωσι τρεῖς ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἀπαγγελίας τῆς ἀποφάσεως.

Ἄρθρον 13.

1. Ἡ προδικασία καὶ ἡ ἐπ' ἀκροατηρίῳ διαδικασία τῶν, εἰς τὰ κατὰ τὸ ψήφισμα 16)29 Δεκεμβρίου 1924 Εἰδικὰ Πενταμελῆ Ἐφετεῖα, ὑπαγομένων κατ' ἄρθρον 11 τοῦ πα-

ρόντος ἀδικημάτων διέπεται ὑπὸ τοῦ Ν. Δ)τος τῆς 11)11ης Σεπτεμβρίου 1928 «περὶ διαδικασίας πρὸς δίωξιν ἀδικημάτων ληστείας», ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη μεταγενεστέρως.

2. Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τούτων, ἐὰν ὁ δράστης συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ προσφυλακίσθη, πέμπεται ἀμελλητὶ μετὰ τῆς οἰκείας δικογραφίας εἰς τὸν Εἰσαγγελέα Ἐφετῶν, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ὑπόθεσιν συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 22 Νοεμβρίου 1923 Ν. Δ)γμα «περὶ ἀμέσου ἐκδικάσεως πλημμελημάτων τινῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ», ἐφαρμοζομένου ἀναλόγως, εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ Πενταμελοῦς Ἐφετείου ἐκτάκτως συγκαλουμένου ὑπὸ τοῦ Προέδρου.

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ μάρτυρες καλοῦνται μερίμνῃ τοῦ ἀρμοδίου κατὰ τόπον Εἰσαγγελέως Πρωτοδικῶν.

Ἄρθρον 14.

Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν κατὰ τὸ παρὸν Ψήφισμα συνιστωμένων Δικαστηρίων καὶ Πενταμελῶν Ἐφετείων οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἔκτακτον ἔνδικον μέσον συγχωρεῖται.

Ἄρθρον 15.

1. Ἐπὶ τῶν διὰ τοῦ παρόντος προβλεπομένων ἀδικημάτων δὲν ὑφίσταται χρονικὸν ὅριον προσφυλακίσεως, ἀπαγορεύεται δέ: α') Ἡ προσωρινὴ ἐπὶ ἐγγυήσει ἀπόλυσις, β') Ἡ ἀναστολὴ ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς δυνάμει τῶν Νόμων 811 καὶ ΓΩΙΗ' καὶ γ') Ἡ μετατροπὴ τῆς ποινῆς εἰς χρηματικήν.

2. Ἐπὶ τῶν ἐκ τούτων εἰς βαθμὸν πλημμελήματος κολαζομένων ἀδικημάτων δύναται νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἡ ποινὴ ἐκτοπίσεως τριῶν τοὐλάχιστον μηνῶν. Ἡ παράβασις τῆς ἀποφάσεως ταύτης τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως.

3. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὡσαύτως πλημμελημάτων ὁ κατηγορούμενος δύναται νὰ προφυλακισθῇ, τὰ ἔνδικα δὲ μέσα δὲν ἀναστέλλουσι τὴν προφυλάκισιν ἢ τὴν φυλάκισιν τοῦ καταδικασθέντος.

Ἄρθρον 16.

Διὰ Β. Διαταγμάτων προκαλουμένων ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν Δικαιοσύνης, Στρατιωτικῶν καὶ Δημοσίας Τάξεως δύνανται νὰ συσταθῶσι καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 215 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2803)1941 Ἀν. Νόμου Δικαστήρια, εἰς ἃ μεταβιβάζονται ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν πᾶσαι αἱ ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις αἱ ἀφορῶσαι ἀδικήματα τοῦ ἄρθρου 11 παράγρ. 1 τοῦ παρόντος.

Ἄρθρον 17.

Ἐπὶ καταδίκης διὰ παράβασιν τοῦ παρόντος ἐπέρχονται αὐτοδικαίως καὶ αἱ συνέπειαι τῶν ἄρθρων 21 καὶ 24 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου.

Ἄρθρον 18.

Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος δύνανται νὰ τροποποιηθῶσιν ἢ νὰ καταργηθῶσιν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει διὰ Νόμου.

Ἄρθρον 19.

1. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος ἀναστέλλεται ἡ ἰσχὺς πάσης εἰς αὐτὸ ἀντικειμένης διατάξεως.

2. Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος, ἀρχεται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, δύναται δὲ νὰ ἀνασταλῇ διὰ Β. Δ)των ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῇ προτάσει τῶν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ Δημοσίας Τάξεως Ὑπουργῶν. Δι' ὁμοίων δὲ Β. Διαταγμάτων δύναται κατὰ πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι περίπτωσιν νὰ ἐπανατεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν ἢ νὰ ἀνασταλῇ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν ἢ τμῆμα αὐτῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουνίου 1946.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως
Ὁ Ἀντιβασιλεὺς
† Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Ὁ
Πρόεδρος τῆς Βουλῆς
ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Α.3. Ψήφισμα Γ' «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν»

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αρ. φ. 197^{Α}/18.6.1946)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

'Αθήναις τῇ 28 Αὐγούστου 1946 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | 'Αριθμὸς φύλλου 251

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ψηφίσματα

περὶ ἐξυγιάνσεως τῶν Δημοσίων ὑπηρεσιῶν κλπ. 1

Νομοθετικὰ Διατάγματα

Ν. 58. Περὶ παρατάσεως τῆς θητείας τῶν ἐκτάκτων ἀκτινικῶν γραφέων τῶν διορισθέντων δυνάμει τοῦ ἄρθρ. 1 τοῦ Α. Ν. 526)45 καὶ τοῦ ἄρθρου 38 τοῦ Α. Ν. 38/45. 2

Διατάγματα

περὶ συστάσεως ΤΤΤ Πρακτορείου εἰς συνοικισμὸν Τζιφλικίων. 3

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

(1)

ΨΗΦΙΣΜΑ Θ'.

Περὶ ἐξυγιάνσεως τῶν Δημοσίων ὑπηρεσιῶν κλπ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει :

1) Τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Α' ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1946 ψήφισμα τῆς Δ' ἐν 'Αθήναις 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων περὶ τῶν ψηφισμάτων τῆς Δ' 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς κλπ.»,

2) Τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Η' ἀπὸ 3 Αὐγούστου 1946 ψήφισμα τῆς αὐτῆς 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς «περὶ ἐξουσιοδοτήσεως πρὸς ἔκδοσιν ψηφισμάτων κλπ.» καὶ ἰδίᾳ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 2 καὶ 6 αὐτοῦ, καὶ

3) Τὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν ΣΓ' τῆς 19ης Αὐγούστου 1946 ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τῆς κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρω ἀναφερομένου ψηφίσματος Ἐπιτροπῆς Ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Βουλῆς περὶ δημοσιεύσεως τοῦ κατατεθειμένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν ἄνω Βουλὴν πρὸ τῆς ψηφοφορίας τοῦ ἄνω ὑπὸ στοιχεῖον Η' ψηφίσματος τῆς 3 Αὐγούστου 1946 σχεδίου ψηφίσματος «περὶ ἐξυγιάνσεως τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν κλπ.», ὡς τοῦτο τελικῶς διετυπώθη διὰ τῆς ἄνω ἀποφάσεως, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

Νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τὸ εἰσηγηθὲν ψήφισμα ἔχον κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Βουλῆς ὡς ἕπεται :

Ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Δ' 'Αναθεωρητικῆς Βουλῆς, ἔχουσα ὑπ' ὄψει :

1) Ὅτι ἐπὶ δεκαετίαν ἡ Χώρα ἐστερήθη τοῦ διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἐλέγχου ἐγγυωμένου καλὴν καὶ χρηστὴν διοίκησιν κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

2) Ὅτι ἐντὸς τῆς αὐτῆς δεκαετίας ὑπεβλήθη αὕτη εἰς πολυετῆ ἐχθρικὴν στρατιωτικὴν κατοχήν, καταστρεπτῶν κα. ἐπιδρομέων.

3) Ὅτι ἐν συνεχείᾳ ὑπέστη τὴν συμφορὰν ἐσωτερικῆς στάσεως καὶ ὑφίσταται ἀκόμη τὰ ἐπακόλουθά της,

4) Ὅτι, συνεπείᾳ πάντων τούτων, ὁ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους διοικητικὸς μηχανισμὸς ἐξηρθρώθη, ἡ τάξις καὶ ἡ πειθαρχία τῆς κρατικῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως ἐκλονίσθησαν, καὶ πρὸ παντὸς ἡ στελέχωσις τῆς διοικήσεως περιλαμβάνει ἤδη καὶ πρόσωπα ἀκατάλληλα ἢ ἀνίκανα διὰ τὰ ἐμπιστευμένα εἰς αὐτὰ ἔργα,

5) Ὅτι τὰ αὐτὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν καὶ σύνθεσιν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, τῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου, παρεχωρημένων δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ μεγάλων Τραπεζῶν, ζωτικῆς σημασίας διὰ τὴν ἄμεσον βοήθειαν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ παρέχουν εἰς τὸ Κράτος,

6) Ὅτι διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπρόσκοπτος λειτουργία τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ὡς ἄνω βοηθητικῶν τούτων, πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Χώρας ἐπιβάλλεται ἡ ἐξυγίανσις των, καὶ

7) Ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο,—ἔργον ἐθνικοῦ καθαρσίου καὶ βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ἀνορθώσεως,—ἀνήκει εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐλευθέρων ἐκλογῶν προκύψασαν Λαϊκὴν 'Αντιπροσωπείαν, καὶ ἐπιβάλλεται ὑπὸ σαφοῦς Λαϊκῆς ἐπιταγῆς καὶ τοῦ ὑφίστου νόμου σωτηρίας τῆς Πατρίδος,

ΨΗΦΙΖΕΙ

'Αρθρον 1.

1. Δικαστικοὶ Λειτουργοί, τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι Καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων, τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τῶν 'Ανωτάτων Σχολῶν, δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται ἐν γένει τῶν πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς Βουλῆς, οἱασδήποτε κατηγορίας καὶ φύσεως, ἰσόβιοι ἢ μόνιμοι, ἀναστελλομένης τῆς ἰσχύος τῶν σχετικῶν περὶ ἰσοβιότητος καὶ μονιμότητος διατάξεων τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος ἀπολύονται κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος.

2. Ὁμοίως ἀπολύονται μέλη καὶ ὄργανα τῆς διοικήσεως ὡς καὶ νομικοὶ σύμβουλοι ἢ ἔμμισθοι δικηγόροι ἢ ὑπάλληλοι ἢ ὑπηρέται τακτικοὶ ἔκτακτοι ἢ ἐπὶ συμβάσει τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, τῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου,

τῶν δημοσίου δικαίου Ὀργανισμῶν, τῶν παραχωρημένων ὑπὸ τοῦ Κράτους Δημοσίων ἢ Δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν (ἐπιχειρήσεων ἢ ἐκμεταλλεύσεων ἔργων ἢ ἐγκαταστάσεων κοινῆς ὠφελείας ἢ συγκοινωνιακῶν μέσων) ἢ αὐτοτελῶν ὑπηρεσιῶν ἐφ' ὧν ὁ ἁρμόδιος Ὑπουργὸς ἄσκεῖ τὴν ἐποπτείαν ἢ τῶν πάσης φύσεως ἱδρυμάτων τῶν ὁποωδήποτε ἐπιχορηγουμένων ὑπὸ τοῦ Κράτους, τῆς Ἑταιρείας Ὑπεγγύων προστόβων, τῶν ὑπὸ μεσεγγύησιν Ἑταιρειῶν ἢ νομικῶν προσώπων, ἀσφαλιστικῶν ταμείων παντὸς εἴδους, τῆς Τραπέζης Ἑλλάδος, Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Συνεταιριστικῶν ἐν γένει ὀργανώσεων.

3. Δὲν ὑπάγονται εἰς τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Ψηφίσματος οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Λειτουργοὶ Ἀξιωματικοὶ καὶ Ὑπαξιωματικοὶ τῶν κατὰ ξηράν, θάλασσαν καὶ ἀέρα ἐνόπλων δυνάμεων ὡς καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ Σώματα Ἀστυνομίας Πόλεων καὶ Χωροφυλακῆς· ὑπάγονται ὅμως οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται τῶν ἀντιστοίχων Ὑπουργείων καὶ ὑπηρεσιῶν.

Ἄρθρον 2

Λόγοι ἀπολύσεως κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος τῶν εἰς τὸ προηγούμενον ἄρθρον ἀναφερομένων ὁρίζονται:

1. Διαγωγὴ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἰδιότητά των, ἐπιδειχθεῖσα κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς ἀναστολῆς μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

2. Ἐκουσία καὶ συνειδητὴ συνέργασία μετὰ τῶν κατακτητῶν ἢ ἐπιδρομέων τῆς Χώρας, πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν κατ' αὐτῆς σκοπῶν των ἢ πρὸς ἐπίτευξιν οἱωνδήποτε ὠφελημάτων.

3. Οἱαδήποτε συμμετοχὴ ἢ συνέργεια εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀπὸ 3ης Δεκεμβρίου 1944 μέχρι 12ης Φεβρουαρίου 1945 στάσεως, καὶ οἱαδήποτε, ἔκτοτε καὶ ἐφεξῆς, μέχρις λήξεως τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος, δρᾶσις—ἢ καὶ συμμετοχὴ εἰς τοιαύτην—κατὰ τῆς ἐν τῷ Κράτει ἐννόμου τάξεως, ἢ ὑπὲρ τῶν συμμετασχόντων εἰς τὴν ἄνω στάσιν ἢ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀντικρατικῶν καὶ ἀνεθνικῶν ἐπιδιώξεων καὶ σκοπῶν τούτων.

4. Ἔλλειψις ἐπιστημονικῆς ἢ τεχνικῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς ἐν γένει ἐπαρκείας κατὰ λόγον τῆς ἰδιότητός των,—ἢ ἔλλειψις ἤθους—ἢ καὶ ἀνικανότητος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των κατὰ τὴν ἰδιότητά των, λόγῳ σωματικῆς ἢ διανοητικῆς ἢ ψυχικῆς καταπτώσεως.

Ἄρθρον 3.

1. Ἡ κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος ἀπόλυσις τῶν ἐν ἀμέσῳ ἑπομένῳ ἄρθρῳ ἀναφερομένων, γίνεται ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος τῶν δὲ λοιπῶν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ τοῦ παρόντος ἐντὸς τετραμήνου ἀπὸ τῆς αὐτῆς.

2. Ληξασῶν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ προθεσμιῶν λήγει ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος, πλὴν τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 8 τοῦ παρόντος.

Ἄρθρον 4.

1. Τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς παρ' αὐτῷ Εἰσαγγελίας, Πρόεδροι καὶ Εἰσαγγελεῖς Ἐφετῶν, τὰ μέλη τοῦ Ἐλεγκτ. Συνεδρίου, οἱ τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι Καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων, τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τῶν λοιπῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, οἱ Ἐκπαιδευτικοὶ Σύμβουλοι, οἱ Νομικοὶ Σύμβουλοι τοῦ Κράτους καὶ οἱ Γενικοὶ Διευθυνταὶ καὶ Διευθυνταὶ τῶν Ὑπουργείων (Κεντρικῆς Διοικήσεως) καὶ τῆς Βουλῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ διοικηταὶ καὶ διοικητικοὶ σύμβουλοι νομικῶν προσώπων δημ. δικαίου, παρεχωρημένων ὑπὸ τοῦ Κράτους δημοσίων ὑπηρεσιῶν,—καὶ τῶν ἐν παραγρ. 2 τοῦ ἄνω ἄρθρου 1 Τραπεζῶν, ἀπολύονται κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος διὰ Β. Δ. ἐκδιδομένου προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, κατόπιν σχετικῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ.

2. Ἡ περὶ ἧς, ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, ἀπόφασις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐκδίδεται μετὰ ἠτιολογημένην ἔκθεσιν τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ, ἢ τοῦ Προέδρου τῆς [illegible] λῆς προκειμένου περὶ Γενικῶν Διευθυντῶν ἢ Διευθ[illegible] τῆς Βουλῆς. Εἰδικῶς προκειμένου περὶ ἀπολύσεως Δ[illegible] τῶν καὶ Διοικητικῶν Συμβούλων παρεχωρημένων ὑπὸ [illegible] Κράτους δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἐν παραγράφῳ 2 [illegible] ἄνω ἄρθρου 1 Τραπεζῶν, ἁρμόδιος εἶναι ὁ Ὑπουργὸς [illegible] Συντονισμοῦ, πλὴν τῆς Ἀγροτικῆς ὑπαγομένης εἰς τὸν [illegible] πουργὸν Γεωργίας.

Ἄρθρον 5.

1. Οἱ λοιποὶ ἐν ἄρθρῳ πρώτῳ (παραγράφοις 1 καὶ 2) φερόμενοι,—ἐκτὸς τῶν ἐν παραγράφῳ 1ῃ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου—, ἀπολύονται, κατὰ τοὺς ἐριμοὺς τοῦ παρόντος φίσματος, διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος ἐκδιδομένου σει τοῦ κατὰ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἁρμοδίου πουργοῦ.

2. Τὸ περὶ οὗ ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ Β. Δ. δεται μόνον μετὰ προηγουμένην σύμφωνον καὶ ἠτιολογ γνωμοδότησιν Ἐπιτροπῆς, συγκροτουμένης κατὰ τὰς ξεις τῆς ἑπομένης παραγράφου.

3. Ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἰσχύ παρόντος, προτάσει τῶν κατὰ τ' ἄνω ἁρμοδίων Ὑπ διὰ πράξεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, συνιστῶντ ἁρμοδιότητα Ὑπουργείων, μία ἢ καὶ πλείονες εἰς [illegible] Ἐπιτροπαὶ τριμελεῖς ἢ πενταμελεῖς, ἐκ τῶν ἀναφερ ἐν παραγράφῳ 1ῃ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου, αἵτινες [illegible] δοτοῦσι περὶ ἀπολύσεως, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ π τῶν ἐν τῇ παραγράφῳ πρώτῃ τοῦ παρόντος ἄρθρου [illegible] μένων. Ὁμοίως ὁρίζονται καὶ ἀναπληρωματικὰ μέλ ἄνω Ἐπιτροπῶν. Ἡ αὐτὴ πρᾶξις τοῦ Ὑπουργικ ξουλίου, ὁρίζει καὶ τὴν κατηγορίαν ἢ τὰς κατη ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ οἰκεί πουργείου, αἵτινες τίθενται ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς συνισ Ἐπιτροπῆς πρὸς γνωμοδότησιν.

Ἄρθρον 6.

Διευθυνταὶ κατ' ἀπονομὴν καὶ λοιποὶ ὑπάλληλοι [illegible] ρέται τῆς Βουλῆς, ἀπολύονται δι' ἀποφάσεως τοῦ Π αὐτῆς μετὰ σύμφωνον γνωμοδότησιν τριμελοῦς ἐκ μο παλλήλων Ἐπιτροπῆς, συνιστωμένης δι' ἀποφάσε ἀναλόγως ἐφαρμοζομένων τῶν διατάξεων τοῦ προη ἄρθρου.

Ἄρθρον 7.

1. Ἅμα τῇ ἰσχύϊ τοῦ παρόντος, ἕκαστος κατὰ τ' [illegible] μόδιος Ὑπουργὸς καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς [illegible] δι' ἀποφάσεώς του, δημοσιευομένης εἰς τὴν Ἐφημερ Κυβερνήσεως, νὰ θέτῃ εἰς εἰδικὴν κατάστασιν δι τητος, πρὸς κρίσιν κατὰ τὸ παρόν, ὑπαλλήλους κα τας, ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτ ράγραφον τοῦ πρώτου ἄρθρου, διὰ τὸ χρονικὸν διάστ ταύτης καὶ μέχρι λήξεως τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος κα ἄρθρου 3ου. Οἱ τιθέμενοι εἰς τοιαύτην κατάστασιν, δ ἀπολύτως ἀπὸ ταύτης πάσης ἐκπληρώσεως καθηκόντ δύνουσι δὲ διαρκούσης ταύτης μόνον τὰ 3/4 τῶν [illegible] των.

2. Αἱ περὶ ὧν εἰς τὰς 2 καὶ 3 παραγράφους τοῦ [illegible] καὶ τὸ προηγούμενον ἄρθρον Ἐπιτροπαὶ γνωμοδο [illegible] ποχρεωτικῶς περὶ ἀπολύσεως ἢ μὴ κατὰ τοὺς ὅρους [illegible] τος, τῶν τιθεμένων εἰς τὴν ἄνω εἰδικὴν κατάστασ παντὸς ἄλλου, ἐφ' ὅσον πέμπεται αὐταῖς σχετικὸν [illegible] ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ καὶ ἐντὸς δέκα πέντε [illegible] ἀπὸ τῆς λήψεως τούτου.

Ἄρθρον 8.

1. Οἱ ἀπολυόμενοι κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρ [illegible] ταξιοδοτοῦνται ἐὰν κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις χουσιν αἱ προϋποθέσεις συνταξιοδοτήσεώς των.

2. Οἱ ὁποσδήποτε μὴ δικαιούμενοι συντάξεως, [illegible] σει κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρόντος, λαμβάνουσιν [illegible] καὶ ἐπὶ ἓν τετράμηνον ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἰσχύος [illegible] τος τὰ 3/4 τῶν ἀποδοχῶν των.

3. Οἱ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος ἀπολυόμενοι τῆς ὑπηρεσίας των στερούνται ἐφ' ὅρου ζωῆς τοῦ δικαιώματος α) ἵνα ἐπαναλάβωσιν ἄλλην ἔμμισθον δημοσίαν, δημοτικὴν ἢ κοινοτικὴν θέσιν ἢ ἔκτακτον ὡς τῶν ἐν ἄρθρ. 1 παρ. 1 ἕως 3 ἀναφερομένων καὶ β) νὰ διορισθῶσι συμβολαιογράφοι, δικηγόροι ἢ ὑποθηκοφύλακες.

4. Διαγράφονται τῶν πινάκων ἐπιτυχόντων, ἐπιλαχόντων ἢ δικαιουμένων διορισμοῦ καθ' ὡρισμένην σειρὰν ἐκεῖνοι ὁἱ ὁποῖοι δὲν συντρέχει τις τῶν περιπτώσεων 1 ἕως 3 τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ παρόντος.

Ἄρθρον 9.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐν τῷ παρόντι Ψηφίσματι διαδικασίαν ἀνακαλοῦνται ἢ ἀκυροῦνται οἱαιδήποτε ἀπολύσεις ἢ ὑποβιβασμοὶ ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν, ἐκ τῶν ἐν παραγράφοις 1 καὶ 2 τοῦ ἄνω 1ου ἄρθρου ἀναφερομένων, γενόμεναι πρὸ καὶ μετὰ τὴν 31 Μαρτίου 1946 καὶ ἀπὸ τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Χώρας μέχρι σήμερον εἰς ἐκτέλεσιν οἱωνδήποτε νομοθετικῶν ἢ διοικητικῶν πράξεων τῶν κατὰ τὸν χρόνον τούτον Κυβερνήσεων, ὑφ' οἱονδήποτε τύπον καὶ ὄνομα ἂν ἐξεδόθησαν, συνταχτικῆς πράξεως, νόμου, ἀναγκαστικοῦ νόμου κ.ο.κ. μετὰ κρίσιν, τῇ αἰτήσει τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ἐφ' ὅσον αἱ οὕτωσι γενόμεναι ἀπολύσεις ἢ ὑποβιβασμοὶ δὲν ἤθελον κριθῇ ἐπαρκῶς ἡτιολογημένοι. Οἱ ὃν ἐπικυροῦται τοιαύτη ἀπόλυσις, δὲν ἀπολαμβάνουσι τῶν εὐεργετημάτων τοῦ ἄνω ἄρθρου 8ου παρ. 1 καὶ 2.

Ἄρθρον 10.

1. Ἐντὸς τριμήνου ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος διορισμοὶ τῶν ἐχόντων τὰ νόμιμα προσόντα τοποθετήσεις, μεταθέσεις καὶ ἀποσπάσεις δικαστικῶν λειτουργῶν καὶ δημοσίων ὑπαλλήλων ἐν γένει καὶ ὑπηρετῶν τῶν πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους δύνανται νὰ ἐνεργῶνται καὶ διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος ἐκδιδομένου προτάσει τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ ἢ δι' ἀποφάσεώς του προκειμένου περὶ ὑπαλλήλων μέχρι καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Εἰσηγητοῦ, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ πάσης σχετικῆς διατάξεως τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος ἢ τῶν κειμένων νόμων.

2. Μέχρι τῆς δι' ἐκλογῶν ἀναδείξεως δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν, αὗται ἀπολύονται δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, κατ' ἀπόλυτον κρίσιν αὐτοῦ, καὶ κατὰ παρέκκλισιν τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 122 τοῦ Κώδικος τῆς Δημοτικῆς καὶ Κοινοτικῆς Νομοθεσίας.

Ἡ ἀνωτέρω διάταξις ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου 1946 καὶ ἑξῆς γενομένας ἀπολύσεις.

Ἄρθρον 11.

Ἀποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, πράξεις καὶ Β. Δ. ἐκδιδόμενα κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ παρόντος Ψηφίσματος, εἰς οὐδεμίαν ὑπόκεινται προσβολήν, ἐνώπιον οἱουδήποτε τακτικοῦ πολιτικοῦ ἢ διοικητικοῦ Δικαστηρίου, ἀποκλειομένης ἰδίᾳ πάσης προσφυγῆς ἢ αἰτήσεως ἀκυρώσεως κατ' αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας· αὗται εἶναι ἀπολύτως ὑποχρεωτικαὶ διὰ τὰ Δικαστήρια καὶ τὴν Διοίκησιν.

Ἄρθρον 12.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24 Αὐγούστου 1946.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς
Πρόεδρος τῆς Βουλῆς
Ι. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Β'. Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει προσυπογράψει καὶ δημοσιεύσει τὸ παρόν, ἐπιτιθεμένης τῆς μεγάλης τοῦ Κράτους σφραγίδος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Αὐγούστου 1946.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως
Ὁ Ἀντιβασιλεὺς
† Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον
Ὁ Πρόεδρος
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΓΟΝΑΤΑΣ

Τὰ Μέλη

Π. ΧΑΤΖΗΠΑΝΟΣ, Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. ΚΑΛΑΚΑΝΗΣ, Σ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, Α. ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, Δ. ΧΕΛΜΗΣ, Α. ΠΕΡΡΩΤΗΣ, Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ν. ΑΒΡΑΑΜ, Α. ΣΤΡΑΤΟΣ, Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, Γ. ΠΑΡΑΒΑΝΤΗΣ, Ν. ΜΠΑΛΑΤΑΤΖΗΣ—ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ, Α. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Αὐγούστου 1946.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς
ΠΑΝΟΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΟΣ

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

(2)

ΝΟΜΟΘ. ΔΙΑΤΑΓΜΑ ὑπ' ἀριθ. 58.

Περὶ παρατάσεως τῆς θητείας τῶν ἐκτάκτων δικαστικῶν γραφέων τῶν διορισθέντων δυνάμει τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ Α. Ν. 526)45 καὶ τοῦ ἄρθρου 38 τοῦ Α. Ν. 533)45.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ψήφισμα Η' τῆς 1 Αὐγούστου 1946 τῆς Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων «περὶ ἐξουσιοδοτήσεως πρὸς ἔκδοσιν ψηφισμάτων καὶ Νομοθετικῶν Διαταγμάτων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διακοπῶν τῆς Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς» μετ' ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Βουλῆς, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν:

Ἄρθρον 1.

Ἡ θητεία τῶν ἐκτάκτων δικ. γραφέων β' τάξεως τῶν διορισθέντων δυνάμει τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ Α. Ν. 526)45 καὶ τοῦ ἄρθρου 38 Α. Ν. 533)45 παρατείνεται μέχρι τέλους Μαρτίου 1947.

Ἄρθρον 2.

Οἱ ὑπηρετοῦντες ἔκτακτοι δικ. γραφεῖς δύνανται νὰ ἀπολύωνται δι' ἀποφάσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργοῦ μετὰ πρότασιν τῶν ἁρμοδίων προϊσταμένων διοριζομένων ἑτέρων εἰς ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἐκ τῶν ἐχόντων τὰ προσόντα πρὸς διορισμὸν εἰς θέσιν δικ. γραφέων β' τάξεως δι' ἀποφάσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργοῦ τῆς μισθοδοσίας των ἀρχομένης ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν μὴ ἀπαιτουμένης τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 3.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος Νομοθ. Δ)τος ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Εἰς τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Αὐγούστου 1946.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως
Ὁ Ἀντιβασιλεὺς
† Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον
Ὁ Πρόεδρος
ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΓΟΝΑΤΑΣ

Τὰ Μέλη

Π. ΧΑΤΖΗΠΑΝΟΣ, Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. ΚΑΛΑΚΑΝΗΣ, Σ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, Α. ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, Δ. ΧΕΛΜΗΣ, Α. ΠΕΡΡΩΤΗΣ, Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ν. ΑΒΡΑΑΜ, Α. ΣΤΡΑΤΟΣ, Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, Γ. ΠΑΡΑΒΑΝΤΗΣ, Ν. ΜΠΑΛΑΤΑΤΖΗΣ—ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Αὐγούστου 1946.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς
ΠΑΝ. ΧΑΤΖΗΠΑΝΟΣ

Α.4. Ψήφισμα Θ' "Περί εξυγιάνσεως των Δημοσίων υπηρεσιών κλπ."

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελλάδος, Αρ. φ. 251Α/ 28.8.1946)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Δεκεμβρίου 1947 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου 293

ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

Ἐπὶ τοῦ Ἀναγκαστικοῦ Νόμου «περὶ μέτρων ἀσφαλείας τοῦ Κράτους, τοῦ Πολιτεύματος, τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ προστασίας τῶν ἐλευθεριῶν τῶν πολιτῶν».

Πρὸς τὴν Α. Μ. Τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων

Μεγαλειότατε,

Ἀπὸ καιροῦ χρησιμοποιούμενοι, οἱ ἀποτελοῦντες ἐλαχίστην ἀντεθνικὴν μειονότητα ἀνατροπεῖς, ὡς πρωτοπόρον τάγμα θανάτου ὑπὸ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τοῦ Γένους, καθ' ἃς στιγμὰς οἱ Ἕλληνες, καθηλωμένοι ἐκ τῆς διαρκοῦς ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν πάλης, ἡτοιμάζοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας των διὰ νὰ ἑορτάσωσι τὴν μεγάλην ἑορτήν, οἱ ἀρνηταὶ τῆς Πατρίδος, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς Θρησκείας, ἐσκέπτοντο τὸ ἔγκλημα καὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ τὸ ὁλοκληρώσουν.

Εἰς αὐτοὺς ἀπαντᾷ ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, ἕτοιμος εἰς κάθε θυσίαν καὶ ἀποφασισμένος νὰ προασπίσῃ τὰ πάτρια χώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας του εἰς μίαν ἀπαράθλητον ἐθνικὴν ἑνότητα μὲ τὰ παιδιά του εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ καθήκοντος.

Ἐφ' οἷς ἡ ἐκ τοῦ Λαοῦ προελθοῦσα Κυβέρνησις, ἐν ἀπουσίᾳ τῆς Βουλῆς, ἐκπληροῦσα ὑπέρτατον πρὸς τὴν Ἑλλάδα καθῆκον, διὰ τοῦ Ἀναγκαστικοῦ Νόμου, ὃν ἔχει τὴν τιμὴν νὰ συνυποβάλῃ, κηρύσσει τὴν διάλυσιν τῶν Κομμάτων καὶ τῶν Ὀργανώσεων ποὺ πράγματι δὲν ὑπηρέτησαν ποτὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ὁποῖα ἔθεσαν διὰ τῶν ἀπὸ μακροῦ πράξεών των αὐτὰ ἑαυτὰ ἐκτὸς νόμου καὶ λαμβάνει τὰ πρέποντα μέτρα πρὸς προστασίαν τοῦ Κράτους, τοῦ Πολιτεύματος, τοῦ Κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν πραγματικῶν ἐλευθεριῶν τοῦ Λαοῦ. Συγχρόνως δὲ προβαίνει εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν, οἵτινες — ἀνεξαρτήτως ποινικῆς εὐθύνης — προπαγανδίζουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον τὴν ἐπικράτησιν τῶν σκοπῶν τῶν ἐχθρῶν τοῦ τόπου καὶ γίνονται συνειδητὰ ὄργανα αὐτῶν.

Προτείνουσα τὰ μέτρα ταῦτα ἡ ἐκ τοῦ Λαοῦ προελθοῦσα Κυβέρνησις, ὑποβάλλει τὴν εὐλαβῆ παράκλησιν ὅπως ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης κυρώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς ὑπογραφῆς της καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀκλόνητον πίστιν της ὅτι «τὸ Ἔθνος

είων δεσμῶν ἢ τοῦ θανάτου, ἐὰν δὲ εἶναι ἁπλοῦς συστασιώτης διὰ ποινῆς φυλακίσεως, εἰς ἰδίως δὲ βαρείας περιπτώσεις διὰ τῆς ποινῆς τῆς εἱρκτῆς ἢ τῶν προσκαίρων δεσμῶν.

2. Ὡς ἰδιαιτέρα ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις θεωρεῖται ἡ ἐκτέλεσις τῆς πράξεως ἐν δημοσίῳ τόπῳ, παρόντων πολλῶν, ἢ διὰ τοῦ τύπου, ἢ ἐὰν ὁ προσηλυτισμὸς ἐνεργεῖται διὰ χρημάτων, ἢ ἀπευθύνεται πρὸς ἀνηλίκους, στρατιωτικοὺς ἐν γένει, ἢ δημοσίους λειτουργούς.

Ἄρθρον 3.

1. Ἐὰν τὸ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἄρθρῳ ἀδίκημα τελεσθῇ διὰ τοῦ τύπου, ὑπέχουσιν εὐθύνην ὅ τε συγγραφεὺς ἢ συντάκτης τοῦ δημοσιεύματος, ὁ διευθυντὴς ἢ ἐκδότης τοῦ ἐντύπου, καὶ ὁ ἐν γνώσει ἀναλαβὼν τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τοιούτου ἐντύπου· ἀγνώστου δὲ ὄντος τοῦ ἐκδότου, ὁ τυπογράφος.

2. Κατὰ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ ἀπαγγέλλεται πρὸς τούτοις παῦσις τοῦ ἐπιτηδεύματος τοῦ δημοσιογράφου ἢ τυπογράφου ἢ ἐκδότου τοὐλάχιστον ἑνὸς ἔτους καὶ ἐν ὑποτροπῇ ὁριστικὴ τοιαύτη.

3. Ὁ παρὰ τὴν παῦσιν ταύτην ἐξασκῶν τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως καὶ ἐν ὑποτροπῇ δι' εἱρκτῆς.

Ἄρθρον 4.

1. Ἀπαγορεύονται αἱ ἐν ὑπαίθρῳ εἴτε ἐν κλειστῷ χώρῳ συναθροίσεις προσώπων ἐπιδιωκόντων τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν ἄρθρῳ 2 ἰδεῶν.

2. Ὁ ἐν γνώσει προσερχόμενος εἰς τοιαύτην συνάθροισιν τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον ἓξ μηνῶν.

3. Ὁ ἐν γνώσει δεχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν του ἢ τὸ κατάστημά του συνάθροισιν περὶ ἧς ἡ παράγραφος 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου, τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον ἓξ μηνῶν. Διὰ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ἀπαγγέλλεται ὑποχρεωτικῶς ἡ λύσις τῆς μισθώσεως τοῦ καταλύματος καὶ ἡ ἄρσις τῆς προστασίας τοῦ ἐνοικιοστασίου.

4. Ὅστις κακοβούλως διαταράσσει πολιτικὴν συγκέντρωσιν ἐπιτρεπομένου σκοποῦ τιμωρεῖται διὰ τῆς ποινῆς τῆς φυλακίσεως.

Ἄρθρον 5.

1. Ἡ καταδίκη τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν ἐπί τινι τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου συνεπάγεται τὴν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας ἔκπτωσιν, ἀπαγγελλομένην ὑπὸ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, δι' ἧς ὡσαύτως ὁρίζεται ἀνικανότης πρὸς ἀνάκτησιν ἀρχῆς ἢ ἄλλης δημοσίας ὑπηρεσίας ἐπὶ πέντε τοὐλάχιστον ἔτη.

2. Στρατιωτικοὶ παντὸς βαθμοῦ, ὡς καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, καταδικαζόμενοι ἐπί τινι τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος Νόμου, ἐκπίπτουν τῆς ὑπηρεσίας καὶ στεροῦνται ὅλων τῶν μετὰ τῆς ἀρχῆς ἢ ὑπηρεσίας συνημμένων δικαιωμάτων καὶ πλεονεκτημάτων. Ἡ τοιαύτη καταδίκη συνεπιφέρει καὶ διαρκῆ ἀνικανότητα πρὸς ἀνάκτησιν ἀρχῆς ἢ ἄλλης δημοσίας ὑπηρεσίας. Αἱ συνέπειαι αὗται ἐπέρχονται καὶ ἂν δὲν ἀπαγγέλλωνται ἐν τῇ ἀποφάσει.

Ἄρθρον 6.

1. Δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται καίτοι μὴ ὑποπεσόντες εἰς ἀξιόποινον πρᾶξιν τοῦ παρόντος Νόμου, προπαγανδίζοντες ἐν τούτοις κομμουνιστικὰς Ἀρχὰς ἢ προσελκύοντες τὴν ἰδέαν τῆς Πατρίδος ἢ τὰ Ἐθνικὰ Σύμβολα, ἀπολύονται ὁριστικῶς τῆς ὑπηρεσίας, μετ' ἀπόφασιν τοῦ οἰκείου Συμβουλίου.

2. Στρατιωτικοὶ παντὸς βαθμοῦ καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, καίτοι μὴ ὑποπεσόντες εἰς ἀξιόποινον πρᾶξιν τοῦ παρόντος Νόμου, διαβιβάζοντες ἐν τούτοις ἀρχὰς ἀνατρεπτικὰς τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἢ προσβάλλοντες τὴν ἰδέαν τῆς Πατρίδος καὶ τὰ Ἐθνικὰ Σύμβολα ἀπολύονται ὁριστικῶς τῆς ὑπηρεσίας μετ' ἀπόφασιν τοῦ οἰκείου Συμβουλίου. Οἱ ἐκ τούτων ἐφεδροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ παραπέμπονται εἰς ἀνακριτικὸν Συμβούλιον πρὸς ἔκπωσιν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ.

Ἄρθρον 7.

1. Τὰ ὑπὸ τοῦ παρόντος Νόμου προβλεπόμενα ἀδικήματα ἀνακρίνονται καὶ ἐκδικάζονται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Γ' ψηφίσματος «περὶ ἐκτάκτων μέτρων ἀφορώντων τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν». Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ αὐτοῦ ψηφίσματος γίνεται καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν ποινῶν.

2. Τὰ Στρατοδικεῖα, ἐπιβάλλοντα ποινὴν φυλακίσεως δι' ἀδικήματα προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ παρόντος Νόμου, δικαιοῦνται νὰ ἀναστέλλουν ταύτην ὑπὸ ὅρον. Οἱ οὕτως ἀπολυόμενοι ἐὰν ἤθελον ὑποπέσῃ ἐντὸς τριετίας εἰς τὸ αὐτὸ ἢ παρεμφερὲς ἀδίκημα ἐκτίουν ἀθροιστικῶς μετὰ τῆς νέας ποινῆς καὶ τὴν ἀναστᾶσαν, ἄλλως ἡ ποινὴ θεωρεῖται ὡς ἀποτιθεῖσα. Ὡσαύτως τὰ Στρατοδικεῖα δύνανται, ἐπιβάλλοντα ποινὴν φυλακίσεως νὰ μετατρέπουν ταύτην εἰς ποινὴν ἐκτοπίσεως ἰσοχρόνου διαρκείας.

Ἄρθρον 8.

Αἱ ὑπὸ τοῦ παρόντος Νόμου προβλεπόμεναι ποιναὶ ἐπιβάλλονται μόνον ἐφ' ὅσον ἡ πρᾶξις δὲν τιμωρεῖται κατὰ τὰς διατάξεις τῆς ἰσχυούσης Νομοθεσίας διὰ βαρυτέρων ποινῶν.

Ἄρθρον 9.

1. Πᾶσα λεπτομέρεια ἀφορῶσα τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ παρόντος Νόμου θέλει ὁρισθῇ διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῇ προτάσει τῶν Ὑπουργῶν Δικαιοσύνης, Στρατιωτικῶν καὶ Δημοσίας Τάξεως.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Ὑποβληθήσεται δὲ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς πρὸς κύρωσιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Δεκεμβρίου 1947.

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΟΦΟΥΛΗΣ

Τὰ Μέλη

Κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ, ΧΡ. ΛΑΔΑΣ, ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, Κ. ΡΕΝΤΗΣ, ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, Δ. ΧΕΛΜΗΣ, Γ. ΒΑΡΒΟΥΤΗΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ΔΗΜ. ΛΟΝΤΟΣ, Α. ΜΠΙΡΑΚΗΣ, Λ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗΣ, ΦΩΚΙΩΝ ΖΑΪΜΗΣ, ΑΡ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Γ. ΣΤΡΑΤΟΣ, ΑΛ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Δ. ΔΙΓΚΑΣ, ΜΙΧ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Δεκεμβρίου 1947.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς

ΧΡΙΣΤΟΣ ΛΑΔΑΣ

(Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου)

Α.5. Α.Ν. 516 "Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων κτλ. υπαλλήλων και υπηρετών"

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, 6^{Α}/ 8.1.1948)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ἰανουαρίου 1948 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου 6

ΑΝΑΓΚ. ΝΟΜΟΣ ὑπ' ἀριθ. 516.

Περὶ ἐλέγχου νομιμοφροσύνης τῶν δημοσίων κλπ. ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν.

ΠΑΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἄρθρον 1.

1. Ἐπὶ πλέον τῶν ὑπὸ τῶν κειμένων ἤδη διατάξεων ἀπαιτουμένων προσόντων διὰ τὸν διορισμὸν ἢ πρόσληψιν δημοσίων ἐν γένει ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν (ἰσοβίων, μονίμων, ἐκτάκτων, ἡμερομισθίων, ἐπὶ συμβάσει) ὡς καὶ τῶν πάσης φύσεως ὑπαλλήλων, ὑπηρετῶν καὶ ἐργατῶν, νομικῶν συμβούλων ἢ ἐμμίσθων δικηγόρων, τῶν νομικῶν προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Δήμων καὶ Κοινοτήτων, παραχωρημένων ὑπὸ τοῦ Κράτους, δημοσίων ἢ δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν, Ἀνωνύμων Τραπεζιτικῶν Ἑταιρειῶν, πάσης φύσεως ἱδρυμάτων ὁπωσδήποτε ἐπιχορηγουμένων ὑπὸ τοῦ Κράτους, τῆς Ἑταιρείας ὑπεγγύων προσόδων, τῶν ὑπὸ μεσεγγύησιν Ἑταιρειῶν ἢ Νομικῶν Προσώπων, τῶν ἀσφαλιστικῶν ταμείων παντὸς εἴδους καὶ τῶν συνεταιριστικῶν ἐν γένει ὀργανώσεων, ἀπαιτεῖται ἐφεξῆς ὅπως ὁ διοριζόμενος ἢ προσλαμβανόμενος εἶναι νομιμόφρων ὑπὸ τὴν ἐν ἄρθρῳ 3 τοῦ παρόντος ἔννοιαν. Διορισμὸς ἢ πρόσληψις γενομένη κατὰ παράβασιν τῶν διατάξεων τῆς παρούσης παραγράφου εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς ἄκυρος καὶ οὐδὲν συνεπάγεται ἀποτέλεσμα.

2. Ἡ διαπίστωσις τῆς νομιμοφροσύνης, περὶ ἧς αἱ διατάξεις τῆς προηγουμένης παραγράφου, ἐνεργεῖται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παρόντος, δέον δὲ ὅπως ρητῶς ἀναφέρηται ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ διορισμοῦ ὁ ἀριθμὸς τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὴν παράγραφον 2 τοῦ ἄρθρου 4 οἰκείου Συμβουλίου.

3. Διοικηταί, Διευθυνταὶ καὶ προϊστάμενοι ὑπηρεσιῶν ἐν γένει, μὴ τηροῦντες τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος ἄρθρου ἢ καὶ καθ' οἱονδήποτε τρόπον προβαίνοντες εἰς καταστρατήγησιν αὐτῶν τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Γ' Ψηφίσματος Στρατοδικείων, μετὰ δὲ τὴν λῆξιν τῆς ἀνταρσίας ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων Ποιν. Δικαστηρίων, διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον τριῶν μηνῶν καὶ ἐν ὑποτροπῇ τοὐλάχιστον ἑνὸς ἔτους.

Ἄρθρον 2.

1. Οἱ κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος ὑπηρετοῦντες ὑπάλληλοι ἢ ὑπηρέται, περὶ ὧν ἡ παρ. 1 τοῦ προηγουμένου ἄρθρου, ἐφ' ὅσον ἤθελε διαπιστωθῇ ὅτι δὲν εἶναι νομιμόφρονες κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἄρθρου 3, ἀπολύονται ὁριστικῶς τῆς ὑπηρεσίας, τηρουμένων τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παρόντος, ἀναστελλομένων εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην τῶν περὶ ἰσοβιότητος καὶ μονιμότητος σχετικῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος ὡς καὶ πάσης ἄλλης περὶ προστασίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας διατάξεως. Οἱ οὕτως ἀπολυόμενοι ὑπάλληλοι, ὑπηρέται ἢ ἐργάται δικαιοῦνται, λόγῳ τῆς τοιαύτης ἀπολύσεώς των, ἀποζημιώσεως ἴσης πρὸς τὰς ἀποδοχάς των δύο μηνῶν.

2. Ἡ ἀπόλυσις τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγρ. 1 ὑπαλλήλων, ὑπηρετῶν ἢ ἐργατῶν συντελεῖται διὰ πράξεως ἐκδιδομένης ὑπὸ τὸν τύπον ὅστις κατὰ τὰς κειμένας ἑκάστοτε διατάξεις ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀπόλυσιν αὐτῶν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐκδίδεται μόνον μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 4 οἰκείου Συμβουλίου. Εἰδικῶς προκειμένου περὶ μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, περὶ δικαστικῶν λειτουργῶν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Πρόεδρου καὶ Εἰσαγγελέως Ἐφετῶν καὶ ἄνω, περὶ μελῶν τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου καὶ τοῦ Νομικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους, περὶ τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, περὶ ἐκπαιδευτικῶν Συμβουλίων, περὶ ὀργανικῶν Γενικῶν Διευθυντῶν ἢ Διευθυντῶν Κεντρικῶν Ὑπηρεσιῶν Ὑπουργείων ἢ τῆς Βουλῆς, περὶ Διοικητῶν, Διοικητικῶν Συμβούλων καὶ Ὑποδιοικητῶν ἢ Γενικῶν Διευθυντῶν Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Τραπεζῶν, παραχωρημένων Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν, ἡ περὶ ἀπολύσεως πρᾶξις ἐκδίδεται μετ' ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

Ἄρθρον 3.

Μὴ νομιμόφρων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος θεωρεῖται ὁ ἐν ἄρθρῳ 1 τοῦ παρόντος ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης ἐφ' ὅσον διαξάγοντος τοῦ Κράτους τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Χώρας κατὰ τῆς προδοτικῆς ἀνταρσίας πιστεύει εἰς τὰ κηρύγματα τῶν προπαρασκευαστάντων καὶ ἐπιχειρούντων τὴν ἀνταρσίαν, ἐμφορεῖται ἀπὸ ἀντεθνικὰς ἀντιλήψεις ἢ προπαγανδίζει καθ' οἱονδήποτε τρόπον ὑπὲρ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἢ τῶν μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Κράτους συμπραττόντων, ὡς καὶ :

1) Ὁ ἐνεργῶν πράξεις λῃστρικάς, ἢ κατασκοπείας ἢ ἀπωπείρας ἢ προπαρασκευὰς διὰ τοιαύτας πράξεις ἢ ἐν γνώσει του συνδέεται μετὰ προσώπων ἐνεργούντων τοιαύτας πράξεις.

2) Ὁ μετέχων στάσεως ἢ παρατρύνων ἢ συνεργῶν ὑπὲρ στάσεως ἢ πρὸς διατάραξιν τῆς ἐννόμου τάξεως ἐν γένει.

3) Ὁ ἀποκαλύπτων ἢ ἀποπειρώμενος ν' ἀποκαλύψῃ εἰς οἱονδήποτε πρόσωπον ἐμπιστευτικὰ ἔγγραφα ἢ πληροφορίας.

4) Ὁ ἐκτελῶν ἢ ἀποπειρώμενος νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ὑπαλληλικά του καθήκοντα κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε νὰ ὑπηρετήσῃ συμφέροντα ἄλλης Χώρας ἢ τῆς ἀναρχίας.

5) Ὁ προβαίνων εἰς οἱανδήποτε ἐνέργειαν ἢ ἐκδήλωσιν ἐναντίον τῆς ἀκεραιότητος τῆς Χώρας.

Ἄρθρον 4.

1. Ἐν ἑκάστῳ Ὑπουργείῳ, Νομικῷ Προσώπῳ Δημοσίου Δικαίου, Δήμῳ, παραχωρημένῃ Δημοσίᾳ Ὑπηρεσίᾳ, Ἀνωνύμῳ Τραπεζιτικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐν παραγρ. 1 τοῦ ἄρθρου 1 ἀπαριθμουμέναις ὑπηρεσίαις, ὀργανισμοῖς κλπ., συνιστᾶται δι' ἀποφάσεως τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ (προκειμένου περὶ τῆς Βουλῆς ὑπὸ τοῦ Προέδρου αὐτῆς, πρόκειμένου περὶ Δήμων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν, προκειμένου περὶ Τραπεζῶν καὶ λοιπῶν ἱδρυμάτων, ὀργανισμῶν ἢ ἐπιχειρήσεων κλπ. ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τοῦ Ὑπουργείου εἰς ὃ κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις, ὑπάγονται) ἓν ἢ πλείονα τριμελῆ Συμβούλια, ἐξ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης ὑπηρεσίας ἀνεξαρτήτως ἁρμοδιότητος ἢ δικαστικῶν λειτουργῶν, ἐγνωσμένης νομιμοφροσύνης καὶ διακρινομένων διὰ τὸ ἦθός των, καλούμενα Συμβούλια Νομιμοφροσύνης. Ἔργον τῶν Συμβουλίων τούτων εἶναι ν' ἀποφαίνωνται περὶ τῆς νομιμοφροσύνης τῶν αἰτουμένων διορισμὸν εἰς τὰς ἐν παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ παρόντος θέσεις ὡς καὶ τῶν ἤδη ὑπηρετούντων εἰς τὰς θέσεις ταύτας. Εἰδικῶς προκειμένου περὶ τῆς νομιμοφροσύνης τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν γνωμοδοτεῖ Συμβούλιον Νομιμοφροσύνης ἀπαρτιζόμενον ἐκ τριῶν δικαστικῶν λειτουργῶν ἐχόντων βαθμὸν τοὐλάχιστον Προέδρου ἢ Εἰσαγγελέως Ἐφετῶν ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, προκειμένου δὲ περὶ παρέδρων καὶ εἰσηγητῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τὸ Συμβούλιον ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν Συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ ἁρμόδιος Ὑπουργὸς δύναται δι' ἀποφάσεώς του νὰ ἀντικαθίστᾳ ὁποτεδήποτε τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης ἢ νὰ ὁρίζῃ τοὺς ἀναπληρωτὰς αὐτῶν.

2. Τὰ Συμβούλια Νομιμοφροσύνης ἀποφαίνονται ὑποχρεωτικῶς περὶ τῆς νομιμοφροσύνης τῶν αἰτουμένων ὅπως διορισθῶσιν ἢ προσληφθῶσιν τὸ πρῶτον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεως καὶ τῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας δύνανται νὰ συγκεντρώσουν ἐγγράφως ἢ προφορικῶς ἐξ ἄλλων ὑπηρεσιῶν ἢ ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς ἃς ὑπηρέτησε τυχὸν προηγουμένως ὁ αἰτούμενος τὸν διορισμὸν ὡς καὶ ἐκ πληροφοριῶν τῶν ἁρμοδίων ἀστυνομικῶν ἢ στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν, δυνάμενα καὶ νὰ καλῶσι τὸν ὑποψήφιον εἰς αὐτοπρόσωπον ἐμφάνισιν καὶ ὑποβάλωσι τοῦτον εἰς ἐξέτασιν. Ἡ ἀπόφασις τῶν Συμβουλίων τούτων, ἐν ᾗ περιπτώσει εἶναι δυσμενὴς διὰ τὸν ὑποψήφιον ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν καὶ ἀποτελεῖ κώλυμα διορισμοῦ αὐτοῦ εἰς οἱανδήποτε τῶν ἐν ἄρθρῳ 1 θέσεων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κοινοποιεῖται αὕτη μερίμνῃ τῆς ἐκδούσης ταύτην Ἐπιτροπῆς Νομιμοφροσύνης εἰς πάσας τὰς Ἐπιτροπὰς Νομιμοφροσύνης τοῦ Κράτους.

3. Περὶ τῶν ὑπηρετούντων ὑπαλλήλων ἐπιλαμβάνεται τὸ Συμβούλιον Νομιμοφροσύνης εἴτε οἰκόθεν, εἴτε κατόπιν ἐρωτήματος τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ ἢ Προέδρου τῆς Βουλῆς ἢ Δημάρχου, Διοικητικοῦ Τραπέζης ἢ τοῦ ἱεραρχικῶς ἀνωτέρου ὀργάνου τῶν ἐν παραγράφῳ 1 τοῦ ἄρθρου 1 Νομικῶν Προσώπων, ἐπιχειρήσεων, ὀργανισμῶν κλπ. Προκειμένου ν' ἀποφανθῇ τὸ κατὰ τὴν παράγρ. 1 Συμβούλιον περὶ τῆς Νομιμοφροσύνης τῶν ὑπηρετούντων ὑπαλλήλων σχηματίζει τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσωπικῆς ἀντιλήψεως τῶν μελῶν του περὶ τοῦ κρινομένου, λαμβάνον ἅμα ὑπ' ὄψιν του τὰς ὑπηρεσιακὰς ἐκθέσεις περὶ τούτου, καὶ συλλέγον πᾶσαν χρήσιμον πληροφορίαν ἐγγράφως καὶ προφορικῶς παρὰ τῶν ἁρμοδίων ἀστυνομικῶν ἢ στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

Τὸ αὐτὸ Συμβούλιον ὑποχρεοῦται ὅπως κατόπιν ἀποφάσεώς τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ, ἀπαιτήσῃ ἀπὸ πάντας τοὺς ὑπαλλήλους, ὑπηρέτας κλπ. ἢ ἀπὸ τὸν χρονόμενον μόνον, ὅπως προσῇ εἰς ἔγγραφον δήλωσιν περὶ τῆς Νομιμοφροσύνης του, κατὰ τύπον ὁριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἡ ἄρνησις τῆς ὑπογραφῆς τοιαύτης δηλώσεως ἀποτελεῖ τεκμήριον περὶ τῆς μὴ νομιμοφροσύνης τοῦ ὑπαλλήλου. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης διαπιστοῦσα τὴν μὴ νομιμοφροσύνην τοῦ ὑπαλλήλου ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν διὰ τὸν ἁρμόδιον Ὑπουργὸν ἢ ἄλλο ἁρμόδιον διά τὴν ἀπόλυσιν ὀργάνου (Διοικητὴν Τραπέζης, Διευθυντὴν Ἐπιχειρήσεως κλπ.) ὅστις ὑποχρεοῦται ὅπως ἐντὸς 15 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς της προσῇ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς πράξεως ἀπολύσεως ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ μὴ νομιμόφρονος ὑπαλλήλου.

4. Ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης προβαίνων εἰς ἔγγραφον περὶ τῆς νομιμοφροσύνης του δήλωσιν, περὶ ἧς ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, ἥτις ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑστέρων ψευδής, τιμωρεῖται διακοσύνης τῆς ἀναρχίας ὑπὸ τῶν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Γ' Ψηφίσματος «περὶ ἐκτάκτων μέτρων κλπ.» Στρατοδικείων διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον ἑνὸς ἔτους καὶ εἰς βαρείας περιπτώσεις δι' εἰρκτῆς. Αἱ διατάξεις τοῦ αὐτοῦ Γ' Ψηφίσματος ἐφαρμόζονται καὶ διὰ τὴν ἀνάκρισιν τῶν ἀδικημάτων τούτων.

Ἄρθρον 5.

1. Συνιστᾶται δευτεροβάθμιον Συμβούλιον Νομιμοφροσύνης ἀποτελούμενον ἀπὸ ἕνα τῶν Ἀντιπροέδρων τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ἕνα Ἀρεοπαγίτην ἢ Σύμβουλον Ἐπικρατείας, ἕνα Πρόεδρον ἢ Εἰσαγγελέα Ἐφετῶν, ἕνα Ἀστυνομικὸν Διευθυντὴν Α' τάξεως καὶ ἕνα ἀνώτατον Δημόσιον ὑπάλληλον ἔχοντα βαθμὸν Γενικοῦ Διευθυντοῦ ἢ Διευθυντοῦ Α' τάξεως Ὑπουργείου, ὁριζομένου ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διὰ πράξεως ὁριζούσης καὶ τοὺς ἀναπληρωτάς των. Ἐνώπιον τοῦ δευτεροβαθμίου τούτου Συμβουλίου ἐπιτρέπεται ἡ ἄσκησις προσφυγῆς παρὰ τῶν κατὰ τὰ ἄρθρα 1 καὶ 2 ὑπαλλήλων ἢ ὑποψηφίων ὑπαλλήλων, οἵτινες ἐκρίθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον 4 Συμβουλίων ὡς μὴ νομιμόφρονες. Τὸ δευτεροβάθμιον Συμβούλιον ἀποφαινόμενον κατὰ πλειοψηφίαν ἐπικυροῖ ἢ ἐξαφανίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Πρωτοβαθμίου Συμβουλίου ἐκδοθεῖσαν ἀπόφασιν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει προκειμένου μὲν περὶ ὑποψηφίου ὑπαλλήλου δὲν ὑρίσταται πλέον κώλυμα διορισμοῦ αὐτοῦ, προκειμένου δὲ περὶ ὑπηρετοῦντος τοιούτου θεωρεῖται ὡς οὐδέποτε ἐκδοθεῖσα ἡ ἀπόφασις τοῦ πρωτοβαθμίου Συμβουλίου, ἡ δὲ εἰς ἐκτέλεσιν ταύτης τυχὸν ἐκδοθεῖσα περὶ ἀπολύσεως ἐκ τῆς ὑπηρεσίας πρᾶξις ἀνακλείται ὑποχρεωτικῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος αὐτήν.

2. Ἐπιτρέπεται ἡ σύστασις πλειόνων τοῦ ἑνὸς Τμημάτων τοῦ δευτεροβαθμίου Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης ἐὰν αἱ ἀνάγκαι τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ τὸ ἐπιβάλωσιν. Ἡ ἄσκησις τῆς ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τούτου προσφυγῆς δὲν ἀναστέλλει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ πρωτοβαθμίου Συμβουλίου.

3. Διὰ Β. Διαταγμάτων ἐκδοθησομένων τῇ προτάσει τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης θέλει καθορισθῇ ἡ ἐνώπιον τῶν Συμβουλίων Νομιμοφροσύνης διαδικασία ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη λεπτομέρεια ἀφορῶσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Νόμου.

Ἄρθρον 6.

1. Διακοπὴ τῆς παρούσης ἀνταρσίας ἡ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 2 παράγραφος 1 ἀπόλυσις γίνεται ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ καὶ ἄνευ τῆς ὑπὸ τῆς παραγρ. 2 τοῦ ἄρθρου 2 προβλεπομένης γνώμης τῶν Συμβουλίων Νομιμοφροσύνης. Κατὰ τῶν τοιούτων περὶ ἀπολύσεων πράξεων ἐπιτρέπεται μόνον μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀνταρσίας προσφυγὴ ἐνώπιον τοῦ δευτεροβαθμίου Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης μὴ ἀναστέλλουσα τὴν ἀπόλυσιν. Ἐν ᾗ περιπτώσει τὸ δευτεροβάθμιον τοῦτο Συμβούλιον ἤθελε κρίνει ὅτι ὁ ἀπολυθεὶς εἰ-

ναι νομιμόφρων τηρούνται ἀναλόγως τὰ ἐν ἄρθρῳ 5 περὶ τούτου ὁριζόμενα. Ἡ τοιαύτη περὶ ἀπολύσεως ἄνευ γνώμης τοῦ οἰκείου Συμβουλίου ἀπόφασις δύναται νὰ ἀνακληθῇ ὁποτεδήποτε λόγῳ πλάνης περὶ τὰ πραγματικὰ γεγονότα καθ' ὃν τύπον ἐξεδόθη.

2. Αἱ κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ παρόντος Νόμου κενοθησόμεναι θέσεις δύνανται νὰ πληρωθοῦν διὰ διορισμοῦ ἢ μεταθέσεως ἢ ἀποσπάσεως τῶν κεκτημένων τὰ νόμιμα προσόντα, μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητος ἡ πλήρωσις αὐτῶν λόγῳ ἐπειγουσῶν ὑπηρεσιακῶν ἀναγκῶν. Ἡ τοιαύτη πλήρωσις συντελεῖται διὰ μὲν τοὺς μέχρι καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ εἰσηγητοῦ ἢ ἀντιστοίχου πρὸς αὐτὸν ὑπαλλήλους, ὑπηρέτας, ἐργάτας κλπ. δι' ἀποφάσεως τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς διὰ Β. Διατάγματος τῇ προτάσει τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ, κατὰ παρέκκλισιν δὲ τῶν ὑπὸ τῶν κειμένων διατάξεων ἀπαιτουμένων διατυπώσεων ἢ ἄλλων προϋποθέσεων.

Ἄρθρον 7.

Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος Νόμου δὲν ἔχουσιν ἐφαρμογὴν προκειμένου περὶ τῶν μονίμων στρατιωτικῶν (Ἠπείρου, Θαλάσσης, Ἀέρος) καὶ τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ Σώματα Ἀσφαλείας ὡς καὶ περὶ τῶν μελῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων καὶ πάσης φύσεως ὑπαλλήλων τῶν ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 512) 1947 Νόμου προβλεπομένων Ἑταιρειῶν, Ὀργανισμῶν κλπ.

Ἄρθρον 8.

Πᾶσαι αἱ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος Νόμου ἐκδιδόμεναι πράξεις εἰς οὐδὲν ἀπολύτως ὑπόκεινται ἐνδικον μέσον ἐνώπιον οἱουδήποτε δικαστηρίου. Ἰδίᾳ δὲ ἀποκλείεται πᾶσα προσφυγὴ ἢ αἴτησις ἀκυρώσεως κατ' αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας δι' οἱονδήποτε λόγον ἀνεξαιρέτως. Πᾶσα τοιαύτη προσφυγὴ ἢ αἴτησις ἀκυρώσεως ἀπορρίπτεται ὡς ἀπαράδεκτος ἄνευ οὐδεμιᾶς περαιτέρω ἐρεύνης.

Ἄρθρον 9.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὑποβληθήσεται δὲ πρὸς κύρωσιν εὐθὺς ἅμα τῇ ἐπαναλήψει τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ἰανουαρίου 1948.

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος **Θ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ** — Ὁ Ἀντιπρόεδρος **Κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ**

Τὰ Μέλη

ΧΡ. ΛΑΔΑΣ, ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, Κ. ΡΕΝΤΗΣ, ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, ΑΝΔΡ. ΜΠΙΡΑΚΗΣ, Π. ΧΑΤΖΗΙΑΝΟΣ, ΑΠ. ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ, ΘΕΟΔ. ΚΙΖΑΝΗΣ, ΑΡΙΣΤ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ΑΛ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, ΔΗΜ. ΔΙΓΚΑΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ἰανουαρίου 1948.

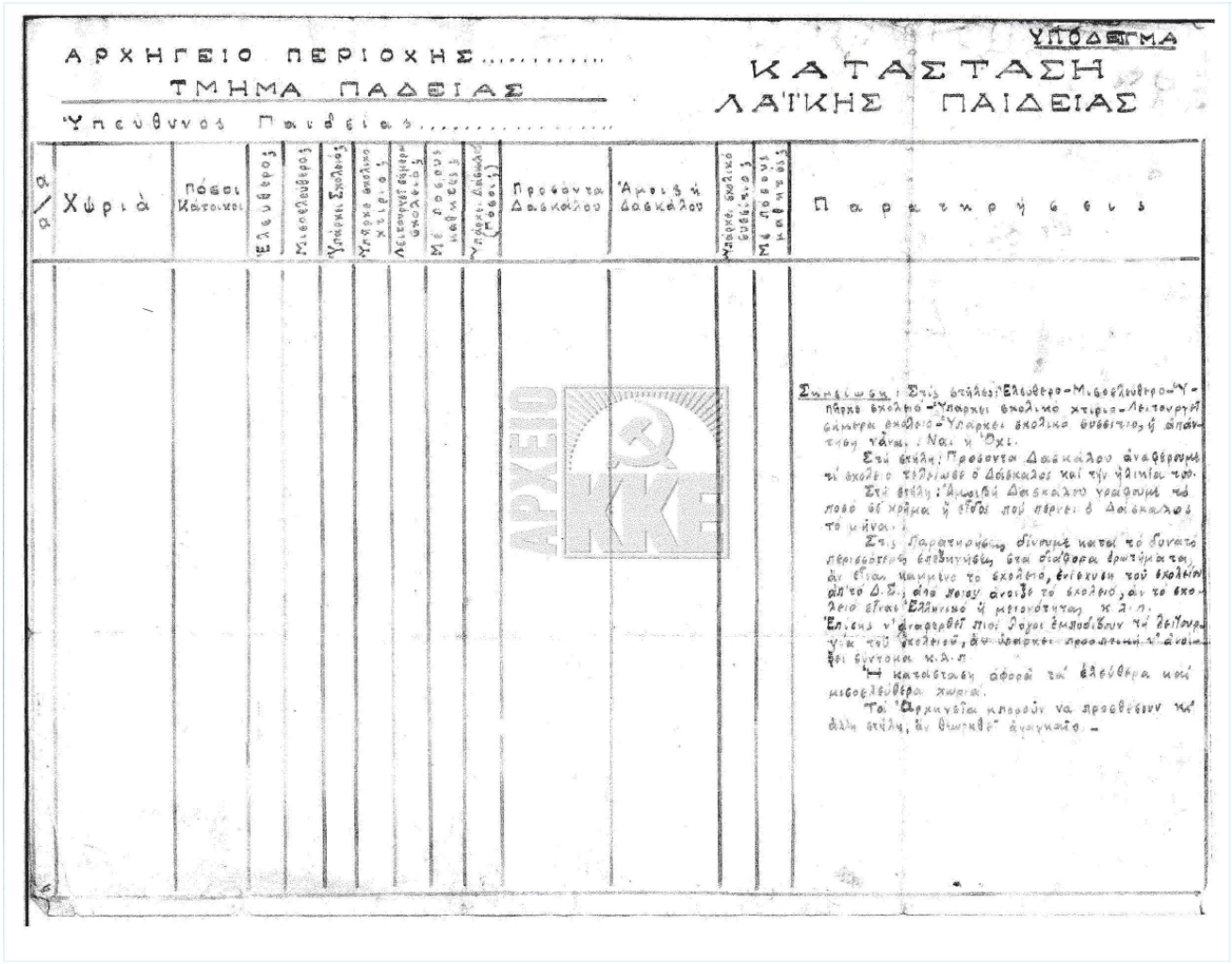
Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς

ΧΡΙΣΤΟΣ ΛΑΔΑΣ

Α.6. Α.Ν 516 "Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων κλπ. υπαλλήλων και υπηρετών"

(Πηγή: Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αρ. φ. 6, 8.1.1948)

Β. Έγγραφα από το Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....
ΤΜΗΜΑ ΠΑΔΕΙΑΣ
Ὑπευθυνος Παιδείας.....

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΛΑΪΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

α/α	Χῶρια	Πόσοι Κάτοικοι	Ἐλεύθερος	Μισοελεύθερος	Ὑπάρχει Σχολεῖο;	Ἡμέρα ἐναλλαγῆς χειμ.	Λειτουργεῖ σήμερα σχολεῖο;	Μαθητοῦδες παρόντες	Ὑπάρχει Δάσκαλος (Δασκάλα);	Πρόσωντα Δασκάλου	Ἄμοιβὴ Δασκάλου	Χαροκτ. σχολικὸ βιβλίο;	Μᾶθημα ἐνῶ;	Παρατηρήσεις

Σημείωσις: Στὴ στήλη: Ἐλεύθερο-Μισοελεύθερο-Ὑπῆρχε σχολεῖο-Ὑπάρχει σχολεῖο κτίριο-Λειτουργεῖ σήμερα σχολεῖο-Ὑπάρχει σχολικὸ συμβούλιο, ἡ ἀπάντηση νάναι: Ναὶ ἢ Ὄχι.

Στὴ στήλη: Πρόσωντα Δασκάλου ἀναφέρουμε τὶ σχολεῖο τέλειωσε ὁ Δάσκαλος καὶ τὴν ἡλικία του.

Στὴ στήλη: Ἀμοιβὴ Δασκάλου γράφουμε τὸ ποσὸ σὲ χρήμα ἢ εἴδος ποὺ παίρνει ὁ Δάσκαλος τὸ μήνα.

Στὴ Παρατηρήσεις δίνουμε κατὰ τὸ δυνατὸ περισσότερη ἐνημέρωση, ἀπὸ σιδήρου ἐρωτήματα, ἂν εἶναι ἱκανὸ τὸ σχολεῖο, ἐνίσχυση τοῦ σχολείου ἀπ' τὸ Δ.Σ., ἂν νέου ἀνοίξῃ τὸ σχολεῖο, ἂν τὸ σχολεῖο εἶναι Ἑλληνικὸ ἢ μειονοτήτων κ.λ.π.

Ἐπίσης ν' ἀναφερθῆ ποιοι λόγοι ἐμποδίζουν τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου, ἂν ὑπάρχει προσωπικὸ ἀνεπαρκὲς συντόμως κ.λ.π.

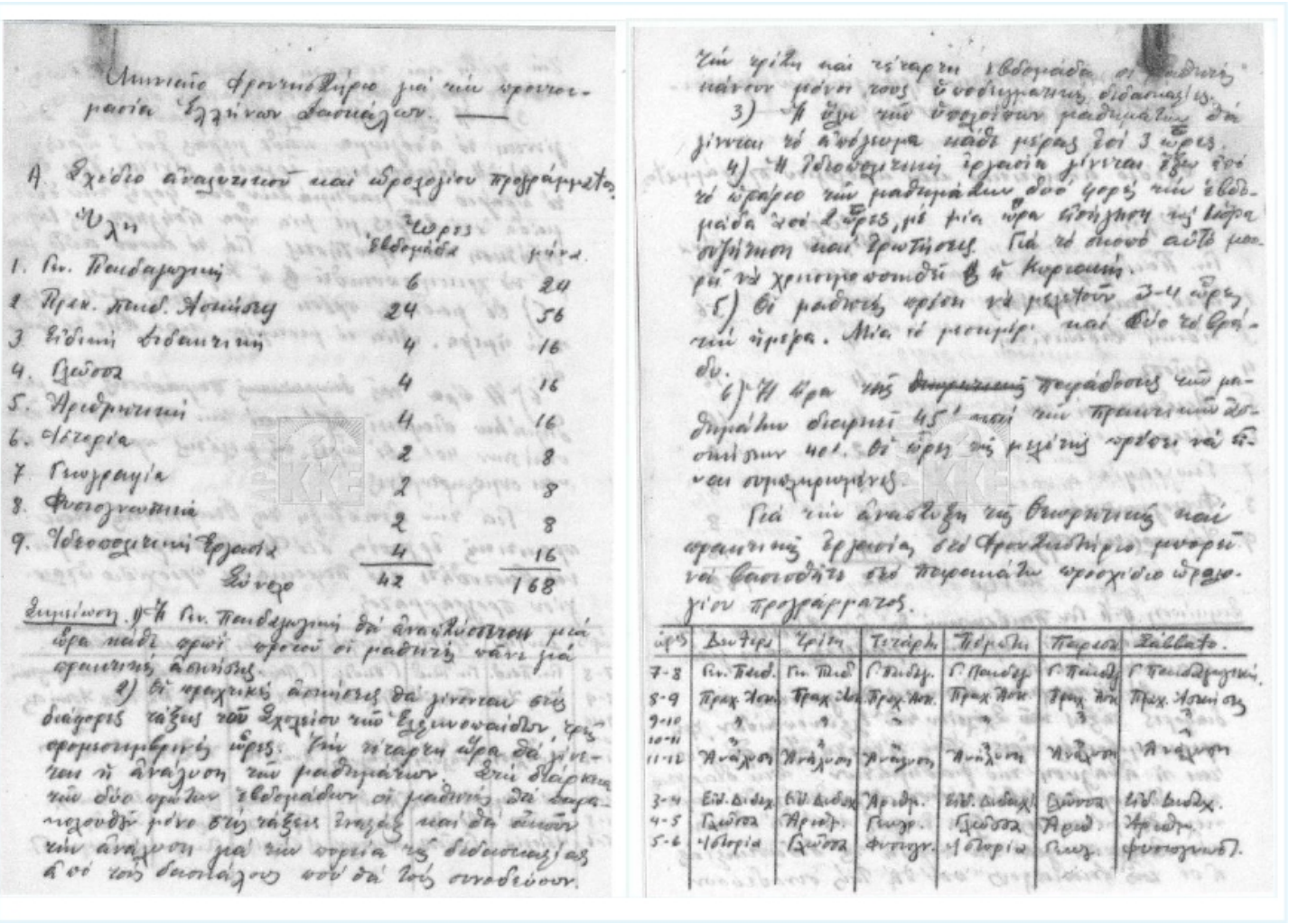
Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀφορᾶ τὰ ἐλεύθερα καὶ μισοελεύθερα χωριά.

Τὰ Ἀρχηγεῖα μποροῦν νὰ προσθέσουν καὶ ἄλλη στήλη, ἂν θεωροῦν ἀναγκαῖο.

ΑΡΧΕΙΟ ΚΚΕ

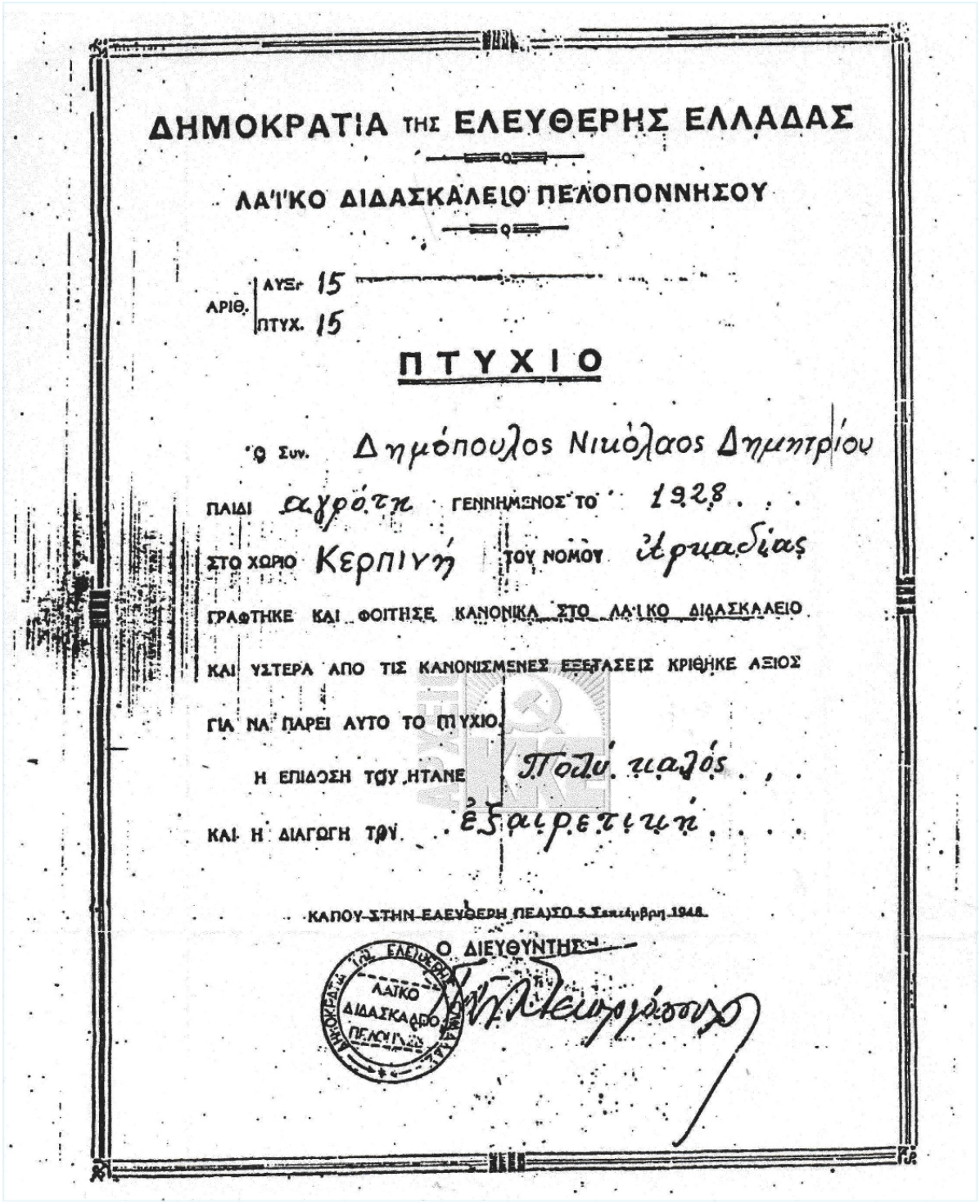
Β. 1. Υπόδειγμα για αποτύπωση της κατάστασης στην εκπαίδευση, που στάλθηκε από τη Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων του ΓΑ του ΔΣΕ προς τις Διευθύνσεις Εσωτερικών Υποθέσεων των Αρχηγείων του ΔΣΕ, 1947-1948

(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 77126)

Β.2. Σχέδιο Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος μηνιαίου φροντιστηρίου για την προετοιμασία Ελλήνων δασκάλων

(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 484577)

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΛΑΪΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΑΡΙΘ. ΑΥΣ. 15
ΠΤΥΧ. 15

ΠΤΥΧΙΟ

Ο Συν. Δημόπουλος Νικόλαος Δημητρίου

ΠΑΙΔΙ αγρότη ΓΕΝΝΗΜΕΝΟΣ ΤΟ 1928...

ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ Κερπινή ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ Ηρωδίας

ΓΡΑΦΤΗΚΕ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΣΕ ΚΑΝΟΝΙΚΑ ΣΤΟ ΛΑΪΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ

ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΚΡΙΘΗΚΕ ΑΞΙΟΣ

ΓΙΑ ΝΑ ΠΑΡΕΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΤΥΧΙΟ.

Η ΕΠΙΔΟΣΗ ΤΟΥ ΗΤΑΝΕ Πολύ καλός...

ΚΑΙ Η ΔΙΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ...εξαιρετική...

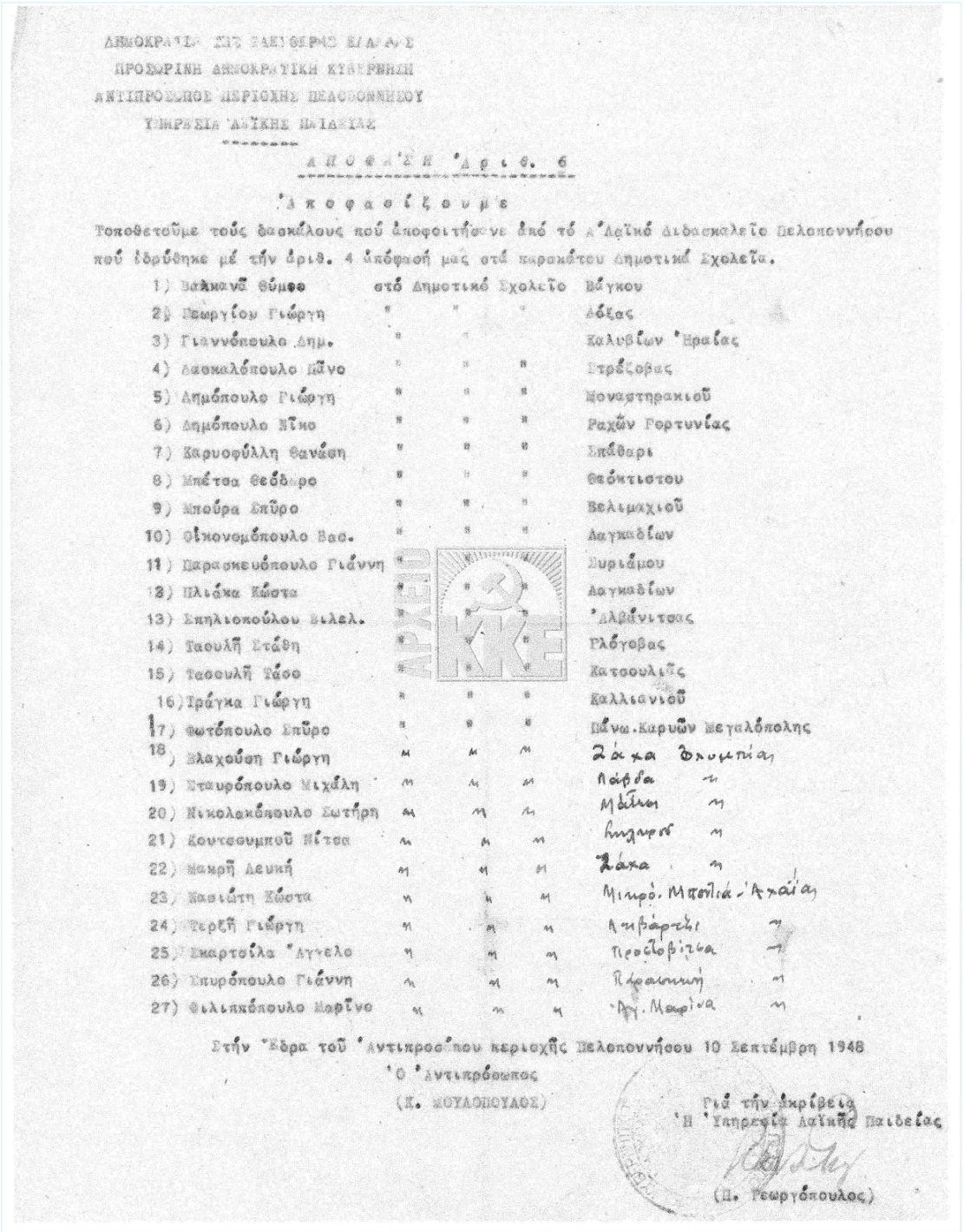
ΚΑΠΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΕΛΟΠΟ 5 Σεπτεμβρη 1948

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΛΑΪΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Β.3. Πτυχίο του σπουδαστή Δημόπουλου Νικόλαου από το Λαϊκό Διδασκαλείο Πελοποννήσου

(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584962)

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΛΑΪΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΑΠΟΦΑΣΗ Άριθ. 6

Αποφασίζουμε

Τοποθετοῦμε τούς δασκάλους πού ἀποφοιτήσανε ἀπό τό Α' Λαϊκό Διδασκαλεῖο Πελοποννήσου πού ἱδρύθηκε μέ τήν ἀριθ. 4 ἀπόφασή μας στά παρακάτου Δημοτικά Σχολεῖα.

1)	Βαλκανέ Θύμιο	στό Δημοτικό	Σχολεῖο	Βάγκου
2)	Γεωργίου Γιώργη	"	"	Δόξας
3)	Γιαννόπουλο Δημ.	"	"	Καλυβίων Ἠραίας
4)	Δασκαλόπουλο Πάνο	"	"	Στρέζοβας
5)	Δημόπουλο Γιώργη	"	"	Μοναστηρακιοῦ
6)	Δημόπουλο Νίκο	"	"	Ραχῶν Γορτυνίας
7)	Καρυοφύλλη Θανάση	"	"	Σπάθαρι
8)	Μπέτσα Θεόδωρο	"	"	Θεόκτιστου
9)	Μπούρα Σπῦρο	"	"	Βελιμαχιοῦ
10)	Οἰκονομόπουλο Βασ.	"	"	Δαγκαδίων
11)	Παρασκευόπουλο Γιάννη	"	"	Συριάμου
12)	Πλιάκα Κώστα	"	"	Δαγκαδίων
13)	Σπηλιοπούλου Βιλελ.	"	"	Ἀλβάνιτσας
14)	Ταουλῆ Στάθη	"	"	Γλόγοβας
15)	Ταουλῆ Τάσο	"	"	Κατσουλιῶς
16)	Τράγκα Γιώργη	"	"	Καλλιανιοῦ
17)	Φωτόπουλο Σπῦρο	"	"	Πάνω.Καρυῶν Μεγαλόπολης
18)	Χλαχούση Γιώργη	"	"	Δάκα Θουμπίας
19)	Σταυρόπουλο Μιχάλη	"	"	Πάρδα "
20)	Νικολακόπουλο Σωτήρη	"	"	Μάϊνα "
21)	Κουτσουμποῦ Πίτσα	"	"	Λιγιανά "
22)	Μακρῆ Λευκή	"	"	Δάκα "
23)	Κασιώτη Κώστα	"	"	Μικρό. Μπουλιά Ἀχαΐας
24)	Τερζῆ Γιώργη	"	"	Λαμπάρτζι "
25)	Σκαρτσίλα Ἄγγελο	"	"	Περσοβίτσα "
26)	Σπυρόπουλο Γιάννη	"	"	Ριφασιωνή "
27)	Φιλιππόπουλο Μαρῖνο	"	"	Ἀγ. Μαρίνα "

Στήν Ἕδρα τοῦ Ἀντιπροσώπου περιοχῆς Πελοποννήσου 10 Σεπτέμβρη 1948

Ὁ Ἀντιπρόσωπος

(Κ. ΜΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ)

Γιά τήν ἀκρίβεια
Ἡ Ὑπηρεσία Λαϊκῆς Παιδείας

(Π. Γεωργόπουλος)

Β. 4. Απόφαση του Κυβερνητικού Αντιπροσώπου Πελοποννήσου Κ. Μουλόπουλου για την τοποθέτηση των δασκάλων που αποφοίτησαν από το Λαϊκό Διδασκαλείο. Στο έγγραφο αναγράφεται και ο αρ. απόφασης ίδρυσης του ΛΔΠ.

(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 539523)

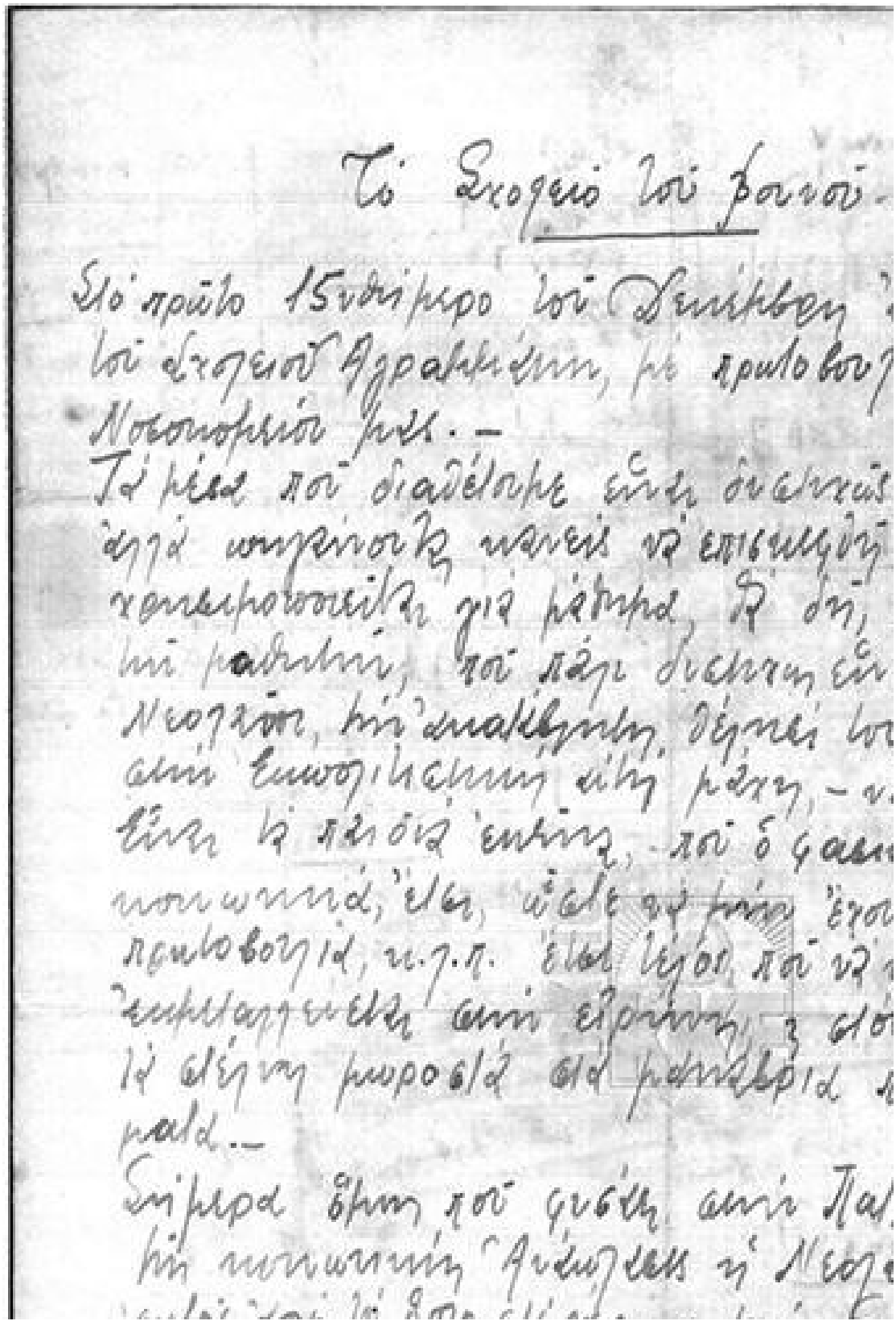

Ονόματα Σπουδαστών του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελ/νου 1948

1) Αθανασόπουλος Χρήστος — Μάζι Ολυμπίας
2) Αθανασόπουλος — Κουτσά Αιγιαλείας
3) Αναστόπουλος Βασίλης — Παλαιοβ Ολυμπίας
4) Αναστόπουλος Ιωάννης — Παλαιοβ Ολυμπίας
5) Αναστοφοπούλου Ηλιάνα — Κρεστορία Καλαβρύτων
6) Βράκας Θεοχάρης — Βραχάρι Μαντινείας
7) ; Βιτερβίνη ;
8) Γάτης Νίκος (Μέγας) — Βυζίκι Γορτυνίας
9) Γιαννόπουλος Θανάσης — Αγιορισιό Γορτυνίας
10) Γιαννόπουλος Δημήτρης (Αηδόνας) — Μυκηναϊκό Γορτυνίας
11) Θανασόπουλος Πάνος — Κρεστορία Καλαβρύτων
12) Δημόπουλος Νικόλαος — Κεφαλινή Γορτυνίας
13) Δημόπουλος Γεώργιος — Κεφαλινή Γορτυνίας
14) Δασκαλόπουλος Πάνος — Κεφαλινή Γορτυνίας
15) Δημακόπουλος Κώστας — Δάρα Μαντινείας
16) ; Δημοσθένης — Χωτούσα Μαντινείας
17) Ζώγας Αποστόλης — Μεγαλόπολη
18) Ζούπινας Αρίστος — Σκόρφω Ολυμπίας
19) Καλαμάκης Κώστας — Ψεχούρι Καλαβρύτων
20) Καλαμαράκος Τούμα — Τρόπαια Γορτυνίας
21) ; Κατερίνα — Εγκύρα Αιγιαλείας
22) Καραντάρης Κώστας — Κώρη Μαντινείας
23) Κοδιοπούλου Μάρω — Κρικόφυτα Καλαβρύτων
24) Κορκόβης Δημήτριος — Μυκηναϊκό Γορτυνίας
25) Κωνσταντινόπουλος Παναγιώτης — Προδρομή Γορτυνίας
26) Λιμπέρης Κώστας — Ψυκούρια Καλαβρύτων
27) Μεγρέμη Παναγιώτα — Δάρα Μαντινείας
28) Μπούρας Σιλύρος — Καλαμάδια Γορτυνίας
29) Μουζάς Θεόδωρος — Ηραία Γορτυνίας
30) Ντερβάνης Νίκος — Αφροκή Ηραίας
31) Νικητόπουλος Παναγιώτης — Κρεστορία Καλαβρύτων
32) Νικολίτης Νίκος — Χόβολη Καλαβρύτων
33) Νικολίτης Δημήτριος —
34) Οικονομόπουλος Βασίλειος — Κεφαλινή Γορτυνίας
35) Οικονομόπουλος Χρήστος — Αγρίδι Καλαβρύτων
36) Οικονόμου Δημήτριος — Άνω Κρεστορία Καλαβρύτων
37) Πρίαινας Κωνσταντίνος — Κεφαλινή Γορτυνίας
38) Παΐσιος Τάκης — Βυζίκι Γορτυνίας
39) Παραλογόπουλος Δημήτρης — Σκούρα Καλαβρύτων
40) Παπαγεωργίου Ιωάννης — Τροπαια Γορτυνίας
41) Παπαγεωργίου Γιάννης — Προδρομή Γορτυνίας
42) Παπαγεωργίου Δημήτρης — Προδρομή Γορτυνίας
43) Παπαϊωάννου Χρυσούλη — Βυζίκι Γορτυνίας
44) Παπαϊωάννου Νίκος — Λυκούρεια Ολυμπίας
45) Παρασκευόπουλος Βασίλειος — Ισορι Μυκηνόσφης
46) Παρασκευόπουλος Ιωάννης — Πράσινο Γορτυνίας
47) Σιρλιράς Δημος — Πράσινο Γορτυνίας
48) Πέτσας Θεόδωρος — Καλαμάδια Γορτυνίας
49) Παπαπαναγιώτου Γεώργιος — Καλαμάδια Γορτυνίας
50) Σακαραδόπουλος Νίκος — Ψεχούρι Καλαβρύτων
51) Σκαρτσίμας Άγγελος — Κουτσά Αιγιαλείας
52) Σταυρόπουλος Χρυσόβαλτη — Κρεστορία Καλαβρύτων
53) Σταυρόπουλος Νικόλαος —
54) Τσιμής Γεώργιος — Χόβολη Καλαβρύτων
55) Τράγκας Αγγελος — Στρέβουλα Καλαβρύτων
56) Τράγκας Γεώργιος — Στρέβουλα Καλαβρύτων
57) Τσιόφας Αρίστος — Αγρίδι Καλαβρύτων
58) Φάντης Δημήτριος — Δάρα Μαντινείας
59) Φιλιππόπουλος Νικόλαος — Κουτσά Αιγιαλείας
60) Φωτόπουλος Βασίλειος — Αγρίδι Καλαβρύτων
61) Φωτόπουλος Σπύρος
62) Φωτόπουλος Μίμης
63) ; Ευφημία — Ανδρίτσαινα Ολυμπίας
64) ; Φρίστος
65) Χριστόπουλος ;

Β.5. Ονόματα σπουδαστών του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελοποννήσου, 1948

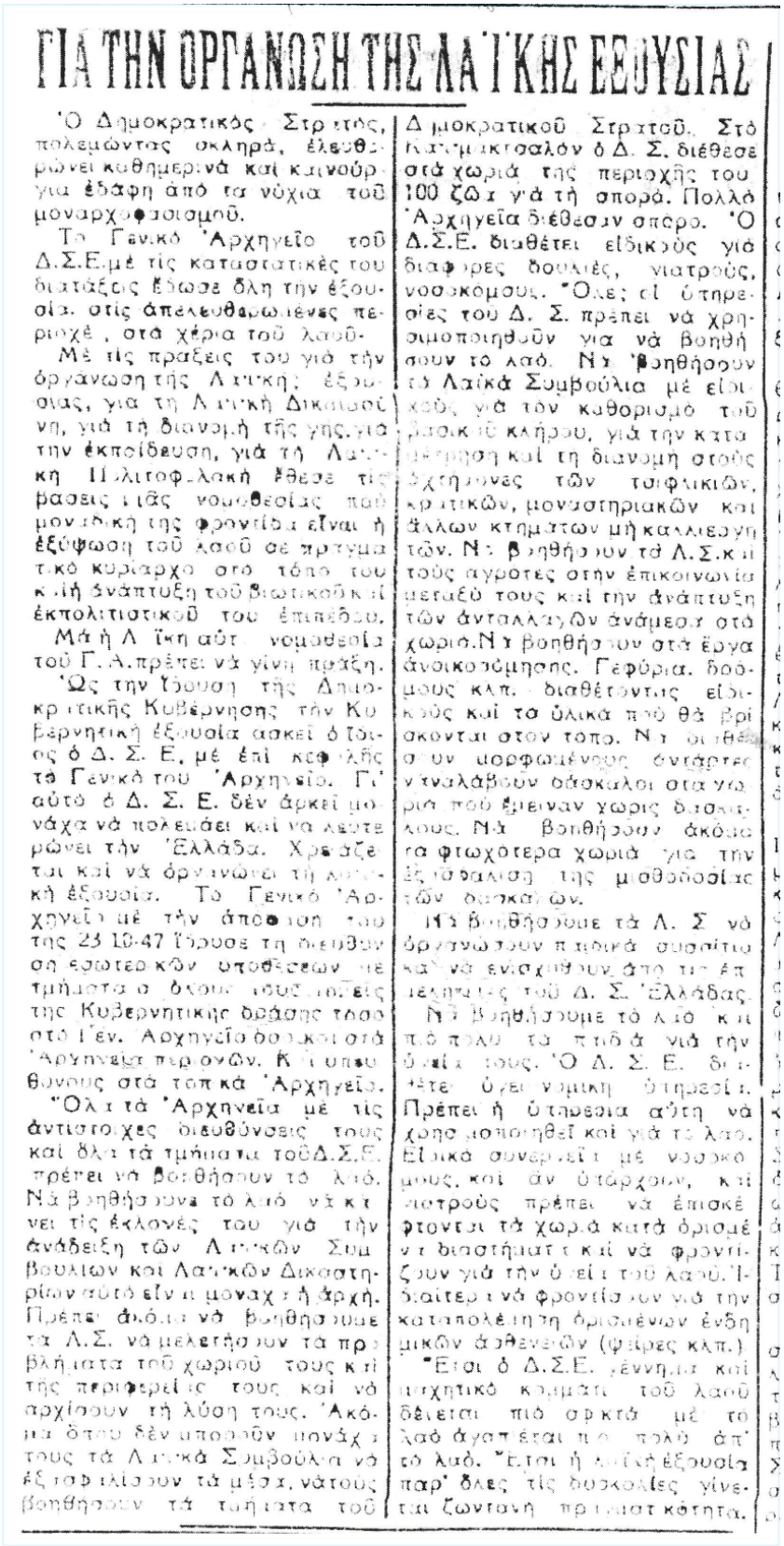
(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, Έγγραφο 584965)

Β.6. Ανταπόκριση της Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας που αναφέρεται στην ύπαρξη σχολείου αγραμμάτων μέσα σε νοσοκομείο του ΔΣΕ.

(Πηγή: Αρχείο της ΚΕ του ΚΚΕ, https://dse.kke.gr)

Γ. Έντυπα από το Επιμορφωτικό Κέντρο – Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης»

ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Ο Δημοκρατικός Στρατός, πολεμώντας σκληρά, ελευθερώνει καθημερινά και καινούργια εδάφη από τα νύχια του μοναρχοφασισμού.

Το Γενικό Αρχηγείο του Δ.Σ.Ε. με τις καταστατικές του διατάξεις έβαλε όλη την εξουσία στις απελευθερωμένες περιοχές, στα χέρια του λαού.

Με τις πράξεις του για την όργανωση της Λαϊκής εξουσίας, για τη Λαϊκή Δικαιοσύνη, για τη διανομή της γης, για την εκπαίδευση, για τη Λαϊκή Πολιτοφυλακή έθεσε τις βάσεις μιας νομοθεσίας που μοναδική της φροντίδα είναι η έξύψωση του λαού σε πραγματικό κυρίαρχο από τόπο του και η ανάπτυξη του βιωτικού και εκπολιτιστικού του επιπέδου.

Μα η Λαϊκή αύτη νομοθεσία του Γ.Α. πρέπει να γίνη πράξη.

Ως την ίδρυση της Δημοκρατικής Κυβέρνησης την Κυβερνητική εξουσία ασκεί ο ίδιος ο Δ. Σ. Ε., με επί κεφαλής τα Γενικό του Αρχηγείο. Γι' αυτό ο Δ. Σ. Ε. δεν άρκεί μονάχα να πολεμάει και να λευτερώνει την Ελλάδα. Χρειάζεται και να οργανώνει τη λαϊκή εξουσία. Το Γενικό Αρχηγείο με την απόφαση του της 23-10-47 ίδρυσε τη διεύθυνση εσωτερικών υποθέσεων με τμήματα σ' όλους τους τομείς της Κυβερνητικής δράσης τόσο στο Γεν. Αρχηγείο όσο και στα Αρχηγεία περιοχών. Και υπευθύνους στα τοπικά Αρχηγεία.

Όλα τα Αρχηγεία με τις αντίστοιχες διευθύνσεις τους και όλα τα τμήματα του Δ.Σ.Ε. πρέπει να βοηθήσουν το λαό. Να βοηθήσουνα το λαό να κάνει τις εκλογές του για την ανάδειξη των Λαϊκών Συμβουλίων και Λαϊκών Δικαστηρίων αυτό είναι μοναχά η αρχή. Πρέπει αμέσως να βοηθήσουμε τα Λ.Σ. να μελετήσουν τα προβλήματα του χωριού τους και της περιφερείας τους και να αρχίσουν τη λύση τους. Ακόμα όταν δεν μπορούν μονάχα τους τα Λαϊκά Συμβούλια να εξαφανίσουν τα μέσα, να τους βοηθήσουν τα τμήματα του Δημοκρατικού Στρατού. Στο Καταμικτσαλόν ο Δ. Σ. διέθεσε στα χωριά της περιοχής του 100 ζώα για τη σπορά. Πολλά Αρχηγεία διέθεσαν σπόρο. Ο Δ.Σ.Ε. διαθέτει ειδικούς για διάφορες δουλειές, γιατρούς, νοσοκόμους. Όλες οι υπηρεσίες του Δ. Σ. πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν το λαό. Να βοηθήσουν τα Λαϊκά Συμβούλια με ειδικούς για τον καθορισμό του βασικού κήρυγ, για την κατανομή και τη διανομή στους δικαιούχους των τσιφλικιών, κρατικών, μοναστηριακών και άλλων κτημάτων μη καλλιεργητών. Να βοηθήσουν τα Λ.Σ. και τους αγρότες στην επικοινωνία μεταξύ τους και την ανάπτυξη των ανταλλαγών ανάμεσα στα χωριά. Να βοηθήσουν στα έργα ανοικοδόμησης. Γεφύρια, δρόμους κλπ. διαθέτοντας ειδικούς και τα υλικά που θα βρίσκονται στον τόπο. Να διαθέσουν μορφωμένους άντρες να αναλάβουν δάσκαλοι στα χωριά που έμειναν χωρίς δασκάλους. Να βοηθήσουν ακόμα τα φτωχότερα χωριά για την εξασφάλιση της μισθοδοσίας των δασκάλων.

Να βοηθήσουμε τα Λ. Σ. να οργανώσουν παιδικά συσσίτια και να ενισχυθούν από τις επιταγές του Δ. Σ. Ελλάδας.

Να βοηθήσουμε το λαό και πιο πολύ τα παιδιά για την υγεία τους. Ο Δ. Σ. Ε. διατάτει υγειονομική υπηρεσία. Πρέπει η υπηρεσία αύτη να χρησιμοποιηθεί και για το λαό. Ειδικά συνεργεία με νοσοκόμους, και αν υπάρχουν, και γιατρούς πρέπει να επισκέπτονται τα χωριά κατά όρισμένα διαστήματα και να φροντίζουν για την υγεία του λαού. Ιδιαίτερα να φροντίσουν για την καταπολέμηση των ορισμένων ενδημικών ασθενειών (ψώρας κλπ.)

Έτσι ο Δ.Σ.Ε. γέννημα και μαχητικό κομμάτι του λαού δένεται πιο σφιχτά με το λαό αγαπιέται πιο πολύ απ' το λαό. Έτσι η λαϊκή εξουσία παρ' όλες τις δυσκολίες γίνεται ζωντανή πραγματικότητα.

Γ.1. Άρθρο για την οργάνωση της Λαϊκής εξουσίας στην εφημερίδα *Εξόρμηση*, 15.11.1947

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

" ΤΟ ΔΕΚΑΛΕΠΤΟ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΜΑΣ"

Νέοι καί σχολεῖα

18/10/47

Ἀρχίζει ἡ νέα σχολική χρονιά. Σ' ὅλλες χῶρες, τό χαρούμενο μελίσσι τῆς μαθητικῆς καί τῆς σπουδάζουσας νεολαίας, θά γεμίσει τά φετεινά σχολειά, τό Πανεπιστήμιο, καί κάθε λογῆς ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα. Εἶναι οἱ χῶρες πού δέν τίς πνίγει ὁ βραχνᾶς τοῦ φασισμοῦ καί τῆς ξένης κατοχῆς.

Τί ἔχουν ὅμως μπροστά τους, οἱ νέοι καί οἱ νέες καί τά παιδιά τῆς Ἑλλάδας στή φετεινή σχολική χρονιά; πού ἀρχίζει; Τά σχολειά τους εἶναι φυλακές ἤ στρατῶνες τῶν ἀγγλοαμερικάνων καί τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοῦ. Οἱ καλύτεροι δάσκαλοί τους σαπίζουν στίς ἐξορίες καί στίς φυλακές, ἤ διώχτηκαν ἀπ' τήν ὑπηρεσία τους γιατί πολέμησαν μαζύ μέ τό λαό, τούς κατακτητές τῆς πατρίδας. Τά διδακτικά τους βιβλία εἶναι τά ἴδια τά βιβλία τῆς 4ης Αὐγούστου μέ τούς ὕμνους τῆς ΕΟΝ τοῦ Μεταξᾶ. Ἡ κυβέρνηση τοῦ ψευτοδημοκράτη Σοφούλη καί ὁ μοναρχοφασισμός θά κρατήσει μακρυά ἀπό τά σχολεῖα, πολλές δεκάδες χιλιάδες παιδιά καί νέους τῆς Ἑλλάδας, περισσότερους κι' ἀπ' τίς προηγούμενες χρονιές.

Σέ ἀντίθεση μέ τίς κατεχόμενες περιοχές στά ἀπελευθερωμένα ἀπό τό Δημοκρατικό στρατό τῆς Ἑλλάδας χωριά τό σύνθημα εἶναι "Κανένα χωριό δίχως σχολειό". Ἡ νεολαία στά λεύθερα χωριά μέ ἐπικεφαλῆς τή μεγάλη δημοκρατική της ὀργάνωση, τήν ΕΠΟΝ ρίχνεται μέ ἐνθουσιασμό στό φτιάξιμο καί στό ἄνοιγμα τῶν σχολειῶν.

Καί ἡ ἡρωϊκή σπουδάζουσα νεολαία στίς πόλεις, ἀκολουθώντας τίς δοξασμένες ἀντιφασιστικές παραδόσεις της, πρέπει νά ἀντιστα θεῖ καί νά ματαιώσει καί πάλι τά σχέδια τῶν ἐχθρῶν της, ὅπως τό πέτυχε στά χρόνια τῆς πρώτης, τῆς χιτλερικῆς κατοχῆς.

Τό σχολειά της νά γίνουν κέντρα μόρφωσης καί συμφιλίωσης τῆς νεολαίας. Οἱ φοιτητές καί οἱ μαθητές μας, παιδιά τοῦ λαοῦ, πρέπει νά σταθοῦν πρωτοπόροι στό σκληρό ἀγώνα πού διεξάγει ὁ Δημοκρατικός στρατός γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδας μας.

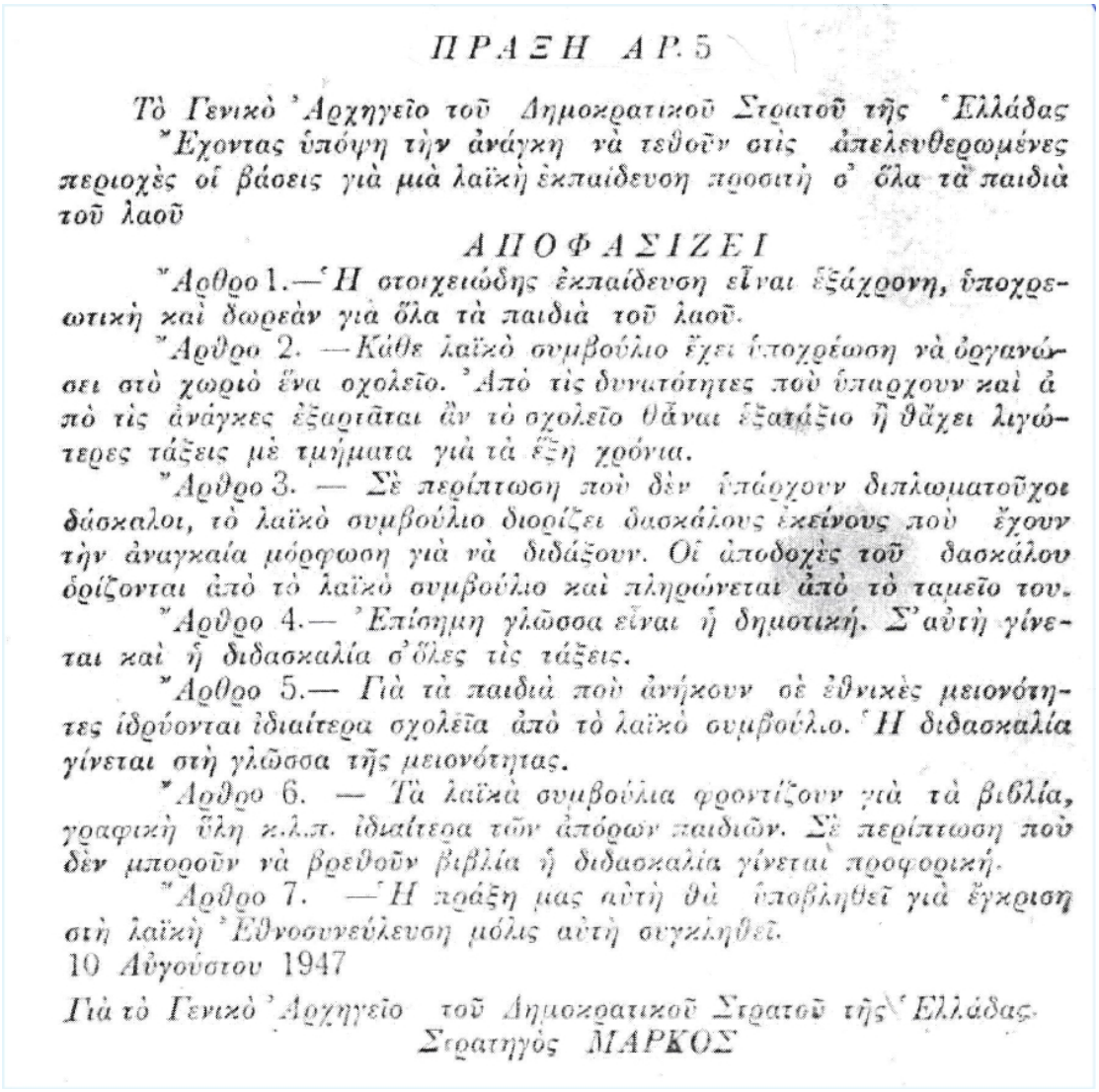
Νέοι καί νέες σπουδαστές. Συνεχίστε τόν ἀγώνα τῆς πρώτης κατοχῆς. Ἀρπάξτε καί πάλι τά ὅπλα.

Προσχωρῆστε στίς γραμμές τοῦ Δημοκρατικοῦ στρατοῦ.

(Αφ.)

Γ. 2. Από την εκπομπή του Ρ/Σ του ΔΣΕ "Το δεκάλεπτο της νεολαίας", 18.10.1947

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

ΠΡΑΞΗ ΑΡ. 5

Τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἑλλάδας
Ἔχοντας ὑπόψη τὴν ἀνάγκη νὰ τεθοῦν στὶς ἀπελευθερωμένες περιοχὲς οἱ βάσεις γιὰ μιὰ λαϊκὴ ἐκπαίδευση προσιτὴ σ' ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

Ἄρθρο 1.—Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση εἶναι ἐξάχρονη, ὑποχρεωτικὴ καὶ δωρεὰν γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ.

Ἄρθρο 2. —Κάθε λαϊκὸ συμβούλιο ἔχει ὑποχρέωση νὰ ὀργανώσει στὸ χωριὸ ἕνα σχολεῖο. Ἀπὸ τὶς δυνατότητες ποὺ ὑπάρχουν καὶ ἀπὸ τὶς ἀνάγκες ἐξαρτᾶται ἂν τὸ σχολεῖο θἄναι ἑξατάξιο ἢ θἄχει λιγώτερες τάξεις μὲ τμήματα γιὰ τὰ ἕξη χρόνια.

Ἄρθρο 3. — Σὲ περίπτωση ποὺ δὲν ὑπάρχουν διπλωματοῦχοι δάσκαλοι, τὸ λαϊκὸ συμβούλιο διορίζει δασκάλους ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴν ἀναγκαία μόρφωση γιὰ νὰ διδάξουν. Οἱ ἀποδοχὲς τοῦ δασκάλου ὁρίζονται ἀπὸ τὸ λαϊκὸ συμβούλιο καὶ πληρώνεται ἀπὸ τὸ ταμεῖο του.

Ἄρθρο 4.— Ἐπίσημη γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτική. Σ' αὐτὴ γίνεται καὶ ἡ διδασκαλία σ' ὅλες τὶς τάξεις.

Ἄρθρο 5.— Γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ ἀνήκουν σὲ ἐθνικὲς μειονότητες ἱδρύονται ἰδιαίτερα σχολεῖα ἀπὸ τὸ λαϊκὸ συμβούλιο. Ἡ διδασκαλία γίνεται στὴ γλῶσσα τῆς μειονότητας.

Ἄρθρο 6. — Τὰ λαϊκὰ συμβούλια φροντίζουν γιὰ τὰ βιβλία, γραφικὴ ὕλη κ.λ.π. ἰδιαίτερα τῶν ἀπόρων παιδιῶν. Σὲ περίπτωση ποὺ δὲν μποροῦν νὰ βρεθοῦν βιβλία ἡ διδασκαλία γίνεται προφορική.

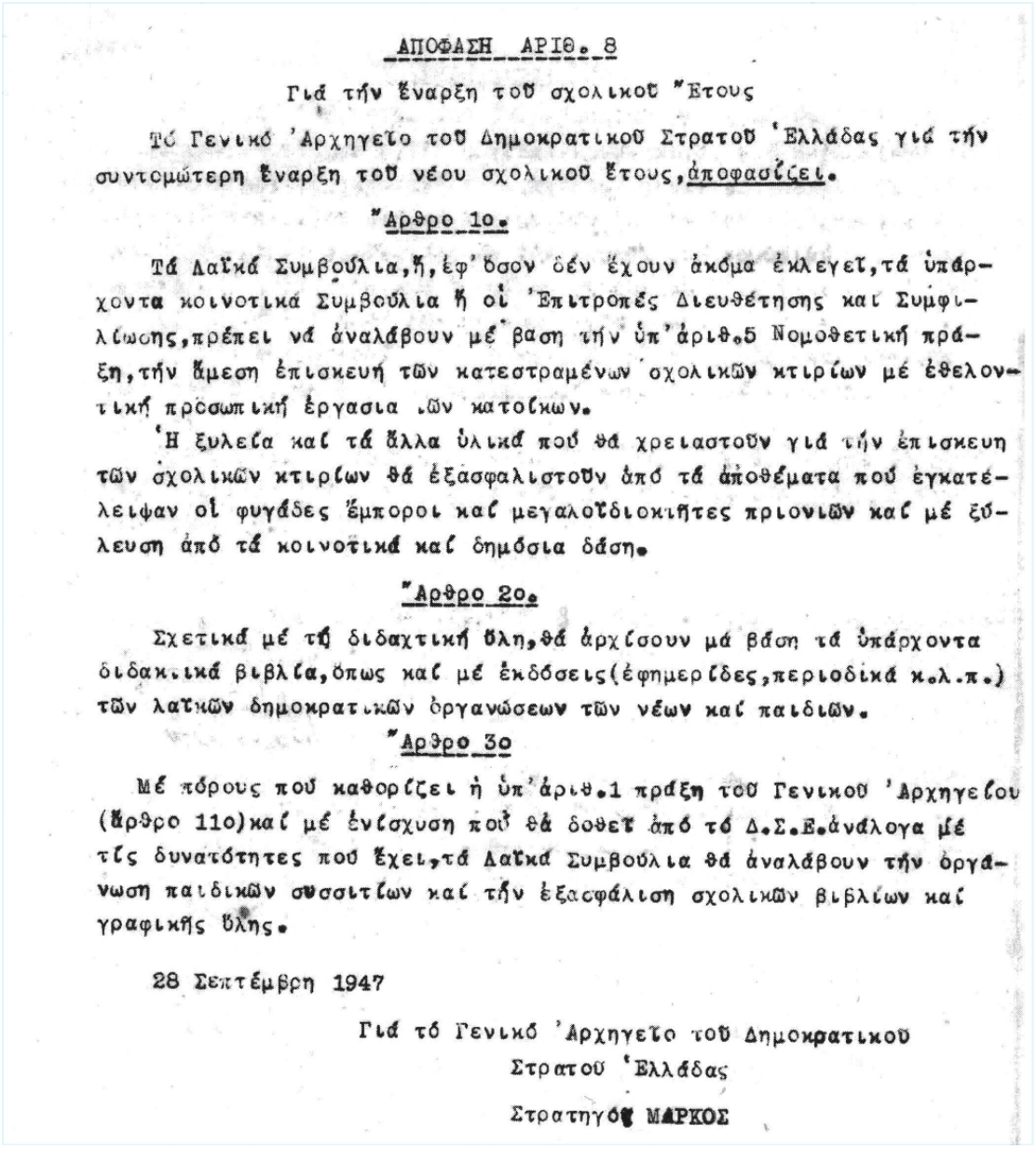
Ἄρθρο 7. —Ἡ πράξη μας αὐτὴ θὰ ὑποβληθεῖ γιὰ ἔγκριση στὴ λαϊκὴ Ἐθνοσυνεύλευση μόλις αὐτὴ συγκληθεῖ.

10 Αὐγούστου 1947

Γιὰ τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἑλλάδας.
Στρατηγὸς ΜΑΡΚΟΣ

Γ. 3. Η Πράξη 5 του ΓΑ του ΔΣΕ για την οργάνωση της Λαϊκής Εκπαίδευσης. Προκήρυξη. Πράξεις και Αποφάσεις του Γενικού Αρχηγείου του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, Ιούλης-Αύγουστος 1947

(Πηγή: Αρχείο-Βιβλιοθήκη ΕΚΧΦ)

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡΙΘ. 8

Γιά τήν ἔναρξη τοῦ σχολικοῦ Ἔτους

Τό Γενικό Ἀρχηγεῖο τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας γιά τήν συντομώτερη ἔναρξη τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους, ἀποφασίζει.

Ἄρθρο 1ο.

Τά Λαϊκά Συμβούλια, ἤ, ἐφ' ὅσον δέν ἔχουν ἀκόμα ἐκλεγεῖ, τά ὑπάρχοντα κοινοτικά Συμβούλια ἤ οἱ Ἐπιτροπές Διευθέτησης καί Συμφιλίωσης, πρέπει νά ἀναλάβουν μέ βάση τήν ὑπ' ἀριθ. 5 Νομοθετική πράξη, τήν ἄμεση ἐπισκευή τῶν κατεστραμένων σχολικῶν κτιρίων μέ ἐθελοντική προσωπική ἐργασία τῶν κατοίκων.

Ἡ ξυλεία καί τά ἄλλα ὑλικά πού θά χρειαστοῦν γιά τήν ἐπισκευη τῶν σχολικῶν κτιρίων θά ἐξασφαλιστοῦν ἀπό τά ἀποθέματα πού ἐγκατέλειψαν οἱ φυγάδες ἔμποροι καί μεγαλοϊδιοκτῆτες πριονιῶν καί μέ ξύλευση ἀπό τά κοινοτικά καί δημόσια δάση.

Ἄρθρο 2ο.

Σχετικά μέ τή διδαχτική ὕλη, θά ἀρχίσουν μά βάση τά ὑπάρχοντα διδακτικά βιβλία, ὅπως καί μέ ἐκδόσεις (ἐφημερίδες, περιοδικά κ.λ.π.) τῶν λαϊκῶν δημοκρατικῶν ὀργανώσεων τῶν νέων καί παιδιῶν.

Ἄρθρο 3ο

Μέ πόρους πού καθορίζει ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 πράξη τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου (ἄρθρο 11ο) καί μέ ἐνίσχυση πού θά δοθεῖ ἀπό τό Δ.Σ.Ε. ἀνάλογα μέ τίς δυνατότητες πού ἔχει, τά Λαϊκά Συμβούλια θά ἀναλάβουν τήν ὀργάνωση παιδικῶν συσσιτίων καί τήν ἐξασφάλιση σχολικῶν βιβλίων καί γραφικῆς ὕλης.

28 Σεπτέμβρη 1947

Γιά τό Γενικό Ἀρχηγεῖο τοῦ Δημοκρατικοῦ
Στρατοῦ Ἑλλάδας

Στρατηγός ΜΑΡΚΟΣ

Γ. 4. Η Πράξη 8 του ΓΑ του ΔΣΕ για τη συντομότερη έναρξη του σχολικού έτους, όπως μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Σταθμό *Ελεύθερη Ελλάδα*

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

ΛΑΪΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ
30=Ι=48.ΑΡ.Δ.389

Ἀπό τό ἔργο τῆς Λαϊκῆς Ἐξουσίας στά χωριά τῆς Καρατζούβας

Ὁ λαός τῶν ἐλεύθερων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδας μέ ἐνθουσιασμό ἐπιδοκιμάζει τό ἔργο τῆς Λαϊκῆς ἐξουσίας καί βρίσκεται ὁλόψυχα στό πλευρό ~~φωω~~ της.

Ἀπό τό χωριό Φούστανη τῆς ἐπαρχίας Καρατζόβας μᾶς γράφουμε.:

Ὅσο καιρό τό χωριό μας ἦταν κάτω ἀπό τή μπότα τῶν ~~μπουτσά~~ δων καμμιά ἀνοικοδομιτική προσπάθεια δέν ἔγινε. Οὔτε μιά γέφυρα δέν χτύστηκε, οὔτε ἕνα σπίτι δέν ἐπισκεφάστηκε. Ἡ ἴδια εἰκόνα τῆς γερμανικῆς κατοχῆς διατηροῦσε τό χωριό της μέ τά χαλάσματα καί τά ἐρείπια, τή φτώχια καί τή δυστυχία τοῦ λαοῦ.

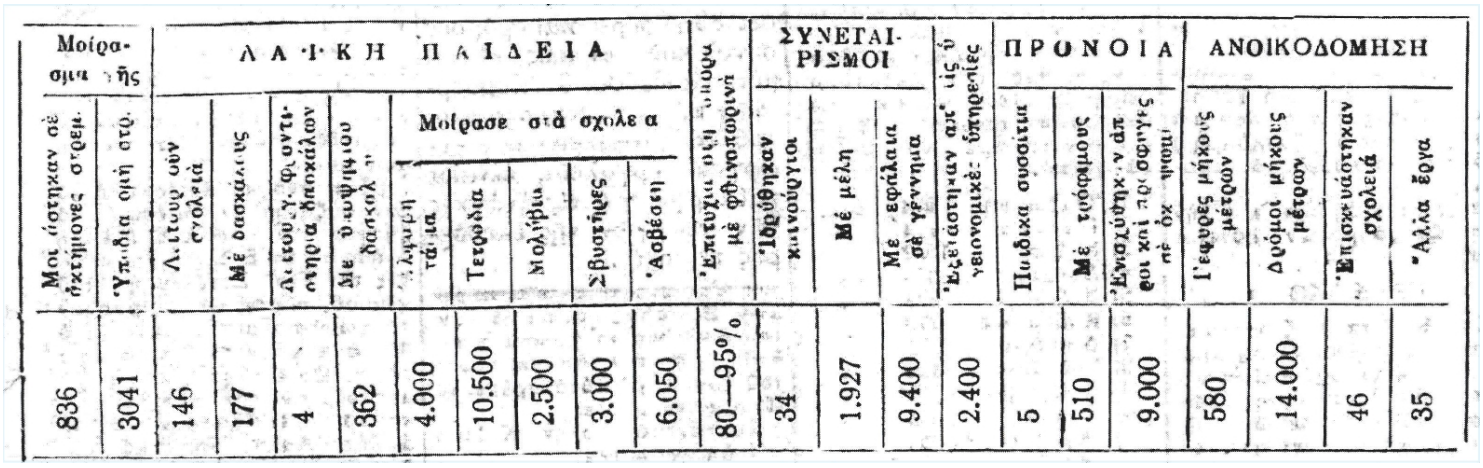
Μά δέν ἄργησε ν'ἀνατείλη ὁ ἥλιος τῆς λευτεριᾶς καί γιά τή Φούστανη. Ὁ Δ.Σ. ἔδιωξε τούς μοναρχοφασίστες καί ἀπελεύθερωσε τό χωριό μας. Ἀπό τή μέρα ἐκείνη ἄρχισε καινούργια ζωή γιά μᾶς. Ἐκλέξαμε τό λαϊκό συμβούλιό μας, πού ἡ πρώτη δουλειά μέ τήν ὁποία καταπιάστηκε ἦταν ἡ ἐπισκευή τοῦ Ὑδραγωγείου. Αὐτό ἦταν τό κυριότερο πρόβλημα πού ἀπασχολοῦσε τό χωριό μας. Σέ μιά μαζική ἐξόρμηση ὅλοι ἄνδρες καί γυναῖκες ἐργάστηκαν καί ἐπισκεύασαν τό Ὑδραγωγεῖο. Βλέποντας μέ τά ἴδια μας τά μάτια τά εὐεργετικά ἀποτελέσματα πού ἔχει γιά μᾶς ἡ λαϊκή ἐξουσία λέγαμε: " Χρόνια πληρώναμε ἀβάσταχτους φόρους στό κράτος τῶν ἐκμεταλλευτῶν καί δέν εἴδαμε νά μᾶν φιάχνει τίποτα. Νά μᾶς ζήσει ὁ Δ.Σ. πού μᾶς γλύπτωσε ἀπό τό βραχνᾶ τοῦ μοναρχοφασισμοῦ".

Τό χωριό θηριόπετρα τῆς Καρατζόβας τά παιδάκια εἶχαν στερηθεῖ τή μόρφωση χρόνια τώρα ἀπό τή πρώτη κατοχή, ὅπως ἔγινε μέ ὅλα τά παιδιά τῆς Ἑλλάδας, Οἱ δοῦλοι τῆς ἀμερικανοκρατίας μοναρχοφασίστες φρόντισαν νά στείλουν ἐξορία τό δάσκαλο καί νά ἐπιτάξουν τό σχολεῖο γιά τό στρατό τους. Ὅταν οἱ κάτοικοι διαμαρτύρονταν τούς ἀπαντοῦσαν κυνικότατα. Μή μάθει γράμματα ~~φωω~~ ὁ λαός γιατί τότε θά ξυπνήσει καί θά μᾶς πολεμήσει. Μά ὁ λαός αὐτό ξύπνησε. Ἀπόκτησε συνείδηση τῆς θέσης του καί τῶν δικαιωμάτων του. Καί σήμερα μέ τ'α παιδιά του μ'ε τό Δ.Σ. πολεμάει καί κατακτάει τ'ή λευτεριά του. Μ'ε τή φροντίδα τοῦ Λαϊκοῦ Συμβουλίου ἄνοιξε τό σχολεῖο, ἐπιδιορθώθηκε τόκ κτίριο καί μ'ε τη βοήθεια τοῦ Δ.Σ. που εστειλε δασκαλο ἄρχισε ἡ κανονική λειτουργία τ ων μαθημάτων

(Ε.Ε.)

Γ.5. Από το έργο της Λαϊκής εξουσίας στα χωριά της επαρχίας Καρατζόβας του νομού Πέλλης, Ρ/Σ *Ελεύθερη Ελλάδα*, 30.1.1948.

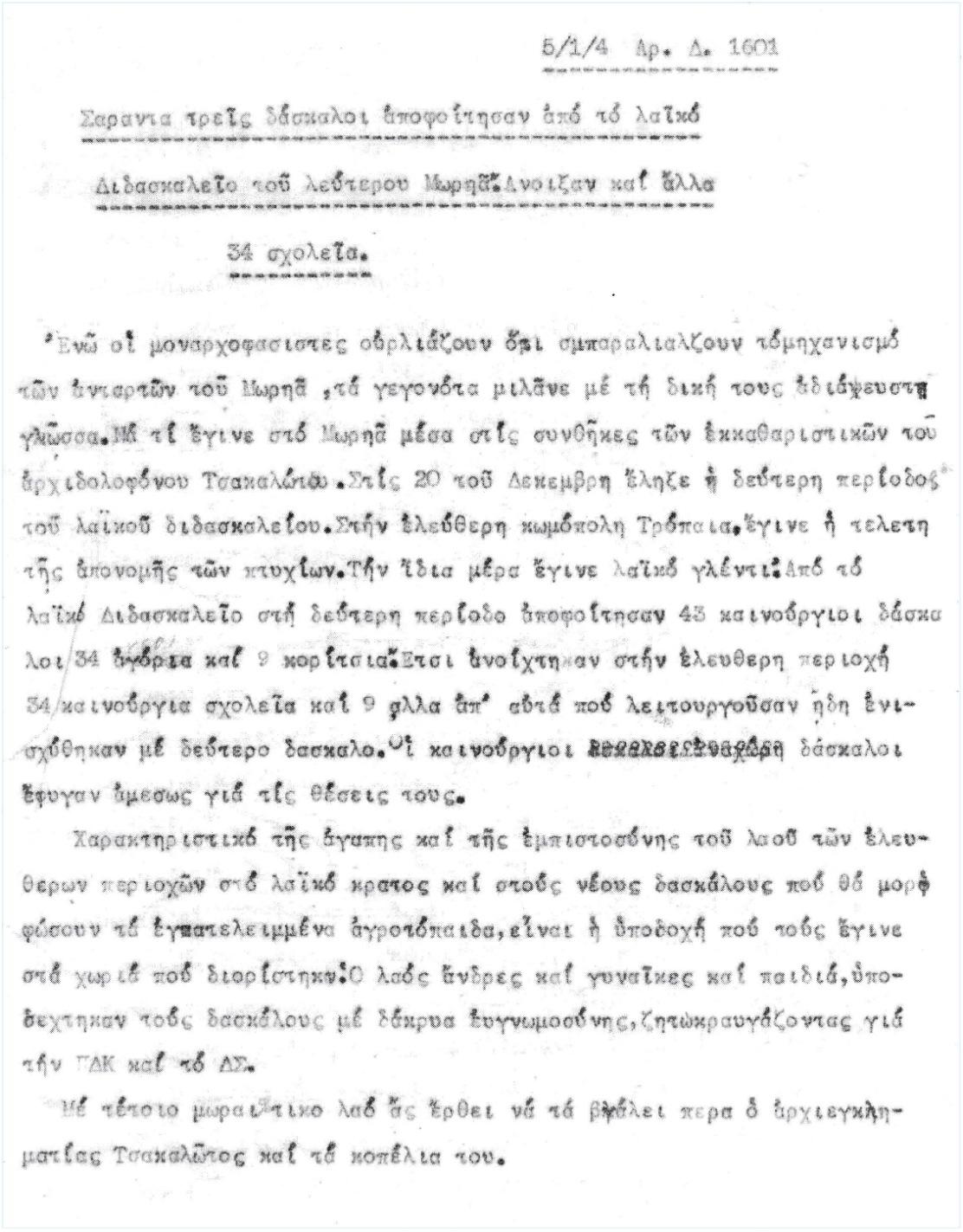
(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Μοίρασμα γης		ΛΑΪΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ								ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ			ΠΡΟΝΟΙΑ			ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ			
Μοιράσθηκαν σε κτήμονες στρεμ.	Υπόλοιπα γης στρ.	Λειτουργούν σχολεία	Με δασκάλους	Λειτουργ. φροντιστήρια δασκάλων	Με δωρεάν δασκάλους	Μοίρασε στα σχολεία: Λαμπερή τάξια	Τετράδια	Μολύβια	Σβυστήρες	Αοβέσεις	Επιτυχία από 80—95% με φθινόπωρινή	Ιδρύθηκαν κοινούργιοι	Με μέλη	Με εφάλαια σε γέννημα	Εξεστάστηκαν από γειτονικές υπηρεσίες	Πωλήθηκα σωσίτια	Με χιόφημους	Ενισχύθηκαν δηφοι και πρόσφυγες σε όχ ψωμί	Γεφυρες μήκους μέτρων	Δρόμοι μήκους μέτρων	Επισκευάστηκαν σχολεία	Αλλα έργα
836	3041	146	177	4	362	4.000	10.500	2.500	3.000	6.050	80—95%	34	1.927	9.400	2.400	5	510	9.000	580	14.000	46	35

Γ.6. Η δράση της Λαϊκής εξουσίας μέχρι το τέλος του 1947 στην περιοχή Μακεδονίας-Θράκης, όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αγροτικός Αγώνας*, στις 19.2.1948.

(Πηγή: Αρχείο-Βιβλιοθήκη ΕΚΧΦ)

5/1/4 Αρ. Δ. 1601

Σαράντα τρεῖς δάσκαλοι ἀποφοίτησαν ἀπό τό λαϊκό Διδασκαλεῖο τοῦ λεύτερου Μωρηᾶ. Ἀνοιξαν καί ἄλλα 34 σχολεῖα.

Ἐνῶ οἱ μοναρχοφασιστες οὐρλιάζουν ὅτι σμπαραλιαλζουν τό μηχανισμό τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Μωρηᾶ, τά γεγονότα μιλᾶνε μέ τή δική τους ἀδιάψευστη γλῶσσα. Μέ τί ἔγινε στό Μωρηᾶ μέσα στίς συνθῆκες τῶν ἐκκαθαριστικῶν τοῦ ἀρχιδολοφόνου Τσακαλώτου. Στίς 20 τοῦ Δεκεμβρη ἔληξε ἡ δεύτερη περίοδος τοῦ λαϊκοῦ διδασκαλείου. Στήν ἐλεύθερη κωμόπολη Τρόπαια, ἔγινε ἡ τελετη τῆς ἀπονομῆς τῶν πτυχίων. Τήν ἴδια μέρα ἔγινε λαϊκό γλέντι. Ἀπό τό λαϊκό Διδασκαλεῖο στή δεύτερη περίοδο ἀποφοίτησαν 43 καινούργιοι δάσκαλοι 34 ἄνδρια καί 9 κορίτσια. Ἔτσι ἀνοίχτηκαν στήν ἐλευθερη περιοχή 34 καινούργια σχολεῖα καί 9 ἄλλα ἀπ' αὐτά πού λειτουργοῦσαν ἤδη ἐνισχύθηκαν μέ δεύτερο δασκαλο. Οἱ καινούργιοι δάσκαλοι ἔφυγαν ἀμεσως γιά τίς θέσεις τους.

Χαρακτηριστικό τῆς ἀγαπης καί τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ λαοῦ τῶν ἐλευθερων περιοχῶν στό λαϊκό κρατος καί στούς νέους δασκάλους πού θά μορφώσουν τά ἐγκαταλελειμμένα ἀγροτόπαιδα, εἶναι ἡ ὑποδοχή πού τούς ἔγινε στά χωριά πού διορίστηκαν. Ὁ λαός ἄνδρες καί γυναῖκες καί παιδιά, ὑποδεχτηκαν τούς δασκάλους μέ δάκρυα εὐγνωμοσύνης, ζητωκραυγάζοντας γιά τήν ΕΑΚ καί τό ΔΣ.

Μέ τέτοιο μωραϊτικο λαό ἄς ἔρθει νά τά βάλει περα ὁ ἀρχιεγκληματίας Τσακαλῶτος καί τά κοπέλια του.

Γ. 7. Εκπομπή του Ρ/Σ *Ελεύθερη Ελλάδα* για την αποφοίτηση των σπουδαστών της β' εκπαιδευτικής περιόδου του Λαϊκού Διδασκαλείου Πελοποννήσου, 5.1.1949.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

11/10/48-Αρ.Δ.1259

Μέ τήν εὐκαιρία τῆς λήξης τῶν φροντιστηρίων τοῦ Διδασκαλείου Καρ
τσας καί τήν ἔναρξη τοῦ νέου σχολικοῦ χρόνου οἱ δάσκαλοι τῆς ἐλεύθερης
ἀνατολικῆς Θεσσαλίας ἔστειλαν τό παρακάτω τηλεγράφημα πρός τήν ΠΔΚ.

" Οἱ δάσκαλοι τῆς περιοχῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας,ἀναχωροῦντες ἔδρες
μας μέ τή λήξη μαθημάτων φροντιστηρίων μας Καρίτσα,χαιρετίζουμε τήν ΠΔΚ,
τονίζοντας πώς βοισκόμαστε δίδφυχα στό πλευρό της καί στό πλευρό τοῦ
δημοκρατικοῦ λαοῦ καί στρατοῦ.Ἀπ'τή θέση μας ὑποσχόμαστε νά δουλέψουμε
ἀκούραστα σ' ὅλη τήν καινούργια σχολική περίοδο γιά τήν ἐξύψωση τῆς λαϊκῆς
παιδείας,τήν πραγματοποίηση τῶν δανικῶν τῆς διαφώτισης τοῦ λαοῦ καί τή βοή
θεια τοῦ μαχόμενου ΔΣ.Σύνθημά μας εἶναι:" Κανένα παιδί νά μή μείνει ἀγράμ
ματο".Καλοῦμε σέ ἄμιλλα τούς δασκάλους ἄλλων ἐλεύθερων περιοχῶν γιά ἀνώτε
ρη ἀπόδοση δουλειᾶς.

Καρίτσα 22/9/48 Μέ ἐντολή τῆς συνέλευσης ὁ προϊστάμενος

Θωμᾶς Παπακωσταντίνου.

[illegible]

Οἱ δάσκαλοι τῆς ἐλεύθερης Θεσσαλίας ἔστειλαν ἐπίσης στό στρατηγό
Μάρκο γιά τό ΓΑ τοῦ ΔΣ τό παρακάτω τηλεγράφημα.

" Δάσκαλοι τῶν ἐλεύθερων χωριῶν ἀνατολικῆς Θεσσαλίας μέ τήν ἔναρξη
τῶν μαθημάτων τῆς καινούργιας σχολικῆς περιόδου καί μέ ἀκράτητο ἐνθου
σιασμό γιά τίς τελευταῖες περιφανεῖς νίκες τοῦ ΔΣΕ στέλνουν τό συναγω
νιστικό χαιρετισμό τους σ'ὁλόκληρο τό ΔΣ καί τό ΓΑ.Ὑπόσχονται νά φανοῦν
ἀντάξιοι τῶν κατορθωμάτων καί τῶν θυσιῶν τῶν μαχητῶν τοῦ ΔΣΕ.
Τιμή καί δόξα στά παλληκάρια πού πέσανε γιά τή λευτεριά.
Ζήτω ὁ ΔΣΕ

Καρίτσα 22/9/48 Μέ ἐντολή τῆς συνέλευσης ὁ προϊστάμενος

Θωμᾶς Παπακωσταντίνου.

Γ. 8. Τηλεγράφημα των απόφοιτων δασκάλων του Διδασκαλείου Καρίτσας στη Θεσσαλία προς την ΠΔΚ και το ΓΑ του ΔΣΕ. Ρ/Σ Ελεύθερη Ελλάδα, 11.10.1948.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ
22 - ΙΙ - 47

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΣΛΑΒΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΧΩΡΙΑ

Σε 13 χωριά της Φλώρινας και σε 15 της Καστοριάς σήμερα άνοιξαν και λειτουργούν Σλαβομακεδόνικα σχολειά. Η εκπαιδευτική διεύθυνση της περιφέρειας Καστοριάς-Φλώρινας, έδρυσε παράλληλα φροντιστήριο για την επιμόρφωση και την κατάρτιση δασκάλων που θα χρησιμοποιηθούν για τα δίγλωσσα σχολειά.

Για πρώτη φορά οι Σλαβομακεδόνες μιλούν λέξεις της μητρικής τους γλώσσας στις ελεύθερες περιοχές. Και όχι μόνο αυτό. Η γλώσσα τους διδάσκεται επίσημα στα παιδιά τους. Χρόνια τους κατατρέχει ο φασισμός και η δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Έφτανε ν' ακουσουν οι φασίστες του Μεταξά μια Σλαβομακεδόνικη λέξη για να πατήσουν πάνω σλαβομακεδόνα ρεπουμπλικάνο.

Μέρα τα άρθρο 4 των καταστατικών διατάξεων του Γενικού Αρχηγείου του Δ.Σ.Ε. δίνει πλήρη ελευθερία γλώσσας στις μειονότητες που ζουν αδελφωμένες τους Έλληνες όπως αδελφωμένοι πολεμούν μαζί τους κοινούς εχθρούς τους δημοκρατικούς και το μοναρχοφασισμό

Γ.9. Ειδήσεις του Ρ/Σ *Ελεύθερη Ελλάδα* για την εκπαίδευση στα σλαβομακεδονικά χωριά, 22.11.1947.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Φραξούλα. Δὲ φοβήθηκε

ΣΚΗΝΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

„ΤΑΦΕΡΑ ΣΩΣΤΑ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ"

Τῆς συναγ. ΒΑΓΓΕΛΙΑΣ

Ὁ 2ος Λόχος γυναικῶν τοῦ Κ.Β.Ε. βρίσκεται σέ μιά πολυήμερη πορεία. Ὅλες οἱ μαχήτριες ἔχουν δεμένα καί φορτωμένα τά πράγματά τους.

Ἡ Τσιώνα ὅμως ἔχει καί κάτι ἄλλο. Κρατάει στά χέρια της ἕνα τετράγωνο χαρτόνι, ποῦναι γραμμένα μερικά γράμματα. Εἶναι ἕνα ταμπλό τῆς Σχολῆς ἀγραμμάτων τοῦ λόχου.

Σ' ὅλο τό δρόμο ἡ Τσιώνα μέ τήν παρέα της διαβάζει:

«Λά-λά-Γά-λα. Βό-η. Αὐτό εἶναι Χ, ἅμα βάλουμε κοντά του τό Ά, θά τό διαβάσουμε λά.— »Κάπου-κάπου τήν ἀκοῦμε νά λέει:

«Συναγωνίστρια, οἱ ἄλλες δέ διαβάζουν. Κοσκομοῦρες μου, ἅμα δέ διαβάσουμι κι' ἐδῶ, δέ μαθαίνουμι κανιά ψίχα γράμματα, Θά μείνουμε κουτσούρα.

Ὅλα τά κορίτσια γελᾶνε. Ἡ φάλαγγα προχωράει. Ἀνεβαίνουμε μέσα στά σκοτάδια, στούς χονισμένους ἀνήφορους. Ὅλοι προσπαθοῦν νά βγάλουν τόν ἑαυτό τους καί τά πράγματά τους, μά ἡ Τσιώνα ἔχει καί τά γράμματα. Τά κρατάει σφιχτά στό στῆθος της.

«Συναγωνίστριες, νά μή μέ φύγουν τά γράμματα.»

Κατεβαίνουμε σ' ἀπότομες στητές κατηφόρες. Ὅλοι σβαρνιόνται μέσα στή παγωνιά γιά νά φτάσουν κάτω. Ἄλλοι γελᾶν, ἄλλοι τραγουδᾶν. Οἱ τηλεβόες ρίχνουν συνθήματα κι' ἀνάμεσα σ' ὅλα αὐτά, ἀκούγεται ἡ φωνή τῆς Τσιώνας «Συναγωνίστριες θά χάσω τά γράμματα.»

Κι' ὅταν περνᾶμε τό ποτάμι μέσα ἀπ' τό παγωμένο νερό, ἡ Τσιώνα δέ ξεχνά τά πράγματά της. Νύχτα, ξυπόλυτη, μέσα στό ποτάμι, κρατάει σφιχτά τή πινακίδα κι' ἀκούμε τή γνώριμη φωνή της γεμάτη λαχτάρα: «Συναγωνίστριες, θά μοῦ βραχοῦν τά γράμματα!»

Φτάσαμε στό προορισμό μας ὅλοι χαρούμενοι. Ἔφτασε κι' ἡ Τσιώνα μέ τά γράμματα στά χέρια: «Συναγωνίστριες, τάφερα σωστά τά γράμματα.»

Γ.10. Η μάχη για την καταπολέμηση της αγραμματοσύνης. Εφημερίδα *Αγωνίστρια*, 12.2.1949.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

«ΔΕΛΤΙΟ Ε

ΜΙΛΟΥΝ ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ

ΓΙΑΤΙ ΣΤΕΙΛΑΜΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΣΤΙΣ ΛΑ

Συναγωνιστές,

Στό «ΔελτίοΕιδήσεων» τοῦ Δ.Σ.Ε. μέ ἡμερομηνία 19)11)48 διάβασα τήν ἀπό 15)11)48 ἀνακοίνωση τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης σχετικά μέ τήν ἀποφαση τῆς Πολιτικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Ο.Ε.Ε. γιά τά παιδιά μας που φιλοξενοῦνται στις Λαϊκές Δημοκρατίες.

Ξαίρω πώς δέ χρειάζεται νά πῶ σέ σᾶς, γιατί ἔστειλα τά παιδιά μου στίς Λ Δημοκρατίες. Ὅμως ὁ σικοφαντικός θόρυβος πού μέ ξετσπωσιά πιδήκου σήκωσε ὁ μοναρχοφασισμός στόν Ο.Ε.Ε. γιά ἁρπαγή τῶν παιδιῶν μας, μέ ἀ-

τρεῖς (3) φορές καί φυλακίστηκε ἀπό ἕνα μῆνα τήν κάθε φορά.

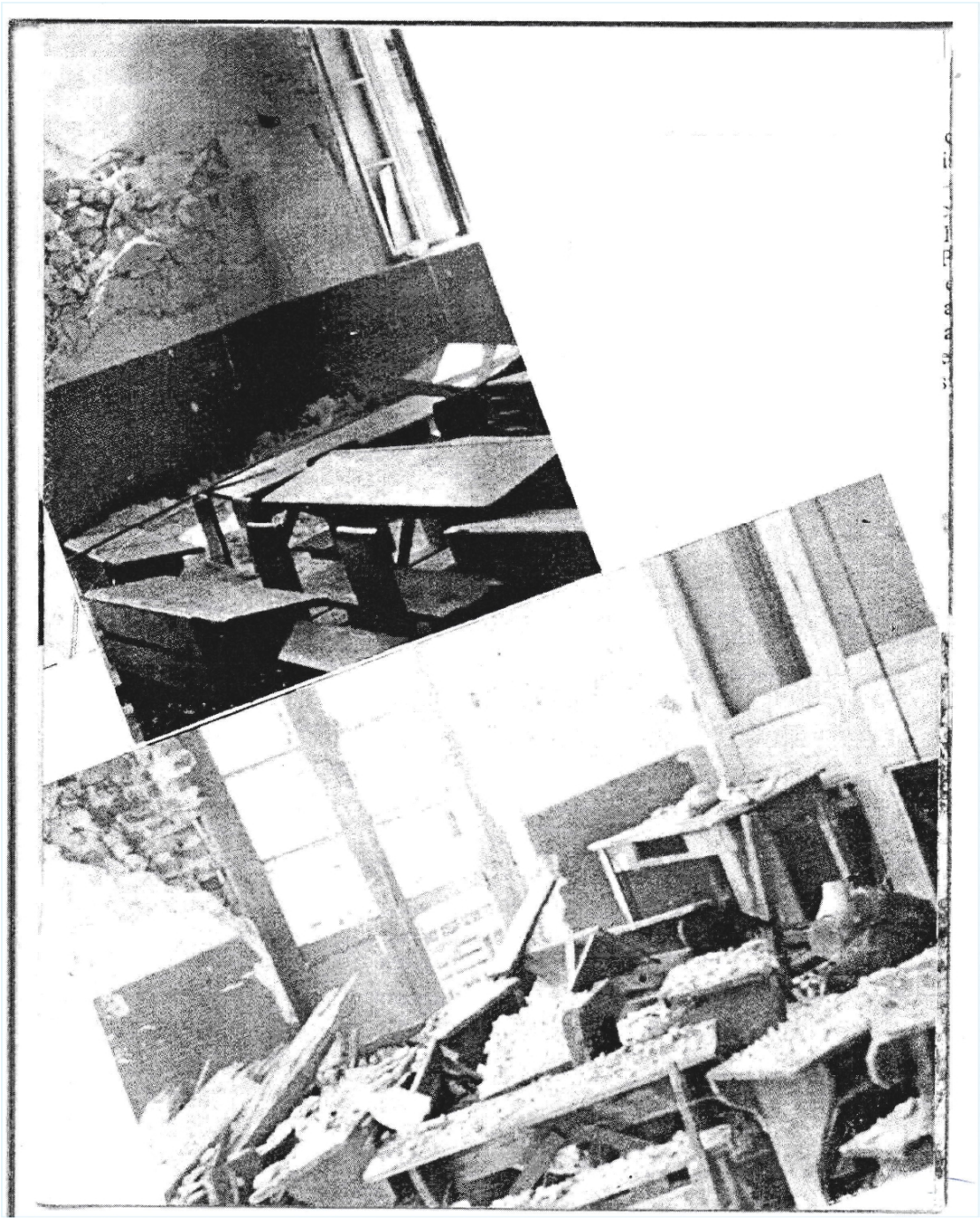
Στά μπουντρούμια τόν βασάνιζαν καθημερινά, τόν ἔδερναν κατόν κρεμοῦσαν ἀνάποδα καί τόν ὑπέβαλαν σέ πολλά ἀνήκουστα βασανιστήρια γιά νά μαρτυρήσει ποῦ εἶναι ὁ πατέρας του.

Τήν ἴδια ἐποχή τή μικρή μου κορούλα, τή Θοδώρα 13 χρονῶν τότε, πού ὑποβλήθηκε πρῶτα σέ-να σωρό μαρτύρια καί βασανιστήρια σέ διάφορα κρατητήρια γιά νά ὑπογράψει δήλωση ἀποκήρυξης τοῦ πατέρατης, τήν περιόρισαν στό Στρατόπεδο συγκέντρωσης στήν Κοζάνη ἐφτά (7) ὁλόκληρους μῆνες.

Γ.11. Ένα από τα δεκάδες γράμματα γονέων που έφταναν στην ΠΔΚ για τους λόγους που έστειλαν τα παιδιά τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Δημοσιεύτηκε στο *Δελτίο Ειδήσεων του ΓΑ του ΔΣΕ* στις 26.11.1948.

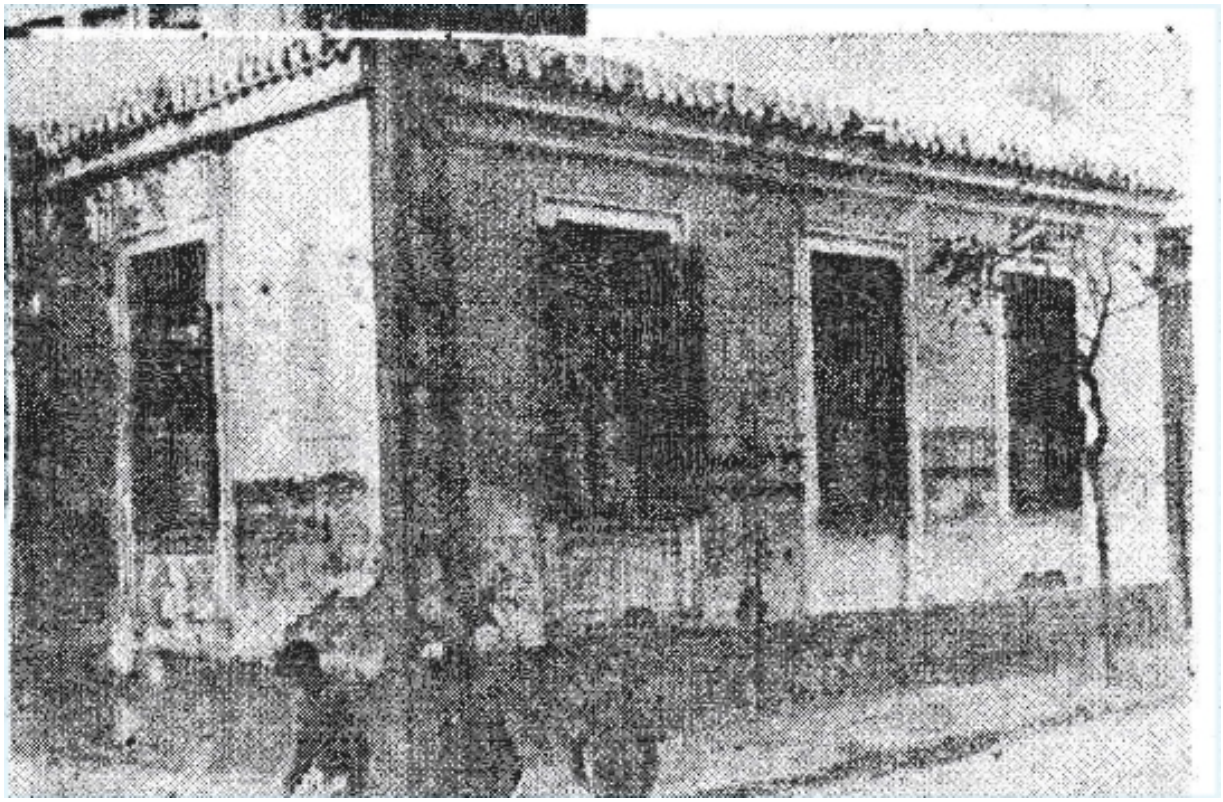
(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Δ. Φωτογραφίες

Εικόνα 1. Κατεστραμμένες αίθουσες σχολείων. Αναδημοσίευση από τη μπροσούρα ALL TO ARMS-EPON-ALL FOR VICTORY, 1949. Έκδοση για τα 6χρονα απ' την ίδρυση της ΕΠΟΝ.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Εικόνα 2. Το μικρό σπιτάκι στη γωνία των οδών Αγίου Γεωργίου και Αναγεννήσεως (σημ. Ερυθρού Σταυρού και Εθνάρχου Μακαρίου) στην Καισαριανή, το οποίο λειτούργησε ως σχολείο που στεγάστηκαν 1020 μαθητές το 1946. Αναδημοσίευση από την εφημερίδα *Ο Ρίζος της Δευτέρας*, 2.12.1946.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Εικόνα 3. Ένα από τα δεκάδες σχολεία που ανοικοδομήθηκαν στην Ελεύθερη Ελλάδα.

(Πηγή: *Ριζοσπάστης*, 14.8.2010)

Εικόνα 4. Πορτρέτο μαχητών και μαχητριών του ΔΣΕ. Στο βάθος αριστερά διακρίνεται το Δημοτικό Σχολείο Βατοχωρίου Πρεσπών.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Αρχείο-Βιβλιοθήκη ΕΚΧΦ)

Εικόνα 5. Μαχητής του ΔΣΕ μπροστά από το Δημοτικό Σχολείο Βατοχωρίου Πρεσπών.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Αρχείο-Βιβλιοθήκη ΕΚΧΦ)

Εικόνα 6. Μαχητές του ΔΣΕ μπροστά από το Δημοτικό Σχολείο Βατοχωρίου Πρεσπών.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Αρχείο-Βιβλιοθήκη ΕΚΧΦ)

Εικόνα 7. Το Δημοτικό Σχολείο Βατοχωρίου Πρεσπών σήμερα. Αναδημοσίευση από τον διαδικτυακό ιστότοπο https://visitprespes.gr/

Εικόνα 8. Δημοτικό Σχολείο Μικρολίμνης Πρεσπών. Γιορτή για την 6η επέτειο από την ίδρυση της ΕΠΟΝ.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

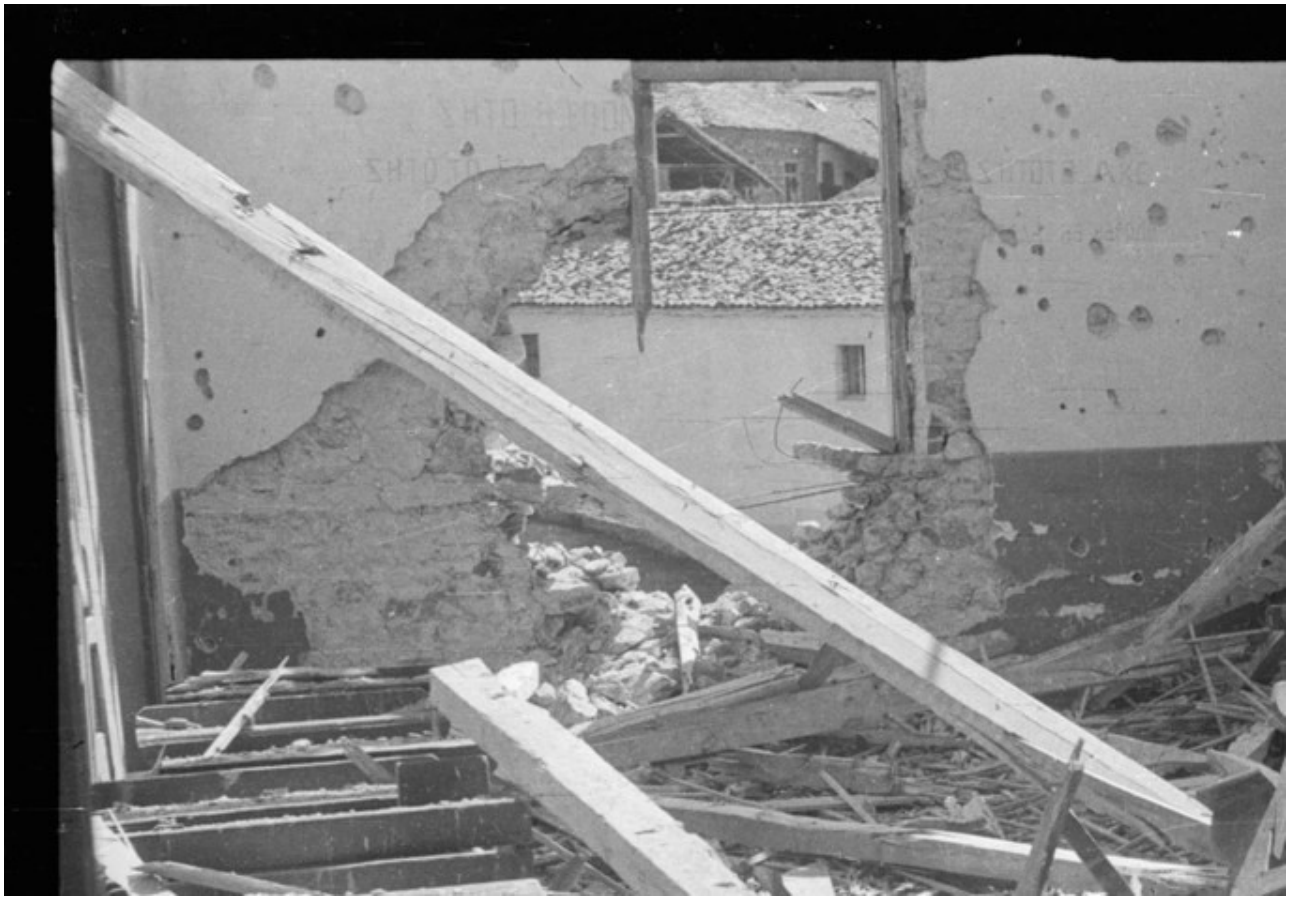
Εικόνα 9. Σχολείο στα Χάσια. Επίσκεψη του Άγγλου βουλευτή George Thomas στο Αρχηγείο Χασίων του ΔΣΕ.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Βιβλιοθήκη - Αρχείο ΕΚΧΦ)

Εικόνα 10. Σχολείο στα Χάσια. Από την επίσκεψη του Άγγλου βουλευτή George Thomas στο Αρχηγείο Χασίων του ΔΣΕ, Φεβρουάριος 1947.

(Πηγή: Αρχείο Κινηματογραφικού Συνεργείου ΔΣΕ, Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)

Εικόνα 11. Βομβαρδισμένο σχολείο από τον κυβερνητικό στρατό.

(Πηγή: Βιβλιοθήκη-Αρχείο ΕΚΧΦ)